

ІВАН
МИКИТЕНКО

ІВАН МИКИТЕНКО

**ЗІБРАННЯ ТВОРІВ
У ШЕСТИ ТОМАХ**

**ВИДАВНИЦТВО
„НАУКОВА ДУМКА“
КИЇВ * 1965**

**ІВАН
МИКИТЕНКО**

ТОМ 5

**ДРАМАТИЧНІ
ТВОРИ
1932 - 1937**

**ВИДАВНИЦТВО
„НАУКОВА ДУМКА“
КИЇВ * 1965**

У2
М59

Упорядкування,
підготовка текстів і примітки
О. І. Микитенка

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА

7—3—3
63—65

І. К. Микитенко. Фото 1936 р.

ДІВЧАТА НАШОЇ КРАЇНИ

*Лірична комедія на 4 дії,
13 картин*

Героїчному ленінському
комсомолу

*Нехай же слава зоряна
летить і в даль, і в шир.
Було в бригаді п'ятеро
і шостий бригадир.*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Марія Шапіга
Мотя Жердяєва
Оксана Синиченко
Валя Чубова
Фрося Багатир
Ревека Ходос

} дівчата нашої країни,
члени комсомолу.

Антон Шметелюк
Микола Пронашка
Іван Панахида
Йосип Новобранець
Павло Гайдаренко
Андрій Скрипка

} бетонярі, члени
комсомолу.

Явтух Звіздєнко
Дмитро Ліщина
Панас Говоруха
Степан Шкурка

} індивідуальники.

Тома Старчай
Микита Сидорович Водоп'ян

} старі робітники:
крановий і такелажник.

Шапіга, Василь Андрійович — машиніст, член партії.

Тетяна Іванівна — його дружина.

Інженер Лотоцький

Лариса Лотоцька — його дружина.

Павло Дмитрович Калич — секретар партійної організації
на будівництві.

Містер Гейвуд — інженер.

Місіс Гейвуд — його дружина.

Міс Гейвуд (Гелен) — його дочка.

С а в а Ч а й ч е н к о — письменник.

П а в е л к о — композитор.

Н е в в а ж а й — командир полку.

Д і в ч и н а — хатня робітниця у Лотоцьких.

Р о б і т н и к и , ч е р в о н о а р м і й ц і , к о м с о м о л ь ц і ,
ж і н к и р о б і т н и к і в т а і н ж е н е р і в .

Відбувається на будівництві великої гідроелектричної станції на Радянській Україні.

Дія перша

Картина перша

1

Вечірнім робітничим провулком нового міста, що губиться в перспективі будівництва над рікою, хутко йде М а ш а. У неї в руках гумові чоботи. Близько свого котеджу вона зупиняється: десь грає віолончель. Маша слухає її останній теплий і тремтливий звук.

2

Ідуть Л о т о ц ь к а і Ш м е т е л ь к. Розмовляючи, вони зупиняються біля того ж котеджу.

Ш м е т е л ь к. Підемо далі, чи розійдемося на цьому роздоріжжі?

Л о т о ц ь к а. Вам куди?

Ш м е т е л ь к. Мені? Просто — до мети. Он вона світиться: певно, хлопці мої зібралися вже після роботи. А вам?

Л о т о ц ь к а. Мені теж до мети, хоч не зовсім просто. Вона на тому березі. Треба звертати вбік, повертати назад, потім знову вбік, знову назад, вперед, — досить заплутана дорога.

Ш м е т е л ь к. Ви ж не заблудите?

Л о т о ц ь к а. О, не турбуйтеся.

Ш м е т е л ь к. А може, вас провести?

Л о т о ц ь к а. Ні, хоч ви і дуже ввічливий, але поки що цього не буде.

Ш м е т е л ь к. Чому?

Л о т о ц ь к а. Ви не підете.

Шметелюк. Куди?

Лотоцька. До моєї мети.

Шметелюк. Чому?

Лотоцька. Це неможливо.

Шметелюк. Чоловік?

Лотоцька. Гу-гу. Який ви цікавий.

Шметелюк. Це смішно. Ви ж пішли зі мною?

Лотоцька. Трішки.

Шметелюк. Трішки пішли? Це все одно.

Лотоцька. Ні, трішки смішно.

Шметелюк. Смішно? Я думаю про вас, як іду з роботи і як на роботу йду. Смішно? Одне з думки не виходить: чи знову побачу вас коло блоку. Так! Я вас бачу... Ви стоїте. Ви дивитесь на нас, як ми кладемо бетон. Але я не знаю, на кого ви дивитесь, та й чого ви дивитесь, я ж нічого не знаю.

Лотоцька. А я на вас дивлюсь.

Шметелюк. Я цього не знаю. У блоці нас шестеро.

Лотоцька. З шістьох мене найбільше цікавить один.

Шметелюк. З якого погляду?

Лотоцька. О, з багатьох.

Шметелюк. Не вірю.

Лотоцька. Хочете, я прийду до вас?

Шметелюк. Ви? До мене? Куди?

Лотоцька. У ваше приміщення.

Шметелюк. Це неможливо.

Лотоцька. Чому?

Шметелюк. Це тільки в пісні: жита не сіяла, само воно родить, козака не чарувала, сам до мене ходить. А тут, щоб навпаки... ні, неможливо. І потім, куди ж ви прийдете, як нас шестеро живе в одній кімнаті? Вся моя бригада.

Лотоцька. Коли я ставлю собі якусь мету, я стараюсь досягти її за всяку ціну. А ви не можете зробити так, щоб...

Шметелюк. Я все зроблю.

Лотоцька. Чудово.

Шметелюк. Сам дома зостанусь. Чоловік тут приїхав такий, що всім його цікаво послухать. Хлопців пошлю, а сам дома зостанусь.

Лотоцька. Добре, я прийду.

Шметелюк. Боятись не будете?

Лотоцька. Ні, я не з боязких. Боятись — значить

напевно зазнати поразки. А я не поразки шукаю, а... перемоги. У? Як вам здається?

Шметелюк. Не знаю, що ви називаєте перемогою, але я хочу одного.

Лотоцька. У?

Шметелюк. Бачити вас.

Лотоцька. Я ж сказала — прийду.

Шметелюк. Коли?

Лотоцька. Призначайте. Ви ж кавалер, гу-гу...

Шметелюк. Сьогодні. О дев'ятій. Добре?

Лотоцька. Гаразд. Мені однаково.

Шметелюк. А я ждатиму. Я на годинник дивитимусь. Лічитиму хвилини. *(Хоче взяти її руку)*.

Лотоцька. О, який ви сміливий завойовник. Прощайте. Я прийду... Не можу не прийти. Так мені... подобається це побачення. *(Ще раз усміхнувшись йому, пішла геть)*.

3

Шметелюк *(дивиться їй услід)*. Не може бути! Сон? Примара? Чи справді? *(Мацає себе)*. Ні, я не сплю. Це була вона — жива, і в рукавичках. Прощайте. Я прийду. Не можу не прийти... *(Заспівав)*.

Веди ж, Буденный, нас смелее в бой.

Пусть гром гремит, пускай пожар кругом...

Хутко пішов слідом за Лотоцькою.

4

Маша *(входить)*. Шметелюк з Лотоцькою! Значить, правда...

Знову заграла віолончель, Маша, отямившись, підходить до дверей котеджу, дзвонить, нетерпляче озирається; помітивши когось у провулку, зраділа, гукнула йому:

— Пронашко! Ти? Пронашко!

5

Пронашка *(з'являється)*. Маша! Здрастуй. Цілу вічність тебе не бачив.

Маша. Як учора, та й досі.

Пронашка. Хіба це було вчора? Дивно. Чоботи?

Маша. Атож.

Пронашка. Ідеш?
Маша. Іду, Пронашко.
Пронашка. На бетон?
Маша. Ну, звісно.
Пронашка. А райком?
Маша. Затвердив нашу бригаду. Ваня Голуб сказав — ідїть.
Пронашка. Затвердив? Ти — бригадир?
Маша. І групорг.
Пронашка. І завтра вже працювати?
Маша. Завтра.
Пронашка. Так. Це прекрасно. Я, Машо, дуже радий.
Маша. Що затвердили бригаду?
Пронашка. І що бригаду затвердили, і що... Ну да, що затвердили бригаду.
Маша (всміхнувшись). Дякую, Пронашко. Я теж рада.
Пронашка. Що затвердили?
Маша. Ні, що тебе побачила.
Пронашка. Машо! Навіщо ти перебільшуєш факти?
Маша. Який ти неймовірний. Я зраділа, аж крикнула, як тебе побачила. Мені поговорити з тобою треба. Зараз же. Ходім до нас. Тут одне діло важливе. Зараз же!
Пронашка. Дивно. Щось мусило трапитись справді важливе, коли так... Чи просто жартуєш?
Маша. Та зовсім мені не хочеться зараз жартувати. Так що ж, зайдеш?
Пронашка. Цебто я? До тебе? (Глянув на свій одяг, він з роботи, заляпаний бетоном). Ні, не можу.
Маша. Дурниці. Я тебе прошу!
Пронашка. Ну, коли просиш, то я зараз. Обполосну морду і буду як живий. (Зникає).

6

Маша. Приходь же! Зараз же приходь! (Ще раз подзвонила).

Двері їй відчинила мати. Стала на дверях, побачила чоботи в руках у Маші, запротестувала.

Мати. А це мені що таке?

Маша. Це? Чоботи.

Мати. Сама бачу, що чоботи.

М а ш а. А ти ж питаєш.

М а т и. Навіщо, питаю. Думаєш, на бетон підеш?

М а ш а. Атож.

М а т и. Та я тобі такого бетону покажу...

М а ш а. Добре, добре, мамо, тільки пусти спочатку в хату. Там поговоримо...

М а т и. Бачили таку? Ну, йди. Я вже з тобою поговорю...

Увійшли в будинок. Двері зачинилися.

7

Іде на роботу Лотоцький. Зупинився. Зсунув назад шапку, довго й пильно дивиться просто себе — в провулок, куди пішли Лариса і Шметелюк.

Лотоцький. З ким це вона?

8

Звідти повертається Шметелюк, наспівуючи марш Будьонного.

Шметелюк (побачивши Лотоцького, зупинився).
Добрий... вечір, товаришу Лотоцький...

Лотоцький. Звідки це ви, такий веселий?

Шметелюк. Я? А я, власне... з роботи!

Лотоцький. З якої роботи?

Шметелюк. З греблі. Зміна моя кінчилася...

Лотоцький. Ага. А то не ви стояли там... з жінкою?

Шметелюк. З якою жінкою? Я... до... дому... А ви, товаришу Лотоцький?

Лотоцький (дивиться повз нього в провулок). А я на зміну... поспішаю... (Хутко проходить повз Шметелюка в тому напрямку, звідки той прийшов).

9

Шметелюк іще якусь мить стоїть, вражений цією зустріччю, потім, махнувши рукою, іде піч.

10

Лотоцький (повертається). Слухайте, Шметелюк. А ви не бачили, хто там?.. Нема. (Стоїть, насурмивши брови, машинально дістає цигарку, закурює). Та-ак...

Т е м н о

Картина друга

1

Маша і мати входять до Машиної кімнати. У відчинене широке вікно з саду струмує світло крізь листя дерев. На столі лампа під зеленим дашком. Маша повертає вимикач. Блиснуло скло невеликої шафи з книжками.

М а т и. Давай мені сюди ці чоботи.

М а ш а. Вони на тебе не налізуть.

М а т и. Дай сюди чоботи, я тобі кажу. Я їх викину.

М а ш а. Ну, що ти, мамо? Платити ж доведеться.

М а т и. Порубаю, щоб і не думала. Бетон вона піде місити. Одна баддя, мабуть, пудів із сто...

М а ш а. Хіба це багато? Нам треба вкласти п'ятсот гисяч кубометрів, та й то не страшно.

М а т и. Здурила дівчина. Хто ж вас пустить на ту погибель, у той бетон? Щоб загинули, щоб пропали отам?

М а ш а. Хто це тобі сказав? Не вір. Ми загинати не хочемо.

М а т и. Так не для цього ж мені влада моя, щоб моя дочка бетон місила.

М а ш а. Бачиш, яка ти. Влади хочеш, а бетону місити не хочеш. А скажи, справді, для чого тобі влада?

М а т и. Щоб дочка моя вийшла за інженера.

М а ш а. Не обов'язково.

М а т и. Щоб була красива любов.

М а ш а. Правильно.

М а т и. Щоб було м'ясо.

М а ш а. Підходяще.

М а т и. Щоб соловей співав.

М а ш а. Добре!

М а т и. Щоб у кооперації було повно товару, а не самі чамайдани та шнурки до черевиків, і щоб делікатне поводження було, а не грубіянство.

М а ш а. Чудова програма. Ну, давай помиримось. Я йду на бетон, це вирішено остаточно. Іду з бригадою, яку я організую. Ми, знаєш, що хочемо, мамо? Ми хочемо показати, що в нашій країні... (*Дзвоник. Маша хутко йде з кімнати і повертається з Пронашкою*). Заходь же, Пронашко! Я чекаю тебе.

Пронашка. Сьогодні у мене день чудес. Насамперед... (Побачивши Тетяну Іванівну). Насамперед салют мамаші. Член першої комсомольської бригади бетонувальників Микола Сильвестрович Пронашка. (Вклоняється). А у вас бої за п'ятсот тисяч? Ну, хто кого?

Маша. Здається, ворог починає відступати.

Мати. Хто? я? Що ви скажете цій дурній дівчині?

Пронашка. Цій дівчині? Бачите, ще Карл Маркс і Фрідріх Енгельс не раз казали, що коли на планеті неспокійно, то справжнє місце комсомолки — на бетоні. Це ж саме скажу й я, і коли ви не вірите Марксу, то можете повірити мені, адже я тутешній.

Маша. Ну, от бачиш, мамо.

Мати. А я тобі кажу — не буде. Ось прийде батько, то він тобі такого Маркса прочитає... (Вийшла).

Маша. Весело. Батьком залякує. От діла, Пронашко.

Пронашка. Проте скажу — це не так легко.

Маша. Залякати?

Пронашка. Ні, класти бетон.

Маша. Та що ти кажеш?

Пронашка. Я кажу правду. Класти не одну зміну, а сто, двісті, а може, й триста змін — це справді не так легко. І взятись, а потім кинути — це гірше, ніж зовсім не братись. Як тобі здається?

Маша. Та мені здається, що ти таки хочеш залякати.

Пронашка. Ні, тільки попередити. Адже я теж відповідаю за честь комсомолу. І мені було б важко бачити в наших лавах дезертира, хоч би це була й дівчина, хоч би ця дівчина була навіть така, як ти, і хоч би я оцю дівчину всім своїм комсомольським серцем...

Маша. От і добре. Непорозуміння вичерпано.

Пронашка (тихо). ...любив.

Маша. Любив. А що значить 'любити, Пронашко?

Пронашка. Любити, Машо... це значить... як би тобі сказати... щоб ти зрозуміла... Любити! Це... Ну, це багато чого значить. Розумієш?

Маша. Не зовсім. Ну, наприклад?

Пронашка. Наприклад, ну, наприклад — розмовляє людина звичайною бюрократичною мовою. «Будь ласка,

сідайте. Ходімте обідати. Позич мені три карбованці не довше як на десять-дванадцять місяців». А любити — це значить, що людина починає раптом співати. Розумієш?

М а ш а. Як же саме співати?

П р о н а ш к а. Ну, як. Коли є тенор, то співає тенором, а як немає, то й басом, все одно. Тут важить, розумієш, не форма, а сама суть. А суть та, що співає. І не можна спинити її. Серцем співає, голосом співає. Та що серце? Гудзики починають співати!

М а ш а. Ти знаєш, а вірно!

П р о н а ш к а. Що? Не може бути!

М а ш а. Ні, я питаю, а вірно ж це?

П р о н а ш к а. А, ти питаєш, а я думав...

М а ш а. Ну, добре. Любити — це, значить, коли співають гудзики. А ще які прикмети?

П р о н а ш к а. Та що я, можу всі прикмети перечислити? (*Незадоволено*). Ну, гудзики, ну, листя на деревах, підшви на чоботях і інша природа, все співає. Наче пересувна опера, слово честі...

М а ш а. Гаразд. Але що ж воно значить, Пронашко?

П р о н а ш к а. Що?

М а ш а. Та от, коли в підшвах пересувна опера?

П р о н а ш к а. Ну, це й значить... любити.

М а ш а. А любити що значить?

П р о н а ш к а. Ну, це вже пробач. Я не професор. Це вже я не знаю, що значить.

М а ш а. От бачиш. А кажеш — любив.

П р о н а ш к а. Так це ж я кажу — коли б! А я ж не кажу, що це є насправді.

М а ш а. А коли б це було насправді, ти допоміг би мені зараз в одній важливій справі?

П р о н а ш к а. Я? Машо! Тисячу справ кажи!

М а ш а. Ні, в мене тільки одна. Я хочу побачитись з вашим бригадиром. Сьогодні ж... годині о дев'ятій... увечері. Щоб він прийшов...

П р о н а ш к а. З нашим бригадиром? З Антоном?

М а ш а. Так, з Антоном Шметелюком.

П р о н а ш к а. А я думав, що ти.. зі мною хотіла побачитись. (*Зів'яв*). Яка неприємна помилка.

М а ш а. Ні, я хотіла, дуже хотіла з тобою побачитись.

П р о н а ш к а. Щоб я знайшов Шметелюка й привів його до тебе?

М а ш а. Атож.

П р о н а ш к а. А... для чого ж тобі Шметелюк?

М а ш а. От бачиш, ти вже питаєш, для чого. А ще хвалишся своїм комсомольським серцем.

П р о н а ш к а. Ти хочеш, щоб моє серце дбало за Шметелюка? Але для цього...

М а ш а. Просить же тебе не Шметелюк, а я прошу.

П р о н а ш к а. У цьому й біда.

М а ш а. Значить, не зробиш цього для мене? Навіть коли б мені дуже треба було побалакати з ним... про бетон? Ми ж завтра стаємо на роботу.

П р о н а ш к а. Що ж, бетон дуже важлива річ. Навіть тоді, коли він тісно переплітається з такими речами, як... любов, наприклад.

М а ш а. Припустімо, що ти вгадав. Тоді що? Зробиш ти чи не зробиш?

П р о н а ш к а. Я вгадав? Ну, звісно, я так і знав. Так припустімо ж на хвилинку, що ти вимагаєш від мене неможливого. От уяви собі. Ну, от уяви. (Згодом). Де я тобі зараз знайду Шметелюка?

М а ш а. Так. Значить, не зробиш? Значить, я в тобі помилилася? Шкода. А я гадала... Ну, що ж! Вибач.

П р о н а ш к а (зітхнув). Ні, на жаль, не помилилась, я такий і є дурень, за якого ти мене вважала. Піду. (Зовсім тихо). Без опери в підшвах... але піду. Бажаю тобі успіху у всіх твоїх питаннях.

М а ш а. Значить, зробиш? Хоч це тобі трохи й важко.

П р о н а ш к а (невесело усміхаючись). Дурниці. Член комсомолу повинен уміти переборювати труднощі! Бувай здорова, Машо. Зустрінемося завтра на бетоні. (Пішов).

4

М а ш а. Миколо! (Підійшла до вікна, повз яке мелькнула його постать). Миколо! (Тиша). Пішов... (Весело). Пішов, пішов! (Заспівала).

Веди ж, Будьонний, нас сміливо в бій.

(Взяла з столу газету, глянула на вміщений у ній портрет). «Антон Шметелюк. Бригадир першої комсомольської, творець більшовицьких темпів»... і кавалер Лотоцької. Ну, пані Лотоцька, поборемось.

Т е м н о

Картина третя

Кімната, де живе бригада Антона Шметелюка.

1

Панахида та Гайдаренко гуляють у шахи. Скрипка впися у книжку про Галілея. Новобранець проглядає газети.

Панахида. Чужої землі не хочемо, але й своєї, жодного вершка своєї землі нікому не віддамо. Пойняв? *(Б'є Гайдаренкову фігуру)*.

Скрипка. Ах, чорт!

Панахида. Це ти про мене, Скрипко?

Скрипка. Та ні, це я про Галілея.

Панахида. А, про Галілея. За що ж ти його лаєш?

Скрипка. Та ні, це я лаю кардиналів. Матео Барберіні.

Панахида. А, кардиналів, то такі. Ти їх гарненько пробери, а ми тим часом підкладемо свиню Гайдаренкові. *(Робить хід)*.

Гайдаренко. А, ти он як! Ти, значить, такий?

Панахида. Щоб ти знав, Панахида завжди такий, ще змалечку.

Гайдаренко. Ну, так ми ж тоді ось як. *(Робить хід)*.

Панахида. Запишемо. Член ЛКСМУ Павло Гайдаренко обороняє королеву. Фортеці для неї буде.

Гайдаренко. І буду. І що ти мені скажеш?

Панахида. І те й скажу, що немає таких фортець, яких більшовики не взяли б.

Гайдаренко. А ти спробуй узяти.

Панахида. Кого?

Гайдаренко. Та королеву ж.

Панахида. Королеву? Не більшовицьке це діло. Хай її кінь візьме. *(Робить хід конем, бере королеву)*. Пойняв?

Гайдаренко. Ти диви...

Панахида. От тобі й диви. Плакала твоя королева у носову хусточку. *(Встав)*. Ех, ти, Капабланка. Хто ж так гуляє в шахи? Хто ж так нерозумно підставляє королеву та ще під коня? Знаєш, коли б ти й на бетоні був такий безталанний, то тобі б краще було утопитись.

Гайдаренко. Ну, на бетоні ми ще з тобою поміряємось. Та й в шахи все одно колись я тебе обіграю.

Панахида. Тільки тому я ще поважаю тебе — авансом. Значить, товариші, наш дорогий Пронашка сьогодні на приємному побаченні. Щастить людям. А тут хоч би котра глянула.

Гайдаренко. Бояться. Ти ж носом як зачепиш, пропала людина.

Панахида. Але уяви собі, Павлушо, що було б, якби у мене був такий мізерний ніс, як у тебе? Ти ж тоді не міг би придумати ні одного дотепу. Мовчиш? Ну, добре. Подумай, а завтра даси відповідь.

Скрипка. Ах, сволота!

Панахида. Хто, Гайдаренко?

Скрипка. Та ні, це тут, розумієш, папа римський, Урбан восьмий. Той самий, що був раніше кардиналом. Ну, не дає ходу Галілею.

Панахида. А, папа, то такий...

Скрипка. А які люди були! Які герої! Ну, хоч би Галілео Галілей! Ти ж подумай. Гойдання жирандолі у Пізі. Маятник. Термометр, телескоп, сонячні плями, зоряне небо і сім дір...

Панахида. У кого?

Скрипка. У кого! На небі, у кого ж?

Панахида. А, на небі, там є.

Скрипка. Ну, звісно, є. А Леонардо да Вінчі! Ідея гвинта, розумієш, для літака. Ну, ти ж подумай. Гвинта придумати. А Христофор Колумб!

Панахида. Або Андрій Скрипка.

Скрипка. А що ж ти думаєш? Та я... та ти знаєш, що коли вони при тих королях, князях і папах римських могли гвинта придумати, Америку відкрили, так ми при соціалізмі чорта відкриємо.

Панахида. Цебто, ти хотів сказати — закриємо. Бо чорта, по-перше, давно відкрито, а по-друге — навіщо він нам здався?

Скрипка. Ну да, хто ж цього не знає. Звісно, закриємо.

Панахида. Правильно. І це дякуючи тому, що в нас є такі герої, як-от, наприклад, ти, я, Гайдаренко і так далі. Серйозно.

Новобранець (відклав газету). А я от зовсім іншої думки.

Панахида. Скажи нам свою думку, Йосипе прекрасний.

Новобранець. Ніхто з нас не герой. Всі ми — ніщо Дріб'яки. Відстала маса, а не комсомольці, незважаючи на те, що всі ми непогано кладемо бетон і вчимось у робітничому університеті. Зате є в нас один герой, один ударник і творець більшовицьких темпів.

Скрипка. Ох, чорт. Та хто ж це такий?

Новобранець. Це... Та ось, будь ласка. Його портрет і ціла стаття про нього. *(Дає газету)*.

Скрипка. Та це ж наш бригадир!

Гайдаренко. Шметелюк!

Панахида. Ніяких сумнівів.

Скрипка. От здорово. Вмістили портрет. Це добре. Хай знають наших.

Новобранець. Ти справді чудило, Скрипка. Де ж тут знають наших? Тут знають самого Шметелюка, бригадира, червоноармійця бетону, ударника і таке інше. Скрипки тут не знають. Пронашки не знають. Новобранця не знають.

Панахида. Йосипе, дрібна заздрість — це не найкраща якість людини.

Новобранець. Панахидо! Я не заздрю Шметелюкові. Я обурююсь!

Панахида. Дай-но глянути одним оком. *(Бере газету, читає вголос)*. «Перша комсомольська, завдяки своєму бригадирові Антону Шметелюку, досягла більшовицьких темпів і дає рекорд. Це він, Антон Шметелюк, своїм ентузіазмом, своїм власним прикладом, своїм героїзмом тягне за собою відсталих... Цей завжди бадьорий, чорнявий бригадир...»

Гайдаренко. Брехня!

Скрипка. Ні, що він чорнявий, це правда, але взагалі чорт знає що.

Панахида. «Цей червоноармієць бетону кожним цеглом зміцнює обороноспроможність країни, вчить, як треба працювати. Його ім'я повинно бути...» *(Опустив голову, нахмурився)*.

Новобранець. Ну, що ти скажеш?

Скрипка. Та це ж акафіст, а не пролетарська стаття в пролетарській газеті. А ми хіба за акафістом працюємо? Ми ж нове життя... Ми ж цілий світ...

Новобранець. Кар'єрист.

Панахида *(ще раз глянув у газету)*. Не спішіть, товариші, з висновками.

Скрипка. Чому?

Панахида. Тому, що слово не горобець, або, як каже Сафо, славнозвісна поетка Греції в перекладі Івана Франка, том двадцять сьомий, сторінка тридцять шоста: «Коли тебе пристрасть огорне, держи ж за зубами язик, бо хто верещить і дуріє, весь труд його зійде на пшик». А тепер проаналізуємо даний факт. Хто з вас скаже, що наш бригадир погано працює? Ви мовчите, значить, ви згодні, що він працює добре, як справжній ударник. Що правда, останнім часом у нього стали з'являтися неприємні рекордсменські зальоти. Але ж цю алілуйницьку статейку написав, зрозуміло, не він. Так чого ж ви на нього напалися?

Новобранець. Ти захищаєш Шметелюка. Але побачимо, що скаже з цього приводу наш групорг Про-нашка...

2

Увіходить Шметелюк.

Панахида. А ось і бригадир. Що нового в світі білому?

Шметелюк. Новина, хлопці, є, і новина цікава. Приїхав із Харкова — угадайте хто?

Скрипка. Та кажи зразу.

Шметелюк. Письменник Чайченко. І з ним композитор один теж приїхав. Чайченко писатиме книгу про монтажників турбін. Зараз у будинку громадських організацій буде його доповідь. А потім композитор гратиме... Народу повно. Скоро почнеться.

Панахида. Чайченко? Той самий Сава Чайченко? Це справді дуже й дуже цікаво. А композитора не знаєш як прізвище?

Шметелюк. Здається, Павелко.

Панахида. Хлопці, щоб не губити часу і, бува, не звівати початку, гайда зараз же!

Гайдаренко. Ми готові.

Скрипка. Що не кажи, а цікаві новини приніс.

Новобранець. Пішли. (Виходять).

3

Панахида (затримавшись). А ти?

Шметелюк. Я... іду слідом за вами. Дістану тільки зошит для нотаток. Іди, я нажену.

Панахида. Ну, валяй. Ми зайmemo для тебе місце.
Шметелюк. Да, да, поближе займайте.

Панахида виходить, назустріч йому вбігає Гайдаренко.

4

Гайдаренко. Панахидо!

Панахида. Що трапилось?

Гайдаренко. Евріка! Ти у мене під ногами!

Панахида (*дивиться йому під ноги*). Не може бути.

Гайдаренко. Іди сюди! (*Тягне його до шахівниці*).
Ось мій хід. Бачив?

Панахида. Боже мій, висловлюючись старою, ідеалістичною термінологією. Боже мій! Я ще не бачив такого бездари, висловлюючись новою термінологією. (*Зробив хід і взяв Гайдаренкову фігуру*). Пойняв?

Шметелюк. Хлопці! Та ви ж... на Чайченка спізнитесь. Ідть уже...

Гайдаренко. Панахидо, невже ти не розумієш, що я просто... пожартував з тобою? Постав назад фігуру.

Панахида (*великодушно*). На. (*Поставив і пішов. Гайдаренко за ним*).

5

Шметелюк. Фу, це важче, ніж класти бетон. Думаю, засиплюсь, але поки що везе. Безперечно, везе...

6

Знову вбігає Гайдаренко.

Гайдаренко. Антошо!

Шметелюк. Ну, що таке? Чого ти знову?

Гайдаренко. Можеш не сумніватись, Антошо; він все одно буде в мене під ногами. Іди сюди. Я придумав новий хід.

Шметелюк. Та йди ти зі своїм ходом до чорта! Я через тебе на Чайченка спізнюсь. Забирай свої шахи і топай скоріш!..

Гайдаренко. Це ідея. (*Взяв шахівницю і обережно поніс її перед собою*).

7

Шметелюк (*замкнув двері на гачок*). А далі що? Раз збрехав, два, а далі що? Обдурить вона мене, чи не

обдурить? (Подумав). Все одно, раз таке діло, треба показати клас. (Відчиняє чемодан, дістає галстук, коміречу, нові черевики, одягається, поглядаючи на годинник. Стукіт у двері. Схвилюювався. Похапливо зав'язує галстук). Зараз, зараз, почекайте хвилинку.

Г о л о с. Відчиніть. Чого замикаєтесь?

Ш м е т е л ю к (завмер). Пронашка. Я пропав. Хіба воно замкнено? Зараз. (Відчиняє).

8

В х о д и т ь П р о н а ш к а.

Ш м е т е л ю к. Це ти, Пронашко? Здоров. Оце добре, що ти прийшов. Ну, як поживаєш? Розповідай. А я думаю, де це Пронашка... слово честі.

П р о н а ш к а (оглянув усю його постать). Н-да, воно й помітно, що ти про мене думав. Куди це ти збираєшся, дозволь поцікавитись?

Ш м е т е л ю к. Я куди збираюсь?

П р о н а ш к а. Угу...

Ш м е т е л ю к. Та тут, розумієш... до будинку громадських організацій збираюся. Приїхав письменник Чайченко. Наші всі пішли, а я на хвилину затримався і мушу зараз бігти.

П р о н а ш к а. Чайченко? От і гаразд, підемо разом, я теж туди.

Ш м е т е л ю к. Що? Та я, розумієш, поки одягнусь... тут мені ще зошит треба. А ти, може, поспішаєш. Ти знаєш що, товаришу групорг? Ти валяй, а я нажену.

П р о н а ш к а. Нічого, товаришу бригадире, ти одягайся, а я почекаю. (Сів, ще раз оглянув бригадирову постать). Просто хоч на бал, а не тільки слухати Чайченка. От тільки галстук варто було б рябіший надіти, а то черевики блищать, як собачий ніс, а галстук — пропадає.

Ш м е т е л ю к. Ага. Так ти... сідай.

П р о н а ш к а. Дякую, я вже сиджу. (Виймає коробку з цигарками, закурює). Продовжуй свою справу, не звертай на мене уваги. А я тим часом розповім тобі одну цікаву річ.

Ш м е т е л ю к (глянув на годинник). Але ж... Там же Чайченко... Ну, розповідай уже. (Сів, зітхнувши).

П р о н а ш к а. Нічого. Те, що я тобі скажу, теж заслуговує на увагу. Історія, скажімо, починається так. Є на

нашому будівництві одна прекрасна з усіх поглядів дівчина. І дівчина ця — комсомолка, зрозуміло.

Шметелюк. Уже цікаво.

Пронашка. Далі ти почуєш більше, але слухай, не перебиваючи. Я не буду говорити ні про її розум, ні про її відданість партії і комсомолу, ні про її красу... Я... не зумію про це сказати, та й для чого це мені? Я скажу тільки, що, оскільки мені відомо, дехто з наших товаришів, принаймні один, ім'я якого я не назву, з радістю сказав би їй про все це у вічі і, може, не один раз сказав би, а тисячу разів...

Шметелюк. Оце історія. Так у чому ж річ?

Пронашка. А річ у тому, що в житті воно якось так трапляється, що не всякий із комсомольців, а може й членів партії, знаходить відгук на поклик свого більшовицького серця. Навпаки, буває так, що замість відгуку серце комсомолки шле свій привіт не кажу — менш достойному, але в кожному разі іншому об'єкту, який ні цього привіту, ні чистих мрій комсомолки не заслуговує. І не заслуговує вже хоч би через те, що цей дурень навіть і не підозрює, що для нього розквітає прекрасна весна в серці найпрекраснішої дівчини нашої країни.

Шметелюк. Оце справді дурень!

Пронашка. Цілком згоден. Я скажу більше: в даному разі так і трапилось. Дівчина, ім'я якої Марія Шапіга, організувала бригаду бетонувальниць із кращих дівчат нашого будівництва. Бригада ця, я певен, покаже більшовицькі темпи в роботі. Але значення її далеко ширше. Бригада Марії Шапіги...

Шметелюк (нетерпляче). Словом, вона рекордів хоче доскочити? Так чого ж? Хай спробує.

Пронашка. Не рекорди цікавлять її, як рекорди, товаришу бригадире.

Шметелюк. А що ж саме? Кажіть точно і скорше, а то ж Чайченко... (Глянув на годинник, схопився за голову). За п'ять хвилин дев'ята.

Пронашка. Ну, знаєш, з тобою важко говорити, і тому я скажу прямо. Ти мусиш передати їй наш досвід. Так зробив би на твоєму місці кожен із нас, коли б вона вірила в нього так, як вірить...

Шметелюк. Чекай! Марія Шапіга? Маша? Це та, що працювала на середній протоці? Знаю. Між іншим, вона, на мою думку, не цікава.

Пронашка (схопився). Не цікава?!

Шметелюк. Ну да, не цікава. Я її бачив. Можливо, що вона навіть гарна, а от... розумієш... ні! Вона не цікава.

Пронашка (стоїть приголомшений таким поворотом справи: він і зрадів, він і обурився до краю). Ах, ти ж... І це називається комсомолець! По-перше, вона в мільярди разів цікавіша деяких красунь з чужого табору, які невідомо чого лаять до нашого блоку і яких дехто вважає за богинь!

Шметелюк. Хто? Не розумію.

Пронашка. А насправді ці богині не варті підметки Марії Шапіги! Це тобі раз! А по-друге, якби вона справді була нецікава, так ти що ж? Не мусив би, як бригадир?

Шметелюк. Чого ти від мене хочеш? Що я мушу? Ну? Що? Кажіть ясно.

Пронашка. Піти зараз до неї.

Шметелюк. Що? Піти до неї? Так я ж... Ні, я не піду. Я не можу піти до неї. І чого б це я пішов?

Пронашка. Вона хоче поговорити з тобою про роботу бригади і домовитись про змагання.

Шметелюк. Пронашко! Зрозумій мене: я не можу! О дев'ятій годині вечора говорити про бетон... Подумай. І погодься, що це... химерне бажання. Що за ним ховається, я не знаю, і знати не хочу...

Пронашка. Шметелюк! Побережи свою голову. За такі натяки...

Шметелюк. Чого ти хвилюєшся? Може, тобі самому цікаво поговорити з нею... про бетон! Так ти й іди до неї. А я не можу зараз цього зробити, тому що... ну, тому що Чайченко, нарешті! А потім взагалі, в чім річ? Теж бетонярі, подумаєш. У чім річ, нарешті? У мене рекорди. А вони мені що, з неба падають, ці рекорди? Я працюю по-ударному, от і рекорди. От тобі і вся наука. Так і скажи. А то хоче тебе з бабами перегнати, і навчи її зараз, як це зробити. А я думаю, що це й не бабське діло...

Пронашка. Знаєш що, бригадире? Ти, здається, не туди повертаєш...

Шметелюк. Ну це твоя особиста думка. Хоч ти й групорг мій, а комсомол думає про мене інакше.

Пронашка. Але ти, здається, хочеш, щоб він почав думати про тебе ще інакше.

Шметелюк. Не залякаєш! Я рекорди даю! Я на передовій лінії б'юся, а не в садах комсомольської весни. Так можеш і сказати їй...

Пронашка (подумав). Дурень. (Хутко вийшов із кімнати).

9

Шметелюк (розлютився). Котись до чортової бабушки! (Замикає двері). Фу... як по-дурному посварилися. (Шкодуючи). От чудій. І цигарки забув. (Бере з коробки цигарку). Ну, давай помиримось. Ну? Миколо, добре? Якби ти знав мої діла, ти б сам зрозумів, що... (Закурює), здається, я заплутався. Що ж тепер буде? (Глянув на годинник). Дев'ята! А може, він зупинився? (Слухає годинник). Ні, цокає... аж у серці мені цокає. (Затуляє прозодежею вікно, сідає до столу, розгортає книжку. Читає).

И странная тоска теснит уж грудь мою,
Я думаю о ней, я плачу и люблю.
Люблю мечты моей создание,
С глазами, полными лазурного огня,
С улыбкой розовой, как голубого дня
За рощей первое сиянье...

Буза — вона не прийде. Хіба вона прийде? Ніколи. А може, прийде? (Стук). Що? Ні, вона ніколи не прийде! (Знову стук). Хто?

Голос. Відчинить же. Це я.

Шметелюк (біжить до дверей, повертається, ховає розкидані речі). К чорту!

Голос. Що?

Шметелюк. Ні, ні, будь ласка, це я кажу — будь ласка. (Поправляє газету на столі.) Зараз! (Нарешті відчиняє).

10

Увіходить Лотоцька, одягнена скромно, говорить тихо, ніби дослухаючись до своїх слів. Обводить очима кімнату, спиняє погляд на зніяковілому Шметелюкові, і ледь помітна посмішка ворухнула їй куточки губ.

Лотоцька. Ну, от і я.

Шметелюк (в пориві до неї). Ви!... Я вже думав, ви не прийдете.

Лотоцька (рухом очей і ледь піднесеною рукою зупиняє його). Ні, я звикла здійснювати свої плани. Але ви такий... неприступний. (Посмішка знову гадючкою пробіг-

ла їй по губах). Мало не півгодини тримали мене на карантині. Ви чимсь стурбовані?

Шметелюк. Трошки.

Лотоцька. Що трапилось?

Шметелюк. Та нічого такого... заходив приятель, — маленькі неприємності. Посперечалися про бетон.

Лотоцька. Цікаво. (Глянула на книгу). Лермонтов? О, це чудово. Місити бетон і читати класичну поезію. Що ж, подобається вам Лермонтов?

Шметелюк. Нічого писав парнишка. Але наші напишуть краще.

Лотоцька. Це безперечно. Стирання граней, призов ударників до літератури... Наслідки не забаряться. А тим часом... (Глянула в книжку, читає напам'ять, чим Шметелюк особливо вражений).

Я думаю о ній, я плачу і люблю.

Люблю мечты моеї созданье.

С глазами, полными лазурного огня,

С улыбкой розовой, как голубого дня

За роццей первое сиянье...

(Всміхнулась). Який ідеологічно невитриманий вірш. Ви ж ударник, хіба ж вам можна читати такі вірші?

Шметелюк. А чого ж? Хіба ударник це вроді монаха? Якраз навпаки, ударник тільки й має право на всю оцю штуковину. На те він і ударник.

Лотоцька (сміється). А втім... Ви маєте рацію... На те ж він ударник. Яке прекрасне слово, я вже не кажу про його... глибокий зміст, про те, що ударник — це кращий представник робітничого класу. Коли мій чоловік розповідав про ударників, про їхню пролетарську свідомість і ентузіазм...

Шметелюк. А ваш чоловік де зараз? Цебто, він зараз дома, зайнятий чим, чи, може, де в іншому місці?

Лотоцька. О, не бійтесь. Він працює сьогодні в нічній зміні на греблі.

Шметелюк. Я й не боюсь, а спитав так просто... з поваги до нього, я його дуже поважаю, і всі ми поважаємо, це наш інженер... (Набік). Заплутався.

Лотоцька. Я дуже рада. Але я така нещаслива. У нас із ним маленьке ідеологічне «qui pro quo». Він перебуває свій світогляд на засадах марксизму й сімнадцятої партконференції, а я така нездара, що відстаю від завдань

доби. От ми трошки й посварилися. Але я протестую. Я ваша гостя, а ви цікавитесь не мною, а чоловіком...

Шметелюк. Ні, чого ж? Я взагалі — і гостею, і чоловіком, оскільки він інженер, і взагалі цікаво, чи він буває у цьому районі. (Набік). Ну да, я заплутався, як круглий дурень (Звалив газету з своїм портретом, зовсім розгубився, наступив на неї). Пробачте...

Лотоцька. О, покажіть. Це ваш портрет?

Шметелюк. І розказ про мене.

Лотоцька (глянула). О!.. Який... змістовний портрет. Справжній ударник. Скажіть, ви любите славу?

Шметелюк. Хто? Я?

Лотоцька. Так, ви, ваші товариші, такі, як ви. Ну, звісно, любите! Висхідний клас, історичний процес, диктатура пролетаріату. Ви п'єте славу, як алкоголь,— так казав колись один мій добре знайомий.

Шметелюк. А він сам не був часом п'яний?

Лотоцька. Ні, він був тоді тверезою людиною. Як вас по батькові? Чим ви були до того, як стали ударником? Нічим? А втім, це ж нічого не значить. Ударник не монах, і тому має право любити прекрасне, любити й не думати, що це значить бути рабом старого світу, його культури, насолод, розкошів. Хіба це значить, що, завоювавши старий світ, завойовник, як варвар, обертається потім на завойованого? Навпаки. Це зветься зовсім інакше. Це зветься, здається, опануванням спадщини? Адже так? Чому ви мовчите?

Шметелюк (похмуро). По батькові мене Антон Макарович. Це раз.

Лотоцька. Прекрасно. Ну, а далі? Далі, Антоне Макаровичу. Я вам подала так багато запитань. Відповідайте ж. Хіба культурний, вихований ударник, опановуючи спадщину, не може стати на коліна? У? Я певна, що може.

Шметелюк. На коліна він, положим, не стане, це дурниці, а відповісти на ваші запитання — це я можу. Зараз я защімкну гачок.

Лотоцька. Не стане? Чому ж? Мені здається, що стане. Звичайно, він не зробить цього при відкритих дверях, коли в сусідній кімнаті гримить музика, дзвенять бокали і тости. Це не його стиль. Але зате він може справді таки защімкнути всі гачки на всіх вікнах і дверях, спустити фіранки, а коли їх немає, то заткнути вікна шинелями або прозодежею, герметично закубрити...

Шметелюк. На коліна він все одно ні при яких умовах не стане. А увійти сюди хто-небудь може. От Пронашка недавно приходив.

Лотоцька. Пронашка? Це ж хто? Теж ударник? Ну, добре. Зацімкніть і тоді ми продовжимо нашу дискусію...

Шметелюк іде до дверей. Вона скидає капелюшок і пальто.

11

Назустріч Шметелюкові увиходить Пронашка.

Шметелюк. Пронашка...

Лотоцька (*обернувшись*). Ах... це вже зовсім несподівано.

Пронашка. Признаюсь, для мене так само.

Лотоцька. Ви...

Пронашка. Не турбуйтеся, я ненадовго. Я забув цигарки.

Лотоцька. Ви знали, що ваш бригадир матиме побачення з жінкою, і ви прийшли, щоб... подивитись у щілинку?..

Пронашка. Мадам, ви мене мало цікавите, навіть у повному вигляді.

Лотоцька. Ви... Пронашка!

Пронашка. Я — Микола Сильвестрович Пронашка, і я не хочу дивитись на вас навіть у телескоп, а не тільки в щілину. Це суцільна правда. (*Взяв цигарки*). Ну, до побачення, Шметелюк. (*Пішов*).

Шметелюк. Пронашко! (*Той зупинився*). Я не винен... Розумієш ти? Я не винен...

Пронашка. Винен гачок. Він тобі невірнo служить.

Шметелюк. Я потім розкажу тій... Маші... піду до неї й розкажу все... про бетон... як ти казав...

Пронашка. Розкажи цій, а та вже якось обійдеться. (*Пішов*).

12

Шметелюк. Пронашко! (*Кинувся за ним*).

Лотоцька. Куди ж ви, Антоне Макаровичу? А я?.. (*Заступила йому дорогу*).

Шметелюк. Ви...

Лотоцька. Так, я хочу знати, що це значить. Я прийшла до вас, а ви збираєтесь до якоїсь Маші. Мій дорогий, як же це? У?

Шметелюк. Я... не піду до Маші.

Лотоцька. Не підете? Цього мало. Я хочу, щоб ви розповіли мені про неї. Хто вона, ваші взаємини і таке інше. Я почуваю, що ця Маша — моя «соперниця». Так?

Шметелюк. Облиште мене. У вас немає ні шматочка серця.

Лотоцька. О, навпаки! Це ви такий безсердечний зі мною... (Іде до дверей, замикає і, посміхаючись, повертається до нього). А тепер — сідайте... ми поговоримо.

Шметелюк. Що ти робиш зі мною?

Лотоцька. Сідайте!

Т е м н о

Картина четверта

В кімнаті у Маші.

1

Маша (біля письмового стола, читає й робить нотатки. Хтось дзвонить, вона не помічає). Так. Запишемо. (Вираховує). Ось де секрет. Стривайте ж, хлопці! Не давайтесь...

2

Мотя — увіходить з книжкою, зачиталася, нічого не бачить, хвилинку стоїть на дверях, продовжуючи читати, потім увіходить до кімнати, натикається на стілець, сідає й читає далі, за одну мить ковтаючи очима й губами сторінку.

Маша (здригнулася). Хто це? Мотре! Щоб ти скисла! Коли ти увійшла, що я не чула? Мотре!

Мотя. Не заважай.

Маша. Ну, ви дивіться на неї! Що там таке цікаве? А дівчата де?

Мотя. Вісімдесят тисяч верст під водою.

Маша. Ха-ха-ха! Хто під водою?

Мотя. Не заважай. Вони саме плывуть.

Маша. Куди плывуть? Що тобі сталося? (Вихопила книжку, глянула й зайшлася сміхом). Пху, бодай ти скисла з своїм Жюль Верном...

Мотя. Дай сюди, ти нічого не розумієш. (Вихопила книжку, читає).

Маша. Та кинь, нарешті. Я тобі розповім одну цікаву річ.

Мотря. Цікавішого за це немає на світі.

Маша. Та хоч скажи ж, де дівчата?

Мотря. Зараз прийдуть.

Дзвоник.

Це вони.

Маша. Нарешті! *(Вибігає. В коридорі гомін).*

3

Мотря. Ой, не можу. Можна вмерти з цікавості. Ану, чим кінчається. *(Дивиться останню сторінку).* Чудово. *(Читає знову зсередини).*

4

Входить Ревека, потім Валя, Маша, Оксана.

Ревека. А, Мотря. Ти ще під водою? Пора випливати на поверхню. Мотре! Мовчить, як підводний човен.

Валя. Вона ж глибоко, то й не чує.

Оксана *(з букетом польових квітів)*. Нашому бригадирові і групоргу від всієї бригади. Пішли ми сьогодні з Ревекою в поле. Вийшли за околицю і пішли, далеко пішли, кілометрів... кілометрів... ну, скільки, Ревеко?

Ревека. Та, певно, з півкілометра було.

Оксана. Та кажи. Кілометрів з десять. Чудово там!

Маша. Та це мені нарвали? От дякую, Оксанко, і тобі, Ревеко. Які ж волошки хороші... *(Поставила в вазу).*

Валя. Ну, Машо, розповідай же скорше.

Ревека. Бо їй дуже ніколи. Вона мусить цієї ночі досліджувати вплив місячного світла на психологію індивідуальника Степана Шкурки, що працює на лівому березі.

Маша. Валю! Так ти он яка?

Валя. Яка?

Оксана. Знаємо, знаємо, яка.

Валя. Ну, от, напалися. А може, я з нього колгоспника хочу зробити.

5

Фрося *(увиходить, з перев'язаною щогою)*. Уявляю.

Маша. Фросю! Ха-ха-ха! Що це ти?

Фрося. Ой, зуб!
Маша. Та що з ним?
Фрося. Ой, прорізується.
Маша. Зуб прорізується?
Ревека. Як? Ти не знаєш, що в неї вже прорізується зуби?
Фрося. Мудрості.
Ревека. Тепер ми нічого не можемо робити без її мудрої поради. Як вона скаже, так і буде.
Фрося. Ой, не кричи так, бо віддається.
Ревека (*пошепки*). Добре. А як же ти завтра бетон кластимеш?
Фрося. Ой! Він до завтрього перестане.
Маша. Ну, добре. Почнемо. Сідай сюди, Фросю. Мотре, кинь книжку.
Мотя. Хвилинку. Ще хвилинку, і він переможе.
Маша. Кинь, я тобі кажу.
Мотя. От, нещастя. (*Згорнула книжку, згодом знову розгортає і читає, заховавшись за спину Фросі*).
Маша. Ну, дівчата, ми знову вкупі і на цей раз об'єднані не тільки в бригаду, а ще й в одну комсомольську групу. То ж і сили наші на цей раз ще міцніші.
Ревека. І крім того, у нас тепер — зуб мудрості.
Маша. Це вірно. Але ж і завдання багато важче, ніж попереднє. Ми вперше стаємо на бетон. Укласти треба шістдесят кубометрів за зміну, інакше свої ж засміють, хоч і з блоку не вилазь. І вийде тоді, що ми не комсомолки, а та синиця, що хотіла запалити море. Так, Ревеко?
Ревека. Зовсім не так. Ми вкладамо шістдесят кубометрів і виліземо з блоку з піснею «Їде, їде ось баддя», інакше не може бути. Валю, клянись Степаном Шкуркою, що це буде так.
Валя. Клянусь!
Ревека. Тоді все гаразд. Фросю, підними вище свій зуб мудрості.
Голос. Не члену комсомолу можна?
Ревека. Якийсь безпартійний голос.
Маша. Та ні, це батько. Я забула вам сказати: мати моя проти того, щоб я йшла на бетон. Це вона поскаржилась батькові.
Ревека. Уй, чудачка. Так він же машиніст.
Маша. Ну, та от же. Заходь, батьку! Просимо!

Увіходить Ш а п і г а. Дівчата войовничо піднесли голови.

Ш а п і г а. О, які ви всі грізні. Неозброєній людині увійти страшно.

О к с а н а. Хіба ви збираєтесь воювати з нами?

Ш а п і г а. Війни ми, як відомо, не хочемо, але готові до неї завжди.

М а ш а. Отак і ми.

Р е в е к а. Дякувати богу, наш порох сухий...

Ш а п і г а. Дівчата, що й казати, з порохом. Але я не війною на вас, а для мирних переговорів.

М а ш а. Від матері?

Ш а п і г а. Від неї ж. Наговорила вона мені на вас цілу контрреволюцію.

М а ш а. Що ж саме?

Ш а п і г а. Та що нібито кілька молодих дівчат... *(Подивився на кожну з них через окуляри і посміхнувся)* ...кидають легшу роботу і збираються йти на бетон, де нам якраз потрібні робітники, аж горить, щоб укласти п'ятсот тисяч кубометрів. Так це, чи не так?

М а ш а. Так.

Ш а п і г а. Запишемо. Але я так собі думаю, що все це так, легковажні слова, та й годі. Нахваляються дівчата, а як побачать, як на них спускається баддя, то тільки — фу! Аж загудуть із блоку. Ох, та й соромно ж буде, думаю собі. Перший путній парубок засміє, а як на мене, то я й не подивлюсь ні на одну.

М а ш а. Оце вже не так. Ти можеш бути спокійний.

Ш а п і г а. Угу. Так де ж мені бути спокійним, як мати вимагає, щоб ви сиділи на печі, а вона вам кашу варитиме.

Ф р о с я. Уявляю.

М а ш а. Знаєш що, батьку? Я тобі скажу два секрету. Перший — це те, що ми всі члени комсомолу. А другий — те, що саме перед молоддю стоїть теперішнє завдання створити комуністичне суспільство, говорив Ленін.

Ш а п і г а. Ах ви ж... комсомолія! Ну, добре ж, творіть, будуйте. І коли ви такі, то я складаю свої соглашательські повноваження. Тільки ж ви нас, стариків, не дуже заморюйте...

7

Мати (*увиходить*). Ну, що? Нагримав на них?

Шапіга. О, нагримав. Будуть знати.

Дівчата. Ха-ха-ха!

Мати. Ой, щось тут не так. Ти, мабуть, ще дужче накрутив їх? Я ж тебе знаю.

Шапіга. Погано знаєш, коли думала, що буде інакше.

Мати. Таки йде? А! Вона таки йде? Ну, йди ж, іди, коли так. Тільки знай: говорити з тобою не буду, води ніколи не зігрію, їсти не дам... Ой! А там же кльощки варяться. З засипочкою! (*Побігла*).

8

Шапіга. Х-хе, позапартійна фракція провалилась. А проте їсти дасть. Побачите — кльощками частуватиме.

Маша. Таким чином, і ця небезпека минула. Будемо продовжувати. Ти, батьку, можеш залишатись, як маєш охоту.

Шапіга. Дякую за довір'я. Постараюсь виправдати.

Маша. Ми говорили про те, що нам треба вкласти шістдесят кубометрів за зміну. Бригада Антона Шметелюка вкладає більше. Як це вони роблять? Ось візьміть олівці і по аркушу паперу.

Валя. От нещастя. Коли ж ми кінчимо?

Ревека. Нічого, Степан Шкурка почекає.

Дівчата озброїлись олівцями. Але в цей час засвистів, защебетав у саду соловей.

Оксана. О, соловейко...

Шапіга. Киш ти, провокаторе! Всю організацію розвалиш. (*Посміхаючись, виходить із кімнати*).

9

Ревека. Ну, кажи вже, як це вони роблять.

Оксана. Та чекай же, Ревеко. Ти ж тільки послухай, як він співає...

Дівчата поволі відклали олівці, слухають. Навіть Мотя впустила книжку і, щасливо посміхаючись, слухає.

Фрося. Ой, перестав...

Оксана. Та де ж перестав? Співає.

Фрося. Ні, зуб перестав.

Оксана. Тихо! (Слухають).

Ревека (тихо). А хочете, я вам розповім легенду — про золотий місяць, наївну дівчину і нахабного рицаря.

Маша. Розповідай, Ревеко.

Ревека. То був тихий-тихий вечір, як тиха вода, як шовкове небо. Давно поснули потомлені люди, і тільки двоє стояло на землі проти золотого місяця. То були герої нашої доби: один — юний рицар, а друга... друга була наша Фрося Багатир.

Фрося. Цить!

Валя. Ні, ні, нехай говорить.

Ревека. Наша Фрося Багатир. Вони стояли на березі ріки і мріяли. І невідомо, про що вони мріяли, бо наша техніка ще не винайшла такого апарату, щоб записувати мрії. Але йду я через греблю і слухаю. І каже той рицар, молодий бригадир, до нашої Фросі: «Фросю, моя Фросю... Фросю золотая...»

Фрося. Неправда. Він не казав «Фросю, моя Фросю!»

Ревека. Як же не казав, коли я ясно чула?

Фрося. Він сказав просто «Фросю». Один раз.

Ревека. Добре, він сказав один раз «Фросю» і додав: «Дивись, Фросю, який на небі місяць гуляє». Тоді Фрося, яка ще не мала зуба мудрості, підняла голову і стала дивитись на золотий місяць. І тоді нахабний бригадир, скориставшись такою хвилиною, зразу поцілував нашу Фросю, наче хто вистрелив із пістолета. З того часу у неї почав напухати зуб мудрості, який сьогодні, нарешті, прорізався. Отакі діла на білому світі...

Фрося. Цить уже, не тривож. Ой...

Маша. Твоє оповідання, Ревеко, дуже цікаве, хоч я й знала, що Фрося з деякого часу загубила спокій. Скажи ж нам, чи давно це було?

Ревека. Це було...

Фрося. Це було один раз, місяць тому, і з того часу я його не бачила.

Маша. А чи хотіла б же ти побачити його знову?

Фрося. Ой!.. (Взялася за щоку).

Маша. Хотіла б. Так слухайте ж тепер мене, я продовжу легенду Ревеки. Минали вечори і місячні, і хмарні, і що далі відходили вони в безвість, то більш похмурніла наша Фрося. Молодий бригадир не приходив, і не відомо, для кого билось його серце. Але одного вечора, це було

сьогодні, я побачила його на розі нашої вулиці і почула його розмову...

Фрося. Ой! З ким?

Маша. То була жінка з іншого берега, яка не має права на нашого бригадира. Жінка, якій ми повинні оголосити війну.

Мотя (дочитавши). Фу! Я кінчила. Кому війну?

Ревека. Кінчила? Ну, то слухай та вчись, як жити на землі, а не під водою.

Маша. Війну такій любові, як у бригадира до цієї... з іншого берега. Війну за нашу велику, чесну комсомольську любов...

Ревека. Оце я розумію.

Фрося. Але ж він... Де ж він?

Маша. Він прийде сюди.

Фрося. Ой!..

Ревека. З цього б ти й починала.

Маша. Я зробила так, що він буде сьогодні тут. Ми складемо з ним угоду на змагання. І ми з ним поговоримо. Але одна умова: про все це нікому ні слова, а головне — нікому з їхньої бригади. (Зніяковіла). Я... дуже прошу вас. Не треба, щоб хтось із них довідався про... Фросю.

Ревека. Ой Машо, мені здається, що Фрося тут ні до чого і що нам доведеться вислухати ще одну легенду.

Маша. Ні, більше ні слова.

Дзвоник. Всі насторожились.

Ревека. Хто це може бути?

Маша. Це він. Вийдіть до тієї кімнати. Я сама почну з ним розмову. Потім увійдеш ти, Фросю, а далі й ви всі. Ми подивимось, як він себе почуватиме.

Оксана. Чудово!

Валя. Люблю такі штуки.

Всі, крім Маші, виходять. Стук у двері.

Маша. Прошу.

10

Увіходить Скрипка.

Маша. Скрипка?

Скрипка. Добрий вечір. Я, розумієш, від Пронашки. Тут, розумієш, записка тобі, так я її, розумієш... (Шукає). Заховав десь і... розумієш, яка історія...

Маша. А що там було написано?

Скрипка. Не знаю. Не читав. Та де ж вона поділася?

Увіходить Фрося, трохи згодом — дівчата.

Скрипка. На словах Пронашка велів тобі сказати, що той гад не прийде.

Маша. Не прийде?

Фрося. Хто?

Скрипка. Не знаю. Сказано — той гад, а який — не знаю. Та ось же вона! В Галілеї лежить. Будь ласка.

Маша (*читає записку*). «Шметелюк не прийде. Пронашка».

Фрося (*застогнала*). О-ой. (*Взялася за щоку*).

Скрипка (*співчутливо*). Що, зуб?

Фрося. Угу. І навіщо... розтривожили?..

Німа сцена.

Скрипка. Видно, здорово болить, чорт. Вирвати його, чорта!

Фрося (*крутить головою*). Н...не знаю...

Маша. Ну, ні, Скрипочко. Зуби у нас прорізаються не для того, щоб їх рвати. Перекажи своєму бригадірові, що він у цьому скоро переконається. Так же, Фросю?

Всі обступили Фросю, чекають.

Фрося (*з надією і з болем*). О-ой... Не знаю...

Завіса

Дія друга

Картина п'ята

Кімната Маші, Світанок.

1

Крізь тьмяне скло дверей видно, як Маша бере душ. Чутно її ухкання від холодної води.

2

До вікна підходить Пронашка. Вдивляється: побачивши, відскакує від вікна.

3

Входить Маша, одягнена по-спортивному. Робить фізкультурні вправи. За вікном покашлює Пронашка.

Маша. Хто там кашляє?

Голос Пронашки. А що, я вже й кашляти не маю права?

Маша. Ой! Одну хвилинку. (Виходить і повертається одягнена по-звичайному).

4

Пронашка з'являється біля вікна.

Маша. Це ти, Пронашко? Здрастуй.

Пронашка. Доброго ранку, Машо. Я зайшов сказати тобі, що твоє доручення я чесно виконав.

Маша. Дякую. А ти не знаєш, чому він не прийшов? Йому щось перешкодило?

Пронашка. Без причини нічого не буває.

Маша. Мабуть, причина була дуже важлива?

Пронашка. Я... не можу тобі зараз сказати. Я не хочу говорити про Шметелюка. Він не вартий того.

Маша. Не вартий? Чому? Мушу ж я знати, що він відповів.

Пронашка. Я розповім тобі про це іншим разом. Не тепер, коли треба йти на роботу.

Маша. Ні, ти мусиш розповісти мені зараз. Зайди в хату, я відчиню тобі двері. *(Пішла з кімнати).*

5

Пронашка. Ну, Пронашко, кріпись. Ніколи ще не був ти в такому скрутному стані, як зараз. Але труднощі для того і існують, щоб їх переборювати. Іду!

6

Обоє входять до кімнати.

Маша. Ну, викладай свої таємниці.

Пронашка. Я скажу тобі три речі. Всі вони будуть про Шметелюка і трохи про мене.

Маша. Слухаю уважно.

Пронашка. Перша річ — це те, що Шметелюк не вартий тебе. І тому найкраще, що ти могла б зробити, це не розпитувати мене про нього, а затаврувати його зневагою, якої він цілком заслуговує.

Маша. Що я мушу робити, я приблизно знаю. Отже, продовжуй своє оповідання.

Пронашка. Гаразд. Я продовжую. Друге, що я хочу сказати, це те, що він не вартий Скрипки, Панахиди, Гайдаренка, нарешті мене. І тому знову ти погано зробила, що зупинила свою увагу на ньому, а не на Скрипці, Панахиді, Гайдаренкові, про себе говорити не буду. Всі ми хлопці хороші і чесні комсомольці.

Маша. Це я теж знаю. А третє?

Пронашка. А третє, я нагадаю тобі, що сказав з цього приводу, хоч і не комсомольський, але не поганий поет, на прізвиське О. С. Пушкін. Він дуже вірно сказав:

Мария, бедная Мария,
Краса черкаских дочерей.
Не знаешь ты, какого змия
Ласкаешь на груди своей...

Це все. До цього я додаю небагато. Я ненавиджу Шметелюка кожним своїм гудзиком. Я зневажаю його!

Маша. А що ж він все-таки відповів?

Пронашка. Він сказав, що ти хочеш доскочити рекордів і перегнати його... з бабами... Це все. Думаю, що це не відіб'ється на твоїй сьогоднішній роботі?

Маша. А яка ж все-таки причина, що він не прийшов?

Пронашка. Що ти від мене хочеш? Сказав же, що не можу. Ну... а якби я тобі сказав, що ця причина — на двох ногах, що вона, крім того, жіночої статі, тобі легше було б?

Маша. А як вона була одягнена?

Пронашка. Хто?

Маша. Ну, та ця ж... причина на двох ногах... Лотоцька.

Пронашка. Ти... знаєш?

Маша. Догадуюсь. Плаття не помітив, цікаве було?

Пронашка. Плаття... я на ній не помітив. Цебто... я не звернув уваги... Чекай... ти знаєш... І ти... все-таки хотіла його бачити?

Маша. Авжеж хотіла. Дуже хотіла. Тебе це дивує? Я ж тобі казала вчора.

Пронашка. Це... неймовірно. Ти... дівчина, яку я... про яку я думав в найкращі хвилини свого життя. І ця дівчина могла полюбити Шметелюка!

Маша. Пронашко!

Пронашка. Блазня, що замовляє про себе статейки!

Маша. Миколо!

Пронашка. Що міняє своїх на красунь з чужого табору!

Маша. Ти гадаєш, що в цій статейці (взяла газету), підписаній якимись ініціалами, винен Шметелюк?

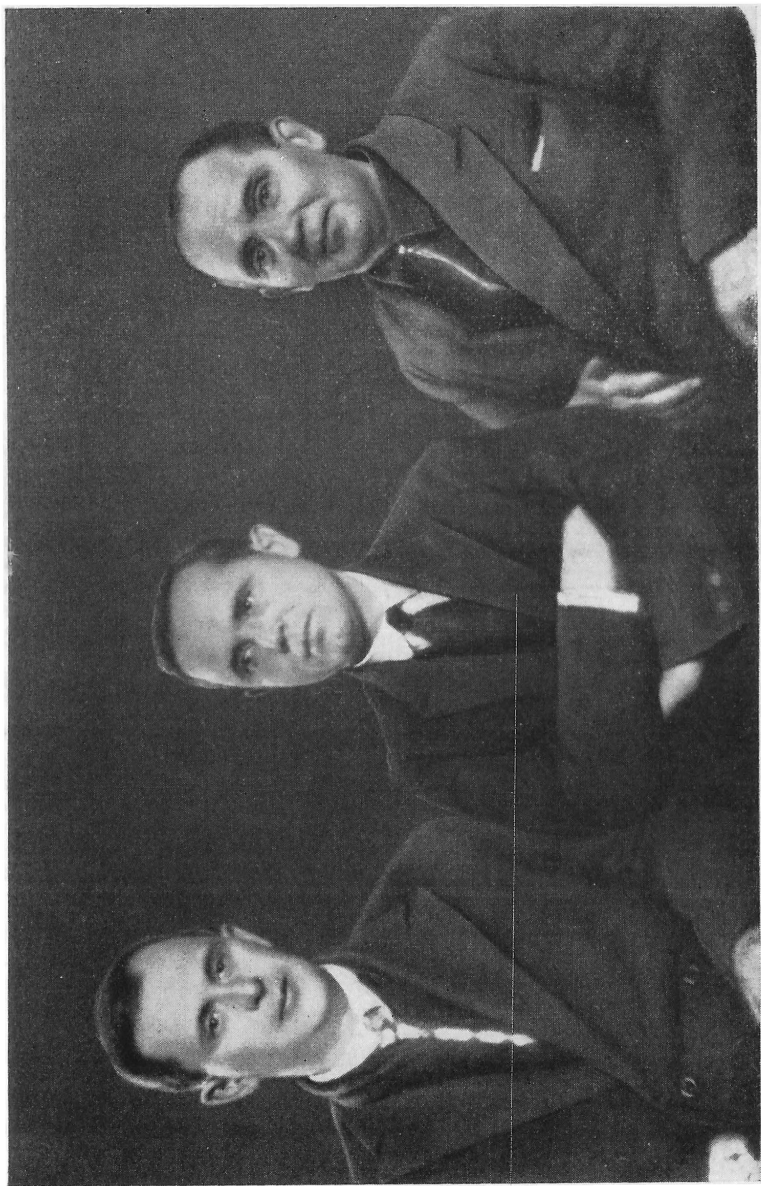
Пронашка. Я не гадалка, щоб угадувати. Це факт!

Маша. Звідки ж ти довідався? Як ти встановив цей факт?

Пронашка. Я розмовляв учора з Чайченком. Він знає автора статейки. Це дрібний і безпринципний писака, що заробляє собі капітал на ударниках. Він проговорився Чайченкові, що написав статейку про Шметелюка слово в слово, як казав йому сам Шметелюк.

Маша. Яка гидота!

Пронашка. Гидота? Мало сказати. І я цього не

Г. П. Юра, І. К. Микитенко, Б. Ердман. Фото 1933 р.

кину так. Ми йдемо в райком. Ми — на загальні збори... Ми розкриємо лице Шметелюка!

М а ш а. А тобі не здається, що й статейку він змайстрував ради неї? Щоб більше їй сподобатись?

П р о н а ш к а. Чорт з ним, тим гірше! Хай знає увесь комсомол. Ти ж уявляєш? Замовити про себе статейку, розхвалити себе так, що найперший Хлестаков позаздрив би, та ще й оббрехати при цьому своїх товаришів. Такого ще в нас не було.

М а ш а. А все-таки в райком ти не підеш. І бригаді своїй скажи, щоб ніхто в райкомі ні слова про це.

П р о н а ш к а. Що? Я не піду в райком?

М а ш а. Не підеш, Миколо. Цебто, підеш, звичайно, але не для того, щоб говорити про Шметелюка.

П р о н а ш к а. Та чому ж це я не для того? Може, знову проситимеш за Шметелюка? Скажеш, зробити це для тебе? Ну, ні, це вже вибач! Цього вже не буде! Не зроблю! Я не хочу слухати тебе! Честь комсомолу мені дорожча за все інше.

М а ш а. А мені честь комсомолу не дорога?

П р о н а ш к а. Тобі дорога честь Шметелюка!

М а ш а. Шметелюк — член комсомолу!

П р о н а ш к а. Він ганьбить це звання!

М а ш а. Ганьбить? А ви зробіть так, щоб не ганьбив. Та спробуйте своїми силами. А то — зразу в райком. Допоможіть! Та ще на загальні збори. На громадський суд. Затаврувати ганьбою хочеш? Пронашко! Це говориш не ти. Може, це говорять ревнощі?

П р о н а ш к а. Що? Що ти сказала? Це... це з твого боку демагогія.

М а ш а. А ти не маєш права. Хтось інший міг би так зробити, але не ти. Яка ж це перемога — затаврувати ганьбою? Не дамо. Чуєш? Райком не дасть. От її то я справді ладна затаврувати, і я це зроблю. Він побачить, чого варта його красуня. А його — не смієте. Комсомольська група для чого? Бригада для чого? Тільки класти бетон? А виручати, виховувати хто буде? Тільки райком? Ти ж подумай. А ще групорг...

П р о н а ш к а. Чекай. В голові наче свинець. Те, що ти кажеш, все правильно, все... Все ясно... Так, бригада не для того тільки, щоб класти бетон. Правильно... правильно. Але... чому це кажеш ти? Саме ти! І чому — про Шметелюка?

Маша. Я ж не можу цього казати про... Скрипку, Панахиду, Гайдаренка, про присутніх говорити не буду... Не вони ж потребують, щоб про них подумали, а Шметелюк.

Пронашка. Так, я не потребу, щоб про мене думали. Я сам про себе подумую. Все правильно. Ясно, ти мусиш думати про Шметелюка, а я мушу тобі допомогти. Я... Допомогти. Ха, чорт... Це, мабуть, діалектика...

Маша. Не лише ти, а вся бригада.

Пронашка. Так, так... Що ж ти хочеш тепер від мене?

Маша. Я ж сказала. Щоб ви допомогли одвоювати Шметелюка. Так же? Ти ж зробиш це? Ну, звісно, зробиш. Ти ж ніколи не погодишся віддати комсомольця Лотоцькій. Ніколи!

Пронашка. Гаразд. Я не піду в райком. Я поговорю з бригадою. Воюй з Лотоцькою, яку я ненавиджу, як і Шметелюка. Я допомагатиму тобі. А те... про гудзики та пересувну оперу... ти забудь... я дурниць учора наговорив... Прощай. Я йду на греблю.

Маша. Значить... береш свої слова назад? (Пронашка мовчить). Почекай, будь ласка, я одягнуся і підемо разом.

Пронашка. Разом?

Маша. Атож.

Пронашка. Для чого ж разом?

Маша. Та так... ні для чого. А коли тобі неприємно, то йди сам. Я хотіла йти разом... (Вийшла).

7

Пронашка. Хотіла йти разом. Одвоювати їй Шметелюка. Якщо тобі неприємно. Ні чорта не розумію. Ах, який ти дурень, Пронашко, який дурень. Уві сні мріяв, у піснях співав, про неї думаючи. Зоря не текла з неба, коли повз вікно її проходив... Про весну, про гудзики заговорив... Пху!.. Гіркота ж яка, мов чвир у люльці...

8

До вікна підійшли дівчата, одягнені на роботу.

Оксана. Гей, хто живий, озовися. На роботу пора, Машо!

Пронашка. Вона зараз.

Валя. Дивіться. Пронашка! Ти чого тут?

Ревека. Це мені подобається. Він робить свої візити вдосвіта.

Фрося. Уявляю.

Пронашка. Да, да... я вдосвіта... щоб, бува, не прозівати. І все одно нічого не виходить, Ревеко. Діалектика погана штука, коли її почуваєш на власній шкірі. Тільки не кажи про це в райкомі. *(Подався, гукнувши дівчатам)*. Приходьте! Будемо виручати Шметелюка.

9

Оксана. Бачили такого?

Ревека. Хм. Він таки дуже схвильований. Що це все значить? Ходімте в хату.

Мотя. Знаєте, у Жюля Верна описується один випадок...

Ревека. Такий, як оце з Пронашкою? Так ти нам завтра зробиш про це доповідь. Ходімте.

Всі, крім Фросі, пішли в кімнату.

10

Фрося *(залишається біля вікна)*. Пронашко!

Пронашка *(повертається)*. Чого?

Фрося. Я... хотіла спитати... Тільки ти правду скажи... Вона тобі що-небудь казала?

Пронашка. Хто? Про кого?

Фрося. Маша... Про Антона.

Пронашка. Знову про Антона?! Спитай у неї, вона тобі більше скаже, ніж я. Вона, здається, ні про що інше не може зараз говорити, крім свого Антона! Вона... *(Махнув рукою)*.

Фрося. Що ж, що? Чого ти не доказуєш?

Пронашка. Вона... любить його!

Фрося. Що?

Пронашка. А коли хтось любить, то не може захищати цього, бо багато говорить. У неї й розпитай. А мені ніколи. *(Пішов)*.

11

Фрося. Пронашко! Що ти кажеш? Маша... Тепер я розумію... За що ж це мені все? За що?

Дівчата і Маша входять.

Маша. Фросю! Доброго ранку. Ну, як твій зуб?

Фрося. Дякую. Ти можеш його не заговорювати. Не треба... І взагалі, Машо, мені нічого не треба. І допомоги твоєї не треба... такої щирої...

Маша. Що це значить?

Валя. Що тут трапилось?

Ревека. Запевняю тебе, Фросю, що тебе хтось перемінив, поки нас не було. Ти не помітила, хто?

Фрося. Маша перемінила.

Маша. І тобі не соромно, Фросю?

Фрося. Коли тобі не соромно, то чого б же мені?.. Ходім, чи що.

Ревека. Убийте, нічого не розумію. Або ви мені скажіть, що тут діється, або я зараз же посилаю блискавку в Центральний Комітет...

Маша. Нічого, Ревеко, якось самі розплутаємось. А тобі, Фросю, я більше нічого не скажу.

Фрося. Мені й не треба нічого казати. І так все ясно.

Маша. Це ж я й бачу. Нічого тут, дівчата, не трапилось, просто у Фросі ще не прорізався зуб. Але війну за Шметелюка ми почали і битись мусимо всі. Ходімте!

Т е м н о

К а р т и н а ш о с т а

1

На будівництві. Над блоком № 12.

Такелажник Микита Сидорович Водоп'ян, задравши голову, гукає до кранового Томи Старчая, що сидить угорі на машині.

Водоп'ян. Тома Гордейовичу! Гей, Тома!

Старчай (висунувшись із машини). А що там, Микито Сидоровичу?

Водоп'ян. Біда, Тома Гордейовичу!

Старчай. Бетону нема, чи вбили кого?

Водоп'ян. Гірше. За мою лічбою, таке нещастя на нас уперше.

Старчай. Та що ж там, Микито Сидоровичу, так вліяїть?

Водоп'ян. Дівчат нам дають, отаке лихо.

Старчай. То їсть, як дівчат, Микито Сидоровичу? У яких це смислах нам дають дівчат і навіщо вони нам?

Водоп'ян. У всіх смислах, Тома Гордейовичу. На бетон ставлять. Мені Шметелюк, бригадир, про них сказав. Погибнемо!

Старчай *(зovсім перегнувся з машини, мало не вискочить униз)*. Я ніяких дівчат знать не знаю, Микито Сидоровичу. Які можуть бути дівчата, коли нам треба власти шістдесят кубометрів? Шуточки?

Водоп'ян. Отак і я кажу. А виконроб Кукуяшний дав розпорядження і призначив на наш блок.

Старчай. А чого ж ви його не спитали, що ми тут, соціалізм строїмо чи будемо з дівчатами губить наші темпи? У нас же з ними все одно нічого не вийде.

Водоп'ян. Питав, Тома Гордейовичу!

Старчай. А він що?

Водоп'ян. А він каже — мусить вийти. І прямо нахально од мене пішов. Не вліяїть. Обсмівився народ.

Старчай. Ну, тоді моя нота — не приймати їх, і нехай тоді вліяїть, як хоче.

Водоп'ян. Добре, Тома Гордейовичу. Я з вами солідарний. А якщо я від них сам не відіб'юся, то ви також зайдіть з ними в коротку бесіду і пошліть їх на другий блок. Ось вони йдуть сюди, позадиравши голови.

2

З'являється бригада Марії Шапіги.

Маша. Доброго ранку, товаришу Водоп'яне. Ми на ваш блок.

Водоп'ян. Чуєте, Тома Гордейовичу?

Старчай. Чую. Не піддавайтесь на провокацію.

Водоп'ян. Ні, на мене жіноча краса не вліяїть. Так що, дівчата, доброго чи не доброго, а діла не буде.

Маша. Якого це діла не буде?

Водоп'ян. А такого, що в блок ми вас не пустимо.

Мотя. Пригадую подібний випадок...

Маша. Чекай. Як це не пустите?

Водоп'ян. А так. Не пустимо, та й уже. Така наша нота.

Маша. Ви часом, Микито Сидоровичу, не випили сьогодні?

Водоп'ян. Алкоголю, крім чистої води, не вживаю вже другий тиждень, а діла не буде. Нам і без вас мороки багато.

3

Починають підходити робітники, зацікавлюються.

Маша. Ну, годі жартувати, товаришу Водоп'яне. Спускайте нас у блок і майнуйте першу баддю, щоб без затримки.

Голос. Дівчата, видно, бойові.

Оксана. Та ні, ми смирні.

Маша. Пішли в блок.

Водоп'ян. Куди? Тома Гордейовичу? Ви чуєте?

Старчай. Я чую, Микито Сидоровичу. Я терплю, але я все чую. Слухайте мене, ви, комсомольські скорострілки. Я вас так розумію, що ви стоїте за Радянську владу.

Ревека. Приблизно.

Старчай. А раз ви стоїте за Радянську владу, то займайтесь своїм спеціальним ділом і не лізьте в блок. Бетон вліяєть на здоров'я і на іншу делікатну жіночу конструкцію. А у нас же промфінплан, і ми не хочемо бути з вами солідарні на чорній таблиці. Ну, скільки ви зможете власти бетону своїми ніжними пальчиками?

Валя. Там побачимо.

Ревека. Я думаю, що пальчики тут ні до чого, а просто ви боїтесь, щоб ми вас не загнали.

Серед робітників веселий сміх.

Голос. Оце дівчата, я вам скажу.

Старчай. А на нас це не вліяєть, я вам говорю. І йдіть ви собі, як сказано, на інший блок, поки не пізно.

Маша. І не подумаємо. А коли вже на те пішло, то ви й гарматами нас ізвідси не виб'ете. Невже ви гадали, що ми послухаємо ваших старосвітських розмов і підемо собі? Не знаєте ж ви комсомолу, Тома Гордейовичу.

Старчай. То ість, у яких це смислах старосвітських?

Водоп'ян. І що значить — гарматами не виб'ємо?

Маша. А от те й значить: не підемо. Нас сюди поставлено, і ви нам нічого не зробите. Будете подавати бетон, а ми будемо класти, а потім уже побачимо, хто добрий бетоняр, а хто поганий крановий чи такелажник. Ходіте, дівчата.

Робітники (один по одному). Правильно. Хай працюють. Чого не пускаєш?

Валя. Пішли.

Водоп'ян. Стійте!

4

Проходить Шметелюк.

Водоп'ян. Ось іде бойовий бригадир Шметелюк. (Той зупинився). Скажи нам, будь ласка, який нам рощот пускати їх у блок? Погибнемо ж?

Маша. А, Шметелюк. Ну, добре, ми теж питаємо його, він напевно нас підтримає. Розумієш, товаришу Шметелюк, не хочять приймати нас у блок. (Той мовчить). Гадають, що ми не вкладемо шістдесят кубометрів. Як ти думаєш?

Старчай. То їсть, ви й тридцять не вкложите, а не те, що шістдесят!

Водоп'ян. А Кукуяшний призначив.

Маша. Ну, Шметелюк, чого ж ти мовчиш? Ми чекаємо на твоє авторитетне слово.

Шметелюк. Кукуяшний призначив, до Кукуяшного і звертайтесь. Я ж тут при чому? Може, вони ще інших хочуть навчити, як треба працювати, а ви мене питаєте.

Ревека. Ти таки вгадав, хлопче.

Шметелюк. От бачите, які це дівчата. Це, можна сказати, природні ударниці, а ви їх не пускаєте в блок. Ви їм одразу премію повинні дати, а ви не приймаєте.

5

Підходять Пронашка, Гайдаренко, Новобранець, Скрипка з лопатами.

Маша. Шметелюк, я бачу, ти смієшся з нашої бригади. Але чи не рано смієшся? Ти про це подумай як слід, і думай скорше.

Шметелюк. А я вже думав і остаточно вирішив, що твоя бригада хоче-таки всім носа втерти, а її чомусь

у блок не пускають. А якщо вам нецікаво, то я можу й не говорити. Поговоріть з інженерами.

Пронашка. Або з інженершами.

Шметелюк. Що?

Маша. Не треба подробиць, Пронашко.

Шметелюк. Це як кому подобається. Хто любить попа, а хто — попадаю чи попову дочку. (Сміх серед робітників. Шметелюк зустрівся очима з Фросею і одвернувся).

Панахида. Бачиш, бригадире, як весело після твоїх слів.

Скрипка. Чорт! Дай я його вдарю, ну, дай, що тобі, шкода?

Пронашка. Чекай, Скрипко, не рвись у бій, поки не було команди. Його не бити треба, а... виручати.

Шметелюк. Ого, я бачу, ти за мене дуже турбуєшся.

Пронашка. Доводиться. Так чому ж ви не хочете прийняти наших дівчат, Миколо Сидоровичу?

Водоп'ян. Для сміху? Нам і без них весело.

Шметелюк. А з ними буде ще веселіше. Такі рекорди дасте, що на весь Союз.

Пронашка. Цить. Прибережи свої дотепи до іншого разу.

6

Лотоцька — в блискучому макінтоші — підходить до групи.

Шметелюк. Ну, рішуче ти не даєш мені виявити себе на словах. Одне спасіння мені, що ударник себе покаже не на словах, а на бетоні.

Лотоцька. Гм... Не завжди і не тільки...

Ревека. Оце вона і є?

Маша. Вона.

Пронашка. А дівчат вам, товаришу Водоп'яне, все-таки доведеться прийняти. Бригада Марії Шапіги формуляр вам не зіпсує, будьте певні.

Хлопці. Правильно, Пронашко.

Старчай. Ніяких дівчат, сказано і кінець. Тут моя могила, коли я подам їм хоч одну баддю!

Водоп'ян. І моя могила. Підписуюсь!!

Лотоцька. Пробачте, товариші. Я, звичайно, малокомпетентна в питаннях бетону і не маю якихось знаве-

цьких поглядів на цю справу, хоч мій чоловік, інженер Лотоцький, і дуже тямить у ній...

Г о л о с. А, інженер Лотоцький, той може.

Г о л о с. То наш інженер.

Л о т о ц ь к а. Ну, от. Але я дозволю собі втрутитись у ваш конфлікт лише для того, щоб навести одну історичну аналогію. Може, вона допоможе вам розв'язати питання. У Франції є чудова легенда про дівчину, яку звали Жанна д'Арк. Ця дівчина, здається, пасла раніше вівці чи свині, не пригадую. А потім вона кинула свиней і врятувала державу, розбивши велике вороже військо. Покликання. Розумієте? Мені зараз пригадалася ця легенда тому, що ви не пускаєте цю товаришку, здається, Машу? Так вас звать? — не пускаєте на передову лінію вогню, як у нас в СРСР називається місіння бетону. А може, вона новітня Жанна д'Арк. У?

Р е в е к а. Дуже можливо. А скажіть, ті історичні свині уже всі подошли, чи деякі ще хрюкають і досі?

Х л о п ц і. Га-га-га!

С к р и п к а. Чудово!

М а ш а. Не бачу нічого чудового. Жінка говорить історичними аналогіями, а ви відповідаєте їй одвертим сміхом. Хіба ж так можна? Зіпсували людині прогулянку. Ну, заспокойтесь. Хай вас утішить те, що вам залишились легенди про минуле, а нам — про сьогодишнє і майбутнє. Мовляв, усякому овочу свій час.

Г о л о с (ніжно). Ідіть, дамочко, потихеньку...

Шметелюк з ніяковості зникає. Маша, посміхнувшись, глянула йому вслід, перевела погляд на Фросю, на Пронашку, той одвернувся.

Л о т о ц ь к а. Ви просто... не розумієте жартів... Але я... пробачте... я затрималась... (Зникає).

7

Г о л о с. Щасливо, бувайте здоровенькі. Отака у нас була попада. Я вам кажу, трьох попів...

8

Хутко входять Гейвуд та Лотоцький. Він глянув услід Ларисі і допитливо подивився потім на дівчат.

Г е й в у д. В чім річ? У вас не той настрій, з яким треба починати роботу.

Водоп'ян. Який там настрой, містере Гейвуд, коли нам ставлять на бетон оцих дівчат.

Гейвуд (*здивовано вийняв люльку з рота, подивився на бригаду*). Не розумію. Цих молодих дівчат? Це неможливо. У моїй країні дівчат не примушують іти на таку працю.

Ревека. У вашій країні, звісно, інакше. Ми чули, що там дівчата змушені йти на іншу працю, не таку почесну, як бетон, але що зробиш, коли вони хочуть їсти. А в нас, бачите, інакше.

Валя. У нас дівчата самі йдуть на бетон. Розумієте?

Гейвуд. Ви... самі йдете?

Оксана. А нас не пускають. Чому? Хіба ми що? Ми ж смирні.

Мотя. Ви знаєте, товаришу Гейвуд, Жюль Верн у своєму романі «Вісімдесят тисяч верст під водою» описує такий випадок. Одного разу...

Гейвуд. Жюль Верн?

Водоп'ян. Скажіть ви їм що-небудь, містере Гейвуд, а то вони й вам зуби заговорять, чого доброго... (*Сміх серед робітників*).

Гейвуд. Я нічого не можу їм сказати, містере Водоп'ян. Люди тут не такі, яких я знаю на своїй батьківщині і в інших країнах. Дівчата теж не такі. Вони йдуть у блок. Вони самі хочуть класти бетон. Вони вважають, що не тільки Маркс і Ленін за них, а навіть Жюль Верн. Що я можу їм сказати?

Фрося. Уявляю.

Лотоцький. Ви маєте рацію, містере Гейвуд. В тому, що ви сказали, я переконався трохи раніше за вас, правда, в зовсім інших обставинах. Старчай, ви будете подавати їм бетон. І ви, товаришу Водоп'яне. Ну, ну, годі. (*До дівчат*). Спускайтесь у блок, приступайте до роботи.

Маша. Єсть, товаришу інженере!

Дівчата пішли.

Скрипка. Щасливо!

Панахида. Все в порядку. Пішли й ми.

Всі розходяться.

Зостались Водоп'ян і Старчай.

Водоп'ян (*ірко зітхнувши*). Ех, ти... боже мій, боже мій! І оце порядки.

Старчай. Що ж тепер, Микито Сидоровичу?

Водоп'ян. Гроб. І кришка з написом: погибли через дівчат.

Посвист паровоза. Підходить Шапіга.

10

Шапіга. Доброго ранку, старики. Одержуйте свіжий бетон, спорожняйте платформу.

Водоп'ян. Який там бетон, Василю Андрійовичу? Сядемо сьогодні маком.

Шапіга. А що трапилось?

Водоп'ян. Призначили нам дівочу бригаду. Так що нам тепер бетон без інтересу. Однієї бадді вистачить до сніданку. Що робити? Порадьте, як старий більшовик, як нам здихатись цього нещастя?

Шапіга. Ой Микито Сидоровичу, ніщо вам не допоможе. Посадять вони вас.

Старчай. То їсть, у яких це смислах посадять?

Шапіга. Та у всіх смислах. Це такі дівчата, що з ними хоч Перекоп удруге бери.

Водоп'ян. Чуєте, Тома Гордейовичу? Обратно погибнемо.

Дівчата (*з блоку*). Майнуй бетон! Чого простої робиш?

Водоп'ян. Чуєте, нахабно вимагають бетону!

Старчай. Чую, Микито Сидоровичу. (*Починає хутко орудувати важелями, майнуючи баддю*).

Водоп'ян. Майна стріла! Майна гак, Майна Гордейовичу! Ще майна гак. Іще майна гак. (*Знак великим пальцем вниз*).

Шапіга. Так їх, Микито Сидоровичу! Хай знають наших!

Баддя з бетоном пішла вниз.

Темно

Картина сьома

Липова алея.

1

На лаві сидить Лотоцька. Замислилась. Повільно креслить, своїм стеком жовтий пісок алеї. Нарешті, вона підносить голову і, ніби вслухаючись у свої слова, говорить.

Лотоцька. «...вам залишилися легенди про минуле, а нам — про сьогоднішнє й майбутнє...» Ну, ні, моя дорога, ти надто щедра для себе...

2

В кінці алеї з'являється місіс Гейвуд з дочкою.

Лотоцька. Гуд дей, місіс і міс Гейвуд! Ви робите свою передобідню прогулянку? Чудова погода.

Місіс Гейвуд (порівнявшись з Лотоцькою). Гуд дей, місіс Лотоцька. (Гелен теж кивнула їй головою).

Лотоцька. Як ви себе почуваете, місіс і міс Гейвуд?

Місіс Гейвуд. Дякую. Ми відчуваємо себе добре. Ми ходили дивитися, як працює бригада молодих міс на бетоні.

Гелен. Йес. Вони працюють як солдати.

Місіс Гейвуд. Шокінг, Гелен. Я просила не робити подібних порівнянь.

Лотоцька. Ха-ха! Шикарно сказано: як солдати!

Гелен. Йес, вони так добре працюють. Я кинула їм униз зелену гілку, що була у мене в руках.

Місіс Гейвуд. Хоч я казала, що цього не можна робити з незнайомими міс. А ви бачили їх, місіс Лотоцька?

Лотоцька. Це бригада Маші Шапігі? О, я знаю цю дівчину дуже добре. Я вже мала приємність розмовляти з нею. Але наша розмова ще не кінчилась. Вона ще продовжиться іншим разом.

Місіс Гейвуд. Ви знайомі з нею, місіс Лотоцька?

Лотоцька. Тут всі знайомі і ніхто не знає один одного в цій соціалістичній пустелі, місіс Гейвуд. Хіба ви цього не почуваете?

Місіс Гейвуд. О, місіс Лотоцька, я і Гелен, ми обидві не любимо втручатися в політику, і ми не відчуваємо того, про що ви кажете. Містер Гейвуд теж не втру-

чається в політику. Він будує гідростанцію. Ходімо, Гелен, нам час бути дома. Гуд бай, місіс Лотоцька.

Лотоцька. Гуд бай, місіс і міс Гейвуд.

Місіс і міс Гейвуд пішли.

3

Лотоцька. Будівники гідростанції... (Відкинулась на спинку лави). Тоска...

4

Хутко йде з роботи Шметелюк. Він раптом підходить до Лотоцької. Вона дивиться в інший бік і б'є стеклом.

Шметелюк. Це я.

Лотоцька (обернувшись). А! Це ви... Антоне Макаровичу. Ну, як ваші рекорди?

Шметелюк. Не кажіть на мене Антон Макарович.

Лотоцька. У? Хіба ваше ім'я й по батькові не Антон Макарович?

Шметелюк. К чорту ім'я і по батькові! Кажіть Антон, товариш Шметелюк, просто Шметелюк. Як хочете, тільки не Антон Макарович. Чуєш? Не говори мені так.

Лотоцька. О, Антоне Макаровичу, ви починаєте розмовляти зі мною надто енергійно. Це мене лякає, гу-гу...

Шметелюк. Не смійтесь. Я хотів би розмовляти з вами вогнем. Але я не спав через тебе цілу ніч. А може, я не сплю десяту ніч, я не пригадую тепер нічого. І може, мене викинуть з комсомолу. Як ти думаєш?

Лотоцька. Все може бути.

Шметелюк. Що? Ні, цього не може бути. Цього не буде! Але... як все чудно змінилося. Я не пішов до Маші, я не схотів піти до неї, а вона вигнала норму першого ж дня, і бачу, що піде й далі. Вона — герой. Ви чуєте? Але ти одна, як отрута, отут у мене сидиш, у голові і в серці. Хіба ти сказала мені, що ти мене любиш? Ти ж не сказала мені цього.

Лотоцька. Ого! А хіба ви мене любите, Антоне Макаровичу? Вам же Пронашка не дозволяє цього робити.

Шметелюк. Я тебе вб'ю. Від тебе пахне так, що крутиться голова... Але ти не дозволяєш мені навіть підійти до тебе...

Лотоцька. Це — шипр. Я люблю чоловічі парфуми. Пробачте, я вас перебила.

Шметелюк. Мовчіть, не перебивайте мене. Ви цілий місяць ходите коло нашого блоку. Чого ти ходиш? Ти зазираєш мені в душу. А я жєну рекорди. Хай питає мене Ваня Голуб — секретар комсомолу — для чого ти гнав рекорди? Я відповім: щоб ти знову приходила до блоку... Він відповість — ти сволоч... Я скажу: твоя правда...

Лотоцька. Навпаки. Виходить, що я підносила більшовицькі темпи. Чого ж ви ще хочете, Антоне Макаровичу?

Шметелюк. Не говоріть про це... я жив цим і горів ще недавно. Відвага. Захоплення... змагання з товаришами... Ну, давайте хоч раз поговоримо без жартів. Я хочу, щоб ти була зі мною не така, як учора, як сьогодні, як завжди. Чуєш? Зовсім щоб ти була іншою. Щоб ти не сміялася з мене. І щоб увесь комсомол про це знав. Хай побачать, хто такий Шметелюк! Я заробляю на ять і все одержую на ударницькі талони, у першу чергу, по-дешевому. Ми одружимося. Чесно. Підемо в загс. Хіба ти не любиш мене? Чого ж ти тоді приходила до мене?

Лотоцька. Гу-гу, приємна перспектива. Для цього я мушу стати іншою. Певно, ударницею? Адже так? Це називається переваритися у пролетарському казані. Гаразд. Припустімо, що я згодна на цю операцію. Я переварюся у казані і стану ударницею. А ви тоді зрадите мене, як зрадили цю... Машу. Ви ж не пішли до неї? Яка ж мені рація ставати іншою, коли ударник не монах і любить не іншу, а мене? Одне слово, опановує спадщину. Такий соціальний закон. Як ви гадаєте?

Шметелюк. Я дурень.

Лотоцька. Ви вже це казали.

Шметелюк. Я вб'ю тебе! Чуєш?

Лотоцька. І це вже казали.

Шметелюк. Я... я тебе поцілую зараз.

Лотоцька. О, ні! Цього ви не заслужили. Ви дозволили тій... Маші... ображати мене, а самі десь утекли. Ви злякались їх! І ще смієте говорити, що любите...

Чутно пісню. Десь іде бригада Маші Шапіги.

Через Дніпро ми перейшли,
на бетоні стали...

Гей-гей, уха-ха,
на бетоні стали.

І недовго, з п'ять секунд,
Ми баддю чекали...
Гей-гей, уха-ха,
Ми баддю чекали...

Шметелюк (*перебиває Лотоцьку, сідає коло неї на лаву, говорить пристрасно, не помічаючи, що наближається пісня*). Я люблю тебе... люблю! Я нікому не дозволю. Не сміють! Ніхто не сміє. Вони мої товариші, комсомольці, я зрісся... ми разом штурмували... Але я не дозволю їм! Це моє внутрішнє життя... Я люблю тебе! Я не можу більше... (*Простягає руки, хоче обійняти її, але вона встає, і він обіймає її ноги*).

Лотоцька. Облиште мене!

5

З'являється весела, радісна, переможна бригада бетонувальниць. Дівчата йдуть, піднісши голови, вони співають. З ними Пронашка, Панахида, Скрипка, Гайдаренко, Новобранець.

Їде, їде ось баддя...

Спинились, побачивши картину.

Лотоцька. Ой!

Скам'яніли. Шметелюк зірвався на ноги.

Шметелюк (*скрикнув*). Не смійте!

Але ніхто не рушиться. Всі мовчки дивляться на нього та на Лотоцьку.

Оксана (*тихо*). Можна вмерти з такої панорами.
Панахида. Да-а...

6

Входить Лотоцький, бадьорий, зрадів, побачивши молодь.

Лотоцький. А, сьогоднішні переможці! Ну, вітаю. Не підкачали...

Панахида. Як сказати... Виходить, що підкачали, та ще й здорово.

Лотоцький. А в чім річ? (*Побачивши Лотоцьку*). Лариса?.. Що тут трапилось?

М а ш а. У нас маленька спірка на історичну тему, товаришу Лотоцький.

Л о т о ц ь к а. Я тобі все з'ясую, Мішель. Ходім звідси. (Підходить, бере його під руку). Ходім...

Л о т о ц ь к и й. Пробачте, товариші.

П р о н а ш к а. Буть ласка.

Лотоцький і Лариса пішли.

7

М а ш а. Ну, Пронашко...

П р о н а ш к а (тихенько заспіває).

Їде, їде ось баддя,
повная бетону...

В с і (тихо).

Гей, гей, уха-ха,
повная бетону...

Ш м е т е л ь к (розпачливо). Не смієте!

П р о н а ш к а (не звертаючи на нього уваги, заспіває далі).

Навались, герой труда,
на півтори тонни...

В с і (тихо підхоплюють).

Гей, гей, уха-ха,
на півтори тонни.

Рушпли вперед.

З а в і с а

Дія третя

Картина восьма

У кімнаті бригади Антона Шметелюка.

1

Біля шахів сидить Гайдаренко, думає.

Гайдаренко. Я — сюди. Панахида — туди. А коли я туди, то Панахида — сюди. Мат королю, хоч так, хоч так. (Схоплюється). Мат королю! (Ходить, хапається за голову, знову підходить до шахів). А коли я ні сюди, ні туди, а он куди? (Переставляє фігури). Ні! Кругом мат... (Безсило сідає і з одчаєм стискає голову). От, чорт носатий... Він мене в домовину зажене.

2

Входить Шметелюк. Гайдаренко подивився на нього затуманеним поглядом і знову впустив голову на руки.

Шметелюк (сів). Де ж хлопці?

Гайдаренко. Пішли купатись.

Шметелюк. А ти ж чого не пішов?

Гайдаренко. Я думаю.

Шметелюк. Про що?

Гайдаренко. Про те, що одному з нас не жити в цьому світі — або Панахиді, або мені. Ти ж тільки подивись: він зробив хід і пішов купатись, а я сиджу, як тума, дивлюсь на ці фігури і нічого доброго, крім мату для короля, не бачу.

Шметелюк (*ірко всміхається*). Тільки й лиха? Це дурниці, Гайдаренку. Бувають діла багато складніші.

Гайдаренко. Бувають. А мені хіба від цього легше?

Шметелюк (*підходить до шахівниці, дивиться*). Твоє становище не таке вже й погане.

Гайдаренко (*з надією*). Ні, ти серйозно?

Шметелюк. Подумай про оцю фігуру. Чи не міг би ти її посунути куди-небудь?

Гайдаренко. Цю фігуру? (*Дивиться, думає і раптом лице йому спалахнуло радістю*). Ну, звичайно, Антошо! Та я ж про це саме... (*Стримано*). Я думав сам про це... Ось мій хід. (*Переставляє фігуру*). А тепер черга Панахиді. Хай тепер він посидить, а я піду купатись.

Шметелюк. А на зборах не будеш?

Гайдаренко. Як не буду? Скупаюсь і прийду. Погані твої справи, бригадире, а з тобою і наші не кращі. Ну, та ось поговоримо... (*Взяв рушник, пішов*).

3

Шметелюк. Да, діла не важні. (*Взяв мандоліну, сів і тихенько заграє «Что день грядущий мне готовит»*).

4

Входить Пронашка. Він з купання, рушник через плече, з-під свіжої майки темніють міцні засмаглі груди.

Шметелюк (*ще якийсь час грає, потім кладе мандоліну, встає і підходить до Пронашки*). Судить будете?

Пронашка. Не хвилюйся, бригадире. Розмовляти будемо.

Шметелюк. У душу брудними чобітьми лізтимете?

Пронашка. А вона в тебе чиста? (*Шметелюк мовчить*). Чиста, скажи по совісті?

Шметелюк. Яка не є — не твоє діло, не дозволю втручатись у своє внутрішнє життя!

Пронашка. Погано. А от інші в твоє життя втрутились.

Шметелюк. Я тебе не питаю, як ти живеш і що робиться у тебе всередині.

Пронашка. А ти спитай. Я скажу.

Шметелюк. Це твоя особиста справа. Мені до цього немає діла.

Пронашка. Ти так гадаєш? А я думаю, що це не тільки моя особиста справа. У нас через оцю душу твою — душа бригади лопнула. У хлопців руки опускаються, працювати не можуть, так це теж твоя особиста справа? Вибач. Дуже багато хоче твоя душа. А сама вона — чорт зна що.

Шметелюк. Пронашко! Я тебе попереджую... (Стиснув кулаки).

Пронашка. Заспокойся, Антоне. Кулаками справи не розв'яжеш, та й не по-комсомольському це. Одійди!

5

Входять Панахида, Скрипка, Новобранець, Гайдаренко — з купання.

Панахида. Пронашка діло каже. Одійди, Антоне. (Підійшов до шахів, подивився, здивувався). Е, з тебе такі будуть люди, Гайдаренку!

Гайдаренко. Бачиш? А тепер ти подумай...

Пронашка. Поговоримо, товариші. Ми стали гірше працювати.

Скрипка. Факт. І факт суто принципіальний.

Пронашка. Між нами пробігла погана кішка, що попсувала наші взаємини. Кожен щось має на думці, але не каже про це іншим. Далі так не можна. Коли ми не знайдемо причини і не вирвемо її, то вона сточить нашу групу, як шашіль...

Скрипка. Правильно. І треба назвати цю шашіль власним ім'ям. Так і кажи: Лотоцька!

Пронашка. Чекай, Скрипко. Ти візьмеш потім слово. Причина, на мою думку, в тому, що наш бригадир, товариш Шметелюк, збився з комсомольського шляху, і про це нам треба поговорити.

Шметелюк. Поговори, а я послухаю.

Пронашка. Послухай, це буде тобі на користь. А потім ми тебе послухаємо. Ти діяв за принципом: кожен за себе і хай чорт потурбується за всіх інших. І от тобі наслідки. Тепер ми пропонуємо тобі висловитись.

Шметелюк мовчить.

Панахида. Дозволь двоє слів. Слухай, Антошо. Питання цілком ясне. Розкажи нам все по порядку. Тобі стане легше і нам стане легше. Ти, безперечно, проштра-

пився. І здорово проштрапився. Але ж угроблювати тебе ніхто не думає, а навпаки — хочемо допомогти.

Скрипка. Ну, безумовно. А ти, гад, не розумієш цього. Акафісту хочеш, а ми проти акафісту і проти всього...

Шметелюк мовчить.

Новобранець (схопився). Я давно казав, що Шметелюк не той, за кого він себе видає. Я казав, що він кар'єрист і авантюрник, що він індивідуаліст, що він не гідний бути в комсомолі. Мене не слухали. Затюкали мене. Полюбуйтесь тепер! Він мовчить!.. Він нічого не хоче говорити!.. Він плює на все, що про нього говориться!..

Шметелюк (схоплюється). Я не той, за кого я себе видаю! Я авантюрник? Не гідний бути в комсомолі? Я тобі кров пушу за такі слова!

Пронашка. На місце! Новобранець! Ти не маєш права кидатись такими словами! А ти, Шметелюк, теж...

Шметелюк. В чому я винен? Скажіть. Де мій злочин проти робітничого класу, проти комсомолу? Я полюбив інженершу? А я винен? А може, завтра ти її полюбиш! Ти застрахований? (Жест на Панахиду. Той безнадійно махнув рукою). Чи любов у нас видається з розподільника, як калощі? Так чого ж ви робите мене винним за все на світі? (Ударив по шахівниці, геть розсипав шахи. Гайдаренко в розпачі. Скрипка ледве стримує сміх).

Гайдаренко. Хоч ти й показав мені хід, але ти, Антошо, сволоч.

Панахида, почувши це признание, кинув на Гайдаренка нищівний погляд.

Пронашка. В чому ти винен? Невже ти сам не розумієш? Ударник! Бригадир! Це ж грамота, це орден на груди. З цим званням із кінця в кінець Союз пройдеш — пошана від робітників, на перше місце посадять, як кращого з комсомольців... Ти маєш цю грамоту. Ану, відкрий її. Вона у тебе вся в плямах. Ти бригаду Марії Шапіги не прийняв, висміяв її, змагання відхилив. Ти нашій бригаді збрехав, коли не пішов на Чайченка. Мені збрехав, коли я пропонував піти до Маші. Лотоцькому збрехав, коли зустрів його на вулиці після побачення з його жінкою. Журналістові збрехав, коли говорив про роботу бригади. Кругом збрехався і думаєш, що це нікому не заважає! Це нам заважає. Працювати заважає. Розумієш? Ради кого це ти

робиш? На коліна перед ким упав? Хто вона? Подумай! Хіба така любов? Брехня! Це собачий завулок, а не любов. «Безчерьомуха», а не любов! Зрада. Розумієш? Зрада!.. Пливи подалі з такою «любов'ю», може, приб'єшся до іншого берега...

Ш м е т е л ю к (підвівся, знову сів. Схопився, хотів сказати щось — не зміг). Як же це, товариші? Пронашко... Панахида... Я, здається, не... не можу! До іншого берега я... я... не можу... зараз... (Зривається і вибігає з кімнати).

Всі підійшли до вікна, дивляться.

С к р и п к а. Чорт. Хмарно як на небі.
П а н а х и д а. Да, сильно сказано.

Т е м н о

Картина дев'ята

До відкриття завіси чутно постріл. Майданчик на скелястому березі. Внизу — ріка. Будівництво. Бригада Марії Шапіги на стрілецьких заняттях.

1

М а ш а. Промазала?

В а л я (коло мішені, махнула прапорцем). По молоко!

М а ш а. А друга?

В а л я. По сметану!

Д і в ч а т а. Ха-ха-ха!

М о т я. Дивно.

М а ш а. Дивно! Оскардилася, та ще тобі й дивно.

В а л я. Жюль Верном захоплюєшся, а стріляти не вмієш.

М о т я. Як вона невірно б'є.

М а ш а. Хто?

М о т я. Гвинтівка.

М а ш а. То ти невірно б'єш, а не гвинтівка. Дивись сюди. Приклад треба міцно притиснути до плеча. Повільно, але недовго наводь дуло. Заплющ одне око...

О к с а н а. А вона обоє заплющує, щоб не так страшно.

М а ш а. Другим дивись на мушку. Припини дихання і враз спускай курок.

М о т я стріляє,

В а л я. У центр!
М о т я. Влучила? Дивно.
М а ш а. Тепер твоя черга, Фросю.
Ф р о с я. Знаю, давай. (*Бере гвинтівку*).
Р е в е к а (*відводить Машу осторонь*). Машо! Так далі не можна. Ти подивись на Фросю. А з Пронашкою що робиться?

М а ш а. Ревеко, облиш. Нічого не вийде.
Р е в е к а. Доки ж ти їх мучитимеш?
М а ш а. Це вони мене мучать.
Р е в е к а. Машо, ми посваримось з тобою.
М а ш а. Як хочеш, Ревеко. Я тебе люблю, але нічого не можу зробити! Вони самі себе мучать. І мене.
Р е в е к а. Пху, яка ти вперта й нехороша.
М а ш а. Така, як є.
Ф р о с я. Що ви там шепочетесь, як змовниці? Набридло, нарешті. Пора голосно поговорити про деякі речі. Я стріляю!

Р е в е к а. По-перше, зроби ласку, не сердься, ми про діло говоримо. А по-друге, почекай стріляти. Степан Шкурка йде. Ще вб'єш, тоді скажуть, що ми втручаємось в індійські справи і що тебе надіслав Комінтерн.

О к с а н а. Справді. Бригада індивідуальників. Куди це вони. Явтух Звізденко, Дмитро Ліщина, Панас Говоруха і Степан Шкурка!

Р е в е к а. Хлопці, як орли. Валю, йди сюди, свати прийшли.

В а л я (*прибігає*). Ой, Стьопка йде, щоб я пропала!

2

Чутно, як зовсім близько хлопці голосно вдарили парубоцької.

Ой, не жалько мені та й ні на кого,
Тільки жалько мені на отця свого.

З'являється бригада одноосібників: бригадир Явтух Звізденко, Дмитро Ліщина, Панас Говоруха і Степан Шкурка. Руки вони поклали один одному на плечі по-парубоцькому. Піджаки наопашки, у декого вдягнені на один рукав. Підійшовши до дівчат, вони ще голосніше доспівають.

На отця свого, старенького.
Оженив він мене, молоденького...

Кінчили. *Високо завмер тенор Степана Шкурки. Тоді виступає бригадир Явтух Звізденко наперед і звертається до дівчат,

Звізденко. Здрастуйте, товариші девушки! Чи не приймете й нас до своєї чесної компанії?

Маша. Доброго здоров'я, хлопці. А хто ж ви такі будете?

Звізденко. А ми чесних батьків діти і самі хлопці не погані, хоч, безумовно, позапартійні.

Маша. З якої ж держави у наші краї зайшли?

Звізденко. По-сусідському з вами живемо у мирній згоді, недалеко звідцільа, блок номер тринадцятий. Селянського індивідуального походження, на бетоні працюємо. Вихідний день, обговорили пропозицію Степана Шкурки — давай підемо до підходящих девушек, котрі на бетоні вславились процентами, а в природі — своєю красою. Та оце й прийшли. Погода підходяща, хоч на небі й хмариться.

Ліщина. К-гим... Вірно сказано.

Маша. Що ж, просимо вашої ласки. Дуже приємно вас бачити. Ми теж бетонярки і цій нагоді раді, хоч ви про нас таке й говорите, чого в природі й не маємо. Приставте ж до нашої компанії.

Звізденко. За це благодарствуємо. Знайомтесь, хлопці.

Ліщина. А чого ж? Це можна.

Шкурка. Пожалуйте семушок.

Валя. Стьопко! (*Шарпнула його*).

Шкурка. А що? Хіба не кушають?

Говоруха. Семушки і в мене є. Дозвольте, баришня? (*До Оксани*).

Оксана. А смажені?

Говоруха. Не сумнівайтесь. Як горіхи все одно. Лузаеш і хочеться. Семушки, я замічаю, це така розвага. Сильно розважає.

Ревека. Ну, дай уже й мені цієї розваги.

Ліщина. Пожалуйте моїх. У мене вроді грубіша наснина. (*Всі лузають*).

Звізденко. Значиться, вихідний день по-культурному проводите?

Маша. Атож. У нас, як бачите, стрілецькі заняття.

Звізденко. Дуже приємно константірувать такий факт. Девушки і ті у цель б'ють. А не те, що самі червоноармійці.

Маша. Ви маєте рацію. Час такий, що кожен повинен уміти стріляти.

Звізденко. Да. Стріляв і я колись. На диких качок більше, з дробовика. Дика качка летить прудко, але поціляв.

Маша. О, то ви й з гвинтівки повинні добре стріляти.

Звізденко. Не доводилось. Постільки, поскільки на війні не був. А мабуть, доведеться, поскільки гади наживаються.

Маша. Та, мабуть, таки доведеться. Може, бажаєте спробувати?

Звізденко. Якщо дозволите спользувати патрон, то ми б з охотою.

Маша. Будь ласка.

Шкурка. Тільки ж бий, Явтуше, по совісті. А то ж мені буде соромно, що нараїв піти до таких девишок і не попав у цель.

Валя. Стьопко!

Шкурка. А що хіба? Не так сказав?

Звізденко. Надаремно, Стьопа, сумніваєшся. Уже якось будемо старатися. Ото, значиться, в те кружало бити? (Цілиться).

Всі кинули лузати насіння, чекають.

Звізденко (стріляє). Поінтересуйтесь, будь ласка.

Маша (йде до мішені і повертається). Дуже добре, влучили майже в самий центр.

Звізденко. Дуже приємно константірувати цей факт. А тепер дозвольте поінтересуватися й вашою практикою.

Маша. Гаразд. Ми будемо продовжувати. Валю, йди на своє місце.

Валя. Туди йти?

Шкурка. Дозвольте мені за компанію?

Валя. Стьопко!

Шкурка. А що, не помагається?

Маша. Ні, товаришу Шкурко, там мусить бути один, а ви залишайтеся тут, з нами.

Шкурка. Извиняюсь.

Маша. Фросю, ми спинилися на тобі. Бери гвинтівку.

Фрося. Беру.

Ревека. А ти ж уявляєш, куди треба стріляти?

Фрося. Я так уявляю, що можу вдарити на два фронти: кулею туди, а прикладом тебе, щоб не сміялася.

Хлопці. Га-га-га!
Ліщина. Сурйозна відповідь.
Ревека. Така сурйозна, що аж небо хмариться. Ну,
вже стріляй скорше.
Оксана. Справді, які хмари темні.
Маша. Буде гроза, товариші.
Фрося. Що гроза буде — це факт.

Фрося стріляє.

Валя (*сигналізує*). Друге коло!
Звізденко. Дуже приємно познайомитись з такою
девушкою.
Фрося. Нам теж. (*Подає руку*). Фрося Багатир. (*До
Ревеки*). А ти кажеш!
Ревека. Я ж і кажу, що ти скоро будеш заступником
наркома оборони.
Фрося. А тебе я тоді візьму за ад'ютанта.
Хлопці. Га-га-га.
Говоруха. Прямо приємно слухати.

Десь на далекому обрії гримить грім.

Маша. Ревеко, тепер ти.
Ревека (*бере гвинтівку*). Давай. Ударю на закуску.
(*Стріляє*).

Знову грім. Починається злива.

Оксана. О-ой! Що ти наробила, Ревеко. Хмару про-
стрелила.

Хлопці. Га-га-га!
Говоруха. Прямо весна, а не девушки.
Валя (*прибігає*). Дострілялися. Що робити? Нас тут
залле.

Звізденко. Ми, безумовно, можемо дати вам свої
піджаки.

Ревека. Але ти скажи, я поцілила?

Валя. Як у око.

Ревека. Тоді нехай гримить і йде дощ, будемо з
хлібом.

Звізденко. Це ви правильно константірували. Сій
у грязь, будеш князь.

Ліщина. А князь будеш — хлібозаготівлі відбудеш.
Шкурка. Навряд. Князя розкулачать, це факт. Не обдуриш.

Маша. Товариші, під скелю. Гайда за мною!

Всі збігають униз під скелю.

Ревека. Розкішно. Під цією парасолькою можна й спати.

Оксана. Це була б панорама.

Валя. Сонна Ревека на тлі грізної стихії.

Маша. Облиш, Валю. Як шумить дощ...

Звізденко. Як видно, дощ сурйозний.

Знову грім, злива дужчає. Дівчата стоять мовчки, притиснувшись одна до одної.

Маша. Яка страшна злива. Що робиться зараз на греблі?

Звізденко. Оце й я думаю.

Фрося. Хтось біжить!

Валя. Двоє.

Мотя. Дощ просто заливає їх.

Оксана. Хто це може бути?

Маша. Пронашка!

Звізденко. І Панахида.

Маша. Якась тривога...

3

З'являються залиті водою, в гумових плащах з капюшонами Пронашка і Панахида.

Маша. Що трапилось?

Панахида. Ух, як ллє. Дух забиває.

Пронашка. Машо, кожна хвилина дорога. Тут і Звізденко! Оце добре...

Маша. Говори скорше.

Пронашка. Злива розганяє робітників. Багато вже покидало роботу, це зірве нам не одну тисячу кубометрів.

Панахида. Безперечно. І розміє гребінку. Ми йдемо в блок.

Пронашка. Будемо працювати, доки не перестане дощ і не прийдуть робітники. Увесь райком комсомолу на ногах. Приїхали з підшефного полку червоноармійці і командир Невважай, усі там. Ми знаємо, що й ви підете. Ми забігли попередити, ваш блок порожній...

М а ш а. Порожній? А зміна?
П р о н а ш к а. Втекла. Вода заливає.
Р е в е к а. Ну, чого ж тут довго говорить? Гайда!
М а ш а. А ваші всі на місці?
П р о н а ш к а. Крім одного. Не знаємо, де він...
Ф р о с я. Хто?
П а н а х и д а. Шметелюк.
М а ш а. Як? Його немає? Він не буде на штурмі? Чо-
го ж ви його не попередили?
П р о н а ш к а (кричить). У нас немає кур'єрів шукати
його! Ми з ним спробували поговорити на групі, а він зі-
рвався і десь зник...
М а ш а. Коли ти його не попередив, то не смієш...
П р о н а ш к а (перебиває). Комсомольцєві няньки не
потрібні!..
Ф р о с я. У нього нянька є.
М а ш а. Ти не кричи. Товариське ставлення потрібне.
а не няньки. Іди вперед. А ваша бригада, товаришу Звіз-
денко? Правда, у вас вихідний день...
З в і з д е н к о. У такий час немає вихідного дня! У та-
кий час ми були б погані індивідуальники, якби не пішли
за девушками! Хлопці! Двигаємо на греблю у такий час?
В сі. Двинули!..
Хлопці накидають на дівчат поли своїх плащів, усі кидаються в
дощ і зникають.

Т е м н о

К а р т и н а д е с я т а

В квартирі інженера Лотоцького.

1

Л а р и с а знервовано ходить по кімнаті, підходить до бокових дверей і приникає до них вухом. Потому знову ходить, спиняється біля рояля і починає грати шопенівський ноктюрен. Уриває. Далі, стоячи, вибиває одним пальцем «Чижик, чижик, где ты был?»

2

З бокових дверей входить Л о т о ц ь к и й. Мовчки слухає.

Л а р и с а (обертається). Шикарна пісенька, правда?

Лотоцький мовчить.

Л а р и с а. «Чижик, чижик, где ты был? На Фонтанке водку пил...» До чого просто і зрозуміло. Чижик має

непереможну пристрасть: ходить на Фонтанку пити водку. Гу-гу...

Лотоцький. А ти куди ходиш?

Лариса. У?

Лотоцький. Розважатись?

Лариса. Переважно на греблю, мій добрий.

Лотоцький. Ще куди?

Лариса. В кіношку.

Лотоцький. Ще?

Лариса. На доповіді про другу п'ятирічку й ліквідацію класів через дальше зміцнення диктатури пролетаріату.

Лотоцький. А ще, я питаю.

Лариса. До Шметелюка.

Лотоцький. Так.

Лариса. До кращого ударника й бригадира, носія історичних ідей пролетарської революції.

Лотоцький. І що ж, які наслідки?

Лариса. Шикарні. Сідай, я тобі розповім докладно. Хочеш?

Лотоцький сів, довго мовчить.

Ти слухаєш мене?

Лотоцький. Так, я слухаю. Лише хочу попередити, що ця розмова може стати у нас останньою розмовою. Бажано не брехати.

Лариса. Мішель, ти засвоюєш усі манери ударника. Браво. Я постараюсь говорити точно й вичерпливо. Почну з того, що я була у Шметелюка. Так, я була у Шметелюка, гу-гу. Це було після нашої неприємної розмови, коли ти доводив, що я контрреволюціонерка і що це погано... Я подумала: Мішель засліплений своїм будівництвом і увагою партійних органів до себе, як до видатного фахівця. І тому не помічає, як він стає ренегатом...

Лотоцький. Далі.

Лариса. Мій любий, тобі неприємно, але це так. А ренегати, перекинчики до іншого табору, завжди революційніші або реакційніші за тих, до кого вони перекидаються. Звідси — славнозвісні прислів'я: «святіший за папу римського», «більший революціонер за Карла Маркса», «плю рояліст, ке ле руа мем», або по-нашому — «не спіши поперед батька в пекло».

Лотоцький. Так. І тоді ти пішла до Шметелюка?

Лариса. І тоді я пішла до Шметелюка, щоб побачити, як цей гегемон, цей представник пролетарського класу

підроблюватиметься під смаки буржуазки, як він кожним рухом, кожним своїм пожадливым бажанням розбиватиме твої витримані пролетарські теорії. Ти ж розумієш, що для мене це було надто важливе питання. Так би мовити, бути чи не бути.

Лотоцький. І що ж ти побачила?

Лариса. О, я переконалася, що цей пролетарський Дон-Жуан ладен кинути все і йти за мною на край світу, захопивши свої талони, звичайно. Словом, він ствердив мої думки.

Лотоцький. Я дивуюся, яким чином... тебе до цього часу не знає ДПУ.

Лариса. Боюсь, що воно вже звернуло на мене свою ласкаву увагу. Але річ не в тім. Справа ж ходить не про те, кого з нас раніше викинуть на смітник історії, тебе чи мене, або кого з нас раніше ліквідують. Гу-гу. Страшенно симпатичне слово. Справа в тому, щоб довести, чий батько дужчий. Не фізично, зрозуміло. Червона армія, ДПУ, міліція — все це речі надто реальні, вони мають силу, і їх смішно було б заперечувати...

Лотоцький. Глибокодумне спостереження.

Лариса. Ну от. Як смішно було б заперечувати, що я, наприклад, не маю ні Червоної Армії, ні свого ДПУ, ні міліції...

Лотоцький регоче.

Лариса. Але я не падаю духом. Хто є пан, а хто — раб, народжений для рабства і слухняності! Ось у чому питання. Чиє життя — складна гама, а чиє — лише «чижик, чижик, где ты был».

Лотоцький. Розумію. І хто ж чижик, а хто гама?

Лариса. Шметелюк — чижик. Подібні йому — чижики.

Лотоцький. А ти — гама.

Лариса. Оуі, mon cher, і з цим треба погодитись. Не може бути життя без класів, як не може бути води без протилежних своїми якостями кисню і водню. І скільки б ти не будував гідростанцій, вони даватимуть мертве світло в цій жахливій пустелі, заселеній Шметелюками. Більшої за «чижика» пісні вони не заспівають. Ці думки тобі добре відомі, правда? Ти саме так й говорив колись. Що ж до мене, то цей останній мій експеримент із Шметелюком лише ствердив, що ти мав тоді рацію.

Лотоцький. Все?

Лариса. Принаймні, головніше.

Лотоцький. Ні, головніше ти якраз забула. А головніше, на мою думку, не любов Шметелюка, — це маленький епізод, — а та зневага і презирство, якими відповіли тобі Пронашка, Маша і всі інші.

Лариса. Як? Ти знаєш?

Лотоцький. З першоджерел. Тому я пропонував тобі не брехати. Я хотів чесно мірятись з тобою силами. Чесно... тому, що я... був такий, як ти. Ні, я був гірший, бо я мав можливість робити більше шкоди людям, які нам вірили. Я мав можливість продавати їх, саботувати, зраджувати. Я це робив. І в цьому весь жах і паскудство. Я слухав зараз тебе, але мені здавалося, що це говориш не ти, а що це прокурор перед всім світом розповідає про моє минуле. Мені стало соромно і страшно. Невже це могло бути? Але це так... Це так... це саме так. І ти була моїм натхненником. Жінка, яку я любив... І ніхто, крім тебе, мені про це давно не нагадував. Ти нагадала! І будеш нагадувати завжди, доки ми будемо жити з тобою під одним дахом і спати в одній постелі. Але тепер... тепер це неможливо. Годі! Чуєш? Го-ді! Я... даю тобі повну волю. Ти більше не дружина мені.

Лариса (*всміхається*). Мій любий, але ж це голе адміністрування, а не ідейна перемога.

Лотоцький. Ти хочеш, щоб я знову почав доводити, що ти не маєш рації, що люди, з якими я кровно зв'язав свої інтереси, дали мені таке життя, такі можливості, яких не могла дати убога духом, озвіріла, морально спустошена буржуазія? Але це тобі давно відомо.

Лариса. А ти піди, запевни їх скорше у своїй відданості.

Лотоцький. Не турбуйся, мені нікого не треба запевняти. Важливо було самому запевнитись. Може, саме через те я бачу, як із колишнього свинопаса чи коваля народжується Архімед, із комі — винахідник, із темного свана — великий поет людства, із раба — Бетховен! Це така гама, проти якої ваші зальоти — навіть не «чижик», а просто сичання гадючки, яку треба роздушити чоботом.

Лариса. А ти й про це скажи, де слід. Ха-ха! Послідовність до краю...

Лотоцький. Киньте ламати комедію. Я вам даю три дні терміну. Це трохи мало, щоб стати іншою люди-

ною, але досить, щоб укласти чемодани. Це все. Я йду на греблю. Дош може зірвати роботу. А ви... подумайте тепер, чого вартий ваш безглуздий експеримент і ваші висновки з нього. Ви маєте для цього час. *(Виходить до своєї кімнати й за хвилину повертається в плащі і в шапці).*

Лариса. Мішель... не йди! Ну, раз зостанься... один раз! Ми ще поговоримо. Невже це кінець? Я ж не все сказала. Я не так сказала!.. любий... не так!..

Лотоцький. Але я сказав усе і не маю нічого додати. *(Пішов).*

3

За вікном шумить злива.

Лариса. Усе. *(Метнулась до кімнати).* Усе! А тепер? А тепер що? *(Крикнула).* Що тепер?

4

Увійшла дівчина — хатня робітниця.

Дівчина. Ларисо Павлівно?

Лариса. Чого вам?

Дівчина. Там до вас якийсь чоловік.

Лариса. До мене? Хто? Молодий?

Дівчина. В коридорі чекає.

Лариса. До мене? *(Опоряджає зачіску).* Чого ж ви його в коридорі тримаєте? Давайте його сюди. Зараз же просить...

Дівчина виходить.

5

З'являється Шметелюк — з дощу, в гумовому плащі.

Лариса. Ви? Це ви, Антоне Макаровичу?

Шметелюк. Я. Тільки ви не турбуйтеся. Я ненадовго.

Лариса. Ну, як же не турбуватись? Такий гість. Такий... Бова Королевич. Вам щастить, Антоне Макаровичу. Ви знаєте, вам страшенно щастить у житті. Ви приходите тоді, коли я вільна. Розумієте? Зовсім вільна, ха-ха!

Шметелюк. І я... здається, вільний...

Лариса. Розкішно. Ми, наприклад, можемо тепер утекти з вами на місяць, жити там на ударницькі талони і співати «чижика». Правда, це буде чудово?

Шметелюк. Не знаю, як це було б...

Лариса. Ви не знаєте? Чому ж ви не знаєте? Ви ж самі казали — одружимося, будемо жити на ять... на великий палець і таке... І таке інше. Хіба ви не казали цього?

Шметелюк. Казав... Тільки рано ви почали сміятися... я кажу, рано!..

Лариса. Що за страшні слова? Антоне Макаровичу, що вам подіялось?

Шметелюк. До блоку не приходьте більше. Я не хочу! Не треба мені на вас дивитись. Не перебивайте мене! Ти знову почнеш говорити, що у мене в очах замігтіло, ти, фармазон брильянтовий! Я не хочу більше слухати і дивитись на тебе не хочу!..

Лариса. Антоне! Ти... не хочеш на мене дивитись? Антоша!..

Шметелюк. Що? Антоша? Антон тепер? Але тепер нічого мені не треба. Тільки вирвати тебе, щоб не пекла мені серця. Я прийшов...

Лариса. Це чудово, що ти прийшов. Це прекрасно, що ти прийшов. Я трохи винна перед тобою. Ну, сідай же. Сідай тут... Хочеш, я заграю тобі? (Садовить його на диван). Так... Я рада тепер... я тобі заграю. Хочеш вальс із опери «Фауст»? — а потім ми поїдемо кудись... на інше будівництво... ми ж поїдемо? Правда? Ти ж поїдеш зі мною? (Сіла до рояля, заграла).

Шметелюк (схопився). Годі! (І тихо повторив). Годі... Я нікуди не поїду! А ти думала, що я поїду? Я нікуди від своїх не поїду! От... Це все! (Вийшов).

6

Лариса (стоїть як очманіла, потім з криком кидається до дверей). А-а! Мішель! Пожалій же мене, Мішель... О, мерзотник! Він не поїде від своїх. А той... пішов від своїх... (Безсило опускається на тахту). Все... пропало... завалилося... як карткова хатка... Тільки пісенька одна... «чижик... где ты был?» Где? Ну, відповідай же! В яких краях?.. (Схопила іграшкового ведмедика). Відповідай! Це ж нам з тобою зосталася ця пісенька? Нам! Чуєш?? Нам! О, чом у нас з тобою немає армії? Ведмедику! (Рве його).

Дівчина увійшла.

Дівчина. Що вам, Ларисо Павлівно?

Лариса (тихо). Армії.

Дівчина. Армія ж сьогодні приїхала. На греблі бетон кладуть. (Посміх). Може, вам дати води?.. Це можна... (Виходить).

Лариса кидається до вікна. Там шумить злива...

Темно

Картина одинадцята

1

На будівництві у блоці № 12 під безперервним дощем працює бригада Марії Шапіги. Водоп'ян подає їм згори бетон. Коло нього часто з'являються залиті водою постаті робітників, партійних керівників, інженерів, червоноармійців.

Маша. Сто сот чортів! Прорвало його. Та ще з вітром, проклятий. Галопом, дівчата! Щоб не померзнути. Галопом!

Ревека. Еге. Мені ще ніколи не було так жарко, як зараз!

Фрося. Танцюй, танцюй, Ревеко!

Валя. Гопаком бери!

Мотя. Полькою!

Оксана. Дріботушкою!

Ревека. Тут чортом підеш під цим дощем!..

Стоячи вряд, топчуть бетон, то підбігаючи наперед, то знову відступаючи. На них спускається баддя.

Маша. Сторонись! (Кидається до бадді, відкриває її, цокає залізо). Знов американська баддя. Погибель вам на голову! Намучишся, доки відкриєш її. Давайте нам свірьку. Ударив по собачці і вже. А тут... ой!

Ревека. Що?

Маша. Та будь ти прокляте!

Валя. Руку обідрала?

М а ш а. Ні, троянду одержала. Чого лізеш, хотіла б я знати. Віра гак!

Баддя пішла вгору.

За лопати! Чого ж стали?

Всі хапають лопати, рівняють бетон, починають топтати.

2

Над блоком, З'являються К а л и ч, Л о т о ц ь к и й, Ч а й ч е н к о.

К а л и ч. Як тут у вас, товаришу Водоп'яне? Серце не в'яне?

В о д о п' я н. Шумить, Павле Дмитровичу! І серце й робота шумить. Ну, й дощ же, закаторженно шумить...

Ч а й ч е н к о. Хто працює? Дівчата?

В о д о п' я н. Це не дівчата, а солдати революції, я вам скажу, товаришу писатель. І природа на них не вліяїть...

Ч а й ч е н к о. Не здають?

Г о л о с з б л о к у. Подавай скорше, якого чорта?

К а л и ч (зазирає в блок). Клянуть, але працюють здорово. Свобода, мовляв, усвідомлена необхідність. А як на одинадцятому?

Л о т о ц ь к и й. Там не з'явився один — бригадир Шметелюк. Решта прийшла, робота кипить. Вони обрали нового бригадира.

К а л и ч. Шметелюк не з'явився? Що йому? Захворів? З ним цього не було.

Л о т о ц ь к и й. Мм... не знаю. Можливо, що це в нього... хвороба...

К а л и ч. Кого обрали?

Л о т о ц ь к и й. Пронашку. Крім того, з ними товариш Голуб — шостий.

К а л и ч. Добре. (Гукає). Кукуяшний! Біжи на лівий берег, узнай, чому не подають бетону! Скоро!

В і д п о в і д ь. Є-е-е-сть!

3

Підходить Невважай з червоноармійцями.

Н е в в а ж а й. Товаришу Калич. У нашому блоці прибавилось четверо робітників. Я з червоноармійцями звільнився. Куди нам іти? Може, тут?

К а л и ч. Ні, тут поки що не треба. Тут, брат Невважай, дівчата нікому не вважають.

Н е в в а ж а й. Дівчата? Які дівчата?

К а л и ч. Які — це потім подивишся. А зараз, товаришу Лотоцький, командиру путівку в блок, де не вистає робітників.

Л о т о ц ь к и й. Перша спіральна камера, правий берег.

Ч е р в о н о а р м і й ц і. Єсть, товаришу командире.

Н е в в а ж а й. За мною! (Зникають).

К а л и ч. А дівчатам незабаром теж дати зміну.

4

З'являється Гейвуд, за ним — старий Шапіга.

Г е й в у д (зазирає в блок). Це неможливо. Вони й досі працюють, ці дівчата. Треба кинути блок! Вони мусять кинути.

К а л и ч. Ні, кинути не можна.

Г е й в у д. Не можна їм дозволяти далі залишатись у блоці. Їхні руки... Я прошу подивитись на руки цих дівчат. Це ж бетон... з водою... він роз'їдає... у них кров!

К а л и ч. Шапіго! Що тобі з руками?

М а ш а (з блоку). Нічого!

К а л и ч. Надінь рукавиці!

М а ш а. В них незручно...

Г е й в у д. Я вимагаю заборонити їм роботу. Я ніде не бачив, щоб люди так працювали.

Ш а п і г а. Заспокойтесь, містере Гейвуд. Не можна ж кидати блок тільки через те, що йде дощ. Треба дати зміну.

К а л и ч. Про це й мова. Але кого ж сюди послати? Де Ваня Голуб?

Г е й в у д (кричить у блок). Припинити роботу!

Д і в ч а т а. Не заважайте!

М а ш а. Чого ви стали над душею? Водоп'яне! Майнуй бетон... якого дідька будемо мокнути без діла?

Ш а п і г а. Та майнуй же, тобі говориться, бетон! Не чуєш?

В о д о п ' я н. Заливає... не видно куди майнувати... Майна стріла, Тома Гордейовичу!

К а л и ч. Дівчата! Ми вам даємо зміну. Марш із блоку, негайно!

М а ш а. Так би й казали. Гайда, дівчата! Є зміна. (Виходять із блоку, ледве пересуваючи ноги).

В о д о п'я н. Крийте додому, поки на ногах стоїте.

Дівчата пішли геть.

5

К а л и ч. Кого ж їм дати на зміну?

Ш а п і г а. Я полізу.

К а л и ч. А паровоз?

Ш а п і г а. Змінився.

К а л и ч. Крий. Іще якби двох-трьох.

Ч а й ч е н к о. Другий я, товаришу Калич.

К а л и ч. Куди тобі? Це ж не пером шкрябати.

Ч а й ч е н к о. Нічого! Пером я навчився недавно, а лопатою давно вмів і, здається, не забув ще...

К а л и ч. Ну? Так валяй у такому разі! (За плечі його струснув). Валяй, літературо!

Л о т о ц ь к и й. Павле Дмитровичу... Тут зараз нічого мені робити. Містер Гейвуд догляне... Я полізу в блок...

К а л и ч. Що? Робіть своє, а в блок знайдеться кому лізти.

Л о т о ц ь к и й. Так немає ж. Я ж вільний. Я лізу в блок. А містер Гейвуд буде тут, поки прийде хтось...

Г е й в у д. Ну, давайте поки що... Я піду на правий берег. Знайду там вільних — пришлю. (Пішов).

Шапіга й інші пішли в блок.

6

Г е й в у д. Це не люди. Я не знаю, хто це такі.

В о д о п'я н. Більшовики, містер Гейвуд! І грім на них не вліяїть.

7

П р о н а ш к а (з'являється). Водоп'яне! Ви не бачили Маші? Де вона?

В о д о п'я н. Пішла. Всі пішли. Майна гак, Тома Гордейовичу!

П р о н а ш к а. Куди пішла?

Г о л о с (десь з далекого блоку). Рятуйте!

Пронашка. Кукуяшний! Чого він? Що трапилось?
Голос. Рятуйте! Людину зносить!
Гейвуд. Це безумні люди.
Пронашка. Прокляте, дроне небо!

8

Прибігає Фрося. Нічого не може сказати. Потім кричить.

Фрося. Пронашко!

Пронашка. Де?

Фрося. Її зносить вода! На восьмому блоці!
Водоп'ян. Та ви ж додому пішли! Самошедчі!

Фрося. Ми пішли в блок. Там не було робітників.
Вона тримається за канат...

Гейвуд (кричить). Безумні!

Пронашка. Маша! (З криком подався туди).

А дощ шумить ще дужче.

Темно

Картина дванадцята

Кімната Маші.

1

Тетяна Іванівна Шапіга бігає по кімнаті, не знаходить собі місця.

Тетяна Іванівна. Пропала. Загинула дівчина. Загинула. Залле їх там, у ріку знесе. Пропала! Ой, бідна ж моя голова. Дурна, неслухняна дівчина! Пропала. Нема її, не приходять... (Слухає). Нема. Що мені робити? Що робити? (Дзвоник). Ой... Машо! (Вибігає з кімнати і за хвилину повертається вдвох).

2

Постать скидає капюшон. Перед Тетяною Іванівною стоїть Шметелюк.

Шметелюк. Сильний дощ.

Тетяна Іванівна. Дощ? Це потоп, а не дощ. Це погибель, не дощ.

Шметелюк. Маша дома?

Тетяна Іванівна. Маша? А ти хто такий будеш?

Шметелюк. Я? Шметелюк.

Тетяна Іванівна. Який Шметелюк?

Шметелюк. Антон Шметелюк.

Тетяна Іванівна. Бетоняр?

Шметелюк. Так. Я бригадир.

Тетяна Іванівна. Ще й бригадир? До Маші?

Шметелюк. Поговорити з нею треба. Дуже треба. Зараз якби мені поговорити. До зарізу. Так скажіть ви їй, що прийшов Шметелюк.

Тетяна Іванівна. Звідки ж ти прийшов, хлопче?

Шметелюк. Звідки прийшов? Легше сказати, де я сьогодні не був.. Ходив я сьогодні... скрізь ходив. Думати мені треба було. А зараз — прямо з однієї квартири прийшов.

Тетяна Іванівна (*обурення наростає в ній*). З квартири? А на греблі ти був?

Шметелюк. На греблі? Ні, не був. Мені сьогодні не треба на греблю. Вихідний. Я одного дня з Машею вихідний. Так що... і не до греблі мені сьогодні... А дощ який!

Тетяна Іванівна. Сукин син! Бетоняр, кажеш? Дочка моя на греблі! Чуеш? Бетон кладе. На греблі вона... помирає...

Шметелюк. Як на греблі? (*Сторонів, розгубився*). Та вона ж вихідна. І дощ же який... Чекайте! Дощ... Я... розумію! Я розумію тепер!

Тетяна Іванівна. Вихідна? Дощ? А блоки хай стоять порожні? Душа б з тебе вийшла, дощем спливла, чортів виродку! Він до дівчини прийшов! На побачення! Поговорити йому! Розговорчики, коли вона пропадає під дощем на бетоні! Я тебе викину звідси, як кошеня, прогульнику ти нещасний, нащо на світ народився?

Шметелюк. Викидайте... Все одно тепер... викидайте! Вона на греблі. Так я ж пропав, коли вона на греблі. І всі? Бригада моя — теж на греблі? Не знаєте? Кажіть же! Скорше кажіть мені...

Тетяна Іванівна. А ти думав, що дочка моя така шмаркачка, як ти, на квартирі сидітиме, кашку їстиме на печі, коли дощ зриває роботу? Моя дочка — комсомолка!

Шметелюк. Так і я ж — комсомолец. Розумієте ви, що це значить, чи ви не розумієте? Струс пережив... прийшов... А вона на греблі...

Тетяна Іванівна. Що? Комсомолец? Ти брешеш! Комсомольці не такі. Комсомольці — іроди неслухняні! Комсомольці — мучителі мої. Вони бетон кладуть, за п'ятсот тисяч борються, як герої, матір не слухають, чорти!.. О, я знаю, які комсомольці! (*Дзвоник. Вибігає з коридору чутно її крик*). Машо! Машо моя...

3

Маша, Ревека й Тетяна Іванівна увіходять до кімнати.

Маша. Годі, мамо, годі. Нічого мені не буде до самої смерті. От побачиш. Тільки б заснути трохи...

Ревека. І теплої води якби. Вазелін у вас є?

Маша. Хто це?

Тетяна Іванівна. У гості до тебе. Бригадир, суккин син. Водички, зараз, водички теплої... (*Метнулась із кімнати*).

4

Шметелюк. Лає мене. Нічого... мені цього мало. Поговорити прийшов, а ти — на греблі, і всі, мабуть... Вихідна ж ти, не знав, що підеш... Але дощ... Ніколи зі мною цього не було...

Ревека. Ти не знав? Телеграму тобі посилати?

Маша. Чекай, Ревеко, не грими.

Ревека. А чого ж він... (*Прихиляється до стіни і стоячи засинає*).

Маша. Так ти прийшов, нарешті? Це добре. Ми поговоримо з тобою, про все поговоримо...

Шметелюк. Я ходив, ходив скрізь... Мені соромно було... Прийшов, а ти на греблі...

Маша. Де ж ти ходив?

Шметелюк. Я до неї пішов... до інженерші... все їй сказав, Машо.

Маша. Ти був у неї? Сказав їй? Правду кажеш?

Шметелюк. Правду. Якби я був знав, якби подумав був, я б перший пішов на греблю, сто кубометрів сам уклав би, Машо! З блоку не виліз би. Що ж це зі мною? Душа горить...

Маша (*сідає на ліжку, майже засинає*). Розповідай, усе розповідай... Тільки я сильно спати хочу.

Шметелюк. То я потім... потім... Тепер я на світ народився.

На дверях з'являється Пронашка. Слухає.

Шметелюк. Машо... ти спи... я прийду потім. Спи, Машо... Хороша ти... спи... *(Повертається йти, бачить перед собою Пронашку).*

Пронашка. Шметелюк?! Тут?

Шметелюк. Чш-ш-ш! Вона спить... не треба будити її... Ти її не буди, чуєш? Я потім тобі розкажу. Ходім... хай вона спить... На греблю! *(Вийшов).*

Маша *(крізь сон)*. Пронашко, ти? Перемога! Шметелюк прийшов. Я щаслива. З Лотоцькою все порвав. Чуєш, Пронашечко? А як ми сьогодні... попрацювали... здорово... *(Голова падає, заснула).*

Ревека *(похитнулась і прокинулась)*. Га? Що? М-да. *(Знову заснула).*

Пронашка *(підходить й мовчки дивиться на Машу)*. Неймовірно. Це страхіття, а не дівчина! Лише переступила поріг... і він тут... Перша зустріч після роботи — з ним! Чекала. Що ж це? Що?

Тетяна Іванівна *(увиходить з водою)*. А! Ти ще стоїш?

Пронашка. Га? Ще стою, мамашо. Стою... як бачите.

Тетяна Іванівна. О, та це ж не той!

Пронашка. Не той, дійсно, не той, мамашо. Сам знаю, що не той, кого першого... вона тут зустріла. Хто на бетон не йде, але в серце увійти завжди встигне... Пожальте мене, мамашо. Слово комсомольця, я заслужив на це.

Тетяна Іванівна. Одчепись ти, мені он з ними клопоту, а тут ще тебе жалій. Та що ж це? Дівчата! Що вам подіялось? Ой! *(Підійшла ближче, придивилася)*. Ну? Бачили таке! І сплять більшовицькими темпами.

Дія четверта

Картина тринадцята

Сад. Чутно музику, пісню, веселий гомін.

1

На спортмайданчик вибігає П р о н а ш к а, за ним — П а н а х и д а.
Пронашка пробує закурити. Сірники не слухають його.

П а н а х и д а. Що тобі, друже?

П р о н а ш к а. Я не можу більше, Панахидо! У мене немає сил...

П а н а х и д а. Випадок для члена комсомолу досить скандальний. І це кажеш ти, Пронашко? Той, хто був зразком для нас, для всієї бригади, для всього комсомолу. Загубити сили на такому святі, це скандал! Коли весело всім, тебе пожирає нудьга. Куди це годиться, Пронашко? Особисте мусить зникнути в громадському, коли ти більшовик.

П р о н а ш к а. Панахидо, чом ти не пішов у викладачі політграмоти?

П а н а х и д а. Недостатньо підготований.

П р о н а ш к а. Згоден. Але мені від цього не легше. Я тут найнещасніша людина... і взагалі... на всьому світі... Вона ж не любить мене, Панахидо. Хіба ти не бачив, як вона шукала очима Шметелюка? Він не прийшов, і вона не знаходить собі місця. Вона всіх розпитує, де Шметелюк, чом він не прийшов.

П а н а х и д а. Я не знаю, кого вона шукала очима, але я бачив, кого вона кожного разу знаходила.

П р о н а ш к а. Кого ж, кого, Панахидо?

Панахида. По-моєму, тебе, нещасного.

Пронашка. Ти погано жартуєш, Ваню!

Панахида. Звісно, з мене гуморист не дуже вдалий, але це факт.

Пронашка. Тоді це чудище, а не дівчина.

Панахида. Можливо. Але коли б це було так, то ти мусив би забути її. Що ж ти зробиш, коли Дніпро впадає в Чорне море, а не в Каспій. Хіба Каспій від цього стає гірший?

Пронашка. Замовкни, Панахидо! Ти в цьому розумієш стільки, як оцей чобіт.

Панахида. Значить, ти й чобота не вартий, бо я все-таки розумію більше за тебе.

2

Хутко входить Маша. Вона в білосніжному убранні з червоною трояндою на грудях.

Маша. Пронашко! Ти тут.

Панахида. Так, ми вийшли трохи просвіжитися. Він тут розповідав мені, як йому страшенно весело. Хай він розповість про це тобі, а я піду до хлопців. (Пішов).

3

Маша. Пронашко, що тобі?

Пронашка. Нічого. Я всім задоволений, у мене цвітуть троянди на серці.

Маша. А чому не прийшов Шметелюк?

Пронашка. Шметелюк? О! Ну да... Шметелюк. Йому соромно прийти на свято! Соромно! Чуєш? Сором-но!!

Маша. Правда? Ти певен, що йому соромно? Це багато важить... Я теж так думала, але не була певна. Знаєш, що я хочу? Щоб він неодмінно прийшов сюди. Але він так не прийде. Тільки ти можеш переконати його.

Пронашка. Що? Я?! Щоб я пішов просити його?! Ти знущаєшся.

Маша. Зрозумій же мене. Тільки ти. Чуєш, Миколо? Це один крок. Один тільки. Ти підеш до нього і скажеш: ходім! Кинь сором, дивись уперед, ходім до товаришів, вони чекають на тебе.

Пронашка. Особливо одна.

Маша. Так, особливо одна. О, якби ти знав,— скажеш йому,— як вона тебе чекає... І приведи його сюди. Тоді ти виконаєш до краю свою обіцянку. Пригадуєш? Ти дав мені її!

Пронашка. Я не піду.

Маша. Не підеш?

Пронашка. Ні за що на світі.

Маша. Значить, хай гине товариш?

Пронашка. О, такий не загине.

Маша. Можна подумати, що загине такий, як ти.

Пронашка. Я теж не загину. Я просто поїду... на Далекий Схід, або на захід, на північ, або на південь, хіба не однаково?

Маша. Що? Ти... (*Зупинилась, опанувала себе*). Ти хочеш їхати на Далекий Схід. Твоя справа. Я не можу затримати тебе. Але я хочу знати, що Пронашка був і остався чесним комсомольцем, кращим за Шметелюка. Ти ж вважаєш себе за кращого? Так от я хочу бути певна, що Пронашка не був ніколи боягузом, заздрісним індивідуалістом, який хотів збудувати своє щастя на нещасті товариша. Що Пронашка був сильний. Що він пішов до Шметелюка, переконав його, повернув до комсомолу, а вже потім... (*Голос її затремтів*). Потім вирішив їхати... на Далекий Схід.. Невже ти не зробиш цього?

Пронашка. (*по довгій паузі*). Добре. Я піду. Я прийду удвох з Шметелюком або зовсім не повернусь! (*Хутко виходить*).

4

Ревека (*вбігає*). Ну? Що?

Маша. Він пішов до нього.

Ревека. Невже погодився?

Маша. Погодився, Ревеко. Але що буде далі, я сама не знаю...

Ревека. Що буде далі, побачимо. Ходім, там чекають...

5

Панахида (*входить*). А Пронашка?

Маша. Він прийде.

Панахида. Де ж він?

Ревека. Пішов.

Панахида. Куди пішов?

Ревека. По Шметелюка.

Панахида. Нічого не розумію. Він пішов по Шметелюка?

Маша. Я його попросила, Панахидо. Правда ж, це добре, що він пішов? Він його неодмінно приведе, як тобі здається?

Панахида. Ну, знаєш, ти справді чудище. Як же він погодився?

Маша. Що ж тут дивного?

Панахида. Звичайно, коли розглядати цей факт, як приклад єдності протилежностей...

Раптом вилітає волейбольний м'яч і б'є його в груди.

Панахида. Аут! (Кидає м'яч назад).

З саду чути сміх, вигуки, потім пісня.

Нехай же слава зоряна
летить і в даль і в шир.
Було в бригаді п'ятеро
і шостий — бригадир.

6

Входять Калич, Павелко, Чайченко, Скрипка, дівчата, робітники, всі святково одягнені, піднесені.

Калич. От за пісню дякую, товаришу Чайченко. Входить у серце.

Чайченко. Винні дівчата, а потім — ось товариш Павелко.

Калич. Це ваша музика, товаришу Павелко? Толкова музика. Всередині співає. Да, хороша пісня багато варта. За хорошу пісню вони вас із Чайченком до комсомолу приймуть.

Скрипка. А що ви думаєте? Ми їх почесними можемо зробити.

Павелко. Я радий, що приїхав сюди. Це мене Чайченко затаг.

Мотя (Панахиді, інтимно). Знаєш, у Жюля Верна, в романі «Вісімдесят тисяч верст під водою» описується...

Панахида мрійно заслухався.

Гайдаренко (з другого кінця, показуючи здивовано). Панахида!

Скрипка. З дівчатами!

Панахида ніяково відступає.

Увіходить Гейвуд з дружиною і дочкою.

Гейвуд. Дозвольте?

Калич. О, містере Гейвуд! Здрастуйте. Як ви себе почуваете? Чому ніде не видно Лотоцького? Ви не знаєте, де він?

Гейвуд. Не знаю. Не бачив його.

Калич. Шкода, дуже шкода.

Місіс Гейвуд. Ми дуже раді привітати молодих міс. Ми бачили вашу роботу.

Гелен. Йес, ви працювали так, що хотілось дивитись довго. *(Тисне їм руки)*.

Маша. Дякуємо. Вашу гілку я принесла додому.

Гелен. О, ви хороший товариш. *(Ще раз стискає їй руку)*.

Маша. А містер Гейвуд зовсім іншої думки про нас. Він хотів вигнати нас з блоку.

Сміх.

Гейвуд. Я не спав після того штурму під дощем. Не міг спати...

Маша. А ми з Ревекою спали, як мертві. Навіть роздгтися не встигли...

Гейвуд. О, тепер уже і я сплю добре, без сумнівів.

Сміх.

Товаришко Мотя, що каже з цього приводу ваш Жюль Верн?

Мотя. Ви знаєте, товаришу Гейвуд, такого випадку я в Жюля Верна не зустрічала.

Сміх.

Калич. Місіс Гейвуд, ви чули пісню про наших дівчат?

Місіс Гейвуд *(до Павелка)*. О, ми дуже раді. Ми вже трохи чули. Ваша пісня така... патріотична, її можна співати в хорошому товаристві!

Гелен. Я хочу послухати її ще раз.

Калич. Хороша ідея. Ходімте, там є рояль. А то сказав же якийсь поет — ще мало музики у нас, то воно й правда.

Павелко. Це сказав Тичина.

К а л и ч. Тичина? Це можливо. А знаєте, чому мало музики? Тому, що гадають, ніби ми замість музики хочемо слухати барабан. Давай, давай! Бий, грими, підіймай! Я б цим барабанщикам заборонив писати музику. Вони життя не знають, зверху на нього дивляться, шкрябаються по ньому, як миші по закрому. А музика зверху не плаває, вона з глибу йде. Як вам здається, Тома Гордейовичу?

С т а р ч а й. Не знаю, як воно там, а пісню я люблю. Дуже люблю пісню. Вліяїть вона на мене, як тепла течія в морі...

П а в е л к о. Ну, звідси я, мабуть, не скоро поїду.

8

Увіходить Лотоцький.

Г о л о с и. О, інженер Лотоцький! (Його гаряче зустрічають).

К а л и ч. Товаришу Лотоцький, де ви були? Ми давно чекаємо вас.

Л о т о ц ь к и й. Мене затримували... родинні справи. Але тепер я вільний. Зовсім вільний, Павле Дмитровичу. Я спізнився, дуже спізнився, це правда. Але тепер я вільний і... вже не відстану від вас. І співати ми теж будемо тепер разом. Співати на всі широкі гами, які тільки можуть уміститись у наших грудях!..

К а л и ч. Так. Добре, товаришу Лотоцький. (Тисне йому руку, всі виходять).

9

Назустріч один одному входять Водоп'ян і Старчай.

В о д о п ' я н. А, Тома Гордейовичу, ну, що ви тепер скажете про дівчат?

С т а р ч а й. Дівчата у всіх смислах, Микито Сидоровичу.

В о д о п ' я н. А ви казали: навіщо нам дівчата?

С т а р ч а й. То їсть, як це я казав? То ж ви казали: «Навіщо нам дівчата?», «Погибнемо, Тома Гордейовичу», — не ви казали?

В о д о п ' я н. А хто казав «бетон вліяїть на здоров'я». Може, не ви казали?

С т а р ч а й. То їсть, почекайте!

Шапіга (підходить з дружиною). Про що, старики, сперечаєтесь? Якщо про дівчат, то дозвольте познайомити ось і з моєю. Баришня — перший сорт. Рекомендую.

Тетяна Іванівна. Одчепись. Який кавалер, така й баришня.

Старчай. А, Тетяна Іванівна. Наше вам поважання. Дозвольте у всіх смислах привітати. Ваша дочка, то їсть я таких дівчат іще не бачив.

Тетяна Іванівна. О, моя дочка! Ви ще не знаєте, яка в мене дочка.

Водоп'ян. Чуєте, Василю Андрійовичу? А хто казав «не пускати їх у блок»? Не він казав?

Шапіга. А цікаво знати, хто казав «сядемо маком»?

Сміються.

Водоп'ян. Я казав. Так воно ж так і вийшло.

Шапіга. То ходім же послухаємо, як грають...

Пішли.

11

Входять Валя і Степан Шкурка.

Валя. Ходім же. Тут нікого не зосталося, дивись...

Шкурка. Навпаки, я може тільки й чекав, щоб нікого не зосталося. Я вас уважаю, Валю. Ви така дівушка... Я ізвиняюсь, що ви мені навіть снилися цю ніч...

Валя. Стьопко!

Шкурка. Мимо волі моєї, Валю. Я ж тут ні причому. Та й не дозволив я собі нічого.

Валя. Ходім. Не можна...

Шкурка. Навпаки, я хочу з вами розв'язати таке питання, що змучило мене всього, як ревматизм. Я, Валю, не можу більше. Я вже все передумав своєю головою.

Валя. Ну, що ти передумав? Га? Кажи вже скорше!

Шкурка. Я рішився, Валю. Ви така дівушка... така дівушка... Я на цьому святі вам рішився увесь одкритися. Інакшого для мене життя немає...

Валя. Ну, що ж? Ну?

Шкурка. Одкриватись?

Валя. Одкривайся. Тільки скорше.

Шкурка. Я враз. Бо я вже передумав. Одне мені життя і одна перспектива.

Валя. Ох... скорше.

Шкурка. Одна перспектива — це... йти в колгосп. Годі мені бути індусом, на якого підходящі дівушки мало й дивляться...

Валя. Ну, а потім?

Шкурка. А потім уже, конешно, друга перспектива — в колгоспі.

Валя. Яка ж? Кажі зразу, бо знову хтось увійде.

Шкурка. А потім уже, конешно, кгим...

12

Увійодять Новобранець, Панахида, Гайдаренко і Скрипка.

Валя. От бачиш, і не доказав.

Шкурка. Ходім туди, я там докажу. Під музику...

Виходять.

13

Новобранець. Товариші, де нарешті, Пронашка? Що це все значить? Мене це починає тривожити! Куди він зник?

Панахида. Він нікуди не зник, як ніщо в природі не може зникнути, тільки переходить у нову якість.

Новобранець. Кинь жарти, Панахидо. Де Пронашка?

Панахида. Ніяких жартів. Кажу серйозно. Пронашка переходить зараз у нову якість. Він пішов до Шметелюка.

Гайдаренко. Пішов! Нарешті! Наша бере!

Панахида. Бере, та ще не взяла. Я сам потерпаю, чи договориться він із Шметелюком. А це справа для всіх нас принципіальна і нелегка і дуже йому болить.

Скрипка. Чудово! Хай болить, але це перемога...

Панахида. А робить це все не хто інший, як...

14

Входить Маша.

Панахида. Та ось і вона.

Маша. А що... Ніхто не приходив?

Панахида. Ні той, ні другий.

Сцена із спектаклю «Дівчата нашої країни».

М а ш а. Панахидо, що ж це значить? Це непокоїть мене.

Н о в о б р а н е ц ь. Нас це непокоїть не менш, а може, більш, ніж тебе.

П а н а х и д а. Машо, я не можу більше стримувати їхнього натиску. Вони кажуть, що в тебе завелися секрети.

М а ш а. Які?

Н о в о б р а н е ц ь. Такі, яких ти не можеш сказати ні нам, ні в райкомі. Як ти гадаєш, хороше це?

М а ш а. Ні, Новобранцю, ніяких секретів. Сьогодні я все скажу, а раніш не могла. І довше б не могла. У мене вже сил не стало. Коли б він не прийшов сьогодні, я сама завтра пішла б до райкому...

Н о в о б р а н е ц ь. Ти любиш його?

М а ш а. Кого?

Н о в о б р а н е ц ь. Шметелюка.

С к р и п к а. Скажи нам правду. Ми принципіально зацікавлені.

М а ш а. Скажу.

15

Входять Невважай, червоноармійці, Калич, за ними всі інші.

Ч е р в о н о а р м і є ц ь. Оце пісня, товаришу командире.

Н е в в а ж а й. Пісня наша, що й казати. Але я хочу повезти в полк не тільки пісню...

К а л и ч. А й тих, про кого її складено?

Н е в в а ж а й. Ти вгадав, Павле Дмитровичу. Я запрошую бригаду Марії Шапіги до нас у полк... Ми ставимо питання перед вищим командуванням про зачислення цих дівчат червоноармійцями нашого полку. Прошу прибути в лагері завтра на вранішню зорю.

З в і з д е н к о. Такий факт приємно константірувать. Голоси. Прекрасно.

К а л и ч. Ну що, дівчата?

Р е в е к а. Відповідай же, Машо!

М а ш а. Відповідати... я... почекайте.

16

Увіходять Пронашка та Шметелюк.

М а ш а. Прийшли!

Загальний рух.

Скрипка. Нарешті!

Ревека (*побачивши тих*). Тепер відповідай, а ти, Фросю, терпи свого... Вона зараз відповідь, товаришу командире, почекайте... Нещастя з цими героями. Вони завжди хвилюються, коли їм треба щось сказати...

Пронашка. Нічого, Ревеко, Марія Шапіга ніколи не губить рівноваги і завжди знає, що сказати...

Маша. Зараз, товариші... я зараз скажу. Слова розгубились... Бачиш, ти не правий, Пронашко. Я... я не знаю, як відповісти. Ця честь... товаришу командире... належить не нам, а тим, хто виховує і веде нас. А ми... ми почесне звання червоноармійців... ніколи не заплямуємо, доки будемо жити!

Оксана. Так, так, Машо! Так!

Старчай. То їсть, до чого правильно, дочко, кажеш. Блок наш не опозорила, номер дванадцятий.

Маша. Ми приймаємо ваше запрошення, товаришу командире, будемо завтра в полку на вранішній зорі. А коли настане грізна хвилина й спалахне інша зоря, ми теж постараємось не спізнитись і прибути в наш полк у бойовій готовності.

Шапіга (*кашлянув*). Цить, стара, чого ти плачеш?

Тетяна Іванівна. Одчепись, хіба я нарошне?

Мотя. Ні! Це ще цікавіше, як у Жюля Верна.

Маша. Тепер... я ще хочу сказати одну річ. Я хочу розповісти про один бій на нашому будівництві. Бій за людину, за товариша, за члена комсомолу, що був загубив свою гідність, став обдурювати своїх товаришів, почав рекламувати себе в газетах. Ради ворожої жінки він оддав був усе, що має член комсомолу...

Шметелюк. Але ж він... повернув усе! Машо! Не треба... не треба говорити про це.

Маша. Так, він повернув... і про це саме я й хочу сказати. На будівництві була одна дівчина, яка знала про це, і вона вирішила боротись за нього, і боролась за нього вся бригада, і навіть обидві наші бригади. Та найважче було одному товаришу...

Пронашка. Годі! Спиніть її...

Калич. Ні, хай говорить.

Скрипка. Це нас цікавить принципіально.

Маша. Товаришу, якого вона... в якому ця дівчина хотіла побачити сама і показати всім, як росте нова людина, що переборює старий світ з його спадщиною — дріб-

ним самолюбством і ревнощами, що людина ця — більшовик! І от... на свято прийшли обидва. Один — з радістю, що пірвав з своєю ганьбою і повертається до товаришів...

Шметелюк. Правда!.. Ніколи, товариші, ніколи цього не забуду...

Панахида. Пойняв?

Шметелюк. Ой, пойняв, Панахидо.

Пронашка. А другий... іде на Далекий Схід...

Маша. Другий... другий прийшов з гордою свідомістю, що він діяв як член комсомолу, хоч це йому було трохи й важко. Прийшов. І на його обличчі всі прочитали відповідь, чому ми горді, чому ми впевнені й радісні, чому весь світ перед нами як поле для боротьби, в якій перемаємо і переможемо тільки ми! От його... ця дівчина й любила так, як тільки можна любити й не можна розповісти... тому що від цього співають гудзєики і в підошвах — пересувна опера. Та вона йому не казала про це...

Рух серед присутніх.

Пронашка. Що вона говорить? Ви що-небудь розумієте? Чом же вона йому не казала? Чом?

Панахида. Ех ти, чудище недотепне!

Калич. Думать треба, Пронашко...

Сміх.

Ну, кажи вже, що можеш сказати на своє виправдання.

Пронашка. Чекайте.

Фрося (підійшла до Маші). Вибач. Я думала, що я розумна.

Пронашка. Чекайте! Я... я нічого не розумію. Я, товариші, хочу сказати... Ні, не так. Наше життя, наша боротьба... ні, знов не так. Нічого, товаришу Калич, не вийде.. Зіб'юсь, заплутаюсь. Пісню краще! Можна? Давайте пісню! Панахидо! (Раптом схопив його в обійми і поцілував). Товаришу Калич! Хлопці! Ми хочемо співати...

Калич. Оце перше твоє розумне слово за цілий вечір...

Панахида. Як перший щасливий день у житті Гайдаренка, який сьогодні виграв у мене партію в шахи.

Гайдаренко. І виграв перший, але не останній раз.

Панахида і Гайдаренко (разом). Вибач! (Тиснуть один одному руки).

Панахида. Ростем, Павлушко, ростем. Давай пісню!

Калич. Починайте, друзі! Комсомолові доводиться заспівувати не тільки на святі, а і в наших буднях, у чис-

ленних цехах і на риштуваннях нашого будівництва. І він
заспіває міцно, славно! Заспівай же, комсомоліє!

Щоб смак життя пізнати нам.
вогонь в нас не прочах.
Давайте ж заспіваємо
про юність і дівчат.

Нехай же слава зоряна
летить і в даль, і в шир.

Було в бригаді п'ятеро
і шостий — бригадир.

У блок вони спускаються
під бурею й дощем,
і прапор революції
там є для них плащем.

Нехай же слава зоряна
летить і в даль, і в шир.

Було в бригаді п'ятеро
і шостий — бригадир.

Шумить вода і піниться,
все небо у воді,
та не здають позиції
дівчата молоді.

Нехай же слава зоряна
летить і в даль, і в шир.

Було в бригаді п'ятеро
і шостий — бригадир.

Уся країна знає їх,
уся Країна Рад!

Давайте ж заспіваємо
про юність і дівчат.

Нехай же слава зоряна
летить і в даль, і в шир.

Було в бригаді п'ятеро
і шостий — бригадир.

К і н е ц ь

1932 р.

Дніпрельстан — Харків,
Київ — Ялта — Харакс.

**БАСТІЛІЯ
БОЖОЇ МАТЕРІ**

ДІЙОВІ ОСОБИ

Матвій Чумак — командир партизанського загону й голова револю, робітник-ливарник, член партії, 38 років.
Іван Пальоний — робітник-путиловець, 40 років
Григор Свашенко — молодий ясновубий парубок
Тарас Потреба — кремезний сільський коваль
Оникій Семиліт — м'якої вдачі селянин, років 35
Гнат Чорнобривець — молодий парубок

} партизани.

Улька — партизанська дівчина.

Любіна — Чумакова дружина.

Галя Василенкова — наречена Гната Чорнобривця.

Капітан Бугров

Поручик Михайловський

Поручик Черемис

Фельдфебель Стукалка

Іван Залітайко

Андрюшка

Гаращук

Солопіїв

} білогвардійці
розбитого полку.

Ольга Благомислова — дружина капітана Бугрова.

Олексія — ігуменя жіночого монастиря.

Софія — послушниця.

Оврамія — схимниця, що прожила на світі 100 років.

Феонія — схимниця, молодша за Оврамію на 4 тижні.

Модеста

Кирила

Марфа

Ніна

Віра

Наталія

} черниці.

Олександр Навроцький — настоятель монастирської церкви.

Федот Ряженко — отаман петлюрівської банди.

Дід Молибога
Масляк
Макар Волосята } найближчі спільники Ряженка.

Палагея — Молибожина невістка.

Перший незаможник

Другий незаможник

Жінка

Баба з кожухом

Дідок

Чоботаренко

Платон Митрушин

Прочанка

Партизани, музиканти, селяни.

Діється на Україні в кінці 1919 року.

Дія перша

Картина перша

Зима. Хурделиця. Кінець грудня 1919 року. На село налетіли білогвардійці розбитого полку на чолі з капітаном Бугровим; іде грабунки і білий терор.

1

Бугров. Самогону, сала, коней і кожухів! Зібрати за чверть години! Коней і сала! Хліба і сала! (*Хапає за груди Митрушина*). Хто стріляв, як ми входили в село? Хто стріляв, я тебе питаю, більшовицька мордо? Говори!

Жінка. Рятуйте! Він німий! Пустить його!

Бугров (*вихоплює шаблю*). Ти заговориш у мене!

Митрушин виривається й тікає.

Бугров. Стій! Андрешко! Держи його!

Андрешка. Єсть, васкородіє! (*Подався*).

Солопіїв (*тягне з рук у жінки полотно*). Пусти, поки жива! Пусти, говорю!

Жінка. Рятуйте, люди добрі! Рятуйте!

Баба (*з другого боку — у неї виривають кожух*). Не тягни, щоб з тебе душу витягло!

Залітайко. Та не псуйте ж хазяйське добро! Обережно...

Бугров. Скорше там, скорше! Не будьте бабами!

2

Михайловський (*вбігає*). Коней нема.

Бугров. Як нема? А де ж вони?

Михайловський. Же не се па, чорт би їх узяв!
Черемис. Поховали, ракалії.
Бугров. Шомполами!

Андрошка та Гаращук приводять Митрушина.

Андрошка. Докладаю, васкородіє. Піймали!

Гаращук. Це Платон Митрушин!

Солопіїв. Він і стріляв.

Гаращук. І народ каламутив, щоб коней поховали.

Бугров. А-а! Коней... Чого ж стоїте? На мушку!

Андрошка. Скидай свитку! Обертайся потилицею!
Ну, скоріше!

Білогвардійці підвели на Митрушина гвинтівки.

3

Стукалка (вбігає). Ваше високоблагородіє, партизани!

Михайловський. Де?

Андрошка. Дряпай!

Бугров. До кулемета!

Зникають.

4

За одну мить, стріляючи на бігу, як вихор, влітають партизани.

— Дайо-о-ш! Бий гадів!. Ура-а-а!..

Білогвардійський кулемет: та-та-та-та...

Чумак. Лягай! Бережіть набої! Хай трохи поторохкотять. А ти хто такий?

Митрушин. Платон Митрушин. Розстріляти хотіли, гади.

Чумак. Лягай!

Свашенко. У мене єсть ідея: вдарити напролом!

Чумак. Назад!

Знову чутно кулемет.

Свашенко. Чорнобривець!

Чорнобривець. Знаю! (Підповзає до Чумака).
Товаришу командире, дозвольте зняти.

Чумак. Звідси не можна. Прострочить.

Чорнобривець. Не встигне. Я враз.

Чумак. Ну, гляди, Гнаток, бережись.

Чорнобривець. Та чого там. (Підповзає на цокіт кулемета. Стріляє. Кулемет затих. Повертається до Чумака). Абсолютно, товаришу Чумака.

Чумака. Класно. (До Пальонного) Іване Сергійовичу! Городами в обхід.

Пальоний. Зараз. Ми їм накладем по формі. Гайда, товариші. (Хутко подався з кількома партизанами).

5

Чумака (до баби, що стоїть з кожухом, мов скам'яніла). Бабо! Бабусю, чуєте?

Баба. Га?

Чумака. Уже кінчилося.

Баба. А де ж мій кожух?

Чумака. Кожух? Та оце ж, мабуть, він.

Кожух у баби в руках.

Баба. Пху, добра б їм не було!

Чумака. Постараємось, бабусю. Несіть додому.

Баба. Спасибі ж вам, дітки... Ой, спасибі.. Один кожух, був, і той хотіли пограбувати душогуби прокляті. Аж ноги трусяться... (Пішла).

6

Прибігають трое партизанів.

Свашенко. О, й флангові наганяють.

Чумака. Ну як? Дірок вам по дорозі не нарobili?

Перший партизан. Ні. По дорозі ні духу. А у вас тут як?

Митрушин. Та не з медом було. Якби ви не настигли...

7

Баба (входить). А хто тут у вас за старшого?

Чумака. Що? Знову кожух?

Баба. Та ні, не кожух.

Чумака. А що ж там?

Баба. Простіть, дітки, от ей-ей, простіть...

Потреба. Та за що ж, бабусю?

Баба. Та що немає печеного. Одна паляничка тільки і є, а то немає печеного (Дістає з-під поли паляницю).

Візьміть, дітки, а то ж ви, мабуть, їсти хочете. Візьміть же, коли ваша ласка.

Ч у м а к. Паляничка? Спасибі!

С в а ш е н к о. От і не їв би, та коли ж баба просять.

8

Підходять селяни.

— Драстуйте, товариші! Ну й дали.. Ох і дали ж... Спасибі...

— А звідки вони, гади, налетіли?

Ч у м а к. Ми їх женемо третю добу. З-під самого повіту. Червоноармійський полк зайняв місто, а нам дано завдання перейняти цю банду. Гадам приходить кінець, товариші! Ще трохи, і Україна буде вільна.

Г о л о с и. Помагай боже. Добивайте падлюк до кореня.

Перший незнаможник. А може, й ми вам чимсь у пригоді станемо?

Другий незнаможник. Еге. Коли треба чого, то кажіть.

С е м и л і т. Та якби котрий набоїв винис.

Ч у м а к. Оце діло. Може, справді, у кого заваялися?

Другий незнаможник. А ви знаєте, яка сторія: у мене ото ще давніше, як білі проходили, та й забули одну коробочку, під стріхою. (Побіг).

9

П а л ь о н и й (повертається з партизанами). Ну, командире, треба поспішати. Вони вже за селом.

С е м и л і т. Не інакше, як на Вахромієвку подались.

П о т р е б а. Умрем, Оникію, або поховаємо гадів у кучугурах.

Ч у м а к. Мороз, братці мої, і хуга. А ти в картузі, Гришо! Вуха пообмерзають.

С в а ш е н к о. У мене? Яке вони мають право?

Ч у м а к. Ну, гляди, щоб не плакав. А де ж це Гнат Чорнобривець?

Ч о р н о б р и в е ц ь. Я тут, командире. (Стоїть збоку з Галею Василенковою).

Ч у м а к. Прощайся, друг... Ну, товариші селяни, хто з нами? Заявляй відразу, бо ніколи. Ми мусимо їх догнати.

Перший не заможник. А знаєш що, Лукіє, ма-
буть, так, що я пішов.

Жінка. Бог з тобою!

Перший не заможник. Та ні, мабуть, так, що він
проти мене. Доведеться йти. Так що збігай до хати, ви-
неси мою рушницю, там під припічком. Ти ж знаєш...

Жінка. Та знаю. А господи, й коли воно кінчиться...

Чумака. Скоро, скоро, товаришко, не горюй. Неси
гвинтівку.

Побігла.

10

Другий не заможник (*вбігає з набоями*). Ви
знаєте, яка сторія. Кинувся під стріху, аж воно не одна,
а дві коробочки. Де ж буде моє місце?

Чумака. Оце по-нашому! Оприділи їх, Іване Сергійо-
вичу.

Пальоний (*подає руку*). Повоюємо, значить. Па-
льоний, Іван Сергійович.

Другий не заможник. Авжеж повоюємо. Радий
познайомитись...

Чумака. Чекайте! А де ж це той, стріляний? Платон!

Митрушин. Це я, Платон Митрушин. Я вже тут,
із вами.

Голоси. І я з вами.

— Та й я не від того.

— А я чим гірший?

Чумака. Оце діло. Шикуй, Іване Сергійовичу.

Пальоний. Єсть, командире. Становись! (*До Чума-
ка*). Не хлопці — орли. Струнко! Кроком руш!

Партизани з піснею рушили. Народ — за ними.

Розвивайся, прапор Жовтня,
Над землею грізно май,
Виступають партизани
За радянський рідний край.

Прощавай, моя дівчино,
Щирим серцем пам'ятай —
За червону Україну,
За радянський вільний край!

Чорнобривець (затримався з дівчиною). Галю...

Галля. Гнате! Гнатику, уже йдеш?

Чорнобривець. Іду.

Галля. Ідеш?

Чорнобривець. А звісно, йду!

Галля (скидає з голови червону хустку, дарує Чорнобривцеві. Він ховає її собі на груди під кожушок). Повертайся ж! Любий...

Чорнобривець. Повернуся! А весілля ж справимо... Ех! (Побіг доганяти заїн).

Здалеку дзвенить, затихаючи, пісня.

Дівчина стоїть сама. Летить сніг, червоніє багряний захід... Тихо, як відгомін, долітають слова партизанської пісні.

Гей, цвіти, цвіти, Україно,

Та червоно зацвітай,

Робітничий та селянський

Наш радянський рідний край!..

Т е м н о

Картина друга

Глухе, замкнене подвір'я жіночого монастиря. Корпуси келій. Церкви. Ігуменський будинок з трикутним ганочком. Важка замкнена брама відгороджує все це від зовнішнього світу. Здається, що все тут умерло, в цій тихій обителі. Але ось раптом чути удари в браму. І враз висипалося з усіх куточків безліч монашок. Вони забігали, заметушилися тривожно, чорною зграєю вкрили подвір'я. Мов легіючі миші, обліпили браму, зазирають у щілини.

1

Марфа. Сани!

Модеста. Хто приїхав? Кого бог послав у нашу обитель?

Ніна. Невідома, сестро, якась невідома! На санях сидить!

Кирила. У чорне закутана.

Віра. І молода. Я личко бачила.

Марфа. А може, невідомий?
Наталія. Ой Марфо, не буде тобі царства на небі.

Ніна. Хі-хі! А тобі й тут нема.

Кирила. Цитьте! Оврамія йде і Феонія!

2

Старі схимниці — Оврамія та Феонія — поспішають на новину.

Оврамія. Розступіться, чернички! Розступіться! Де вона тут?

Феонія. На санях сидить.

Оврамія. Аж до самих воріт під'їхала!

Феонія. Смиренія не має, окаянна.

Марфа. А кучер у неї, господи! Не введи нас во іскушеніє...

Стара воротарка брязнула ключами, відчиняє хвіртку.

3

Входять Ряженко та Ольга Благомислова. Лице її ледь видно з-під темної черничої хустки. Монашки зігнулися перед приїжджими.

Ряженко. Не замерзли, буває?

Ольга. Ні.

Ряженко. Кожух розкутять?

Ольга. Так.

Ряженко. Ніде не піддувало?

Ольга. Ні.

Ряженко. А їхати добре було?

Ольга. Так.

Ряженко. А я вже потерпав, чи доведу.

Ольга. Дуже вдячна. У вас прекрасні коні.

Ряженко. Дуже приємно. Жеребці.

4

З ігуменського будинку вийшла на ганочок Софія. Стрепенулись назустріч їй монашки.

Софія (*спустила очі, склала руки на грудях, уклони-лась подорожній і солодко заговорила*). Мати ігуменя святого монастиря дівочого ладинської божої матері смиренно просить праведну подорожницю до свого покою.

Ольга. Візьміть валізи.

Софія. Слухаю, матінко.

Ряженко. Поклажу куди?

Ольга. Заждіть. Не відходьте від саней. *(Пройшла крізь зграю черниць на ігуменський ганочок і зникла за дверима).*

5

Ряженко. *(з-під шапки зиркнув на Софію, крутнув вуса).* М-да.

Софія. *(посміхнулась лукаво, смиренно спустила очі додолу).* Розходьтесь, сестри, бог не велить бути такими цікавими.

Оврамія. Мені скажи, старій схимниці, тільки мені скажи! Сто років на землі живу! Марію Кобеляцьку, ігуменю Дорофію, преподобну Ангеліну, всіх пережила! Бог мені тайни свої доручає!

Феонія. І мені. А більше — нікому.

Софія. Вам, матушко Овраміє, і вам, матушко Феоніє, сама мати ігуменя все скаже. Мені, грішній і смиренній, не дано знати нічого... *(Ще раз блиснула очима на Ряженку і зникла з валізами в будиночку).*

6

Оврамія *(піднесла патерицю).* Чули? Розходьтесь, сказано вам! Не сподобились ви од бога! Тільки мені скаже мати ігуменя.

Феонія. І мені, схимнице! І мені.

Оврамія. І тобі, Феоніє, хоч ти молодша за мене на чотири тижні. Нам, двом, а більше нікому. Господи, воззва-ах к тебе, услиші мя... вонмі гла-а-су моленія моего... А що, окаянні, чули? Розходьтесь! Не стійте!

7

Знову вийшла Софія. Всі замовкли.

Софія. Мати ігуменя святого монастиря велить схимницям Оврамії та Феонії увійти з ім'ям божим до їхнього покою. А вам, сестри, велено йти до своїх келій і на подвір'ї ніде не стояти.

Оврамія *(ступила на ганок, ударила патерицею об підлогу).* Амінь! Ідіть, сказано вам, і сидіть у келіях!

Фео́нія (так само ударила патерицею). Амінь!
Амінь!

Обидві зникають у будинку. Черниці, шепочучись і згинаючись під тягарем цікавості, розходяться.

8

Ряже́нко (крутнувши вус). Так куди поклажу, смиреннице?

Софі́я. Один ящикок сюди, в чулан, а решту — в церкву літню, як утвар святу, складемо.

Ряже́нко. Угу. Розумно. (Бере з саней важкий ящик і йде з ним за Софією в ігуменський будинок).

9

І враз виткнулись з різних кінців чорні голівки летючих мишей, зашепотілися.

Кири́ла. Ящик поніс! Сама бачила!

Модеста́. Важкий, видно, аж крекче.

Марфа́. Ще увірветься, хай бог милує.

Ніна́. Хі-хі! А тобі шкода?

Марфа́. Із состраданія, сестро.

Кири́ла. Ховайтесь! Ідуть!

Зникають.

10

У глибині ігуменських сіней з'являються Ряже́нко та Софі́я.

Ряже́нко. Ну, рибко моя... Які новини?

Софі́я. Іди зараз же до Молибоги.

Ряже́нко. А що там?

Софі́я. Давно тебе чекають. У сусідньому селі були наші, а на них налетів Чумак з партизанами.

Ряже́нко (мов опікся). Чумак? Оце так новина.

Софі́я. Чого ж ти сидів так довго?

Ряже́нко. Мусив був. Вона затрималась у Гребінці, треба було перечекати з поклажею... Ух, ти... чорт би його взяв!

Софі́я. То поспішай же.

Ряже́нко. Тільки скину поклажу.

Софі́я. Завертай сани до церкви.

Зникають за брамою.

11

І враз виткнулись з різних кінців чорні голівки летючих мишей,
зашепотіли.

Кирила. До церкви повезли! Сама чула!
Модеста. До літньої.
Віра. А що в тих ящиках, сестри?
Ніна. Утвар церковна, а ти що думала?
Марфа. А чого ж він крекче?
Ніна. Хі-хі! Гріх так казати.
Кирила. Ховайтесь! Подорожня!

12

На ганочок виходить Ольга. Випроставшись, дивиться в одну точку, де з саней зносять поклажу. З повними відрами на коромислі підходить до будинку Ульяки; спинилася, пильно розглядає незнайому постать. Ольга не помічає її.

Уляка. Ож постороніться. Бо я з відрами.
Ольга. Що?.. Хто це?
Уляка. Постороніться, кажу, будь ласка.

Ольга пильно глянула на неї, пішла в будинок.

Уляка. Що це воно приїхало? (Ступила на ганок).
О! А що ж то Ряженко зносить у церкву?.. (Застигла з відрами).

Темніє. На монастирській дзвіниці б'є вечірній дзвін.

Картина третя

У монастирській церкві.

1

Тихо стоять черниці. Навколюшках група селян, жінок і чоловіків. З вівтаря виходить з хрестом у руках настоятель монастирської церкви Олександр Навроцький.

Оврамія. Ідуть, отче Олександр, ідуть: ігуменя і подорожниця.

Феонія. Ідуть.

Черниці. Ідуть. (Схилилися).

Входять Олексія та Ольга у високих чорних клобуках з довгими намітками.

Навроцький. Во ім'я отця і сина, і святого духа. Ольга спустилася перед ним на коліна. Олексія вийшла на амвон, обернулася до черниць.

Олексія. Сестри во Христі! Бог посилає нам праведну душу, смиренну рабу свою Ольгу, що привернула до себе благословення єпископське й віднині стане, поруч із нами, на сторожі монастиря нашого, всесечної обителі ладинської божої матері.

Біленькі ручки змахнули чорними рукавами, черниці благосно перехрестилися, шелест пройшов по церкві.

Модеста. Ось воно що, сестрички...

Кирила. На сторожі.

Віра. Монастиря!

Оврамія. Слухайте, сказано вам!

Олексія (*піднесла голос, звуки захвилювалися й зашвирили над головами черниць*). У ці смутні й тривожні часи, коли множаться полчища супротивників божих і ворогів воїнства христового, пристанища віри й спасіння, благочестиві монастирі великої Росії потребують сміливих перед людьми й смиренних перед богом заступниць православ'я, що живіт свій покладуть за престол божий. До підніжжя престолу сього й приносить життя своє смиренна Ольга. Волею і благословенням єпископським віднині буде вона заступницею моєю яко ігумені.

Біленькі ручки змахнули чорними рукавами, черниці благосно перехрестилися, шелест пройшов по церкві.

Модеста. Ось воно що, сестрички, ось воно що!

Наталія. Заступницею!

Марфа. Яко ігумені.

Оврамія. Слухайте, слухайте, не шепочіться!

Олексія. Моліть бога за хоробре й многострадальне воїнство христове, за святу і неділиму землю російську, нині і присно, і ввіки віків.

Оврамія. Амінь.

Навроцький (*до селян*). Братіє і сестри! Ви чули слова смиренної ігумені. Відкрийте ж душу свою перед господом і очистіть серце ваше перед всевишнім. Грішний бо єсь перед лицем його!

Селянин. Грішний перед лицем його...
Навроцький (підносячи над ними епітрахиль).
Кайтесь перед престолом господнім і ісповідуйтеся!
Селянин. Каюсь і ісповідуюсь...
Навроцький. Кайтесь, хто ворогів і супротивників божих приховував і нечестивим співчував.
Селянин. Партизанам співчував, батюшко. Грішний я, увесь грішний, прости господи.
Жінка. Чумаки підбиває народ... і Пальоний.
Навроцький. Скільки ж вони зібрали народу?
Селянин. Багато зібрали нечестиві, багато.
Навроцький (накриває його епітрахиллю, тихо розмовляє з ним. Потім голосно): Іди та пам'ятай заповіді господні. Христос, істинний бог наш, помілуєт і спасєт нас, яко благ і человеколюбец.
Хор. Амінь.

Навроцький пішов до вітара.

3

Олексія (до черниць і селян). З богом!

Черниці, ніби хмара розвіялась, тихо зникли з церкви. Селяни теж вийшли. Тільки в темному куточку причаївся Масляк.

4

Не помічаючи його, Ольга та Олексія відразу скинули з себе всю «святість».

Ольга. Звершилось.
Олексія. Дитя моє, мені ще й досі не віриться, що це ви.
Ольга. Чи добре я трималася?
Олексія. Прекрасно, дитя моє, прекрасно! Я ж так давно вас не бачила. Розповідайте ж. Що діється в мирі?
Ольга. Ви ж знаєте, що діється. Армію розбито. Вона відступає. Вірніше, вона тікає.
Олексія. Господи, боже мій! Невже все загинуло? Невже нам лишається тільки плакати?
Ольга. Ну, ні. У мене трохи інша програма. Я буду мститися! Бити їх! Руйнувати, нищити!
Олексія. Ви? Такий ангел? Ви, Ольго?!

Ольга. У цей час не тільки ангел, а й сам бог му-
сить стати контррозвідником. А я — дочка генерала Бла-
гомислова.

Олексія. Та як же ви це зробите? Де візьмете
сили? Хто допоможе вам?

Ольга. Монастир ладинської божої матері.

Навроцький (з вітваря). Зауваження сугубо пра-
вильне.

Олексія. З вами засмілюється й моє смиренне сер-
це. Скажіть же, чому ви нічого не кажете про капітана
Бугрова? Чи живий він?

Ольга. Я розлучилася з ним місяць тому на одній
станції, в паніці відступу. Потім довго гналася за полком.
Їх розбили десь тут, у цих краях. За моїми відомостями,
Серж і кілька офіцерів залишилися живі. Сподіваюся від-
шукати їхній слід і якимось урятувати їх.

Олексія. Коли б же то!

Ольга. Тоді нашого полку прибуде, ми зробимо з цієї
обителі фортецю і будемо боронити її доти, доки не по-
вернуться наші.

5

З вітваря вийшов Навроцький — він скинув службовий одяг,
залишився в чорній рясі. Така ж чорна борода облямовує йому
біде єзуїтське обличчя.

Навроцький. Амінь.

Ольга. Ох!..

Навроцький. Свої.

Ольга. Ви так несподівано увійшли...

Навроцький. Нерви, ласкава пані, і в розмові чую
нерви. Не гаразд. Більше спокою і витримки. Сказано-бо
єсть: будьте хоробрі, як леви, і мудрі, як змії.

Ольга. (саркастично). Дякую, отче Олександрє.

Олексія. Прошу вас, отче, до мене на вечірню тра-
пезу. Бог дозволить нам сьогодні, ради приїзду Ольги
Володимирівни, маленький банкетик.

Навроцький. Не суперечу, тим паче, що нам треба
обговорити зачеплені шановною гостею питання й поду-
мати про план нашої спільної дії. До речі, сповідь дала
мені деякі нові відомості. Прошу.

Пішли.

6

З темного кутка виходить рудий настовбурчений Масляк.
Прислухається.

Масляк. Щасливо, батюшко, щасливо! Помагай біг...
(Навипиньках виходить із церкви).

7

Тоді з-за кліросу несподівано з'являється Улька.
— Мати божа! А я отут стояла і все чула.

Темно

Картина четверта

У покинутому будинку пана Вахромієва.

1

Капітан Бугров, поручик Михайловський, поручик Черемис (схилився над картою), білогвардійські солдати: Андрюшка, Залітайко, Гаращук, Солопіїв та інші. Вісім гвинтівок і один кулемет. Фельдфебель Стукалка заправляє в нього стрічку. Кожну хвилину чекають нового наступу партизанів.

Михайловський (лежить, його трясє лихоманка). Ми загинемо тут, як собаки. Ви чуєте, капітане?

Стукалка. Не підривайте духу, ваше благородіє, лежіть спокійно.

Михайловський. Я помру тут.

Бугров. Годі! Не стогніть, як соплива баба.

Стукалка. От бачите, нарвались на неприємність. Лежіть спокійно.

Залітайко. Ех, і становище. Гірше за губернаторське.

Андрюшка. Ха-ха-ха! А ти знаєш, яке в губернатора було становище?

Залітайко. Звісно, знаю.

Солопіїв. Він з ним обідав.

Залітайко. Не обідав, а знаю.

Гаращук. А яке?

Залітайко. А таке, що при їх благородіях незручно говорити. Отаке і в мене або ще й гірше. Погибну я ні за пухлу душу.

Бугров. Замовчати, чортові душі! Замовчати! Поки з вами ваш капітан, можете смерті не боятися.

Андрошка. Це вірно, васкородіє.

Залітайко (*тише*). Авжеж, вірно. Разом будемо здохати, чого тут. Тільки не знаю, за що? Ну, нехай пан Стукалка, Гаращук, Солопіїв, вони хоч роду багатого. А я за що? На самому ділі, за що я погибаю? Садів у мене великих не було, одне що баба, та пара коней, та землі було десятин із шість, та оренди брав чотири десятини. Це й Радянська влада простила б, я так думаю, бо що ж тут такого? Ну, та хай буде так. Бачили очі, що купували, то їрте, хоч повилазьте. Пішов за престол і отечество — получай нагороду. Воно сказать, я й в армії недавно, а напаскудив собі, як той губернатарь.

Андрошка. Ха-ха-ха! Чули, пане фельдфебелю?

Стукалка (*підскочив до Залітайка*). Ти це що? Га? Що за розмови? Сволоч! Ваше високоблагородіє, він підриває дух.

Бугров. Дай йому в харю.

Залітайко. Я ж не підриваю...

Стукалка. Мовчать!

Залітайко. Так сумно сидіти, пане фельдфебелю. Страшно мені.

Бугров. Кричи: «Собачі партизанські душі». Кричи, я тобі наказую!

Залітайко. Собачі партизанські душі!

Бугров. Не чую!

Залітайко. Собачі партизанські душі.

Бугров. Не чую!

Залітайко. Собачі партизанські душі!

Михайловський (*схоплюється, кидається з гвинтівкою до вікна*). Де вони? Де? Перестріляю до одного!

Андрошка. Ха-ха-ха!

Бугров (*тягне Михайловського од вікна*). Киньте, поручнику, побережіть набої. Я їм насадив гороху повні потилиці, більше не схотять.

Андрошка. Ха-ха-ха!

Бугров. Кілька чоловік здохло на місці, а решта подохнуть в степу.

Андрошка. Так що тепер буде спокійно, васкородіє? Можна співати?

Бугров. Не дрейф, Андрошко. (*Налив із тикви самогонки, випив хильцем; рідина розлилась йому на підборіддя, він захлинувся, пирснув*).

Андрошка. Ха-ха-ха! Не в ту дірку, васкородіє!

Стукалка. Пст! Мовчи!

Бугров. На, Андрюшко, пий. Випийте, братці, по-троху.

Андрюшка. Молока тільки не п'ю, а самогонку можу. Покорнійше благодарю, васкородіє. (П'є). Ух! Смердить, але в живіт б'є здорово і в голову йде.

Гарашук. Покорнійше благодарю.

Солопіїв. За здоров'я білої армії, ура!

Черемис. М-да.

Стукалка. Дай сюди.

Бугров. Андрюшко! Сип веселої! Ти вірний солдат, Андрюшко! З тобою можна бити партизанів. Сип же, сип, Андрюшко!

Андрюшка. Можна, васкородіє! Ех, і вдаримо ж, і вдаримо!

Пайдьом, па-йдьо-о-м, Дуня!

Пайдьом, па-йдьо-о-м, Дуня!

Солдати.

Пайдьом, Дуня, во лесок, во лесок...

Сорвійом, сор-рвійо-о-м, Дуня,

Сорвійом, Дуня, лопушок, лопушок...

Бугров. Давай, давай, давай!

Андрюшка.

Де не взявся таракан, таракан,

Проїв Дуні сарафан, сарафан!

Пускається в танок.

Бугров (б'є в долоні, п'яно крутить кудлатою головою, піддає жару). Сип, братці, сип! Ха-ха! Запузирюй, Наташко, кресті-козири! Ми їм покажемо — воювати. Сип же, сип, Андрюшко!

...сарафан, сарафан!

Андрюшка.

Проїв Дуні сарафан,

Сара...

У вікно вдарила партизанська куля.

Андрюшка (здивовано вхопився за груди, вирячив очі, підігнув коліна).

...фан...

(Упав і затих, не доспівавши похабного куплета).

Бугров. Помер?!
Залітайко. Точно так. Помер білогвардійський солдат Андрюшка від партизанського удару. А забавний був чоловік, пісні любив і людей вішав. Ех, і становище. Помер, ваше високоблагородіє, за єдину й неділиму, тепер йому на все плювать. А от нашому брату, котрий живий зостався й про живе думає, нам важче. Одне скажу: треба тепер розміркувати, чи теж лягати поруч Андрюшки, чи, може, замість собачої смерті, викинути білий хлак, може, помилюють...

Білогвардійці спочатку навіть не зрозуміли. Потім Стукалка кинувся до Залітайка.

Стукалка. А-а! Падлюка більшовицька! На тобі білий хлак, на! (Б'є його в лице).

Гарашук. Тебе помилюють, а мене — ні! На, й від мене одержуй! На! (Б'є).

Бугров. Що він пропонує? Ага, я розумію. Цей дяюшка не від того, щоб передати нас у руки партизанів...

Стукалка. Так точно, ваше благородіє!

Бугров. «Беріть, це капітан Бугров, а я не винен — у мене баба й десять десятин землі!» А в капітана Бугрова не було ні баби, ні коней, ні портретів предків? Га? Іван Залітайко, ти чуєш? Зрадник, шпигун, собака! (Обперся руками об стіл і вдарив Залітайка чоботом у живіт).

Залітайко. Мамо рідна! (Падає).

Бугров. Бийте собаку! Бийте! Поручику Михайловський! Він хоче передати вас у руки партизанів. Чуєте? Чуєте, ви, чортова кукло! Бийте його в зуби.

Гарашук. У душу!

Б'ють. Топчуть ногами.

Михайловський (схоплюється, протискується в середину). Мене в руки партизанам? Я... Я до Парижа поїду! Пале-Рояль... Французька комедія... Сволочі!.. (Б'є).

Черемис. Браво, браво, поручику. Вище прапор білої армії...

Бугров. Черемис! Бий його в живіт! У голову!

Черемис. Дякую, капітане.

Стукалка. Доволі. Більше він не захоче ні хлаку, ні своєї баби. Помре своєю смертю.

Черемис. Тепер залишається тільки розбити більшовиків, узяти Харків і йти на Москву.

У вікна знову вдарили партизанські кулі.

Михайловський (кинувся до кулемета). Це той... башлик навхрест.. Це він б'є! Пустіть!

Бугров. На місце! Не чіпати кулемета! Остання стрічка... На одну атаку... до ранку...

Михайловський. Удень вони не підуть! Не по-сміють!

Черемис. А вночі?

Бугров. Що — вночі?

Черемис. Уночі вони оточать нас і перестріляють, як зайців.

Знову під кулями дзенькнули шибки.

Бугров. Ружейний вогонь!

Черемис. Не допоможе. Ви ж знаєте, що вони йдуть просто на кулі. Чи ви в цьому ще не переконались?

Бугров. Так не підуть же вони! Не підуть, прокляті душі! (Вибігає з кулеметом надвір).

2

Черемис. Вогонь! Пачками!

Кидаються до вікон. Чутно, як надворі строчить кулемет.

Кроки партизанів стихають. Білогвардійці застигли біля вікон з простягнутими вперед гвинтівками.

3

Бугров повертається з кулеметом до кімнати, розпатланий і засніжений, важко дихає, сідає на кулемет верхи.

Черемис. Що? Можна слати телеграми нашим бабушкам на той світ?

Бугров. Машинка видихалась. Зосталось на один раз...

Стукалка. Це неприємно, ваше високоблагородіє!

Михайловський. А як же... Париж? Пале-Рояль?..

Черемис. Французька комедія. М-да...

Бугров. К чорту комедії! У нас залишились іще зуби й багнети!

Білогвардійці виймають із піхов англійські багнети, надівають їх на гвинтівки. Готові до нападу.

Залітайко (ледве підвів голову). Ой... буде вам, як тому губернатарю...

Темно

Картина п'ята

у Молибожиній хаті.

1

Василь Масляк, Макар Волосюта і Палагея — чекають на старого Молибогу, непокояться, до вікна підходять, до собак прислухаються.

Макар. Не чути.

Палагея. Може, вбили, або снігом занесло десь.

Масляк. Кого? Старого Молибогу? Не такий це дід, щоб його снігом занесло.

Прислухаються.

Макар. О, чуєте? Собаки! Ідіть, дядьку Василь, одчиняйте хвіртку.

Масляк (*хитро*). На цей раз піду, тільки гляди мені тут... Пальцем зачепиш — помітю. (*Виходить*).

2

Макар. Чорт рудий. Яке йому діло.

Палагея. Одчепись... Увійдуть... Що воно буде, Макаре? Що буде?

Макар. І чого б то я питав? Хіба я знаю?

Палагея. Сидите на печі, то нічого й не знаєте.

Макар. Балакай. Не всім же йти в розвідку... Ось нехай дід розкаже, а тоді...

У сінях гомін. Масляк відчиняє двері.

Макар. Та це ж Федот! Повернувся?

Масляк. Повернувся, повернувся, голубчик...

3

Ряженко (*увиходить*). Мете, голосу божого не чути, а ви ще й не відчиняєте. Здрастуйте вам у хату. (*До Палагеї*). Здорова, чорноброва. Як живеш?

Палагея (*всміхнувшись*). Три дні плачу, як тебе не бачу.

Ряженко. Це приятно.

Макар. З приїздом, Федоте.

Ряженко. Дякую.

Масляк. Далеко їздилося?

Ряженко. Та ні, хуру возив.

Макар. Хуру то й хуру, хай буде так, аби повернувся. А тут така справа, Федоте Опанасовичу, що, може, нам і сидіти не слід би оце, а просто брати гвинтівки і йти.

Ряженко. А куди це?

Макар. На Вахромієвку.

Ряженко. А що там?

Макар. Та от чекаємо розвідника.

Ряженко. А хто пішов?

Макар. Дід Молибога.

Ряженко. Он як. І давно?

Макар. Та вже годин із три. Звідти передали нам, що в будинку Вахромієва сидять наші, відстрілюються, а партизани насаджають. Без тебе ми нічого не могли вдіяти, та й набоїв у нас немає. Молибога до тебе забігав, хотів порадитись, що робити, а потім каже: «Не можу сидіти, піду на розвідку».

Ряженко. А хто — наші?

Макар. Білих кілька чоловіка, і нібито офіцерів аж три.

Ряженко. Кацапи?

Макар. Ну, то що? Не однаково б'ються проти більшовиків?

Ряженко. Ну, а все-таки кацапи. А я — українець.

Макар. Ат! Не можу я тебе слухати. Хіба я не українець?

Масляк (*примруживши свиняче око, несподівано запитав*). А ти українку привіз? Вона ж теж кацапського генерала донька, а проте спасенна душа, хай їй бог дає здоров'я.

Макар. Да.

Ряженко. Звідки ви знаєте? Хто вам сказав, що я привіз?

Масляк. Хе-е-е-е, хоч би мені й дух святий на хвості приніс, чи не однаково? Аби я нікому не переказував.

Макар. Да.

Масляк. Може, я й програму її знаю, яку Олексія монашкам викладала, та кому яке діло? Ніхто не відає, як чорт обідає. Так ото ж я й кажу: гей, Федосю, не розби-

вай фронту! Одна ми сила, єдина й неподільна, і з нами бог. А хто клин схоче між нас забити, тому ми самі, батьку наш, у голову клин засадимо! Так-то!

Ряженко. Ха-ха-ха!

Макар. Чого регочешся? Хіба в денікінцях мало нашого брата, сказати би, українця? Помиляєшся.

Масляк. Розумно, розумно, Макаре.

Ряженко. Та де там розумно? Дурні ви, от і все. Проповіді почали читати, як попи! Ніби я дурніший за вас, не знаю, що Чумак — ворог, а Денікін — батько. Та невже ж так про це й ляпати язиком? Хто ж тоді вас підтримає, хоч би й у своєму селі? Дідько рогатий вас підтримає, а більше ніхто. Зрозуміли?

Палагея. Оце розумно сказав.

Макар. Да-а.

Ряженко. А коли розумно, то покоряйтесь моїй команді і не заводьте дурних балачок.

Масляк. Покорятимусь, Федосю, ей-ей, покорятимусь...

Стук. Усі кинулись до вікна.

Палагея. Батько.

Макар. Він.

Масляк. Іди, Макаре, відчиняй хвіртку, — твоя черга. А то все коло Палазі трешся...

Палагея. Балакайте. Сама відчиню. *(Вдяглася й ви-йшла)*.

4

Масляк. Довго ходив дідок.

Макар. А там, може, нашим невитримка. Може, треба зараз іти.

Ряженко. Не поспішай поперед батька в пекло. На те моя стратегія і тактика.

5

Увійходять Палагея та дід Молибога, верткий, меткий, із срібною борідкою, з рожевими щічками, з колючими сивими бровами у сніговій шапці.

Молибога *(увійшовши, кинувся до відра, спустив руки в холодну воду)*. Ух! ух! зашпори позаходили. Ух! Думав, задубію. Ух! Роздягай мене, Палазю, роздягай скоріше. *(Закрутився по хаті, випив чарочку самогону, понюхав повітря, повстячками притоптує)*. Ух, ух, ти, боже мій!

Макар. Та що ж воно там?

Ряженко. Як діло?

Молибога. Зараз, зараз, дітки, зараз. Капни мені, Палазю, в чарочку ще трішки. Був у селі, був. Розпитався про все, геть про все розпитався. Боже ж мій! Сидять дві доби у маєтку. Чумак, сучий син, чавунник проклятий, невідступно стереже з тим петербурзьким чортом Пальоним, уночі стрільбище йде, а вдень стережуть, бузувіри. Стережуть і стережуть, і що воно далі буде, сам не знаю. А свої ж люди, свої селяни! Хоч і злидні, а свої ж таки, українці, і наче показалися. За робочими в одну душу, хоч ти їм чорта дай!

Ряженко. Якби вони свої? Ух! Якби міг, зубами перегриз би кожного...

Палагея. А скільки ж їх там у будинку, наших?

Молибога. Скільки їх там зосталося, не відаю, а видно, не сила вирватись. І пробитись до них ніяк не можна. Ми вже з Пшеничним радились — хоч би хлібця їм підкинути, так не можна ж! На що вже я малий, як миша, та й то страшно. Помітять! Уб'ють з кулемета. Вони ж і вб'ють, якщо не Матвійові бузувіри. А я ще хочу трішечки пожити, хоч трішечки. Якби ти мені ще капнула, Палазю. Один рятунок — зайти партизанам у хвіст і почать косити.

Палагея. У хвіст, тільки в хвіст треба заходити.

Ряженко. А це вже моє діло, чорнобрива, звідки заходити й з чого починати, чи з хвоста, чи з гриви. На те вже моя тактика і стратегія.

Молибога. Ну, слава царю небесному. А набої ж у тебе, синочку, є?

Ряженко. Дістанемо. Це вже справа моя, не клопочіться.

Масляк. Федосю! Голубе! Вона ж не порожня приїхала? Ах, спасенна душа! І де ти її таку видрав?

Молибога. Про кого мова? Га? Я щось і недочув.

Масляк. Про Ольгу, діду, про Ольгу Володимирівну, доньку генерала Богомислова, що Федот у монастир привіз. Заступницею ігумені буде й патронів привезла, голубка. А чоловік її, капітан Бугров, десь у цих краях, — на допомогу йому й приїхала.

Ряженко. Пху, сатана!

Молибога. Так, так, так... Хе-хе! Так, так...

Ряженко. Ну, коли ви все знаєте, де вас і не про-

сять, то вмійте же тримати язика. Щоб крім нас чотирьох, і ти, крале моя, слухай,— щоб ні одна хрещена душа!

Палагея. Не турбуйся, я на язик міцна.

Ряженко. Так, от, запам'ятайте. І знайте всі, і ти, Макаре, й ви, діду: ідем за ньеньку Україну!

Макар. За наші стіжки.

Ряженко. Дурню! За ньеньку, кажу! Зрозумів? За ньеньку Україну.

Масляк. За ньеньку, голубе, за ньеньку!

Ряженко. Пішли.

Ряженко, Палагея, Масляк та Волосюта виходять.

6

Молибога (сам). За ньеньку, за ньеньку, за ньеньку! (Пригоптує повстячками). Гоп, гоп, гопа-па! Гопа-па! гопа-па. Ой, за ньеньку гопа-па!

7

Палагея (увиходить). Чи не здуріли, свекоре?

Молибога. Ой, Палазю, гопа-па! Та погрій же, гопа-па! Приголуб же, гопа-па!

Палагея. З глузду з'їхали! У сінях Данило. (Виходить до другої кімнати).

Молибога. Чого йому треба? Хай іде до дідька! Гопа-па! (Поскакав за нею).

8

Увійшов наймит Данило, посміхнувся в бороду.

Данило. Та ні, хазяїне, це вже, мабуть, тобі доведеться піти до дідька, а я своє одбув.

Молибога (з другої кімнати). Що ти там бубониш? Чого приперся? Га?

Данило. Приперся за сірниками, бо в стайні ліхтар потух. (Узяв у запічку сірники). А бубоню про те, що не кажи гоп, поки не перескочиш. Бо то було таке з одним дідом: він гоп, а його за бороду — смик, а він тоді — гик, гик, та тільки ногами задригав.

Молибога (з другої кімнати). Що ти базикаеш? Не розберу.

Данило. Нічого, хазяїне, прийде час — я вам на прахтиці покажу.

Дія друга

Картина шоста

Середина ігуменського будинку. Унизу коридор з чуланами та за-капелками. Двері з сіней, другі — до Софіїної комірчини. Нагорі кімната Ольги, застелена темними килимами. Вечір. Перед важким кіотом горить велика зелена лампада.

1

Ольга входить до своєї кімнати. Виймає речі з валіз. Дістала портрет, подивилася, поклала на вікно. Взяла до рук револьвер, пере-вірила. Випросталася, задивилася вперед.

2

Улька з важкою в'язанкою дров увіходить з сіней до коридору, підіймається сходами нагору, без попередження відчиняє двері, входить до кімнати, кидає дрова на підлогу.

Ольга (*здрігнувшись, обертається*). Хто тут? (*Ба-чить Ульку, непорозуміло*). Що це?

Улька (*показала очима на дрова, буркнула*). Упус-тила. Важкі.

Ольга. Ти хто така?

Улька. Улька.

Ольга. Яка Улька?

Улька. Берестова.

Ольга. Якого Берестова?

Улька. Івана Береста.

Ольга. Так ти що? Де ти живеш?

Улька. Тут. Служка. У Софії.

Ольга. Служка? (*Нарешті збагнула*). Ага, ти служ-ка. Ну, добре. Треба казати — у матушки Софії, і не вхо-дити до кімнати, не постукавши. Чуєш?

У л ь к а. Чую.
О л ь г а. Зрозуміла?
У л ь к а. У матушки.
О л ь г а (*нетерпляче прикусила губу*). Ти давно в монастирі?
У л ь к а. Недавно.
О л ь г а. А мати в тебе є?
У л ь к а. Нема.
О л ь г а. Де ж вона?
У л ь к а. Померла. (*Скоса глянула на Ольгу*).
О л ь г а. Хто ж тебе взяв до монастиря?
У л ь к а. Софія.
О л ь г а. Дурне дівчисько! Я ж тобі сказала, що треба казати — матушка Софія. Адже вона старше за тебе й до монастиря тебе взяла. Щоб ти не сміла так говорити. Чуєш? Повтори.
У л ь к а. Матушка Софія.
О л ь г а. Батько в тебе є?
У л ь к а. Не знаю.
О л ь г а. Як це? Батька не знаєш?
У л ь к а. Ні, батька знаю.
О л ь г а. Так де ж він?
У л ь к а. Він? З охвицерами воює.
О л ь г а. Що? Де ж ті офіцери?
У л ь к а. Не знаю.
О л ь г а. Ти мелеш дурниці!
У л ь к а. Еге.
О л ь г а. Що еге?
У л ь к а. З охвицерами воює. (*Впрост подивилася на Ольгу*).
О л ь г а (*не витримала, одвернулась від упертих очей дівчини*). Ступай! Скажи матушці Софії, щоб вона зайшла до мене. Чуєш?
У л ь к а. Чую. Благословлять не будете?
О л ь г а. Ні, ні, ступай!
У л ь к а. А в печі розпалювать не треба?
О л ь г а. (*тупнула ногою*). Ступай, тобі говориться, паскудне дівчисько! Не приходь більше!
У л ь к а. Софія сказала, щоб я попросила благословення й розпалила в печі.
О л ь г а (*вся затремтівши, схопила ніж розрізувати папери й важким руків'ям хряснула дівчину*). На!
У л ь к а. Ой!

Ольга (майже в нестямі). Будеш слухати, що тобі кажуть? Відповідай, коли тебе питають!

Улька (крізь сльози). Ма... матушка Софія.

Ольга. Ну, йди ж звідси! (Штовхнула її в плечі).

Улька, схлипуючи, вийшла з кімнати, спустилась униз.

3

Ольга. З офіцерами воює (Дістала з поставця під кіотом пляшку вина, налила в склянку й хильцем випила). Тварюка. (Відслонила люстро, глянула на себе). Чому вона не йде, ця смиренниця? (Засвітила свічку, спустилась униз, підійшла до дверей Софіїної комірчини).

4

Улька (входить до Ольжиної кімнати, внесла карфу з водою, увійшовши, буркнула). Можна увійти? О, а її й нема. (З цікавістю озирється).

Ольга грубо штовхає двері Софіїної комірчини, вони навстіж відчиняються. Ольга переступає поріг, підносить над головою свічку, але тієї ж миті відскакує, мов ужалена.

Ольга. Боже! Мій кучер!..

Улька. (в Ольжиній кімнаті, побачила картку, взяла). Партрет!

Софія (метнулась перед Ольгою). Мати заступнице!

Ольга. З кучером!..

Софія. Це брат мій завітав до мене одинокої. А зараз він прийде до вас.

Улька. (в Ольжиній кімнаті). Офіцер, сукин син! (Знову поклала картку на вікно).

Ольга (перед дверима Софіїної комірчини). Негіднице! У святій обителі...

Улька. (в Ольжиній кімнаті). Лівольверт! Не падюка?!

Ольга. З кучером! Боже...

Ряженко (голос з Софіїної кімнати). Що ви там з кучером та з кучером? А може, я не кучер, а підпрапорщик?

Улька (в Ольжиній кімнаті). Папіроси! Та не стерво?!

Софія. Ідіть до себе, матінко, Федот Опанасович має до вас пильну справу. Зараз він прийде.

Ряженко. Атож. Ідіть, а я зараз...

Ольга стукнула дверима Софіїної комірчини. Улька злякано метнулась по Ольжиній кімнаті: Не знаючи, куди подітись, ховається за порт'єру.

5

Ольга увійшла до своєї кімнати, сіла на табурет, застигла.

Ряженко (*піднявся сходами, стукає в двері*). Кхим! Дозвольте?

Ольга (*крижаним голосом*). Можна.

Ряженко (*увійшов, уклонився по-військовому, цокнув за каблучками, став коло порога*). Вітаю з новосіллям.

Ольга. Дякую.

Ряженко (*сідаючи без запрошення*). Трохи неприємно, що так вийшло, та ви не гнівайтесь. На віку, як на довгій ниві,— чого з козаком не буває...

Ольга. Тут не публічний дім!

Ряженко. Та хіба я не знаю? Тут жіночий монастир.

Ольга. Софія сказала, що ви маєте до мене справу.

Ряженко. Маю, і неабияку.

Ольга. Говоріть.

Ряженко (*притиснув ближче свою табуретку, покрутив одстовбурчений вус і рубнув*). Мені потрібні набої. Я прямо, по-козацькому.

Ольга (*злякано*). Які набої?

Ряженко. Та ті ж, що ви привезли.

Ольга. Що?

Ряженко. Ви не хвилюйтеся, ми люди свої. Кожна хвилина дорога, треба йти виручати трьох офіцерів,— а патронів у моїх хлопців обмаль. Я, може чули, отаман Ряженко, тільки тайний отаман, у селі живу, перед очима у людей, ще й партизанам співчуваю. І ніхто не знає. Я роблю по-козацькому: хитро.

Ольга (*пильно й довго дивиться на нього, раптом встає, перевіряє щось у своїй записній книжці*). Вибачте! Я була розгнівалась на вас.

Ряженко. Дурниці, Ольго Володимирівно, на віку, як на довгій ниві.

Ольга. Ви знаєте навіть моє ім'я й по батькові?
Ряженко. От тобі й на! Щоб віз та й не знав —
кого.

Ольга. Ваша рація! Ви.. як вас?

Ряженко. Федот Опанасович.

Ольга. Дуже рада... що познайомилась з вами.

Ряженко. Дурниці. Буває.

Ольга. Де ж ті офіцери? Хто вони? Їхні прізвища?
Якого полку? Кажіть!

Ряженко. Хто вони, мені невідомо, а баритись ні-
чого. Все може бути. Може, там і капітан Бугров.

Ольга. Що?? Ви його знаєте?!!

Ряженко. Його не знаю, а тільки знаю, що ви його
добре знаєте — ге, ге, пробачте за каланбур.

Ольга. Він чорнявий, широкоплечий, густі брови...
зараз.. Я покажу вам його портрет. Де ж він, боже мій!

Ряженко. Набої шукайте, ваше превосходительство,
портрет потім.

Ольга. Набої там, у тій кімнаті... один ящик.. І тут
один. Почекайте. *(Виходить до другої кімнати).*

6

Ряженко оглядає кімнату, спиняє свою увагу на люстрі, чепури-
ться перед ним.

Улька вислизнула з-за порт'єри, ховається за завісочкою ближче
до дверей.

Ряженко *(перед люстром)*. Я така рада, що позна-
йомилась з вами. Кхм!..

7

Ольга *(входить)*. Зовсім забула. Ось же він! *(Роз-
гортає порт'єру, за якою щойно стояла Улька, бере порт-
рет)*. Ось, дивіться.

Ряженко. Справді чорнявий. Це приємно. А пат-
рони?

Ольга. Тут, за цією завісочкою *(Ряженко підходить
до завісочки, за якою сховалась Улька)*. Ні, почекайте.
Візьміть у тій кімнаті, там більший ящик.

Ряженко виходить до другої кімнати й повертається звідти з
ящиком.

Ряженко (*накладає в кишені набої*). Оце приято. Трохи сюди, а трохи сюди, а ящик візьму, хлопці мої тут близенько, за ворітьми,— винесу, а там розділимо.

Ольга (*подає револьвер*). Натє й це. Може, буде потрібний.

Ряженко. О, така штука завжди знадобиться. З такою жінкою, як ви, приято мати...

Ольга. Ну, йдіть же, Опанасе, йдіть.

Ряженко (*підіймає ящик*). Не Опанасе, а Федот Опанасович. (*Іде до дверей, на сходах упустив ящик*).

На гуркіт увіходять Олексія та Навроцький.

8

Олексія. Що тут за шум? Ваш кучер?

Ряженко. Який там кучер?

Навроцький. Федоте! Це ти?

Ряженко. Хіба не бачите? Чого побудилися? Спіть. (*З кишені йому падають набої*).

Олексія. Що це? (*Підіймає*). А-а-а! Так їх, так їх, так їх...

Ряженко. Добре, ігумене, добре, тільки моліться, щоб партизани не дали нам і так, і ще як-небудь.

Олексія. Бог не допустить! Благословення на тебе, воїне, благословення!

Ряженко (*до Ольги*). От бачите, ще й благословення дістав. А ви кажете — тут не публічний дім! Хіба ж я сам не знаю? (*Виходить*).

Слідом за Ряженком, благословляючи його в спину, виходять Навроцький, Олексія й Ольга. Всі зникають в кінці коридора, в сінях.

9

Улька (*виходить з-за завісочки — бліда, до краю вражена*). От! Що ж тепер робити? Куди ж тепер бігти? Га? От... і не знаю. (*З одчаєм стиснула голову, закрутилась по кімнаті*). Чого ж це я крутюсь? Я побіжу тепер... Чекайте ж! Я тепер аж на Вахромієвку побіжу. От! Побіжу! (*Вибігає з кімнати й здибується на сходах з Навроцьким. Вражені зустрічю, вони стоять якийсь час одне проти одного*).

10

Навроцький. Ти куди?

Улька. Га?

Навроцький. Де ти була?

Улька. Я? Ніде. Отут... Я... В чулані...

Навроцький. Он як. Хіба чулан перейшов до по-
коїв ігумені?

Улька. Ні, я... там... унизу. Я піду...

Навроцький. Так, так. Куди ж ти підеш тепер,
отроковице? Знов до чулану?

Улька. Атож.

Навроцький. Це добре. Йди і спи з богом, та по-
молись перед сном. А щоб не заблудила, я проведу тебе
до чулану. Ну? Йди! *(Поволік її геть)*.

11

Входять збуджені Ольга та Олексія.

Ольга. Він молодець! Ах, який він молодець!

Олексія. Воістину отаман.

12

Софія вийшла з своєї кімнати; смиренно спустивши очі й склавши
руки на грудях, падає перед Ольгою навколішки.

Софія. Простіть гріхи тяжкі, дорога заступнице наша.

Ольга. Гріхи? Які гріхи? А-а! Бог простить. Тільки
дівчину ту, Ульку, прожени негайно! Чуєш? Щоб ноги її
тут не було.

Софія. Не можна, заступнице наша.

Олексія. Ніяк не можна.

Ольга. Чому?

Софія. Партизанських діток не оставляємо своєю
ласкою. Дідусь Молибога, спасибі йому, порадив. Візь-
міть ви, каже, дитя безпритульне, котре ні батька не має,
ні неньки...

Ольга. Як не має? Адже батько її...

Софія. В партизанах, матінко, а дитя голодне сидить
у порожній хаті,— від миру вам буде пошана і пачпорт пе-
ред тими бузувірами. Я й виконала смиренно цю пораду.
Дівчинку партизанську порятувала, а якщо батько живий
зостанеться, то, може, й він нас коли-небудь порятує.
Благословіть на сон грядущий...

Ольга. Ха-ха-ха! Ти просто надзвичайна, Софіє! Ха-ха-ха.

Чути сильний гуркіт.

Олексія. Що це?

13

Входить Навроцький.

Ольга. Що трапилось, отче Олександрє? Хто це гуркає?

Навроцький. Отроковиця Улька.

Ольга. Улька?!

Олексія. Де ж вона?

Навроцький. В чулані. Ідіть за мною. (Зникають).

14

Знову гуркіт. Голос Ульки з чулану: «Відчиніть, добра б вам не було! Відчиніть, бо й двері ламаю...»

Темно

Картина сьома

Лісок при глибокій, занесеній снігом долині. В деревах свистить віхола. Каламутно-місячна ніч.

1

Входять Ряженко, Масляк і Молибога — з гвинтівками.

Ряженко. Стоп. Тут лягайте. Будете в резерві на всякий випадок, а я з хлопцями зайду з того боку, вдаримо в потилицю. Вони повискакують на постріли, й тоді ми їх переб'ємо до ноги. А як хто з них тікатиме сюди, то ви їх тут бийте з засади.

Молибога. Все зрозуміло, синочку.

Ряженко пішов.

2

Масляк. І з засади й з досади битиму. Зайця б'ю з підсоку, невже партизана не поцілю? Що це? Кричать. Чуєте?

Моли бога. Може, в атаку пішли?

Масляк. Коли б Федот не спізвився.

Моли бога. А може, нам підійти ближче?

Масляк. Куди? Сказано — лежати в резерві, значить лежи.

Моли бога. Це атака! Я тобі кажу, що це атака.

Масляк. У рукопашну пішли.

Моли бога. Ага! Це Федот! Це Федот у потилицю їм, у потилицю!

Масляк. Хтось біжить.

Моли бога. Сюди біжить!

Масляк. Я його зараз цокну.

Моли бога. Чекай! Не цокай, це свій.

Масляк. Хто йде?

3

Вбігає Макар Волосюта, захеканий, розхристаний.

Макар. Це я, Макар. Ой, мабуть, пропаду.

Моли бога. Кажи скорше! Стогнати потім будеш. Кажи, як там наші, б'ють?

Макар. Атака. Чумак пішов на гура. А нам стрілять у купу не можна, бо все змішалось. Ой! Ми кинулись у рукопашну. Але вони б'ються багнетами... сокирами... Двох капітан при мені зарубав шаблею, а Федот застрелив Івана Береста з ліворверта. А мене котрийсь угрів багнетом у живіт, якби не кожух, то й пропав би...

Масляк. А Федотові хлопці?

Макар. Тікають, хто живий зостався... у розсипну... Ой! Невидержка.

Масляк. Треба тікати, поки не пізно.

Моли бога. Біжать сюди!

Макар. Тікайте!

Масляк. Лягайте! *(Лягають за деревами).*

4

Вбігають Ряженко та Бугров розпатланий, без шапки, з голюю шаблею в руках.

Ряженко. Сюди, під дерево.

Моли бога. Це свої, свої.

Бугров. А що це за лісок? Для чого це?

Ряженко (*відсапуючись*). Нічого, це лісок пана Вахромієва. А я, може чули, отаман Ряженко. А ви часом не Бугров будете?

Молибога. Слава богу!

Бугров. Звичайно, Бугров! Це я! Розумієте! Я, капітан Бугров. О, дивіться: ноги, штани, все! Я живий! Чорт забирай, як я здорово біг!

Масляк. А інші?

Ряженко. Каюк.

Молибога. Тікаймо!

Ряженко. Куди? Тільки виткнетесь з ліска, зараз підстрелять. Чи, буває, не поранили вас?

Бугров. Мене? Чорта з два!

Ряженко. Вас було троє офіцерів?

Бугров. Аякже! Поручик Михайловський і Черемис.

Ряженко. Ну, то їх, значить, убили.

Бугров. Невже? Михайловського? От дурень. Французька комедія! Ха-ха-ха! Я живий. Чуєте?

Ряженко. Авжеж, ми врятували вас.

Бугров. Ви врятували? Ага, вірно. Ви вдарили партизанам у спину. Але що ж далі?

Ряженко. А далі ми вас одведемо в одне приятне місце. Повторюю, що я отаман Ряженко, може чули. Федот Опанасович.

Бугров. Отаман Ряженко? А-а! Якже, якже. Отаман Ряженко. Не чув. Цебто я, звичайно, чув, да, да! Ви, отамане Корженку, чистий бестія! Як це у вас чудово виходить! Лісок, знаєте, і взагалі...

Ряженко. Не Корженко, а Ряженко.

Бугров. Ну да, звичайно. Не Ряженко, а Корженко.

Ряженко. Та не Корженко, я тобі кажу!

Молибога. Не гнівайся на них, Федотику. Вони ж зараз не при собі. Їх же морозить од спасіння життя. А як ми їх обігріємо та обласкаємо, тоді, вони до тьми повернуться й нас до розуму доведуть.

Бугров. Я ж люблю Україну, просто чорт його знає. (*Махнув шаблею*).

Ряженко. Та я ж хіба сердюсь? Я тільки хочу, щоб...

Масляк. Хтось іде!

Ряженко. Ц-с-с! (*Хапається за револьвер*).

5

Входить Чорнобривець з гвинтівкою «на руку». Всі відскакують. Завмерли. Під деревом залишається Бугров.

Чорнобривець. Сюди! Він тут! Прощайся з білим світом, гаде! *(Кидається на Бугрова з багнетом)*.

Ряженко *(тихо підкрадається ззаду, заганяє в спину Чорнобривцеві ніж)*. Я тихо, по-козацькому. За мною, капітане Бугров!

Бандити тікають.

6

Чорнобривець *(намагається підвестись, цілиться з гвинтівки і знову падає)*. Ой братці. Не можу... Га-лі...

7

Вбігають Чумак та Потреба.

Потреба. Гнате! От... палачі народу!

Чумак *(кинувся до забитого)*. Чорнобривець! *(Підводить йому голову)*. Дихай! Дихай, друже! Ну? Ще! Ще! Не вмирай! Чуєш? Куди вони побігли? Хто був з ними? Скажи одне слово! Ну? Невже не можеш? Ну?

Чорнобривець. ...з на... з нашого се...

Потреба. З нашого села, каже!

Чорнобривець. ...з кра-ю... пе-ре...

Чумак. Ну? Ну! Ще слово!

Чорнобривець. ...пе-ре-дайте їй... що... я любив... ї-ї... *(Вмирає)*.

Потреба. Чекай! Як же це так?

Чумак. Кінець. Ех, ти... чудака, друже! Не те сказав...

8

Входять: Семиліт, Пальоний, Свашенко та інші партизани. Вражені зупиняються.

Свашенко. Чорнобривець!

Чумак. Дівчині прохав передати привіт.

Всі скинули шапки.

Семиліт. *(розгублено)*. Я знаю її. Вона живе край села. Галя Василенкова. Ще й виряджала його ловко...

Пальоний. Устроїли свайбу, гади.

Чумак. В погоню, Іване Сергійовичу! Ми зараз. *(Партизани обв'язують йому поранену ногу)*.

Пальоний. Єсть, командире! *(Хутко виходить з кількома партизанами)*.

9

Свашенко. А який ідейний був! І погиб за ідею.

Чумак. Вічна слава Комсомолу. Велика душа була в цих грудях.

Потреба. Так що ж він перед смертю — га? Замість палаців народу — якусь там дівчину згадав?

Чумак. Да, Тарасе, згадав... *(Похилив голову)*. Беріть Чорнобривця, несіть до будинку. Мобілізуйте в селі для забитих троє саней, накрийте їх червоними плахтами, та зітріть їм кров із очей, щоб не бачили її жінки та діти. Привезете додому, там поховаємо, як годиться ховати героїв революції. А ми, товариші, в погоню! Доженемо гадів і зробимо з них собачі бубони.

Семиліт. Як же ти бігтимеш?

Потреба. Ану, повороши ногою.

Чумак *(йому)*. Виконуй наказа, друже! Повстак не розлізеться. Ми доженемо їх, хоч на краю могили! Кінчається їхнє царство на віки вічні! Пошкандибали, товариші партизани! За мною!

Чумак, Потреба, Семиліт, Свашенко та інші —
хутко виходять.

10

Двоє підіймають на ношах мертвого Чорнобривця. Несуть. На снігу, мов пляма свіжої крові, зосталась червона хустка, подарунок коханої дівчини.

Т е м н о

Картина восьма

У скаженій каламутній хурделиці біжить капітан Бугров, а за ним — отаман Ряженко, а за отаманом — Волосюта, Масляк і Молибога; біжать панічно; під ними мелькає каламутна дорога, крутяться й падають стовпи на межах, придорожні хрести й темні силуети вітряків, і тіні повішеєних. Вони біжать, а за ними цокають постріли, свистить скажена віхола.

1

Бугров. Це вони. Чуєте? Це вони насідають на нас з усіх боків, хіба ви не бачите? Он і з Царицина б'ють, і з Харкова, і з Полтави, і з Николаєва, і з будинку Вахромієва, і з залізничних колій — насувають червоні панцирники! Ви чуєте, отамане Ряженку? О! о! о, господи! Якби трохи тихше...

Ряженко. Стоп!

Вони на мить зупиняються, обертаються назад, відстрелюються з коліна. І знову біжать... Через деякий час Волосюта, Масляк і Молибога звертають убік, до села, а Ряженко з Бугровим біжать далі.

Ряженко. Скорше, скорше, бо наженуть. Скорше, а то покину отут, у степу, та й пропадай, як знаєш!

Бугров. Ні! Ні! Краще бігти... бігти... бігти... Хіба я не розумію? На проспекті офіцерський клуб, праворуч — губернаторський будинок, а ліворуч — военний форштадт. Парад генералу... генералу... як його прізвище? Бачите — гойдаються на ліхтарях? Струнко, сволочі! Граф Римнікський співає півнем. Ку-ку-рі-ку! Ольга Благомислова, дочка од інфантерії, підіймає кришку рояля, і гримить музика. Чуєте? Марш вперьод! У церквах урочистий дзвін, і священники зустрічають нас з корогвами. Це ми, покорителі Кавказу й кримських татар! Покорителі України! Покорителі Польщі! Білорусії! Фінляндії! Ліфляндії! Курляндії! Естляндії!

Ряженко. Скорше! Скорше! Ось уже млини...

Бугров. Так, так... так... Ось уже млини... На цих млинах ми їх повісимо... тільки б утекти...

Ряженко. Скорше! Скорше! Недалеко вже!

Бугров. А-а! Дивіться! Вуличка... А он — стіна! Для чого ця стіна? Отамане Ряженку! Я не можу бігти... Я впаду...

Ряженко. Ще трохи. До тієї стіни. Біжи, чортової душі капітане, бо пропадеш!

2

Перед ними спускається монастирська брама. В божниці посеред брами горить лампадка.

Ряженко. Стоп! Тут... пристань...

Стали. Важко відсапуються.

Бугров. Що це таке, отамане?

Ряженко. Дівочий монастир ладинської богоматері. (Стукає).

Бугров. Невже? А вірно, вірно. Ось і лампадка. Ну й bestія ж ви! Як це у вас до ладу. Лісок. Монастир. Ви кажете, що він дівочий? Це пікантно. Тут, значить, монашки? Пригадую, це було літом...

Ряженко. Тут і зимою непогано. Стукай! (Б'є знов у ворота).

Хвіртка відчиняється. Виткнулась Софія, закутана у велику темну хустку.

3

Софія. Федот?!

Ряженко. Одержуй. Передай Благомисловій. Це капітан Бугров.

Бугров. Що за чортвиння ви їй кажете? Якій Благомисловій?

Ряженко. Ну, скоріше! Без балачок! Мені тепер треба бути вдома. Гвинтівки візьміть... і набої... (Передає зброю).

Софія. Тікай, тікай, Федоте! За мною, капітане!

Бугров. До побачення! Ми ще зустрінемось! Ще повоюємо разом, отамане Корженку! Правда?

4

Софія та Бугров зникають за брамою. Хвіртка стукнула й замкнулася.

Ряженко (остовнів). Корженко?! Тьху, чортової душі! (Шапкою кинув об землю, потім нею ж таки замітає сліди).

5

Молибога (входить). Так, так, Федосю. Замітай, замітай слідочки.

Ряженко. Хто це?

Молибога. Свої. Не лякайся. Заховав?

Ряженко. Чого вас сюди принесло?
Молибога. Новина, Федосю. Палагея довідалась,
що в Матвія Чумака...
Ряженко. Та йдіть ви до чорта з своїми новинами.
Зараз прибіжать партизани.
Молибога. А ти вислухай спочатку, а тоді лайся.
Палазя довідалась, що в Матвія Чумака...
Ряженко. Біжать! Тікайте!
Молибога. У Матвія Чумака... (Обоє зникають).

6

Тиша. Входять Чумак, Пальоний, Семиліт, Потреба,
Свашенко та інші, шукають сліди, біля брами зупиняються,
непорозуміло дивляться один на одного.

Чумак. Бігли сюди.
Пальоний. Так.
Семиліт. І нема.
Пальоний. Наче крізь землю.
Семиліт. Невже в монастирі?
Пальоний. А де ж їм бути?
Семиліт. Хто б їм відчинив?
Чумак (кидається до брами). Бастілія божої матері!
Тисячу дев'яťсот дев'ятнадцять років ти ховала від нас
свої таємниці. Відгукнись, чортова бабушко! Все одно від-
чинимо.
Потреба. Гатіть у небесну канцелярію! (Б'ють
гвинтівками).
Свашенко. Чекайте! У мене є ідея. Треба гукнуть
народу.
Семиліт. Навряд щоб пішли. Такої ночі. Народ
спить під кожухами. Темрява. А ти кажеш гукнуть наро-
ду. Та хто ж тобі піде такої ночі?
Чумак. Як це — хто піде. Ніч кінчається, куме Оні-
кію! Бий телеграму товаришу Леніну: об'являем ревком і
йдемо в наступ на богородицю.
Свашенко. Приєднуюсь! Ще й кулю на завдаток!
(Цілить у божницю).
Пальоний. Не смій! (Устиг підбити гвинтівку
вгору).
Чумак. Ти що, смієшся, дружок? Кому даєш козирі
в руки? В ідею б'єш, чи в провокацію? Голова твоя кар-
топляна!

Св а ш е н к о. Вибач, командире, од хвилювання ду-
ші... безумовно помилився.

Ч у м а к. Ну, гляди, не помиляйся! Стукайте!

7

Раптом з білої каламуті ночі виринає постать Р я ж е н к а.

С в а ш е н к о. Хто йде?

Р я ж е н к о. Це ти, Григорє?

С е м и л і т. А це хто?

Р я ж е н к о. Це свої.

С в а ш е н к о. Хто свої?

Р я ж е н к о. Та я. Федот Ряженко, Матвій Чумак тут?
(Підходить).

П а л ь о н и й. Чого йому треба, командире? Що це за
один?

Ч у м а к. Я Матвій Чумак. Що скажеш, Федоте Ря-
женку?

Р я ж е н к о. Це ви з бою? То й добре, що повернули-
ся. Бач, маю через тебе клопіт, сусідо. Біжу до бабки Ха-
ритини. Ти все воюєш, а діти лупляться, не питаючись,
чи побачать батька, як вилізуть на світ. Поспішай же до-
дому. Твоя Любина привела тобі козака, та нікому й
пупа врізати.

Ч у м а к. Син?!

Р я ж е н к о. Еге. Це й бравий козак. Поспішай же!
(Пішов озируючись).

8

Якусь мить партизани стоять безмовні.

Ч у м а к. От яка історія виходить. Смерть узяла моїх
друзів, а життя вже лізе на світ. Га? Що ти на це ска-
жеш, Іване Сергійовичу?

П а л ь о н и й. Син? Це добре. (Підходить до нього,
тисне руку). Вітаю.

П о т р е б а. Ех, дай же й я потисну.

С в а ш е н к о. Перемога на всіх фронтах.

Ч у м а к. Дякую, товариші. Пошкандибали підіймати
народ! А ти, свята та непорочна, запам'ятай: смерть від-
ступає і настає життя. Завтра воно вдарить у цю про-
кляту браму!

З а в і с а

Дія третя

Картина дев'ята

У хаті в Матвія Чумака. В печі горить огонь. Посеред хати стоять гвинтівки, зіставлені в «козла». На ліжку лежить командирова дружина. Пальоний рубає дрова. Семиліт пораяється коло печі. Потреба слухає командирів наказ. Свашенко хвилюється й подає ідеї...

1

Чумак. Так ось що я пропоную...

Свашенко. Я тільки одну ідею скажу. Вона мене мучить.

Чумак. Почекай, Гришо! Вислухай спочатку.

Свашенко. Я не можу! Я за біляків хвилююся.

Одверто кажу.

Пальоний. Жалко тобі їх, чи що?

Свашенко. А як же? Звісно жалко, як утечуть.

Пальоний. Це вірно.

Свашенко. Вони ж такі, що можуть придумати ідею і втекти.

Чумак. Яку ідею? Більше їм не знайти ніякої ідеї для свого життя. Монастиря пильнуєте?

Потреба. Стережемо гадів.

Чумак. Ну, от. Тактика, значить, буде така. Як тільки народ збереться на похорон, ми оголосимо йому, хто ховається за монастирською божницею.

Пальоний (*рубнув*). Правильно, Матвію.

Потреба. Народ уже піднявся. Все село сходиться...

Чумак. Іди зараз же туди, оголоси, що Ревком призначає похорон на сьогоднішній вечір, з музикою і з червоними прапорами.

Пальоний. Ото жалко, що кумачу в нас нема.

Свашенко. На це у мене є ідея.

Чумак. Яка?

Свашенко. Труни можна пофарбувати червоною глиною. Вона підходяща, чиста й червона, як фарба все одно.

Пальоний. Правильна ідея.

Чумак. Так і зробіть.

Потреба. А як же з музикою, командире? Де ми її візьмемо? У нас же тільки одна гармонія та один бас. Та ще в будинку Вахромієва відбили рояль без клапанів. Так і лежить, як буржуй з вибитими зубами.

Чумак. Це ти вірно, Тарасе. Про музику треба подумати.

Свашенко. Просю слова! Нехай з тії роялі зроблять чорну труну для біляків, ось моя ідея! А нашим товаришам Андрій Чабаненко заграє на своїй гармонії. Ми візьмемо на плечі дев'ять гробів і вдаримо ними в бастілю. Народ піде за нами, за це даю свою голову!

Чумак. Народ то піде, а от голова в тебе надто гаряча. Небагато візьмеш такою головою, коли вона пропонує воювати гробами. Думайте, товариші члени ревкому! Адже в селі є свої музиканти. Чи не заграли б вони по-нашому?

Пальоний. Вірно. Якщо їх підучити...

Чумак. А звісно, Іване Сергійовичу, без науки нічого не буває. Іди, Тарасе, гукни музикантів і постав партизанів на почесну варту біля забитих товаришів.

Пальоний. А ми от малютку скупаємо й теж прийдемо.

Потреба. Слухаю. (Вийшов).

2

Семиліт (пораючись біля печі). А на скільки градусів готувати купіль? Скажіть, кума Любино, щоб, бува, не перегріти і не застудити.

Чумак (бере на руки свого первенця). Ану, йди сюди, партизане.

Любина. Прийде бабка Харитина, вона скупає.

Пальоний. Та що ми — без бабки не обійдемося?

Чумак. А як же ми назвемо цього героя? Дивіться який. Так і хоче випорснути з рук.

Суворі обличчя партизанів розпливаються посмішкою... Вдивляються в дитину.

Пальоний. Бойовий хлопець.
Любина. Як народився, такий крик підняв... І хати йому мало.

Партизани задоволено сміються.

Пальоний. Що йому хата?

Чумак. То як же ми його назвемо?

Свашенко. У мене є ідея.

Чумак. Ану, кажи.

Свашенко. Назвемо його Світовий Жовтень.

Чумак. Ні, це ти взяв великий масштаб.

Семиліт. А в мене друга ідея: назвати його — Ревком.

Свашенко. І це підходяще, але Світовий Жовтень — краще.

Чумак (лагідно). Знаєте, що, друзі? Давайте на честь кращого партизана, Гната Чорнобривця, назвемо його Гнатом. Щоб пам'ять про товаришів не вмерла...

Пальоний. Оце правильно. Хороша думка.

Любина. Хай буде Гнат Матвійович.

Пальоний. Рости сердитий, хлопче. Щоб контрреволюцію бив і дівчат любив... Оце тобі моя перша програма.

Чумак (поклав сина на стіл). Що, твердо постелено? Зате спати тобі буде м'яко. А нам, брат, все життя слали м'яко, а спати було твердо. Так ми тепер перевернули цей закон догори ногами...

Семиліт (передає дитину Любині). Натє, кумо. Вручаємо тепер на вашу відповідальність.

3

В хату вступили сільські музиканти. Трубач, гармоніст, скрипаль та ще й бас.

Перший музикант. Доброго здоров'я, товариші партизани.

Чумак. А, здоров, друже Тихван! Давно з тобою не зустрічались.

Поволі підходять селяни. Хата за якийсь час наповнюється народом.

Перший селянин. Поздоровляємо, Матвію Дмитровичу. І вас, Іване Сергійовичу. І тебе, Онікію...

Семиліт. Спасибі, дай вам бог здоров'я.

Другий селянин. Так, значить, білих розбили?
Свашенко. До щурки!

Перший музикант. А я зібрав свою музикантську команду та й кажу: мабуть, ходім, хлопці, до красних партизанів. Може, заграємо, що полагается.

Чумака. Це добре, товариші, що ви прийшли. Що ж ви нам заграєте?

Перший музикант. Та воно, сказати, така трагедія, що крім кадрелі та ланцета навряд щоб і вийшло що-небудь. А воно вроді й не підходить.

Чумака. А ви спробуйте підтягати. Ось! Давайте нашої. (Починає, музика спочатку не потрапляє в тон, раз і другий Чумака її поправляє, далі, слідом за партизанами, музика й селяни взяли дружно).

Розвивайся прапор Жовтня,
Над землею грізно май,
Виступають партизани
За радянський рідний край.

4

Потреба (входить). Товаришу командире!

Чумака. Що трапилось?

Потреба. Несподіване ускладнення. Монашки прийшли читати псалтир над партизанами. Як же його стояти на варті? Псалтир слухати?

Чумака. Хто ж їм дозволив?

Потреба. Жінки дозволили. І не дають проганяти.

Пальоний. Що ж вони говорять?

Потреба. Кажуть, що це їхні чоловіки, і що ми не маємо права.

Перший селянин. Та то звісно. Такий закон.

Свашенко. Скажи їм, що монашки це — опіум для народу!

Потреба. Казав, не допомагає. Чи можна їх рушницями в спину, тих монашок, товаришу командире?

Чумака. Можна! (Потреба кинувся до дверей). Тарасе! Ти... знаєш що? Почекай.

Партизани думають.

Пальоний. Да, діло серйозне.

Чума к. Не можна. Народ скаламутимо. Треба спочатку поговорити з народом, відкрити йому очі. Тоді ці чорні балахони полетять під три погібелі.

Потреба. Вони збираються ще й попів надіслати, й процесію монастирську.

Чума к. Що?! Ви чуєте?

Семиліт. Важко буде, командире. Монастир стоїть тут споконвіку. Народ затурканий украй.

Чума к. Не турбуйся. Народ ішов за нами проти білих, піде й проти святої бастії!

Пальоний. Піде!

5

Рипнули двері. Тихо, скорботно, з похиленою головою, вкритою чорною хусткою, увійшла в хату Г а л я В а с и л е н к о в а. В безмовному горі вийняла з-під свитини сховану на грудях червону тканину — на прапор. Хотіла в командиріві руки передати, та не дійшла до нього, поклала той прапор на стіл і повільно, без слів пішла до дверей.

Чума к. Василенкова!

Обернулась тихо. Він їй стиснув руку, тоді вона вибігла з хати, стримавши своє велике горе.

6

Хвилину партизани стоять, похиливши голови.

Потреба. (порушив важку мовчанку). Ще одна неприємна звістка, командире.

Чума к. Говори.

Потреба. Дівчина Івана Береста, убитого під час останньої атаки, пішла в монашки. Сусіди мені про це сказали.

Свашенко. Як же це так?

Семиліт. Улька?!

Пальоний. Партизанська дівчина!

Чума к. Цього не може бути. Я знаю Ульку.

Перший селянин. Ні, таки пішла.

Потреба. І на похорон не являється.

Семиліт. А може, вона не знає?

Потреба. Де не знає, коли вже монашки бігають по селу.

Чума к. Так треба ж викликати її, Тарасе! Привести на похорон. Не може бути, щоб партизанська дівчина зрелась своїх.

Потреб а. Хотів викликати, так кажуть, що її в монастирі нема.

Чума к. А де ж вона?

Потреб а. Невідомо куди зникла.

Пальоний. Та в монастирі вона була, чи її там зовсім не було?

Другий селянин. Та нібито була. А тепер нема...

Потреб а. Була й зникла. Зараз її шукають по всьому селі.

Свашенко. От небесна канцелярія!

Чума к. Беріть гвинтівки, товариші. Ходім. *(Оступився на поранену ногу, скривився)*. Якби мені костур...

Хтось із партизанів узяв кочергу, надломив — вийшов костур.

Тепер пошкандибали, туди. Зараз ми все взнаємо.

Всі хутко виходять.

7

Любина *(сама)*. Бач, сину, в який час ти народився, що й скупати тебе нікому. *(Співає коліскові. Чути жалібні дзвони)*. Що це? Задзвонили, прокляті...

8

Входять Молибога та Ольга — в клубці, в довгому чорному убранні, з великим срібним хрестом у руках.

Молибога. Оце тут, ваше благословеніє.

Ольга. Мир дому твоєму, православна сестро.

Молибога потай оглядає хату.

Любина *(з жахом)*. Хто це? Чого вам треба?

Молибога. Заспокойся, Любинко. Вони заступниця ігумені святої обителі. Питаються, де хата партизанського командира Матвія Чумака, хочуть його навідати. То це я й привів їх... *(Тихо до Ольги)*. У хаті зброї не помітно.

Ольга. Люди сповістили нас про народження православного младенця. Свята обитель шле йому своє благословення. *(Підносить хрест, іде до постелі, хрестить дитину)*. Во ім'я отця...

Любина. Ну, ну, без цих штук. Я не хочу хрестити!

Ольга. ...і сина...

Любина. Не смій, тобі говориться! Не смій!
Ольга. ...і святого духа...
Любина. Відійди, відійди, говорю!
Ольга. ... хрещається...
Любина. Рятуйте!
Ольга. ...раб божий Олександр.
Любина. Чого ж ви дивитесь, діду? Рятуйте мене від цієї напасті.
Молибога. Бог з тобою, бог з тобою, Любинко!
Що ти говориш? Опам'ятайся!
Ольга. У неї, як видно, гарячка.
Любина. Ідіть звідси! Ідіть, я вам кажу!
Молибога. Та не кричи так, ніхто ж тебе не ріже.
Ольга. Бог простить тобі цей гріх, боляща сестро.
А де ж чоловік твій? Я маю до нього справу.
Молибога. Ідуть!

9

Входять Чумак, Семиліт, Пальоний, Свашенко.

Семиліт. Ось вони!

Пальоний. Я ж говорив — сюди пішли.

Чумак (*стримуючись*). Дозвольте поцікавитись, чого вам треба в цій хаті?

Молибога. Це — ігуменя, Матвію, ігуменя. Чуеш, Матвію Дмитровичу? Вони ігуменя святої обителі, Ольга...

Чумак. Ага, це ти, пупорізний діду, привів мені цю гостю. Ну, одійди, щоб я тебе костуром не зачепив. Ми з тобою потім поговоримо. (*До Ольги*). Я слухаю вас.

Ольга. Заспокойтесь, командире партизанів і голово Ревкому. Представникам влади не личить хвилюватися.

Чумак. Я спокійний, представнице ладинської богородиці! (*Таким голосом, що Молибога аж присів, хотів уже в двері, але Чумак перепинив його*). Стій, пупорізе.

Ольга (*тихо*). Я прийшла до вас у важливій справі, що обходить православний мир нашого села.

Чумак. В якій справі?

Молибога. Матвієчку!

Чумак. Одійди.

Ольга (*до Молибоги*). Мовчіть, чоловіче божий, я творю волю святої обителі, і господь убереже рабу свою. А до вас, командире партизанів, послав мене монастир, щоб запропонувати через вас пенсію нещасним удовам та

сиротам загиблих на полі брані. Ми відпускаємо їм хліба із своїх бідних запасів та грошей по сто карбованців із церковних пожертв, дубові дошки на труни та похорони, і всі видатки монастир бере на свій кошт, та поминання усопших безкоштовно до десятої п'ятниці по великодню...

Моли бога. Це ж сума, ваше благословені!

Чума к. Мало даєте, ігумене, мало! Правда, мало, хлопці?

Се м и л і т. А звісно, мало.

П а л ь о н и й. Малувато.

Чума к. Чуєте, що кажуть члени Ревкому?

Моли бога. А по скільки ж, на твою думку, по скільки треба дати? По сто карбованців на сироту, це тобі мало?

Партизани похмуро заступили вихід із хати.

Чума к. Мало, пупорізе! За партизанську кров немає ціни на світі, не продається вона. А за білогвардійську душу ми викупу не візьмемо. Зрозуміли, ігумене?

Потр е б а. Хочемо натурою одержати капітана Бугрова, що заховався в монастирі!

Моли бога. Га? Як ти кажеш?

О л ь г а. Якого капітана?

С в а ш е н к о. Білогвардійського, я ізвіняюсь за вираженіє.

О л ь г а (ледве чутно). Я не розумію ваших слів.

Чума к. Я можу повторити. Щоб за півгодини в наших руках був капітан Бугров, і щоб зараз явилась сюди партизанська дівчина Улька. Ясно?

О л ь г а. Я бачу, що господь скаламутив вам розум. Шкодую, але доведеться звертатись просто до народу, коли представник влади...

Л ю б и н а. Та замовкни ти, чаклунко монастирська. Ще вона про народ.. Шляється тут по хатах, дітей насильно хрестить.

П а л ь о н и й. Що?

С в а ш е н к о. Вона охрестила?..

Пауза.

Чума к. Ти жартуєш, Любино?

Л ю б и н а. Насильно охрестила.

Нависла хмара.

Чумака. Га? Це правда?

Ольга. Заспокойтесь. Я зробила тільки те, що велить бог кожній православній людині.

Моли бога. Тільки, тільки, Матвіечку, тільки.

Потреба. Що їй зробити, командире?

Свашенко (звів гвинтівку). Жду наказу.

Чумака. Свашенко!

Ольга. Господь з вами... Та господь з вами... Будемо розмовляти, коли бог поверне вам розсудок. (Вислизнула з хати).

10

Моли бога (відступає задки). Тільки, тільки, Матвіечку, тільки... Заспокойся...

Чумака. Я спокійний! Ти не бачиш? (Схопив за груди, трусить ним).

Моли бога. Матвію!

Чумака. Я спокійний!

Моли бога. Дмитровичу!

Чумака. Спокійний, гаде!

Моли бога. Не труси мене! Не труси... (Хпає Чумака за груди). Не кирпичись проти бога! Не буде тобі добра, коли ти проти бога пішов!.. І дітям твоїм... і роду твоєму... не буде, не буде!

Чумака. Я спокійний! Чуєш ти, монастирський полигачу? Я спокійний тому, що твій спокій кінчається. Ми будемо трусити вас, поки од вашого кореня не залишиться й волосини! Запам'ятай це й перекажи своєму роду й племені, собака твоя морда! (Викидає його в двері).

11

Семиліт. Туди його до чортової бабушки!

Чумака (хитаючись іде від дверей, голос йому перетинається). Погано мені, хлопці... Допоможіть... Кров каламутиться.

Любина. Матвію!

Свашенко. Я ж казав — бити!

Пальоний. Заспокойся! Пльоват' нам на її хрест.

Чумака. Не те, Пальоний... Пригадуєш, у тюрмі, як сиділи, ти казав тоді: настане час, коли наша гордість буде, як полум'я... От яка історія виходить. Ходім туди! До народу ходім. Не кидай мене в цю хвилину...

Сцена із спектаклю «Бастія божої матері» в театрі
ім. Т. Г. Шевченка.

П а л ь о н и й. Та що ти, Матвію.
С е м и л і т. Ти в огні, командире!
Л ю б и н а. Не пускайте його. Спиніться!
Ч у м а к. Ходім, я говорю! Виконуйте наказ командира!

Гвинтівки злетіли на плечі. Хутко виходять.
У навстіж відчинені двері свистить хурделиця.

Т е м н о

К а р т и н а д е с я т а

Монастирський підвал. Старі хрести, рака з «мощами», ікони та інший зужитий церковний інвентар. Десь крізь щілину з церкви пробивається одинока смужка світла.

1

У л ь к а. Холодно. Мабуть, я вже довго тут сиджу. Мабуть, уже цілу ніч. А, може, й дві ночі. Ні, десять ночей і сто років... І досі ніхто не приходить. І батько не приходить... І дядько Матвій не приходить... і партизанів нема... Де ж вони? Де-е? (*Кричить, і знову тихо*). Ні, я сидітиму тихо, бо як кричати, тоді страшно. Я лічитиму — раз, два, три, чотири, п'ять, шість... сто, двісті, тисяча, дев'ятсот... Лічитиму, аж поки вони прийдуть, тоді мене випустять... Або я співатиму — жалісно-жалісно... Отак співатиму:

Втяли йому праву руку,
Оце, Ясю, за науку.
Втяли йому праву ногу,
Оце, Ясю, за дорогу.
Втяли йому головочку,
Ходім, сестро, до домочку...

Та що, як я співатиму? Що ж мені пособиться? Хоч яка буде жалісна пісня, то хто ж її почує? Ніхто й не почує. Батько ж мені казав: жалісні пісні ніхто й не слухає. А треба битись... То я битимусь... битимусь!.. Тепер я знаю! (*Б'ється в двері*). Відчиніть! Відчиніть! Відчиніть! Рятуйте! А що! Зараз прийдуть.. Ще трошки почекаю... Отак... А що! Ось! Ідуть!.. Гупають ногами... Прийшли!..

Гримить засув. Увіходить Н а в р о ц ь к и й, з ліхтарем.

У л ь к а. Піп!
 Н а в р о ц ь к и й. А ти на кого чекала?
 У л ь к а (скрикнула з жаху). Піп. Все одно не боюся.
 Н а в р о ц ь к и й. Не боїшся? Ну, от і добре. Ти посповідаєшся мені зараз. Ти дещо розкажеш мені.
 У л ь к а. Я? Авжеж. Тут холодно. От... Я змерзла.
 І пальці задубіли...
 Н а в р о ц ь к и й. Бідолаха. Вона змерзла.
 У л ь к а. Чого ви прийшли сюди? Кажіть!
 Н а в р о ц ь к и й. Я прийшов звільнити тебе, дівчино.
 У л ь к а. Батюшка!
 Н а в р о ц ь к и й. Я не міг заснути.
 У л ь к а. Еге. Це правда? Ні, це брехня.
 Н а в р о ц ь к и й. Так, так! Піп Олександр, перед яким ти так тремтиш, не міг стулити очей...
 У л ь к а. Невже ж це правда? Відчиняйте ж!
 Н а в р о ц ь к и й. Зараз, зараз. Почекай хвилину.
 У л ь к а. Відчиняйте!
 Н а в р о ц ь к и й. Не поспішай так.
 У л ь к а. Скорше!
 Н а в р о ц ь к и й. Я ще встигну. Тобі ж нікуди поспішати, крім пекла.
 У л ь к а. Що? Куди поспішати?
 Н а в р о ц ь к и й. Це ти зараз зрозумієш, пуп'янку партизанський!
 У л ь к а. Відчиніть двері!
 Н а в р о ц ь к и й. О, двері хай будуть замкнені! Навіщо відкривати їх перед таємницею? Адже я прийшов звільнити тебе від гріхів... (Намагається схопити її).
 У л ь к а. Від яких гріхів? Тільки спробуй зачепити мене. Спробуй!
 Н а в р о ц ь к и й. Від усіх гріхів, якими ти завинила перед богом і перед царем земним, ти й твій батько і всі твої родичі...
 У л ь к а. Відчиніть! Пробі!
 Н а в р о ц ь к и й. Тут ніхто не почує. Кричи, хоч перервись.
 У л ь к а. Рятуйте!
 Н а в р о ц ь к и й. Так, так! Рятуйте скорше молоду шпигунку!
 У л ь к а. Рятуйте мене! Я ж вас кличу!
 Н а в р о ц ь к и й. Ха-ха-ха! Рятуйте її, вона ж вас кли-

че! Вона хоче викрити вам таємниці отамана Ряженка. Поспішайте на допомогу, партизани, комуністи, більшовики, поспішайте! Вона знає дещо таке, чого й сам сатана не повинен знати. Відчиніть їй двері, скорше!

У л ь к а. І відчинять! Думаєш — ні? Відчинять! Ось зараз ударять у браму! Прийдуть з рушницями. Побачиш! Із зіркою на шапці. Прийдуть! З п'яти кінців ударить наша сила... Я ж чула, як Чумак батькові казав... Що з одного, й з другого, і з третього краю... А зірка однакова. То вже ви ніде не заховаєтесь... Ні в воді, ні в землі, ніде! Скрізь знайдемо! Скрізь!

Н а в р о ц ь к и й. Ти не таке дурне звірятко, як ми гадали! (Ханає її).

У л ь к а. О-о-й! Рятуйте!

Н а в р о ц ь к и й. Чого ж тобі треба? Я рятую... (Душить).

У л ь к а. Пусті! Собака ти!

Н а в р о ц ь к и й. Кінчайся, пуп'янку більшовицький! Кінчайся! (Кидає її на скриню з «мощами»).

У л ь к а. Спробуй, ану! Ось тобі! (Кусає).

Н а в р о ц ь к и й. Проклята!

У л ь к а (висмикнула у нього ключі). Тьху на тебе, тьху! (Зискочила додолу).

Н а в р о ц ь к и й. Стій!

У л ь к а. Аякже! (Штовхає його, він падає і провалюється в раку; звідти знялася вгору трухлявина й потерть. Кидається до дверей, не може відімкнути їх). Ой, добра б вам не було!

Н а в р о ц ь к и й (вилазить з раки). Стій!..

У л ь к а. Ні, тепер ти стій! (Двері відчинилися). А що? (Вискакує і замикає за собою двері).

3

Н а в р о ц ь к и й. Стій, чортова дівчино! (Гатить кулаками в двері). Відчини! Що ти зробила? Вона замкнула двері! Відчиніть! Пробі! Мене замкнули! Держіть її! Відчиніть! Відчиніть! Рятуйте!

Т е м н о

Картина одинадцята

Сільський майдан. Сила народу; в натовпі нишпорять темні постаті монашок, тут-таки оруднують Молибога, Ряженко, Масляк, Волосюта. Йде одчайдушна чорна агітація. У глибині — фасад будинку, де лежать забиті партизани.

1

Молибога. Страшно подумати. При мені людина збожеволіла...

Оврамія. На обитель святу хоче здійснити безумний руку свою. А замість чесного погребіння мертвих, хочять зарити їх у землю під гармошку, як собак нечестивих...

Модеста. Не припускайте, православні! Горе нам! Горе...

Голос. Та хто ж ізбожеволів? Не доберу я...

Наталія. Командир їхній...

Молибога. Я сам бачив. Я був при тому, як він розумом стерявся. І сина не схотів хрестити. Очіма заблимав та як крикне: «Капітана мені дайте, капітана!» Аж страшно стало.

Голос. Якого ж це капітана?

Масляк. Ви ж чуєте, що людина без пам'яті. То йому таке верзеться.

Перший селянин. Сам ти без пам'яті! Бреше й міри не знає.

Незаможник. Це огітація! Треба заткнути їм рота.

Молибога. Не заткнеш. Я правду кажу. Капітана, кричить, капітана дайте мені та Ульку Берестову, а вона кудись зникла вночі.

Чоботаренко. Куди ж вона зникла?

Молибога. Якби ж то знати. А то страшно й подумати... Пішла, кажуть, до нього за батька довідатись, та з того часу й не поверталася.

Палагея. До Чумака?

Жінка. О, господи! Може, вбили? За віщо?

Масляк. А за контрреволюцію. Що в монастир пішла. Вони ж проти монастиря, а вона пішла в монашки...

Незаможник. За все дасте відповідь! За всю огітацію! Почекайте!

Молибога. Сам чув, як він казав: дайте мені Ульку, бо й каменя на камені не залишимо.

Голос. Від чого?

М а с л я к. Від храмів божих!
П а л а г е я. Від святої обителі!
Р я ж е н к о. Від землі української!!! Все сплюндрують!
Н е з а м о ж н и к. Ми тобі такої землі дамо, ти реп-
неш надвое. Беріть їх, хлопці, чого ви дивитесь?

Незаможники двинули на куркульню. Галас.

М а к а р. Іде сюди! Чуєте! Безумний іде.. З партиза-
нами!

В и г у к и. Сюди, товаришу командире!

2

Входять: Ч у м а к, П о т р е б а, С е м и л і т, П а л ь о н и й, м у-
з и к а. Люди розступаються. Настає тиша.

Ч у м а к. Хто сказав: сплюндрують землю українську.
Н е з а м о ж н и к. Таку агітацію підняли, хоч стріляй
на них.

Ч у м а к. Земля українська віднині належить україн-
ському трудовому народу та всім трудящим, що проли-
вали свою кров за революцію.

П р о ч а н к а. Горе нам, горе!

М а к а р. Дивіться, які в нього очі!

Ч у м а к. Вітаємо вас, товариші селяни, з перемогою!
Україна вільна і йде під прапором Леніна! А гадів
контрреволюції ми знищимо до ноги! Слухайте сюди!

М а с л я к. Чуєте? Про контрреволюцію каже...

Н е з а м о ж н и к. Це значить про тебе.

Ж і н к а. Бога не одуриш! Бог правду бачить!

Г о л о с. Та не скоро скаже!

П о т р е б а. Та краще слухай, що скаже командир,
бо від бога цього не почуєш.

Ч у м а к. У монастирі заховався білогвардійський ка-
пітан, що вішав і розстрілював синів і братів ваших.
У цьому ж монастирі зникла дівчина партизана Івана
Береста Улька!

М о л и б о г а. Чули?

Частина народу з жахом відлягла від ганку.

В и г у к и. Про капітана заговорив.

— Про Улька...

Ч у м а к. Ми знайдемо її: Чуєте? Знайдемо й капітана.
Коли ігумена за півгодини не передасть їх у наші руки,
ми розіб'ємо монастирську браму.

Г о л о с и. Так, командире!
— Та він же безумний!
— Брехня!
— Нас одурено.
О в р а м і я. Розступіться! Заступниця ігумені йде!
Натовпом пройшов сполоханий шелест.
— Заступниця ігумені!

3

Підніши хрест, іде О л ь г а.

С в а ш е н к о. До чортової матері! Зброя в наших руках...

В и г у к и. А-а! Не дають сказати правду!

— Хай скаже ігуменя!

Ч у м а к (до Свашенко). Не роби дурниць. Ігуменя хоче сказати про капітана Бугрова. (До незаможників). Слухайте.

О л ь г а. Монастир ладинської богоматері переховує в себе білогвардійського капітана... Ідіть і візьміть його. Для цього вам не треба ні розбивати брами, ні нищити сокирами святині. Ми самі з великою охотою відчинимо браму монастиря.

В натовпі здивування.

— Як же це?

М о л и б о г а. Ваше благословеніє!

П а л ь о н и й. Закрутила.

Ч у м а к. Одно з двох: або втекли, або провокація.

О л ь г а. Оберіть гідних людей, хай підуть та оглянуть святу обитель. Хай лише не гніваються, коли не знайдуть там ніякого капітана, бо це ж тільки привиділось голові ревкому.

М о л и б о г а. О! Чуєте?

М а с л я к. І розбивати не треба.

В и г у к и (на Чумака). Чого ж ти наговорюєш на монастир?

Н е з а м о ж н и к. Хай підуть люди та перевірять!

М а с л я к. Правильно! Молибоду послати. Ряженка та Макара Волосюту. Це достойні люди, хай перевірять.

М о л и б о г а. Ми підемо. Ми все перевіримо і вам скажемо.

О л ь г а. Прошу вас, ідіть усі! Свята обитель покаже вам свої келії і храми! Ми відправимо панахиду по убі-

енних воїнах. Приєднуйтеся до монастирської процесії,
виносьте покійників...

З'являється процесія. Народ вальнув до будинку.
Чути спів: «Надгробное риданіє».

Вигуки. До монастиря понесемо! До церкви!
Чумака. Сійте!

4

Проти хвилі пробивається Улька.

Улька. Партизани!

Всі зупинилися.

Молибога. Улька!

Унатовпі. Улька Берестова!

Чумака. Спокійно! Хай ніхто не рухається з місця!

Говори, Улько! Де була?

Улька. В монастирі.

Ольга. Брехня! Вона ще вночі пішла до партизанів.

Улька. Ти сама брешеш, контра монастирська!

Жінка. Ой боже! Вона здуріла!

Улька. Хай краще здуріє піп. Я була в монастирі.

Я все докажу. От! У монастирі сидить піп!

Макара. А де ж йому бути? На те він і піп, щоб сидіти в монастирі.

Улька. Не перебивайте! Він — у підвалі. От що! Підіть подивіться.

Ольга. Софіє!

Софія метнулась і зникла.

5

Улька. А капітан у покоях ігумені. Оцієї-о! Я ж чула, як хтось кашляв, як у чулані сиділа.

Макара. Ха! Хіба ж не видно, що її підіслано. Та вона ж у вічі бреше.

Молибога. Може, то батюшка й кашляв. Чи він уже й кашляти не має права?

Ольга. Хто хоче перевірити, хай іде до церкви. Ходім, православні! Ви пересвідчитесь!

Чумака. Чекайте!

Вигуки. До церкви ходім! Самі побачимо! Ведіть, ігумене!

Гойднулась процесія. Велика частина народу повалила за Ольгою.

Залишаються партизани, кілька незаможників, Чумак та Улька.

Улька. Як же це? Дядечку Матвію! Я ж правду сказала!

Чумак. Сказати правду — мало. Треба ще й відстояти її.

Потреба. Що ж тепер?

Пальоний. Треба діяти.

Потреба. Не годиться.

Свашенко. Замкнути за ними браму й нікого не випускати з монастиря.

Чумак. Дурниці кажеш.

Свашенко. А що ж робити?

Чумак. Піп був у підвалі?

Улька. Атож. Хотів мене задушити, а я його вкусила і втекла, а двері замкнула.

Чумак. А капітана Бугрова ти бачила?

Улька. На патреті.

Чумак. А, на портреті. Мало. Звідки ж ти знаєш, що то капітан Бугров?

Улька. А як же? Я все чула, як Ольга з Ряженком розмовляла. І патронів йому дала. То вони його відбили у вас...

Пальоний. Значить, це був Ряженко?!

Улька. Атож. А перед світанком прибіг капітан. Я з чулану вишкрябалась і хотіла бігти до вас. А піп мене упіймав і замкнув у підвал...

Пальоний. Погані справи. Зараз, мабуть, уже Бугрова й духу нема.

Семиліт. Та, мабуть, так.

Чумак. Чекайте, товариші! (*Щось тихо питає в Ульки. Вона йому: «Угу!»*).

Свашенко. Єсть ідея?

Чумак. До монастиря!

Потреба. Який план, командире?

Чумак. По дорозі розкажу. Веди, Улько. Ти знаєш дсрогоу.

Улька. Дайте мені лівольверта!

Потреба. На мій. Він добре б'є.

Улька. А тепер гайда!

Хутко виходять.

Темно

Картина дванадцята

У церкві. Монашки оточили людей щільним ланцюгом.

1

Ольга. Вам сказали, що я — насильниця. Справді, ризикуючи своїм життям, я підняла хрест і в ім'я святої церкви простягла руку допомоги нещасним удовам та сиротам... Я знову наслідуюсь простягти цю руку: візьміть наш хліб і грошей по сто карбованців на сироту.

Жінка. Спаси вас мати божа! *(Падає навколішки)*.

Чоботаренко. А все ж таки, де батюшка, отець Олександр? Нехай би він до нас вийшов.

Ольга. Зараз, православні, зараз. Він у вітварі.

Оврамія. Слухайте мене, слухайте! Сю ніч бачила я страшне видіння. В огні явилася мені ладинська божа матір...

Феонія. Нам двом явилася.

Оврамія. Мені й Феонії, та й каже: «Овраміє! Нечестиве діло намислили партизани, найпаче ж командир їхній, що сю ніч ізбожеволів і дитини не схотів хрестити.

Дідок. Невже ж таки не схотів хрестити?

Оврамія. Не схотів, православні, не схотів. А сама на мене пальчиком святим грозиться. Овраміє, каже...

Феонія. І на мене.

Оврамія. І на Феонію. Овраміє й Феоніє, каже, доручаю вам тайну свою: бережіть обитель від безумних. Та й полетіла.

Феонія. Бережіть від безумних.

Дідок. Та й полетіла.

Чоботаренко. Це притча дуже інтересна. А все-таки, якби до нас батюшка вийшов, то воно було б ясніше — хто й куди полетів.

Голоси. Атож. Ми просимо батюшку.

2

В церкву вступають партизани.

Улька. Сюди, товариші партизани.

Народ. Чумак прийшов! У церкву прийшли!

Чумак. Ну, що, Чоботаренко, немає батюшки?

Навроцький *(виходить з вітваря)*. Я тут!

Г о л о с и. Батюшка! Слава тобі господи!
Навроцький. Мир вам, православні християни.
Хай благословить вас бог і пресвята діва.

Ч у м а к. Вибачте, ми на хвилину переб'ємо ваше...
занятіє. (До Ульки). Ну, Улько, ще раз скажи, там?

У л ь к а. Там.

Ч у м а к. Помилки не може бути?

У л ь к а. Просто на престол ідіть.

Ч у м а к. Ну, раз партизанська дівчина каже,— ходім
на престол.

М о л и б о г а. Богохульник!

З н а т о в п у. Куди ви йдете?

У л ь к а. До престолу!

Навроцький. Зупиніться, безумні!

Ж і н к а. Зупиніть їх, розбійників! Куди ти прешся,
чортова дівчино?

У л ь к а. Я? До престолу.

Навроцький. Назад! Анафема! Анафема!

У л ь к а. Відкривай престол, а то самі відкриємо!

Ч о б о т а р е н к о. А що ж воно там, у тому престолі,
Матвію Дмитровичу?

Ч у м а к. А в престолі, товаришу Чоботаренко, і захо-
ваний увесь інтерес. Партизани, очистіть дорогу!

С в а ш е н к о. Єсть, товаришу командире!

Партизани очищають дорогу. Улька, Пальоний і Потреба витягають
з-під престолу кулемет.

Ч о б о т а р е н к о. Оце то притча!

Народ ахнув.

У л ь к а. А що?

Р я ж е н к о. Дозвольте мені, люди добрі, слово ска-
зати з цього сумного приводу. Чи ви не чуєте, що в жи-
вих хочуть стріляти? Чи може, не бачите, що вже й коло
мертвих українців стоять з багнетами? То подивіться на
ці червоні домовини! Погиб мій близький сусіда, Гнат
Чорнобривець, погибли й ваші сусіди, люди добрі. За
наше всенародне життя вони своє життя поклали, а ми й
поховати їх по-людському не маємо права. Нещасна доля
України! Під гармошку ховають твоїх нещасливих си-
нів!...

П о т р е б а. Гад!

В и г у к и. Знущаються з мертвих!

— Під гармошку хочять ховати!

— Не дамо! Не дозволимо!

Наступають на Чумака.

Чумака. Незаможники! Чого стоїте? Заарештуйте цю петлюрівську наволоч!

Ряженко. Мене?

Незаможник. Тебе, гада! Ми ще потрусимо тебе та визнаємо, хто ти єсть такий.

Голоси. Це вірно!

— Його давно треба потрусити.

Чумака. Взяти під варту.

Ряженко. Спробуй! Куля в груди! Браття українці! За мною!

Куркульня на чолі з Ряженком вальнула на партизанів та незаможників. Ряженко цілить з револьвера. Раптом Свашенко стріляє. Ряженко падає навхряп. Все завмерло.

Чумака. Хто?

Свашенко (злякано). Я, командире.

Чумака. Правильна ідея, Гришо. (Тисне йому руку). Пригодилася українська робоча куля на петлюрівську сволоту.

Свашенко. Атож! (І прояснів радісною посмішкою).

Чумака. А тепер кажи, Улько, далі, бо там тобі не дали доказати.

Улька. Оця-о, жінка офіцера Бугрова, повний монастир патронів навезла.

Селянка. А-а! Балахон наділа, а сама контра!

Улька. А що, попе? Не казала я, що прийде наша сила? От і прийшла! А тепер ще слухайте!

Чумака. Чекай, Улько. Хто за бастілію — залишайся тут, хто за революцію — виходь за нами! Вперед, Улько!

Чоботаренко. О тепер я бачу, в чому єсть інтерес. Кидайте корогви!

Народ. Ходім-те-е! (Повалили за Чумаком із церкви).

3

Завіса з ландшафтом села закриває церкву. Партизани й народ — на вулиці. Сліпуче сонце вдарило їм у вічі. Музика гримить пісню:
«Розвивайся, прапор Жовтня».

Чумака. Кінець проклятій бастілії!..

Завіса

СОЛО НА ФЛЕЙТІ

Комедія на 3 дії

ДІЙОВІ ОСОБИ

Федір Васильович Вересай — науковий робітник, секретар партійного комітету Інституту культури й побуту, 48 років.

Сергій Михайлович Бережний — директор Інституту культури й побуту, за 50 років.

Стефан Стефанович Ружевський — його заступник, 47 років.

Хортевич — особистий секретар Бережного, людина непевного віку.

Катерина Іванівна Криницька — професор, 45 років.

Наталя Рогоз — аспірантка, років 24.

Роман Убийбатько — аспірант, років 30.

Григорій Ярчук — аспірант, років 28—30.

Василь Шведенко
Оля Незаймай

} молоді аспіранти, комсомольці.

Секретар Глинський
Стенограф Шпинський
Машиністка Дуєва
Стенографістка Зуєва

} апарат Бережного.

Порфирій Маркович Булава — старий швейцар.

Іван Петрович Горгуля — двірник.

Студенти й аспіранти.

Дія перша

1

Через глядну залу йде людина років тридцяти. Спина її навантажена в'язками книжок. Одинок флейта грає марш. Людина східцями підіймається на місток, перекинутий через оркестр, спиняється перед закритою завісою, скидає з плечей вантаж і, повернувшись до зали, оглядає людей, витирає піт і посміхається. Вона одягнена в погане, довгополе, обтріпане пальто і в кепку; вона давно не стрижена, не голена і взагалі має вигляд дорожній. Коли пісня флейти, нарешті, затихає, людина ще раз обводить очима глядачів і звертається до них:

— Ну, от і я, мої дорогі друзі і мої любі вороги. Вітаю вас і тебе, велике місто, і тебе, сонце, і тебе, чарівне життя, і тебе, кондукторе, що провіз мене зайцем по шляхах нашої республіки. «На привіт віддячу вам привітом, с'ю за вас і ваше ремество! Воно, як і наше, скінчиться смертю»,— так співається в одній чудовій опері. Але смерть подумає про нас сама, а про життя подумавемо ми! Про життя, якому я поклоняюсь. Почнемо ж його, друзі і вороги! Притиснемо один одного до серця з такою любов'ю, з якою притискуються зуби зубчатих коліс, що рухають безупинну машину наших днів. Добувайте ж зброю слова з скарбниць вашого мозку і зброю пристрастей— із ваших душ! Ми стоїмо один проти одного перед завісою сьогоднішнього дня. І поки вона не розкриється, я не можу знати, хто з вас за, а хто проти мене. Тим краще! Тим краще, кажу я собі і вам.

2

Завіса відслоняється. Людину заливає світло, від якого вона кліпає очима і посміхається. Обернувшись назад, людина бачить перед собою високий зелений паркан і замкнені ворота. На це вона каже так:

— Несподіване маленьке ускладнення. Перед нами паркан і ворота. До того ж паркан високий, а ворота — замкнені. Але з цих важких томів, у які вкладена людська мудрість і які я приніс на своїх плечах, ми можемо зробити чудовий трамплін. З нього не важко буде підскочити і вхопитись руками за верхівку цієї наївної перепони. І якщо ваші м'язи натреновані так само, як і нерви, то все це ви проробите легко і з задоволенням.

Людина робить так, як сказала, — вона видирається на паркан і, вже сидячи нагорі, ще раз посміхається до глядачів.

— Отже, до побачення в інституті або в трамваї; в опері або в крамниці готового одягу; у вашої або в моєї коханки; на високому засіданні чи в низькому трактирі; в бурхливій дискусії чи десь у тихому товаристві за склянкою чаю, — хіба не однаково? Коли хочете, моє прізвище — Ярчук, Григорій Філаретович, аспірант філософії. А втім, ми й так пізнаємо один одного. Єдине прохання до вас (показав він на свої книги): подивіться, будь ласка, щоб ніхто не вкрав мого наукового багажу, поки я відчиню ці верота. (На цьому він зникає по той бік паркана).

3

Тоді паркан розсувається, і за ним видно розкішні клумби й квітки перед парадними дверима будинку, на якому написано: «Центральний науково-дослідний інститут культури й побуту».

Ярчук ходить між квітами і, вдихаючи їхні пахощі, висловлює свої почуття:

— О, царство квітів і пахощів! І тут змагаються між собою і воюють. Кричать, кличуть на допомогу і вихваляються. Ніжнорожеві левкої забивають біляві петунії. Дрібненькі флокси пнуться перед жовтогарячими настурціями. А ось і ромашка, моя улюблена квітка! Учені дали їй назву: хамомілля вульгаріс. Це не зовсім милозвучно. Ромашка — ніжна квітка раннього літа, з золотим сердечком і білими пелюстками. Ха-ха! Зриваючи її, хіба ви не бачите, як зеленим лугом біжить молода дівчина?.. Але... тс-с-с... (Зриває ромашку і вставляє собі в петельку, потім підходить до під'їзду й натискає кнопку електричного дзвінка).

За дверима з'являється постать старого швейцара Булави. Швейцар дивиться крізь скло на незнайому людину, нарешті відчиняє двері і, розгладжуючи бороду, виходить на приступці під'їзду.

Булава. Що скажете молодий чоловіче? Да.

Ярчук. Здрастуйте.

Булава. Доброго здоров'я. А далі?

Ярчук. Оце і є Центральний науково-дослідний інститут культури й побуту?

Булава (на вивіску). Читайте, молодий чоловіче, розвивайтесь. Написано культурними буквами.

Ярчук. Тоді ви будете Булава?

Булава. І тоді, й тепер — Булава. А далі?

Ярчук. Порфирій Маркович?

Булава. Да-а, Порфирій Маркович, швайцар Інституту культури й побуту.

Ярчук. Прекрасно. Тоді дозвольте познайомитись: молодий науковий робітник Григорій Ярчук. Власне, поки що аспірант, призначений до вашого інституту.

Булава. А-а, дуже приємно. Ваш дорожній вигляд мене спочатку був збив.

Ярчук (добродушно). І правда, я поки що мало схожий на столичну людину.

Булава. Нічого, у нас прообразуєтесь. То це ви до товариша директора, Сергія Михайловича чи до їхнього заступника, Стефана Стефановича, чи до голови місцевому, товариша Мокроступенка, чи, може, до секретаря партії, товариша Вересая?

Ярчук. Ні, я поки що до вас, а до директора я ще встигну.

Булава. А-а! Та він, положим, не скоро й приїде.

Ярчук. Ну, от і гаразд.

Булава. А звідки ж ви, дозвольте поцікавитись, знаєте моє ім'я і по батькові?

Ярчук. Хто ж не знає серед людей науки Порфирія Марковича?

Булава (розгортаючи бороду). Да-а-а. Воно, положим, таки й правда.

Ярчук. Чув, багато чув про вас, і листа вам привіз.

Булава. А-а! Який же то лист? Від кого?

Ярчук. А з вашого рідного міста. Від Миколи Андронівича Горovenка, швейцара Інституту нормальної анатомії.

Булава. А-а-а! Не може бути!

Ярчук. Як же? Старий приятель не забув про вас і часто згадує й розповідає, як ви співчували йому й раділи, коли він винайшов був свій кетгут.

Булава. Ну, як же!.. кетгут... пам'ятаю: нитки такі для зашивання внутрішніх ран. Ах, ти ж, боже мій! Да-а... Як зараз пам'ятаю. От, каже, куме Порфирію Марковичу, який я їм приготував кетгут! Професора ще сто років не зможуть такого приготувати з своїми мікроскопами по тих лабораторіях! Просто спокою не давав з своїм кетгутом. На тому й прославився...

Ярчук. Ну, так от. Дізнавшись від знайомих, що я їду до вашого інституту, Микола Андронович велів передати вам цей лист і свій приятельський привіт.

Булава. Велика приємність, молодий чоловіче, велика приємність. Так ви бачили самого Миколу Андроновича? Пройдім туди, до клумбів, посидимо на ослінчику...

Ярчук. З приємністю.

Булава. Нема, нема тепер таких. Помирають справжні люди. Не знаю, може, десь ще й знайдеться який швайцар, а так, по інших місцях — переводяться люди нінащо. А які були швайцари! Гвардіони, а не люди. Бувало стоїть коло вішалки, як той генерал. Іншим разом по четвертній за день збирає. Пошана, увага... Ах, Микола Андронович. Ось воно — стара дружба! Десять років не бачились, а не забув. Да-а-а. Прочитаємо. *(Іде до інституту)*.

Ярчук *(до глядачів)*. Чи не варто ж було привезти подібний лист від одного швейцара, щоб другий швейцар міг пережити такі приємні хвилини? Я думаю, що варто було.

5

Чути голоси Олі та Васи. Ярчук затримується за колоною під'їзду, слухає. Оля й Вася входять, украй збуджені суперечкою.

Вася. Я не розумію одного...

Оля. Та ти вислухай!

Вася. Ні, ти вислухай! Я ставлю питання принципіально!

Оля. А я хіба ставлю інакше?

Вася. Тоді зрозумій, що я хочу сказати.

Оля. Ну?

В а с я. Я питаю тебе, що таке учений секретар Інституту культури й побуту взагалі, в принципі?

О л я. А по-твоєму, що?

В а с я. Насамперед, це — міцний науковий робітник, праці якого мають самостійне значення. Без цього йому копійка ціна, і ніякого авторитету він ніколи не завоює. Ти згодна з цим? Ось чому ми висуваємо Романа Убий-батька.

О л я. Але ти забуваєш, що учений секретар повинен мати адміністративні здібності і вміти розбиратися в людях. А Роман, як відомо...

В а с я. Що тобі відомо? Мені відомо тільки, що в нього широка і щира душа, що він людина політичних принципів. Але це — його перевага!

О л я. Про яку я прекрасно знаю! Але ця перевага не може замінити йому адміністративних здібностей, яких у нього нема. Це по-перше. А по-друге, твій аргумент б'є не мене, а тебе!

В а с я. Чому?

О л я. Тому що, висуваючи таку цінну наукову силу, як Роман, на секретарську посаду, ти відриваєш його від основної наукової роботи. І, нарешті, він сам не хоче й пальцем кивнути, щоб допомогти своєму призначенню.

В а с я. Ну, ще б пак! І це — принципіальне заперечення?!

О л я. В кожному разі це додаткова трудність. А по-моєму, ученим секретарем може бути Мокроступенко.

В а с я (схоплюється). Хто?

О л я. Мокроступенко.

В а с я. Та ти розумієш, що ти кажеш? Ти, очевидно, забула, що казав товариш Вересай на засіданні партійного комітету! Учений секретар повинен здійснювати лінію партійної організації, а не Бережного! Ти це розумієш? Він мусить допомогти нам по-більшовицькому організувати учбову роботу.

О л я. Ти ж говорив, що учений секретар — це насамперед серйозний науковий робітник.

В а с я. А хіба наука у нас одірвана від політики?

О л я. А хіба адміністративні функції одірвані від політики.

В а с я. Але Мокроступенко! Цей профбюрократ! Ні, я не можу тебе зрозуміти! Не можу! (Обурений виходить).

О л я. Васю! Почекай же! (Пішла за ним).

Я р ч у к (*входить, посміхаючись*). Прекрасно. Він — за здібності наукові, а вона — за адміністративні. Але багато незрозумілого. Хто ж поведе мене по цій невідомій землі?

Бу л а в а (*з'являється*). Да-а, молодий чоловіче, да-а. Пише, значиться, Микола Андронович, що не ті тепер часи настали, і говорить, що темпора мутантур, то їсть наука пішла в другий бік і, значиться, кетгút уже його не приймається. Ха-ха-ха! Розтрогали ви мене цим листом, молодий чоловіче, розтрогали. Не приймається! Темпора мутантур, ха-ха-ха! (*Аж сльозу витер*). Повеселили на старості літ. Може, й я вам зроблю щось приємне в житті.

Я р ч у к. Дякую. А ви життя інституту, мабуть, добре знаєте...

Бу л а в а. Ще б не знати, коли з моменту заснування культури й побуту я незмінний швайцар! Усі входящі й виходящі у мене в голові.

Я р ч у к. Папери?

Бу л а в а. Ні, молодий чоловіче, люди, а не папери.

Я р ч у к. Цікаво. А чому входящі й виходящі?

Бу л а в а. Бо люди, як і папери, — кожен має на собі резолюцію. Та ще й не одну, а дві.

Я р ч у к. А чому дві?

Бу л а в а. А як же? Одна — за, а друга — проти.

Я р ч у к. Цебто одна написана друзями, а друга — ворогами? Так я вас зрозумів?

Бу л а в а. Так. Хвалю. Поясню на прикладі. От узяти професора Катерину Іванівну Криницьку. Прекрасна жінщина і немолода вже, а, безумовно, має дві резолюції. Одну від секретаря партії...

Я р ч у к. Погану?

Бу л а в а. Угадали.

Я р ч у к. За що?

Бу л а в а. За те, що не завжди поціляє в марксистську точку.

Я р ч у к. А другу?

Бу л а в а. Від директора, товариша Бережного.

Я р ч у к. Хорошу?

Бу л а в а. Безумовно, підходящу.

Я р ч у к. За що?

Бу л а в а. За те, що від секретаря партії має погану.

Я р ч у к. Цікаво. А звідки ж ви це знаєте?

Булава. Сам чув, як подавав їм пальта і калоші.

Ярчук. Надзвичайно цікаво. Ви, як видно, багато читаєте. От і зараз бачу вас з книжкою.

Булава. Да-а, у мене завжди якась книжка. Це вчора ввечері секретар партії одягався та й забув у гардеробній. А книжка важна, директор сочинив, під назвою «Думки педагога». І напис тут зроблено — секретареві від Сергія Михайловича. «З більшовицьким привітом».

Ярчук. Цікаво. «С. М. Бережний. Думки педагога. Том перший». (Перегортає). Це ви підкреслили?

Булава. Де?

Ярчук. Оце. І нотатка збоку: нонсенс.

Булава. А-а, ні. Я більш в голові замічаю. Це, мабуть, товариш Вересай підкреслив, а може, той, другий, — як, кажете, прізвище?

Ярчук. Нонсенс.

Булава. Ага, ну то він і покреслив. Не вміє берегти книгу. Некультурна людина.

Ярчук (посміхається). Що правда, то правда. А скажіть... видно, Сергій Михайлович дружно працює з товаришем Вересаєм, коли подарував йому книжку? (Знаходить нотатки, перечитує).

Булава. А працюють. Хоча Стефан Стефанович, заступник їхній, на секретаря партії зуб точить. Видно, щось там у них зачепилося.

Ярчук. Зачепилося, кажете? (Перепишує дещо в записну книжку).

Булава. Да-а, зачепилось, та ще й неабияк. Війна по всьому фронту.

Ярчук. За що ж воюють?

Булава. Товариш Вересай за марксистську проблему, а Сергій Михайлович — за Стефана Стефановича. Сьогодні якраз останній бій за вченого секретаря інституту. Вересай стоїть за Убийбатька, проти Мокроступенка, а Стефан Стефанович — за Мокроступенка, проти Убийбатька.

Ярчук. А Сергій Михайлович?

Булава. За того, хто буде для нього найкращий.

Ярчук. Прекрасно. (Повертає книжку). А що ж воно за людина, той Вересай?

Булава. Кажу ж вам — секретар партії і науковий педагог. За допомогою марксистської проблеми бачить людину наскрізь.

Ярчук. Невже? А Убийбатько?

Булава. Роман Дмитрович? Це історичний аспірант більшовицької науки. Був квалем, а тепер пише сурйозну дисертацію і доказує, що при нашій, сказать, Радянській владі не може бути падлеців. Ну, не знаю, чи докаже.

Ярчук. Дуже цікаво! А Мокроступенко хто?

Булава. Голова місцевкому. Теж підходящий учений, але цей більше нащот того, щоб членські внески акуратно вносили.

Ярчук. Членські внески? Так, так... Надзвичайно цікаво. А хто ж все-таки буде ученим секретарем, Мокроступенко чи Убийбатько? Хто, по-вашому, переможе?

Булава. Переможе, молодий чоловіче, той, хто поцілить у точку. Замітьте мої слова: завжди той перемагає, хто у точку поціляє.

Ярчук. Ха-ха-ха! Прекрасно сказано, Порфирію Марковичу. Ви прямо філософ. У точку?

Булава. У точку, молодий чоловіче, тільки в точку!

Обое сміються.

Ярчук. Дякую, Порфирію Марковичу. З вами так приємно розмовляти.

Булава. На здоров'ячко. Та й у вас, молодий чоловіче, я бачу, великий талант до науки. Ну, погуляйте по квітничку... Як вас по батькові величати?

Ярчук. Григорій Філаретович.

Булава. Дуже радий з вами познайомитись, Григорію Філаретовичу. Приемний ви молодий чоловік, приемний. Ну, погуляйте, скоро й начальство прибуде. (Пішов до інституту). Да-а, Миколо Андроновичу, да! Увірвався кетг'ут, але живе культура і поб'ут! Ха-ха-ха! (Зникає за дверима).

7

Ярчук (посміхається до глядачів). Увірвався кетг'ут, але живе культура і поб'ут... Прекрасно! Життя збагачує нас на кожному кроці. (Наспівує).

Пахуча квітка прерій...
(Пішов у сад).

8

Входять Оля і Вася, в стані ліричного примирення.

Вася (тихо, уважно веде Олю під руку). Олю...

Оля. Що, Васю?

В а с я. Хороше.

О л я. Да, Васю... прекрасно.

Сідають на лаву. Пауза.

В а с я. Отак би й сидів з тобою завжди.

О л я. Та що б з того вийшло?

В а с я. Почекай.

О л я. Та я ж чекаю.

В а с я. Тобі ж хороше?

О л я. Дуже.

В а с я. Ну, от. Значить, ти повинна мене зрозуміти.

О л я. А ти повинен зрозуміти мене.

В а с я. Чекай же! Ти ж розумна, хороша дівчина.

О л я. І ти ж розумний, хороший хлопець. Тільки до чого це ти ведеш?

В а с я (*спалахнув*). Та почекай же ти, нарешті! Я тобі кажу, що ти розумна.

О л я (*спалахнула*). А я тобі кажу, що ти теж не дурний.

В а с я. Олю!

О л я. Васю!

В а с я. Олю! (*Заспокійливо взяв її руки, пригасив полум'я суперечки*). Хороше?

О л я. Хороше.

В а с я. Ну, от! А коли я тобі кажу, що секретарем повинен бути Убийбатько, то ти відповідаєш...

О л я. Що секретарем повинен бути Мокроступенко.

В а с я (*схоплюється*). Іди від мене! Чуєш? Іди геть! (*Повертається сам, налітає на Ярчука, що йде назустріч, збиває його з ніг*). Пробачте!

Оля сміється.

9

Я р ч у к. Одначе. Темперамент у вас, дорогий товаришу...

О л я (*побачивши Убийбатька*). Романе! Поспішай на допомогу! Тут Вася чоловіка звалив.

10

В х о д и т ь У б и й б а т ь к о, широкоплечий, мужній, відкрите чоло, буйна чуприна.

У б и й б а т ь к о. Ну, це дійсно некультурність з твого боку, ботанік. Людину звалити. Забились, товаришу?

Я р ч у к. Та ні, не дуже.

У б и й б а т ь к о. Ну, значить, мириться.

Ярчук. Та ми, власне, й не сварилися. Я просто йшов по алеї, читав. Коли це раптом — бах!

Всі сміються.

Убийбатько. Ви якого курсу?

Ярчук. Я — аспірант.

Вася. Аспірант? Якої кафедри?

Ярчук. Філософської. Сьогодні тільки прийшов до вашого інституту, як бачите. Он і книжки, увесь мій багаж, так би мовити, отпіа теа...

Вася. Ну, от свіжа людина! Хай скаже.

Оля. Да, да, хай скаже!

Ярчук. Будь ласка. В чім річ?

Вася. Питання принципіальне: який, по-вашому, повинен бути учений секретар Інституту культури й побуту? В широкому розумінні цього слова.

Оля. Атож. Як ви собі уявляєте його функцію?

Убийбатько (з посмішкою). Починається. (Сів на лаву, розгорнув книжку, читає).

Ярчук. На жаль, я не знаю, про що ви сперечаєтесь. Але загалом кажучи (до Олі), учений секретар повинен мати певні адміністративні здібності. Інакше йому важко буде тримати лінію.

Оля. От! Бачиш? Вашу руку!

Ярчук. З задоволенням. Але з другого боку (до Васи), говорячи принципіально...

Убийбатько (підвів голову, слухає).

Ярчук. Говорячи принципіально, ученим секретарем повинна бути людина, що має цінність насамперед як науковий робітник. Інакше він не матиме ніякого авторитету.

Вася. От! Чуєш? Вашу руку! Будьмо знайомі. Василь Шведенко.

Убийбатько. В минулому — фрезеровщик, в майбутньому — соціолог, а на даному етапі — ботанік.

Ярчук. Ботанік? Яким чином?

Вася. Мовчи!

Убийбатько. Ні, навіщо ховати? Сей учений муж спійманий у ту хвилину, коли, обриваючи пелюстки рожевої квітки, він намагався відкрити таємницю серця однієї милої дівчини. За що й прозваний ботаніком.

Вася. Одним словом, скорочено — Вася.

Ярчук. Дуже радий. Григорій Ярчук, скорочено — Гриша.

В а с я. Ну, от. А це — знайомтесь.

О л я. Незаймай.

Я р ч у к. Пробачте...

В а с я. Та ні, це в неї таке прізвище. А втім, вона взагалі істота уперта й суперечлива.

О л я. Ми з вами потім поговоримо. А зараз я маю декому подзвонити. До побачення. *(Пішла в інститут)*.

В а с я. Дзвони, дзвони, нічого не вийде! Комсомол на нашому боці. *(На Убийбатька)*. А це — наш майбутній учений секретар.

У б и й б а т ь к о. Який там секретар! Роман Убийбатько. *(Тисне руку)*. В житті люблю політекономію...

В а с я. І Наталку Рогоз.

У б и й б а т ь к о *(загрозливо)*. Ботанік!

Я р ч у к. Дуже радий познайомитись.

11

Входить К р и н и ц ь к а. На ходу читає і править коректурні аркуші. Віддавши справі й своїм думкам, відповідає коротко, іноді не до речі.

В а с я. А ось і Катерина Іванівна!

К р и н и ц ь к а *(одриваючись від коректури)*. Да. Що ви сказали?

В а с я. Я? Абсолютно нічого. Ви кажете — здрастуйте, а я відповідаю — здрастуйте. От і все.

К р и н и ц ь к а. Здрастуйте. Як вам це подобається? Навмисно, чи що, плутають?

В а с я. Хто?

К р и н и ц ь к а. Коректори. У мене написано: «зв'язати двох слів», а тут — «зв'язати двох ослів». Не розумію.

В а с я. Да, важко. Хоча коректори можуть.

У б и й б а т ь к о. Наш новий товариш — Григорій Ярчук, аспірант філософії.

В а с я. Наш старий друг, Катерина Іванівна Криницька, професор історичних наук.

Я р ч у к *(посміхається)*. Дуже радий. Читав ваші лекції, знаю.

К р и н и ц ь к а. Не сподівалась на таку популярність.

Я р ч у к. Не знаю, що в таких випадках треба відповідати.

К р и н и ц ь к а *(з цікавістю)*. А от скажіть... ваша думка про мою останню книжку?

Я р ч у к. Книжка вельми цікава. Але, пробачте... марк-
сизму в ній щось я не помітив.

В а с я. Убив. От провінціал нещасний, ніякого такту.

К р и н и ц ь к а. Дякую. (Тисне Ярчуківі руку). Так
завжди робить: прямо, без лицемірства.

У б и й б а т ь к о. Да, це дійсно...

Я р ч у к (до Криницької). Вибачте, я не хотів вас об-
разити.

К р и н и ц ь к а (вже заглибилась у коректуру). Ну,
от ще! У мене: «цілком одверто», а тут «кілком одперто»...

У б и й б а т ь к о. Здорово.

Чути сирену автомобіля.

В а с я. Тихо! Директор приїхав!

Я р ч у к. А, директор. Це до речі.

В а с я. Першим вилазить Стефан Стефанович. Наст-
рій веселий, це треба взяти на увагу. А директор щось
бубонить шоферу.

12

Входить Р у ж е в с ь к и й, європеець у золотих окулярах.

Р у ж е в с ь к и й. Привіт. Ох, я сі насміяв допіру, тож
мені ниньки веселий день. Ай, хай би грець!

В а с я. Розкажіть, хай і нам стане весело.

Р у ж е в с ь к и й. Ох, то вже була кумедія, ви тільки
з'явіть. Директор сі вчепив до руля, шофера одсторонив
та й повів машину вперед, а вона, розумієте, вбік... Той
його шарпає за руки, не дає, а він одне: сам їхатиму, та й
уже. А ми собі з туваришем Хортевичем сидимо тихісько
та вже тільки потерпаємо, най тя шляк трафить. Той на
нього гримить, не туди крутиш, а він сі опирає та й іде
далі, бігме. А товариш Хортевич тільки стенографує тую
лайку. То вже мені ниньки веселий день, ха-ха-ха!

К р и н и ц ь к а. Нічого собі, весело. Так можна роз-
битися й людей покалічити.

Р у ж е в с ь к и й. А то, звісно, ризикована річ; то є
газарт, бігме. То вже ми з туваришем Хортевичем потер-
паємо,— а, хай би грець!

Я р ч у к (до Убийбатька). Що воно за один, цей не-
приемний дядя?

У б и й б а т ь к о. Заступник Бережного.

Ружевський. Що кажете?

Убийбацько. Кажу, що ви є Стефан Стефанович.

Ярчук (мило посміхається). Григорій Ярчук.

Ружевський. А, ви сі з'явили? Добре. Зайдете пізніше до мого кабінету. О, вже йде старий.

13

Входить Бережний. За ним, як тінь, ніде й ні на крок не відступаючи,— плюгавий, мовчазний і непомітний Хортевич, у якого замість обличчя, здається, є тільки шорстка лопата бороди сірого, неприємного кольору.

Бережний (на ходу). Я сказав «так» і перетакувати не буду. Не маю звички перетакувати. Хай друкують те, що написано.

Хортевич (на знак згоди мотає головою і стенографує).

Бережний. Що скажете, шановне товариство?

Вася. Доброго ранку.

Бережний. Привіт, привіт. Переходьте до діла.

Вася. Вітаємо з новими успіхами.

Бережний. З якими саме?

Вася. Самі ведете машину.

Бережний (зміряв його поглядом). Угу. Сам, хлопче, сам. А хіба комсомол заперечує?

Вася. Ні, комсомол спочатку вивчає справу, а потім уже заперечує, якщо не згоден.

Бережний. Угу. Яку ж це справу?

Вася. Та я ж говорю про вченого секретаря. Ми настоюємо, щоб у цьому питанні була зважена громадська думка інституту.

Бережний. Хто це «ми»?

Вася. Аспіранти.

Бережний. Угу. Цебто ви — громадськість, а я — не громадськість. Думка аспірантів відповідає лінії партії, а думка директора — не відповідає?

Вася. А коли відповідає, то чому б же директорові не діяти спільно з партійною та комсомольською організацією? Погодьтеся, що це дивно.

Криницька. Дуже дивно. У мене: «дух і матерія», а тут «бухгалтерія».

Вася. До того ж ще й подвійна.

Бережний (недочувши). А мені видається дивним

ваше недоречне хвилювання, товаришу Шведенко. Може, ви самі хочете бути ученим секретарем?

Вася. Я? Ні, товаришу директоре, думаю, що моя кандидатура не підходить.

Ярчук. Пробачте, товаришу директоре. Я не досить зорієнтований в житті інституту, і тому мій голос може здатися трохи несподіваним. Але я цілком приєдную його до голосу громадськості.

Убийбатько (до Криницької). Ого! Та він цікавий хлопець.

Бережний. Тобто?

Входить Оля, підходять ще кілька аспірантів.

Ярчук. Тобто я так само, як і вони, вважаю, що місце ученого секретаря повинно бути забезпечене за найбільш достойним.

Оля. Правильно.

Бережний. А ви хто такий?

Ярчук. Я — новий аспірант, Григорій Ярчук.

Бережний. Теж представник якоїсь групи?

Ярчук. Одної з вами.

Бережний. Не розумію.

Ярчук. Я хоч і молодий, але комуніст, як і ви.

Бережний. (уважно з ледь помітною посмішкою глянувши на нього). Непогано.

Вася. Ну от! Значить, ми ставимо питання спільно.

Бережний. Запишіть. В питанні про вченого секретаря не припускати склоки й непотрібного ажіотажу. Вирішити справу закрито, щоб вулиця не могла скакачу й плясаху веселими ногами. Новому аспіранту... як вас?

Ярчук. Ярчук.

Бережний. ...Ярчукові з'явиться в мій кабінет для розмови. Здорову критику вітаю. Все.

Хортевич мотнув головою, записав.

Вася. Значить, товаришу директоре...

Бережний (перебив). Я сказав «так» і перетакувати не буду... Ясно? (Пішов до інституту).

Вася (до товаришів). А вам ясно?

Ярчук. Поки що не дуже. Але треба діяти.

Ружевський (розвів руками). І отак завжди, бігме. Ну вже й старий, мамцю моя!..

Всі йдуть до інституту.

Булава виходить назустріч і широко відчиняє двері перед директором. Стіни інституту розсовуються. Відкривається перспектива сходів, застелених килимовими доріжками. Нагорі сходи заламуються праворуч і ліворуч. Посередині троє масивних дверей, оббитих темною цератою. На дверях скляні червоні таблички з золотими написами:

«ДИРЕКТОР ІНСТИТУТУ», «ЗАСТУПНИК ДИРЕКТОРА»,
«СЕКРЕТАР ПАРТКОЛЕКТИВУ».

Булава йде сходами нагору, відчиняє двері директорового кабінету й згори вітається.

Булава. З добрим ранком, Сергію Михайловичу!
Бережний. Здрастуйте, здрастуйте, товаришу
Булава.
Ружевський. То я в тій хвилі буду у вас.
Бережний. Гарзд.

Бережний іде з Хортевичем до свого кабінету. Ружевський — до свого; решта розходяться сходами — праворуч і ліворуч. Булава спускається вниз — до гардеробної, де його не видно. Ярчук вносить свій «багаж», кладе його біля сходів, пригладжує чуба й піднімається до кабінету Ружевського. Біля нього затримується Убийбацько.

15

Убийбацько. Явитись начальству?
Ярчук. Так. Я ж нічого й нікого тут не знаю. Життя інституту для мене — terra incognita. Хто чим дихає і чого прагне — нічого не знаю. Бачу, якась боротьба. Але коріння її від мене скрите.

Убийбацько. А чого ж скрите? На мою думку, все ясно. Боремось за гармонію розуму й серця і ненавидимо всяку повзучу твар.

Ярчук. Так, любити їх нема за що...

Убийбацько. Не можу дивитись, як вони влазять в життя з витягнутими шиями, з зігнутою спиною і з підлою формулою на губах: «До ваших послуг». Ненавиджу.

Ярчук. Ех, Романе! Болюче питання зачепили. Через таких мені й перевестись довелося. Але, знаєте... чи варті всни зненависті?

Убийбацько. А як же?

Ярчук. Я думаю — досить і самого презирства. Почуття за нашого часу надто дорогі. Зненависть треба бе-

регти на сильного ворога, на шкідника, а плазунів я просто зневажаю, і з них цього досить.

Убий батько. Як вам сказати? Благородних шкідників я щось не знаю. Всі вони підлі, а плазуни — особливо небезпечні. Один псує машини, а другий — людські душі.

Ярчук. Прекрасно сказано. Ви зразу поглибили питання. (Тисне йому руку). Якщо ми станемо друзями, то я скажу, що починаю життя в цьому інституті прекрасно.

А тепер — мушу являтися. (Стукає до кабінету Ружевського, звідти чути відповідь: «Можна». Зникає за дверима).

Убий батько. Цікавий парняга.

16

Сходами підіймається Наталя Рогоз.

Наталя. Здрастуй, Романе!

Убий батько. А, Наталка! Здрастуй!

Наталя. Ну, які новини? Ти, звичайно, як завжди: пообіцяв і не прийшов.

Убий батько. Розумієш, працював і забув. Згадав о третій годині ночі, але вже незручно було заходити.

Наталя. Ну, ще б пак, о третій годині. Ось тобі книжка, яку ти просив для своєї роботи. Насилу дістала.

Убий батько. Ти геніальна, Наталко! Дякую.

Наталя. Ні, ти геніальний. Навіть не подзвонив.

Убий батько. Це дійсно. Некультурність. Забув.

Наталя (дивиться на нього з ніжністю). А ти хоч лягав на ніч?

Убий батько (ніяково). Розумієш...

Наталя. Забув?

Убий батько. Атож.

Наталя. Ну, гаразд. Які новини? Як справа з ученим секретарем?

Убий батько. Поки що на мертвій точці. Бережний продовжує крутити і опиратися. Треба порадитись з товаришем Вересаєм. А тим часом у нас тут відбулася чергова перепалка. Вася розвинув такий наступ, краще не треба.

Наталя. Молодець, ботанік!

Убий батько. А тут несподівана підтримка.

Наталя. Хто ж це?

Убий батько. Наш новий товариш, філософ. Оце щойно прийшов.

Н а т а л я. Як прізвище?

У б и й б а т ь к о. Ярчук.

Н а т а л я. Не чула такого.

У б и й б а т ь к о. Хлопець цікавий. Зразу, розумієш, одрізав Бережному: «В питанні про вченого секретаря приєднує свій голос до голосу громадськості». Я певен, що він тобі сподобається.

Н а т а л я. Дякую. А як по-твоєму, ти мені подобаєшся?

У б и й б а т ь к о. Цього питання не вивчав. І розмова зараз не про мене.

Н а т а л я. Про кого ж?

У б и й б а т ь к о. Я кажу про Ярчука.

Н а т а л я (*посміхнувшись*). Але, на жаль, я не вмю підтримувати розмови про людину, якої не бачила. Вибач. (*Пішла нагору праворуч*).

У б и й б а т ь к о (*знижує плечима*). Вона, здається, незадоволена з мене. От біда. Мабуть, щось сказав не так. (*Пішов нагору — ліворуч*).

17

З кабінету Ружевського виходять Ружевський та Ярчук.

Ярчук. Я сказав все, що відчував, тепер покладаю на вас.

Ружевський. Се дуже мене тішить. Ви людина з головою, бігме. Радий був зазнайомитись.

Ярчук. Дякую. (*Посміхається*). Працювати в інституті разом з вами, Стефано Стефановичу, в інституті, яким керує така людина, як Бережний, це моя давня мрія.

Ружевський. Чудово. Навантажимо вас за вашими здібностями. Ходіте, я появлю вас Сергію Михайловичу. Ниньки його роздратував той Василь Шведенко, але то ще краще.

Ярчук. Цілком покладаю на вас, Стефано Стефановичу!

Пішли до кабінету директора.

18

Булава (*виходить з гардеробної, дивиться у вікно*). Товариш Вересай... з Горгулею про щось розмовляє. Ага, мабуть, якийсь непорядок знайшов у Івана Петровича,

пробирає. Ага, так йому й треба. Ну, вже в мене того не буде (*Готується*). Свіжі газети... «Думки педагога»... все в порядку.

19

Входить В е р е с а й.

Б у л а в а. Доброго ранку, товаришу Вересай!

В е р е с а й. Здрастуйте, Порфирію Марковичу. (*Відсовує Ярикукові книги*). Що це ви тут барикади якісь улаштували? Приберіть, будь ласка, цю пересувну бібліотеку.

Б у л а в а. Ах, ти ж... (*Прибирає*). Не догледів! (*Подає книжку*). Учора ви залишили в гардеробній «Думки педагога», прошу одержати. А також свіжі газети — скоро наші в Лігу націй поїдуть засідати, а Німеччина проти марксистської проблеми,— теж прошу одержати.

В е р е с а й (*посміхнувся*). Нічого, Порфирію Марковичу. Марксистська проблема якось видержить, а от за Німеччину — ручатись не можна. Ну, а ви ж самі за яку проблему?

Б у л а в а. Як сказав філософ Мартин Задека, людина сама себе ніколи не розгадає, а других розгадає.

В е р е с а й. Політик ви, Порфирію Марковичу.

Б у л а в а. Да-а, Федоре Васильовичу, коло того ходимо. Благодарствую. (*Взяв книги, пішов у гардеробну*).

20

Вересай підходить до дверей свого кабінету. Боковими сходами з коректурою йде К р и н и ц ь к а.

В е р е с а й. Привіт, Катерино Іванівно! Як живемо?

К р и н и ц ь к а. Здрастуй. До речі. Ти мав рацію, Федоре Васильовичу.

В е р е с а й. В чому це?

К р и н и ц ь к а. Та коли критикував мою книжку.

В е р е с а й. Зрозуміла, нарешті? Тим краще.

К р и н и ц ь к а. Ще б не зрозуміти, коли вже до периферії дійшло. Сьогодні один при всьому чесному народі бухнув: «Книжку вашу читав, але марксизму в ній щось не помітив».

В е р е с а й. Ну, це вже занадто.

К р и н и ц ь к а. Чого — занадто? Що думав хлопець, те й сказав.

В е р е с а й. Хто ж це тебе так нещадно?
К р и н и ц ь к а. Тут один новенький. Сьогодні лише
прибув. Людина, як видно, пряма, чесна, без всяких отих
(у коректуру) штучок... Розумієш, у мене написано: «рево-
люція на сході», а тут «резолуція насподі».

В е р е с а й. Весела коректура.

21

Н а т а л я (входить). Доброго ранку, Федоре Васильо-
вичу.

В е р е с а й. Здрастуй, Наталко.

К р и н и ц ь к а. Ну? Познайомилась з новеньким?

Н а т а л я. Ви про Ярчука?

К р и н и ц ь к а. Так. Він справляє непогане враження.
Я певна, що він тобі сподобається.

Н а т а л я. Уже вдруге чую це саме. Де ж він, той зна-
менитий Ярчук? Хоч би побачити.

В е р е с а й. Ну, що ж, побачимо. Але ж занадто він
тебе, Катерино Іванівно. Ярчук, кажеш, прізвище? (*Запи-
сав*). Голови, сподіваюсь, не вішаєш?

К р и н и ц ь к а. Чого вішати? На помилках учимось.
І так все життя.

Н а т а л я. От оптимістка!

К р и н и ц ь к а. Була б песимісткою, давно б заміж
вийшла.

В е р е с а й. Ну, ти мені при Наталці таких шкідливих
думок не розводь. А щоб випробувать твій оптимізм, ось
вам бойове завдання. (*Дістає рукопис*). Візьміть цей руко-
пис, прочитайте, напишіть свою думку, дайте прочитати
Убийбатьку, професору Дорадченку й іншим членам пар-
тії. Потім разом з рецензіями передасте мені. Я вже про-
читав. Справу доведеться ставити на партійному комітеті.

Н а т а л я (*взяла рукопис, глянула*). А, Ружевський.
Цікаво, чим він ошчасливив світ.

В е р е с а й. Тепер друге. «Думки педагога» читали?

К р и н и ц ь к а. По правді сказати, не встигла.

В е р е с а й. А ти?

Н а т а л я. Не читала.

В е р е с а й. А Убийбатько?

Н а т а л я. Не знаю.

В е р е с а й. Погано. Ото й погано, що не читаєте і знать
не знаєте. А він там таких «думок» насадив, що хоч підряд

вирубуй. Воювати доведеться, і воювати дуже серйозно. Візьміть книжку в бібліотеці. Почитайте.

К р и н и ц ь к а. Проморгали, виходить. Ходім, Наталко. *(Пішли вниз)*.

22

В е р е с а й. Наталко, на хвилину. *(Та затримується)*.
Що ж це в тебе з Романом? Не виходить?

Н а т а л я *(спалахнула)*. А що в мене з Романом? Що не виходить?

В е р е с а й *(сміється)*. Та ні, я не про те.

Н а т а л я. Про що не про те? А про що ж?

В е р е с а й. Я про друге. Проект програми для заочного факультету ви скоро подасте?

Н а т а л я. А-а, ви про це! Половину вже проробили. А зараз він увесь час сидить коло своєї праці, не відірвеш його. Зарився в книжки, як Фауст. Нічого з ним не зробиш.

В е р е с а й. Ну, так уже й нічого. Я думаю, дещо ти все-таки могла б на нього вплинути.

Н а т а л я. Ви про що?

В е р е с а й. От тепер про те саме.

Н а т а л я. Секретареві парторганізації про такі речі говорити не можна.

В е р е с а й. Не тільки говорити, а на ближчий порядок денний поставлю.

Н а т а л я. Сторони на обговорення не з'являться. *(Сміючись, зникає внизу)*.

В е р е с а й. Ха-ха-ха! А ми все-таки спробуємо.

23

Проходить У б и й б а т ь к о, побачив Наталю, поспішає за нею.

В е р е с а й. Роман!

У б и й б а т ь к о. Привіт, Федоре Васильовичу!

В е р е с а й. Та ти почекай. *(Вітається)*. Як посувається твоя праця?

У б и й б а т ь к о. На мою думку, незадовільно.

В е р е с а й. А ти відклади на час. Візьмись до чогось іншого.

У б и й б а т ь к о. Так можна й зовсім одбитись від роботи.

Вересай. Ну, от уже й зовсім. Програми — теж серйозна річ. Без тебе їм не впоратись, а ти не вилазиш із бібліотеки. Фауст! (Сміється). До речі, на тебе поступила скарга.

Убийбацько. На мене? Від кого?

Вересай. Мало приділяєш уваги людині.

Убийбацько. Якій людині?

Вересай. Та от Наталка заявила...

Убийбацько. Наталка? Невже? Що ж вона сказала?

Вересай. Сказала, що ти не хочеш працювати з нею над програмами.

Убийбацько. Я?! Не хочу працювати з Наталкою? Ну, я їй зараз скажу... (Хутко виходить).

Вересай (сміється). Неодмінно скажи!

24

Вересай підходить до свого кабінету, з директорового кабінету вишов Ярчук. Настрій піднесений.

Ярчук. Прекрасно! (Побачив Вересая, на мить зняковів).

Вересай уважно, з ледь помітною посмішкою дивиться на нього.

Ярчук. Пробачте.

Вересай. Будь ласка.

Ярчук. Мені треба бачити товариша Вересая.

Вересай. Ви — новий аспірант?

Ярчук. Так. Ярчук. Оце тільки приїхав.

Вересай. Чув.

Ярчук. А ви, може, товариш Вересай?

Вересай. Він самий. Що ж це ви так жорстоко розкритикували професора Криницьку?

Ярчук. Як? Ви вже знаєте про це?

Вересай. Чув, чув.

Ярчук. Розумієте, яось так вийшло. Книжка дійсно має хиби з марксистського погляду. А я щойно приїхав і так яось, не знаючи людей... рубнув просто... (Посмішка).

Вересай. Рубнули? А воно, знаєте, поспішиш — людей насмішиш.

Ярчук. Як? Хіба ви лекції Криницької не критикуєте?

Вересай. Ні, критикуємо, але не кажемо, що в неї

нема нічого спільного з марксизмом, як ви їй заявили. Криницька — стара комуністка, і повчитися у неї, я думаю, вам не завадило б. Зрозуміли?

Ярчук. От. А я згарячу, ні з ким не поговоривши... Зробив помилку. Пробачте, товаришу Вересай. Сам не знаю, як це в мене вийшло. Я просив би кілька хвилини.

Вересай. Ну, що ж, заходьте, поговоримо. *(Пішли до кабінету).*

25

Зверху йде Вася, знизу Наталя з книжками.

Вася. О, Наталя! Я тебе шукав. Скоріше! Ярчука не бачила?

Наталя. Та одчепіться ви з своїм Ярчуком, нарешті! Я його взагалі, ще й у вічі не бачила.

Вася. О, хлопець дотепний! Я певен, що він тобі сподобається.

Наталя. Ну, ви чули таке! Чи всі ви хочете посватати мене за цього Ярчука?

Вася. Посватати? Ти, мабуть, хочеш, щоб Роман убив мене.

Наталя. Заспокойся, він сам заявив, що Ярчук му- сить мені сподобатись.

Вася. От некультурність! А все-таки, де ж це наш філософ, Гриша Ярчук? Він повинен виступити з нами негайно одним фронтом — підтримати кандидатуру Романа.

Наталя. А виступить? Ти певен?

Вася. Хто? Ярчук? Безперечно, виступить! Коли б тільки Оля не встигла поговорити з ним раніше.

Наталя. Може, він нагорі? *(Пішла нагору — правору- ч).*

26

Оля *(збігає вниз)*. Товаришу Ярчук! Де ж він? Коли б тільки Вася не встиг поговорити з ним раніше. *(Зни- кає внизу).*

27

Булава *(входить з об'явою, читає)*. «Увага! Сьогодні, о 8-ій годині вечора, в приміщенні місцевкому відбудеться засідання місцевкому. Порядок денний: про членські внески. Доповідь зробить голова місцевкому Мокроступен-

ко. Присутність обов'язкова для всіх членів місцевому. Голова місцевому Мокроступенко». Да-а, треба повісити. (Вішає об'яву на дошку і йде в гардеробну).

28

Ярчук (виходить з Вересайового кабінету, витирає піт). Ху... Поговорили. (Підходить до дошки, читає об'яву). Прекрасно, Порфирію Марковичу!

Булава (з'являється). А, це ви, молодий чоловіче. Ну, як же справи?

Ярчук. Увірвався кетгút, але живе культура і побút.

Булава. Темпора мутантур? Ха-ха-ха!

Ярчук. Et nos mutamur in illis.*

Булава. Що кажете?

Ярчук. Я говорю, де тут міститься місцевком і това-риш Мокроступенко?

Булава. Членські внески? Сюди, молодий чоловіче, сюди, униз і праворуч. А я спочатку був не розібрав.

Ярчук. Не розібрали? А я саме це й сказав — et nos mutamur in illis.

Булава. Да-а... Етнóс, молодий чоловіче, етнóс. Це правда.

Ярчук. Дякую, мій чудовий екскурсоводе! (Пішов до місцевкому).

Булава. Ха-ха-ха! Прекрасний парняга! (Зникає в гардеробній).

29

Згори — Наталія та Вася.

Наталія. А може, він у директора?

Ружевський виходить з кабінету Бережного.

Вася. Пробачте. Ви не знаєте, Ярчук у директора?

Ружевський. Ярчук? Він був у нього перед кількома хвилинами, потім був у товариша Вересая, а зараз не знаю де. (Пішов до свого кабінету).

Вася. Значить, він десь на подвір'ї, дихає квітами. А тут скоро має початись засідання.

---

* Tempora mutantur et nos mutamur in illis — часи змінюються, і ми змінюємося з ними (лат).

Н а т а л я. Якась невловима людина.

В а с я. Нічого, ми його впіймаємо! (*Збігає вниз*).
Коли б тільки Оля не спіймала його раніше... (*Зникає з Наталею на подвір'ї*).

Р у ж е в с ь к и й з паперами хутко проходить із свого кабінету до кабінету Бережного.

30

О л я (*біжить нагору*). Ярчук! Товаришу Ярчук! Коли б тільки Вася не спіймав його раніше...

Дзвінок у швейцарській.

Б у л а в а. Мене! (*Урочисто підіймається сходами. З кабінету Бережного висувається голова Ружевського*).

31

Р у ж е в с ь к и й. Криницьку. На нараду. Та хутко мені, мамця... (*Зникає за дверима*).

Б у л а в а. На нараду, це можна. (*Входить Криницька*).
Катерино Іванівно, будь ласка — до кабінету.

К р и н и ц ь к а. Іду. (*Заходить до кабінету директора*).

32

Б у л а в а (*спускається вниз*). На нараду. Значить, бій кінчається і судьба записується до резолюції. Ану, що нам скаже про це Мартин Задека? Чия візьме? (*Сідає до столика, розгортає книжку й починає ворожити горошиною*).

33

В а с я (*входить, витирає чоло*). Це, нарешті, стає цікаво. Скажіть ви мені, один із семи древніх мудреців, де наш новий аспірант, товариш Ярчук?

Б у л а в а. А-а, приємний молодий чоловік, приємний.

В а с я. Та це я знаю, але скажіть, як упіймати цього приємного молодого чоловіка? Де він?

Б у л а в а (*жест назад*). У місцевкомі. Платить членські внески за місяць уперед, а не так, як ви та Убийбатько — з запізненням на три місяці.

В а с я. Дякую! Тепер він у моїх руках. (*Біжить до місцевкому*).

Булава. Так думав і Микола Андронович, аж поки наука не пішла в другий бік. А хто у кого в руках, про це ніхто не знає. (*Ворожить*). Сіріус... номер тринадцять... шукай під титулом «Планіда» у розділі Юнона, богиня олімпійська.

Вася (*повертається*). Нема!

Булава. Як — нема? Я сам направив його до місцевому.

Вася. Був — і нема.

Булава. А в директора?

Вася. Нема.

Булава. А в загальній канцелярії?

Вася. Нема.

Булава. Тоді це для мене проблема.

Вася. Отак само й для мене. (*Побіг знову на подвір'я*).

Бережний проходить із свого кабінету до кабінету Вересая.

Булава. В директора теж проблема. Видно, резолюція не виходить, пішов питатись у товариша Вересая. (*Іде до гардеробної*).

Знизу, звідки щойно вийшов Вася, з'являється Ярчук, посміхаючись.

Ярчук. Прекрасно.

Убийбатько (*іде згори*). Слухайте, товаришу, ви не бачили Васі, Олі, Наталки? Куди вони зникли?

Ярчук. Васі? Не бачив. А хто це — Наталка? Я навіть не знаю.

Убийбатько. Ви ще не знайомі? Е, це дійсно. Наталя Олександрівна — це... Я навіть не знаю, як вам сказати.

Ярчук. Чув, що дуже цікава жінка. Але, сказати по правді, мене так цікавить зараз одне шкурне питання, що про інше я поки що не думаю.

Убийбатько. Яке ж це питання, що так полонило вас?

Артист Титов у ролі Ярчука.
Спектакль «Соло на флейті».

Я р ч у к. Дуже прозаїчне: я не маю де ночувати.
У б и й б а т ь к о. О, це дійсно. А знаєте що, товаришу?
У мене прекрасна кімната. Живу я сам, як палець. Недалеко живе ботанік. Поселяйтесь у мене, будемо жити вдвох.
Я, знаєте, працюю зараз над деякими проблемами психіки нової людини. Коли хочете, будемо працювати разом.

Я р ч у к. З великою радістю!

У б и й б а т ь к о. Ну, от і прекрасно. Ви холостяк?

Я р ч у к. Поки що.

У б и й б а т ь к о. Ну, і я поки що. А хто скорше одружиться, тому й залишиться кімната. А другий мусить тоді знайти собі. Згода?

Я р ч у к. Ви мене... зворушуєте своїм ставленням. Я не знаю, як вам дякувати. Очевидно, слова тут зайві.

У б и й б а т ь к о. Значить, згода?

Я р ч у к. Ну, звичайно, згода! Дякую, друже... (Тисне руку).

У б и й б а т ь к о. Ходімте, я покажу вам наш кабінет. (Пішли нагору).

38

З кабінету Вересая виходить знервований Б е р е ж н и й.

Б е р е ж н и й (на дверях). Помічників мені не дозволяєте підбирати!..

В е р е с а й (виходить). Ви заспокойтесь. Постарайтесь взяти себе в руки.

Б е р е ж н и й. Я беру собі працівника, який мені подобається!

В е р е с а й. А треба, щоб ви брали таких працівників, які потрібні для справи. Отже, не поспішайте, попереджую вас ще раз. Для чого така поспішність?

Б е р е ж н и й. А для чого зволікати? Чому він не може бути ученим секретарем? Що ви проти нього маєте?

В е р е с а й. Обережність. Цього досить.

Б е р е ж н и й. Але Ружевський дав достатні підстави!

В е р е с а й. Мушу вам сказати, що ваш Ружевський викликає у мене деякі підозріння. І вам, як директору, слід було б пильніше придивитися до цього Ружевського.

Б е р е ж н и й. Що?! До Ружевського?! Я за нього відповідаю!

В е р е с а й. Але партійний комітет за нього відповідати не може. Отож подумайте, Сергію Михайловичу, та добре

подумайте. Це вам моя дружня порада. (*Пішов до кабінету*).

Бережний. Дякую! Він мене буде вчити! Буде розганяти моїх людей! Це ми ще побачимо!.. (*Пішов до свого кабінету*).

39

На останніх словах з'являються Ярчук та Убийбатько.

Ярчук. Щось трапилось!
Убийбатько. Да, вигляд у директора досить войовничий.

40

З кабінету Бережного виходить Ружевський.

Бережний (*на дверях*). Оголосіть постанову дирекції!

Ружевський. А ось і тувариш Ярчук! Ну, дозвольте вас привітати. Дирекція ухвалила зразу навантажити вас відповідальною роботою. У вас для цього всі дані.

Ярчук. Пробачте, я не зовсім розумію.

Ружевський. Вас призначено на посаду ученого секретаря Інституту культури й побуту.

Убийбатько. О-о! Починаєте здорово.

41

Хутко входять Вася, Наталія, згори — Оля, внизу — Булава.

Вася. Ось він! Нарешті! Слухайте, ви нам потрібні, дорогий Гришо! (*Помітивши урочистість обстановки, осікся*). Що трапилось?

Убийбатько. Вася, можеш привітати Гришу. (*До Наталі, що поволі підіймається сходами*). Наталко, дозволь представити тобі нашого ученого секретаря, філософа Григорія Ярчука.

Наталія. Як?!

Вася. Що?!

Оля. От так номер!

Вася. Ми ж хотіли...

Убийбатько. Що ви там хотіли?

Ярчук (*до Наталі*). Дуже радий.

Н а т а л я (п овільно простягає йому руку). Ну, вас справді треба привітати.

42

К р и н и ц ь к а (входить із кабінету Бережного з коректурою). Написано «всіх категорій», а тут — «всіх об'єгорив). Ну, що ви на це скажете?

Б у л а в а. Да-а, Мартин Задека...

З а в і с а

Дія друга

Кабінет ученого секретаря. Коло задньої стіни великий письмовий стіл, завалений паперами, книжками, газетами, журналами. Глибокі шкіряні фотелі. Над столом величезний портрет Бережного. Кілька дверей: вхідні, до кабінету Бережного, до кабінету Ружевського, до канцелярії.

1

Входить Ярчук; добре одягнений, виголений, прекрасна шевелюра, бадьорий настрій.

Ярчук. Ну, от і я, мої любі друзі і мої милі вороги. З мого бадьорого настрою ви бачите, що я працюю, і, як бачите, працюю не погано. Я стою під протягами часу, подібний до живого світлофору. Я тримаю у руках три кольори: червоний, зелений, жовтий. І, вправно їх чергуючи, мов досконалий диспетчер, я скеровую розбіжний потік справ, подій, людей і людських пристрастей у річище мого майбутнього. І найкумедніше у цьому те, що в цій складній роботі мені допомагають люди, які мені ж за це і вдячні. Але... продовжуємо працю. *(Натискує кнопку електричного дзвінка)*.

2

Входить Зуєва; мов зачарована, дивиться на Ярчука.

Зуєва. Ах... Григорій Філаретович!

Ярчук. Серйозно?

Зуєва *(з стоном)*. Ви ще й питаєте.

Ярчук. Дорога моя, не дивіться на зовнішність, а загляньте людині всередину. Там не все так спокійно, як на поверхні.

Зуєва. Що трапилось? Неприємності? Кажіть же... Не мучте мене.

Ярчук. Коротко кажучи, над моїм обрієм — маленька хмарка. Але все буде гаразд, коли я до кінця здійсно свою програму. На чому ми зупинилися останній раз, прочитайте.

Зуєва. «Це говорить про виключну роль товариша Бережного у розвитку нашої культури й науки про побут».

Ярчук. Продовжуйте. «Блискучі концепції Бережного, викладені в його «Думках педагога», є нове політичне слово в галузі культури, котрої, як зауважує сам товариш Бережний, ланцет марксизму торкається майже вперше».

Зуєва (не витримала). Ах, це так вірно! Це так благородно з вашого боку.

Ярчук. Прошу перебивати мене лише в тому разі, коли почувете якусь фальшиву ноту.

3

Убийбатько (входить). Пробач, я переб'ю тебе.

Ярчук. Роман? Здоров, друже. Радий бачити. Сідай, будь ласка. (До Зуєвої). Я вас попрошу потім.

Зуєва (здвигнувши плечима). Не розумію! (Незадоволена, виходить до канцелярії).

4

Ярчук. Ну, викладай, друже, що там у тебе?

Убийбатько. Я з товаришами їду зараз на завод. Чи не маєш бажання поїхати з нами?

Ярчук. Як шкода! Не маю часу.

Убийбатько. Ти все ще з доповіддю про Бережного воловодишся?

Ярчук. Коли взявся, то треба кінчати.

Убийбатько. Так, ну кінчай. Я тільки хотів сказати тобі, що твій тезис про довір'я до людини знов плутає нашу концепцію.

Ярчук. Як? У чому саме?

Убийбатько. Я кажу: головні якості нової людини — це її радянська гідність, більшовицька дисципліна, воля до перемоги, пильність і довір'я до людини, що випливає з наших соціалістичних взаємин.

Я р ч у к. Ну, так. А хіба мій варіант порушує цю концепцію?

У б и й б а т ь к о. Як тобі сказати... Формально у тебе ніби все в порядку, а по суті — зовсім інакше.

Я р ч у к. Цебто?

У б и й б а т ь к о. Я кажу про довір'я, що випливає із соціалістичних взаємин, а не про довір'я взагалі. З таким довір'ям робітничий клас всю революцію проморгав би. Ніяка моральна порча для нас не страшна, це вірно. Але не страшна в тому разі, коли вона не переходить у ворожу класову свідомість. Це ж ясно. Шляхом соціалістичної перековки ми перетворюємо навіть карних злочинців в корисних людей нашого будівництва. Але це довір'я в жодній мірі не повинно поширюватись на класового ворога, на переродженця, на міщанина, що ненавидить нас. От в чому річ! Тут — навпаки: найсуворіша пильність, ніякого лібералізму, невсипуща увага і безпощадність. А от у Бережного якраз виходить...

Я р ч у к. Ах ти, мій хороший! Люблю в тобі цю гарячу невсипущість думки... Ну, правильно, Романе! Ясно, що не поширюється. Ми це, звичайно, погодимо...

У б и й б а т ь к о. Критикуючи Бережного, ти, сподіваюсь, підкреслиш це?

Я р ч у к. Все підкреслю, що треба.

У б и й б а т ь к о. Ну, добре. Я пішов. *(Виходить, забувши на столі свою книжку).*

Я р ч у к. Побачимось іще! *(Дзвонить).*

Входить З у є в а.

5

Я р ч у к. Продовжуємо. Прочитайте останню фразу. З у є в а. ...«ланцет марксизму торкається майже вперше».

Я р ч у к. Так. Продовжуємо. «Візьмімо хоча б висловлення товариша Бережного про моральну проблему нової людини. Деякі молоді і бойкі уми проповідують ліберальний принцип довір'я як основну якість нових людей. Хіба не ясно, що цей опортуністичний «принцип», скерований на послаблення нашої дисципліни, партійної волі й пильності робітничого класу, не має нічого спільного з блискучими концепціями Сергія Михайловича Бережного? Говорячи про довір'я до людини, това-

риш Бережний має на увазі не довір'я взагалі, а тільки те довір'я, що випливає з наших соціалістичних взаємин. Було б величезною політичною помилкою поширювати це довір'я на класового ворога, на переродженця, на міщанина, що ненавидить нас. Тут товариш Бережний, не в приклад нашим ліберальним умам, закликає до...

Входить Убийбатько.

невсипущої пильності і безощадності».

6

Убийбатько. Ну, от. Так би й давно.

Ярчук. Ах ти, повернувся?

Убийбатько. Книжку в тебе забув.

Ярчук. Прошу!

Телефон. Ярчук бере трубку. Убийбатько пильно слухає його розмову.

Ах! Здрастуйте! Це я. (Ніжним голосом). Будь ласка. Буду радий. Дуже радий. Добре. Чекаю. (До Зуєвої). Будь ласка, скажіть Булаві, хай приготує чай.

Зуєва. Зараз, Григорію Філаретовичу. (Вийшла).

7

Убийбатько. Хто це тобі дзвонив?

Ярчук. Та це там одна... в одній справі.

Убийбатько. А ти, між іншим, Наталки не бачив?

Ярчук. Наталки? Ні, а що таке?

Убийбатько. Та нічого, я так, між іншим. Власне кажучи, вона мене хотіла бачити.

Ярчук. А, вона? Тебе?

Убийбатько. Ну да. А що таке?

Ярчук. Та нічого, я так, між іншим. Власне кажучи, вона до мене частенько заходить.

Убийбатько. Вона? До тебе?

Ярчук. Атож. А що таке?

Убийбатько. Та нічого, я так, між іншим.

Ярчук. Ну, от і добре. Вибач, мені треба до Стефана Стефановича. (Вийшов).

8

Убийбатько. Поговорили. (До портрета). Що ви на це скажете, шановний директоре? Любить вона мене чи не любить?

Вася (*входить*). Не знаю, але я б на її місці не любив.

Убий батько. Чорт. Ботанік нещасний!

Вася. Ревнуєш?

Убий батько. Ревнощі подібні до засухи: від них тріскається душа.

Вася. Ти заговорив афоризмами. Що б це значило?

Убий батько. Багато знатимеш, скоро постарієш. На завод їдеш?

Вася. У мене засідання планувальної комісії. Зараз почнеться.

Убий батько. Ну, добре. Передай товаришу Вересаю, що я поїхав.

Вася. Щасливо. Бажаю тобі найбільшого успіху.

Убий батько. Дякую. (*Вийшов*).

Вася підійшов до стола, перегортає розгорнуту книжку.

10

Зуєва (*входить, кладе папери*). Ви до Григорія Філаретовича?

Вася. Угу.

Зуєва. Григорій Філаретович зараз будуть. Тільки, будь ласка, не торкайтесь до паперів на столі.

Вася (*підвів голову*). А що, хіба вибух може статись?

Зуєва. Не вибух, а Григорій Філаретович дуже сердяться.

Вася. Ну, добре. Я вмю берегти державні таємниці. Чи, може, ви мені не довіряєте?

Зуєва. Говорячи про довір'я, ми маємо на увазі не довір'я взагалі, а тільки те довір'я, що впливає з наших соціалістичних взаємин! (*Пішла*).

Вася (*вражений*). Ох, ти чорт! Це так бахнула! (*Сміється*).

11

Ярчук (*входить*). Ти що тут наодинці розважаєшся?

Вася. Та стенографістка твоя... цитаткою тут мене одною стукнула. Ну й баришенція! Звідки ти викопав таку?

Ярчук. З музейних фондів, Васю. Ти ж знаєш — я люблю музейні екземпляри. А ти що?

Вася. Як що? На засідання прийшов. Планувальна комісія, ти ж сам призначив.

Ярчук. Засідати, Васю, не будемо.

Вася. Як — не будемо? А коли ж?

Ярчук. Взагалі не будемо, тому що вся науково-планувальна робота, з розпорядження Сергія Михайловича, переходить тепер до апарату дирекції і вченого секретаря.

Вася. А комісія?

Ярчук. А комісія розпускається. Ясно, друже?

Вася (після паузи — похмуро). Так, починає ставати ясно. (Пішов).

Ярчук. Ясно, та не зовсім. (Дзвонить. Входить Зуєва). Будемо продовжувати. «Товариш Бережний у першому томі своїх «Думок педагога»... (Дзвонить телефон. Бере трубку). А! Доброго здоров'я! Ну? Буде сьогодні ваша делегація? Що?! Розклеюється?!

Глинський (входить). Висловлювання Сергія Михайловича — цитата номер дванадцята. (Поклав на столик, вийшов).

Ярчук (у телефон). Та ви жартуєте, чи що? Я вже попередив товариша Бережного! Делегація повинна бути за всяку ціну. Чуєте? Не пізніше як за годину, інакше буде скандал. Да, да! Що ж ви мене підводите! Постараетесь? Ну, от і гаразд... Ах, ти про ту справу? Можеш зайти, я все влаштував. Яким чином? Ну, це вже діло моє... Будь здоров! (Поклав трубку).

Зуєва. «...у першому томі своїх «Думок педагога»...

Шпинський (входить). Висловлювання Сергія Михайловича — цитата номер дев'ятнадцять. (Поклав на столик).

Ярчук. Добре. Застенографуйте телефонограму.

Шпинський. Слухаю.

Дуєва (входить). Висловлювання Сергія Михайловича — цитата номер двадцять чотири, а також матеріали для підготування другого видання «Думок педагога» і про завдання вивчення культпостачання цієїєю книгою. (Поклала на столик, вийшла).

Ярчук (До Шпинського). Пишіть. «Завідувачу клубу культури й побуту. Пропонуємо влаштувати ближчими днями для робітників культури й побуту доповідь на тему «С. М. Бережний і радянська культура».

Доповідає учений секретар інституту Г. Ф. Ярчук». Товаришу Глинський!

12

Глинський (входить). Слухаю.

Ярчук. Вставте після третьої зірки і підкресліть: «Треба рішуче поставити питання перед нашими видавництвами про необхідність другого видання «Думок педагога» і просити автора доповнити книгу новими думками».

Глинський. Слухаю. Товаришко Дуєва! (Дуєва входить). Друкуйте.

Дуєва. Диктуйте.

Шпинський (у телефон). Товариш Остапчук. Прийміть телефонограму.

13

Входить Вересай. Стоїть і слухає: Шпинський голосно передає текст телефонограми. Глинський голосно проказує Дуєвій. Дуєва голосно стукає на друкарській машинці. Зуєва голосно перепитує Ярчука. Ярчук голосно диктує свою доповідь. Ім'я Бережного сповнює кабінет ученого секретаря. Під кінець владно звучить голос Ярчука, перекриваючи всі голоси.

Ярчук. Отже, будемо йти під прапором невтомного борця Сергія Михайловича Бережного до нових перемог. Будемо пам'ятати, що особисті гідності Сергія Михайловича Бережного є новим виявом гідності тієї культури, яку він так блискуче репрезентує. Хай живе наш шановний і дорогий Сергій Михайлович Бережний!

Вересай. Громадяни! Хоч язики пожалійте!

Ярчук. Товариш Вересай! Вибачте, не помітив. (Зробив знак Зуєвій, Дуєвій, Глинському, Шпинському. Ті миттю вийшли).

14

Вересай. Що це тут у вас за трест?

Ярчук. Просто готую доповідь.

Вересай. Яку ж це?

Ярчук. Наукову.

Вересай. Серйозна справа. Яка тема?

Ярчук. Сергій Михайлович Бережний і радянська культура.

Вересай. О, масштабна доповідь.

Ярчук. Я вважаю, що тема солідна.

Вересай. Що й казати. Матеріали до випуску аспірантів у вас уже пророблено?

Ярчук. Так, звичайно.

Вересай. Дайте-но їх сюди.

Ярчук. На жаль, їх взяв з собою Сергій Михайлович.

Вересай. А він ще не приїхав?

Ярчук. Ні.

Вересай. Коли приїде, скажете, що мені треба його бачити. І постанову про ліквідацію планувальної комісії передайте мені в партійний комітет. (Вийшов).

15

Ярчук. Так. Все це дуже цікаво. Наступає хмара, але побачимо, на кого впаде грім.

16

Ружевський (входить). Як справи, мамцю?

Ярчук. Вересай питав зараз матеріали до випуску аспірантів.

Ружевський. І ви їх віддали?

Ярчук. Заспокойтесь. Всі матеріали поки що в мене. Треба, щоб список дістав принципіальну візу директора раніше, ніж він потрапить до Вересая.

Ружевський. Я сі потурбую про це. Далі?

Ярчук. Вересай чув мою доповідь і хоче бачити Бережного. Він скаже йому, що доповідь дозволяти не можна. Це ясно.

Ружевський. Який же з того висновок?

Ярчук. Треба негайно виступати з доповіддю.

Ружевський. То є вірно. Клянусь своїм партійним квитком, ви — чесна людина!

Ярчук. Ви хотіли сказати, що я не дурень? Бо чесність — поняття чисто метафізичне.

Ружевський. Ваш розум дає мені насолоду. Ми з вами сі постараємо. Не одну, в дваєть доповідів про Бережного! Ми піднесемо його, як прапор, як символ радеїської культури. Що то є Бережний? Чи нам сі подобали його очі? То є смішно. Ми підносимо Бережного в інтересах історії, але цього не хоче Вересай. То невже ми сі зупинимо перед сею перешкодою? Скажіть твердо, чи можна на вас до кінця покладати надії?

Ярчук (дивиться йому в вічі, посміхається). Слухайте, Стефане Стефановичу. Я — учений секретар інституту. Бережний — мій начальник. Що більшу славу має начальник, то краще для його секретаря. І тому, по-

ки Бережний мій начальник, я буду на кожному кроці кричати йому ура. А за любов до начальства закон не карає. Ви зрозуміли?

Ружевський. Але в інтересах історії ви будете цілком послідовно допомагати нам боротися проти тих, хто хоче поглинути Бережного. Так?

Ярчук. В інтересах істини мушу сказати, що я буду цілком послідовно допомагати собі, а на історію мені наплювати. Вам цього досить? Зараз я принесу вам примірник своєї доповіді. *(Виходить)*.

Ружевський. Так, так... розумію... Ох же й бестія, мамцю моя!

Ярчук *(входить з рукописом)*. Будь ласка.

Ружевський. Гарзд. Сергій Михайлович скоро приїде. *(Виходить)*.

17

Ярчук. Ха-ха! «В інтересах історії». Дурень. Ярчук сміється з твоєї бездарної спроби зв'язати йому руки. Дарунки життя розкидано скрізь, і для того, щоб їх брати, руки повинні бути вільні. Отже, зустрінемо нашого дорогого начальника. *(Кладе на стіл другий примірник рукопису)*. Доповідь готова, принцип приведено в рух. А тепер подумаємо про відрядження декого на периферію. *(Пише)*. «Директорові інституту. Доповідна записка... Найбільш відповідними могли б бути кандидатури таких товаришів: Василь Шведенко, Роман Убийдятько, Абрам Камерштейн...»

18

Входить Наталя.

— Можна?

Ярчук. Наталя! *(Накрив паперами доповідну записку)*. Який я радий! *(Дзвонить)*.

Наталя. Я, здається, перешкодила?

Ярчук. Невже ви думаєте, що ви можете мені перешкодити?

Наталя. А чому ж? Чи вам взагалі перешкодити неможливо?

Ярчук. Чого ж, абстрактно це припустимо, але конкретно в мені — не можете.

Наталя. Гм.

Булава (входить). Чим можу служити, Григорію Філаретовичу?

Ярчук. Чаю. Фруктів.

Булава. Слухаю. (Виходить).

Наталія. Одначе у вас дисципліна.

Ярчук. А ви хіба любите анархію?

Наталія. Ну, що я люблю, це, я думаю, вам бай-
дуже.

Ярчук. Ви й досі не вірите мені! Найменша дрібни-
ця, що стосується вас, мене цікавить більше, ніж все, що
залишається поза вами.

Наталія. Чим же пояснити таку ненормальність?

Ярчук. А хіба любов вкладається в якусь норму?

Наталія. Я думала, що ви не здатні жартувати.

Ярчук. Я не жартую, Наталю! Справжня, найпал-
кіша любов горить у мене в грудях з того часу, як я
зустрів вас. Любов, яка ні з чим не хоче рахуватись, не
хоче знати нікого, крім вас. О, я розумію Бернарда
Грасе! Любити—значить перестати порівнювати.

Наталія. А хто це — Бернард Грасе?

Ярчук. Це все одно... Один маловідомий філософ.

Наталія. Не дуже розумний.

Ярчук. Нехай так! Річ не в тому. Тепер ви знаєте
моє ставлення до вас. Знаєте і мовчите. Скажіть же!
Невже в цю хвилину ви порівнюєте мене з Романом?

Наталія. Вас? З Романом?! З якого боку?

Ярчук. Не відпирайтесь. Ви спалахнули.

Наталія. Ну, припустімо.

Ярчук. Значить, один мусить програти.

Наталія. А ви, звичайно, хочете виграти?

Ярчук. Хто топиться, той і за соломинку вхо-
питься.

Наталія. А іноді пустить на дно того, хто йому до-
помагає впливати.

Ярчук. Такий закон боротьби.

Наталія. Ви ж називаєте Романа другом!

Ярчук. Але істина—дорожжча.

Наталія. В чому ж істина?

Ярчук. Запитання Пілата.

Наталія. А ви—Христос?

Ярчук (бере з склянки розу, підносить їй). «У віночку з алих роз»... не люблю ніяких поз.

Наталія. Браво. Я давно казала, що ваш талант не вміщається в секретарське крісло.

Ярчук. Дякую.

Наталія. А все-таки дайте відповідь.

Ярчук. Вона буде коротка: виграти мусить той, хто любить вас більше.

Наталія. А Роман, на вашу думку...

Ярчук. Не любить вас зовсім.

Пауза.

Наталія (дивиться йому в вічі). Він вам казав про це?

Ярчук. Він скаже про це вам.

Наталія. Ви так гадаєте?

Ярчук. Або ви самі зрозумієте це з його поведінки.

Наталія (набик). Чи йому дати ляпаса, чи плюнути в фізіономію?

Ярчук. Вибачте, мені треба передати друкарці один папірець. (Взяв доповідню записку, вийшов).

21

Наталія. Ні, я повинна вислухати його до кінця. Такого пройдисвіта гріх було б не дослухати. А що, коли я запрошу його на вечірку? Не погано... Іде!

22

Ярчук (входить). Тепер я до ваших послуг. (Простяг до неї руки).

Булава (входить з тачею, на якій—чай, ваза з фруктами, бісквіти). Пожалуйте чаю.

Ярчук. Чудово, Порфирію Марковичу. Ви вільні.

Булава (поставив чай на окремий столик, іде до дверей). Да-а, Романе Дмитровичу... Мабуть, увірветься ваш кетг'ут, бо тут не та культура і поб'ут. (Виходить).

23

Ярчук. Прошу.

Наталія. Не турбуйтеся. У мене до вас маленька справа.

Ярчук. Наваліть на мене хоч цілу гору...

Наталя. Ні, це буде значно легше. Я хочу подати на затвердження тему своєї роботи. *(Подає папір)*.

Ярчук. Прекрасно. Яка тема? *(Читає)*. «Стирання граней між фізичною та розумовою працею в соціалістичному суспільстві». Дуже цікаво. Да-а, скоро, значить, закінчуємо. Випуск! Прощай, аспірантура.

Наталя. Так, де з чим доведеться попрощатись, починаючи новий етап життя. Цей день ми хочемо як слід відсвяткувати.

Ярчук. Ну, безперечно. В інституті буде урочисте засідання, чай, доповідь і таке інше.

Наталя. Та то звичайно. Але ми хочемо, крім того, зібратись у себе дома, тісним колом, погомоніти і повеселитись...

Ярчук. О, це прекрасно! Кого ж ви запрошуєте на цю вечірку?

Наталя. Своїх друзів. І...

Ярчук. ...і?

Наталя. І вас.

Ярчук. Наталю! Як мені вас зрозуміти?

Наталя. Так, як я сказала.

Ярчук. Ви... ви запрошуєте мене окремо?

Наталя. Так.

Ярчук. Невже це правда?

Наталя. Як бачите.

Ярчук. Який я щасливий. Коли ж?

Наталя. Завтра. Ви будете?

Ярчук. Коли ви дійсно хочете цього...

Наталя. Я ж сказала.

Ярчук. То як же я можу не бути? Наталю? Я так давно чекав...

Наталя. Значить, завтра. А тепер—до побачення.

Ярчук *(затримуючи її руку)*. Ні, ні, чекайте! Скажіть мені ще раз, воно буде для вас приємне—це побачення?

24

Увійшов В а с я, слухає.

Наталя. Так, воно буде для мене приємне.

Ярчук *(хоче взяти й другу її руку)*. Я щасливий...

В а с я *(гнівно)*. Комісія пропонує дирекції все-таки розглянути ці матеріали! Зокрема—наші висновки про програми...

Ярчук (бере папери). Це цікаво. Давай. Я передам. (Телефон). Вибач, мене кличе Стефан Стефанович. (До Наталі). Отже,—до!.. (Пішов).

25

Вася. Що це за «до»?

Наталія. Нота.

Вася. Дипломатична?

Наталія. Ні, музикальна.

Вася. Он як! Гами розучуєте?

Наталія. Кинь, Васю, скажи краще, де Роман?

Вася. Роман на заводі, але це справи не міняє. Ти мені скажи, що це таке: «воно буде приємне»? Що це за «воно»?

Наталія. Та що ти справді причепився до мене з своєю філологією! (Хоче йти).

Вася (загороджує їй шлях). Ні, ти мені скажи, що це таке «воно»?

Наталія. Ну, будь ласка, «воно»—це побачення.

Вася. Чие?

Наталія. Мое.

Вася. З ким?

Наталія. З Григорієм Філаретовичем?

Вася. Ну, от. Я це передчував. Ця людина має великі здібності до всього.

Наталія. О, значно більше за декого.

Вася. Що ж тепер сказати Романові?

Наталія. Що хочеш, те й скажи. Ти ж у нас ботанік.

Вася. Так, я ботанік. Кожний комсомолец прагне збагнути прекрасне цвітіння життя. Але що спільного з ботаніком має Ярчук, який пожирає наші квіти, як гусінь?

Наталія. Ех, Васю! Комсомолец ти прекрасний, а от ботанік з тебе все-таки поганій.

Вася (оторопів). Як це так?

Наталія. А от так. Шляпа ти, а не ботанік.

Вася. Що значить шляпа? Думаєш, я не знаю, що таке побачення. Не турбуйся. У мене є деякий досвід.

Наталія. Он як!

Вася. Саме так. А що комісію нашу— к чорту! Громадський контроль— в архів! Список тихенько готують— куди кого з нашого брата ткнути! Ти про це знаєш?

Наталія. Трошки більше за тебе.

Вася. То чого ж ти з Романа засуху робиш? Побачення!

Наталя. А ти не кричи. Ходім до товариша Вересая. Там розкажеш про свій «досвід» і від мене дещо визнаєш.

Вася. Та ти ж хоч поясни, що значить «до», бо я ні чорта не розумію. *(Виходять)*.

26

Ярчук *(увиходить)*. Чудово. *(Натиснув кнопку)*.

Входять Глинський, Шпинський, Зуєва, Дуєва.

Ярчук. Сергій Михайлович їде. Приготуйтеся. На прийомі записувати кожну репліку. Сміх, оплески, тривалі оплески. Точно. Минулого разу на влучні вислови Сергія Михайловича присутні кілька разів сміялися, а ви не записали. Довелося потім вставляти.

Шпинський. Вибачте. Мій гріх, моє нехлюйство. Більше цього не буде.

Ярчук. Глядіть же. Дуєва, сідайте за машинку. Зуєва, будьте наготові. Може, Сергій Михайлович щось скаже, як увійде, треба буде застенографувати.

27

Ружевський *(входить)*. Їде?

Глинський. Їде.

Шпинський. Їде.

Зуєва. Їде.

Ярчук. Приготувалися. В порядку.

Чекають.

28

Булава *(входить поважно з тацею, на якій пляшка нарзану, склянка й цигарки)*. Директор інституту Сергій Михайлович Бережний!

29

Входять Бережний і Хортевич.

Булава. З добрим ранком, товаришу директоре!

Глинський. З добрим...

Шпинський. Ранком...

Зуєва. Сергію...

Дуєва. Михайловичу...

Шпинський. Вітаємо вас з нагоди підготування до другого видання...

Бережний (*перебиває*). Що це? Античний хор? Чому вас так багато?

Ружевський. Та се ж апарат, Сергію Михайловичу.

Бережний. Угу. А що він робить, цей апарат? Ви що робите, шановний товаришу? Як ваше прізвище?

Глинський. Глинський, товаришу директоре. Секретар ученого секретаря, товаришу директоре.

Бережний. А ви?

Шпинський. Шпинський, товаришу директоре. Стенограф і помічник секретаря ученого секретаря, товаришу директоре.

Бережний. А ви?

Зуєва (*стенографує*) ...а ви... есть «а ви».

Бережний. Ви, ви, я вас питаю, шановна товаришко! Хто ви така?

Зуєва. Ах, я? Зуєва, товаришу директоре. Я стенографую ваші промови та накази по інституту. Помічниця товариша Шпинського, помічника секретаря ученого секретаря, товаришу директоре.

Бережний (*випив нарзану*). Так от що, товаришу Ружевський, я вам скажу: люблю тебе, моя комето, та не люблю твій довгий хвіст. Дозвольте заявити й вам, товаришу Ярчук, що мені стільки апарату не треба. Нагадую, що минулого року я вам уже казав про це. В наказі по інституту я висловив свою думку про шкідливість апаратного царства. Але мої заступники не зуміли виконати моїх категоричних директив. Застенографуйте. Ідіть.

Глинський, Шпинський, Дуєва, Зуєва виходять до канцелярії.

30

Бережний. Штат переглянути.

Ружевський. Сергію Михайловичу, сей штат, то є штат прекрасний. То є відданий вам штат.

Бережний. Він мусить бути відданий не мені, а державі.

Ярчук. Звичайно. Але держава доручила цей інститут вам.

Ружевський. І, крім того, ми погодили сей апарат з вами, і ви сказали—добре.

Бережний. Дурниці. Я не казав добре. Я казав погано. А це що?

Ярчук. Моя наукова доповідь.

Бережний. Покажіть. Що таке? «С. М. Бережний і радянська культура». Хто вам дав цю тему?

Ярчук. Я сам маю право обирати собі будь-яку тему. Це моя наукова праця.

Бережний (*читає*). Я забороняю вам цю доповідь. Тут у кожному рядку тричі повторюється Бережний, Бережного, Бережному.

Ярчук. Вибачте, але самокритики ніхто ще не скасував і ніхто не може заборонити. Так само не можна замовчати роль найвидатнішого і найбільшого діяча культурного терену Бережного, хоч би хто й хотів, і хоч би навіть цього хотів сам Бережний. Є певна історична об'єктивність, я про це й говорю в доповіді. І я не винен, що цей видатний діяч, автор славнозвісних, епохальних «Думок педагога»—мій директор. Коли треба, я відмовлюсь від посади ученого секретаря, але від доповіді не збираюсь. Будь ласка, видайте наказ про мое звільнення.

Пауза.

Бережний. Ви дурниці кажете. «Відмовитесь». Дайте я продивлюсь вашу доповідь. Хто там хоче замовчати мою роль? Яку мою роль?

І тут зразу всі трое кинулись до нього з доказами.

Ружевський. Не замовчати, а тільки зовсім ізтерти і запламити її. Таке бажання у декого є.

Бережний. Наприклад?

Ружевський. У товариша Вересая, наприклад.

Бережний (*поморщився*). Дурниці. (*До Ярчука*). Що ви на це скажете?

Ярчук. Не знаю, що сказати, але він був дуже незадоволений, довідавшись, що я готую про вас доповідь.

Бережний. Незадоволений? Он як... Чого ж він був незадоволений?

Ярчук. Не знаю.

Ружевський. То він так гречно цінує вашу роботу, так сі файно з вами поводить. Коли ви заглянете в сей артикул... (*Дістає купу шпарталок*). Ось, сей абзац...

Ярчук. Де критикується ваша глибока думка про культуру національного почуття...

Ружевський. На підставі якої ми розробили навчальні програми...

Ярчук. ...і від яких Вересай нічого не лишає.

Ружевський. Каменя на камені!..

Ярчук. А за ним іде Убийбатько і всі інші...

Ружевський. Прочитайте!

Бережний. Чекайте, не всі зразу. (*Проглядає*). Так... «Думки педагога»... мм... да... кхм!.. да... «ці шкідливі, антипартійні думки, ця апологетика буржуазного націоналізму... антиленінські теорії...» (*Дивиться підпис*). Так. Сумнівів не може бути. Випишіть мені потрібні цитати.

Ружевський. Та вже зроблено. (*Подає цитати*).

Ярчук. Я забув попередити. Вересай хоче вас бачити.

Ружевський. Він буде нас кривдити, але я сі сподіваю...

Бережний. Матеріали до випуску аспірантів готові?

Ярчук. Ось опрацьований список.

Бережний. Добре. (*Поквапливо проглядає*).

Ярчук. Ми ждали вашої візи.

Ружевський (*підсовує папери*). Додаткові відомості.

Бережний. Чекайте. Романа Убийбатька на периферію? Але ж партійна організація ухвалила залишити його при кафедрі.

Ярчук. Нічого не можна зробити. Він сам хоче їхати на периферію.

Ружевський. Тут ся примішали деякі інтимні обставини. Невдалий роман. Але то краще. Хай їде. На його місце я вам рекомендував... ви пам'ятаєте?.. То є віддана людина... Ми сі так стараємо підібрати належні кадри...

Бережний. Тут ще цілий ряд інших прізвищ.

Ярчук. Ми проробили.

Ружевський. Підпишіть.

Бережний (*хвилинку вагається*). Гаразд. (*Підписав*). Да, програми. Потім з приводу планувальної комісії. Ми розпустили її?

Ружевський. То ж була ваша ухвала! (*Підсовує папірця*). Підпишіть.

Ярчук (підсовує). Підпишіть.

Бережний (підписує). Все?

Ярчук. Я хотів доповісти вам, Сергію Михайловичу... є бажання громадськості улаштувати банкет і вітати вас з нагоди підготування другого тома «Думок педагога». Сьогодні має прийти делегація від нашого клубу, де я маю робити про вас доповідь.

Бережний. Ніяких вітань. Я сказав «так» і перетакувати не буду. (Захоплюється). Що це таке справді? Хай живе Бережний! Вітаємо Бережного! За здоров'я Бережного!.. Наче я справді зробив щось велике... (Буркнув). Як директор, забороняю вітати Бережного.

Ярчук. Сергію Михайловичу, коли вам байдужий ваш власний авторитет, можете робити, як хочете або як вам скаже хтось інший.

Бережний. Дурниці! Я не казав, що мені байдужий мій власний авторитет.

Ярчук. Ви сказали, щоб не було вітань. Але я не можу заборонити людям, що поважають вас...

Бережний. Застенографуйте, що я був проти. Слова «був проти» підкресліть. (Пішов до кабінету, Хортевич—за ним).

Ружевський (до Ярчука). Чудово, мамцю моя! Тішуся з вашого таланту. (Зникає в кабінеті Бережного).

Ярчук натискує кнопку. Входять Глинський, Зуєва, Дуєва. Показав їм рукою на кабінет Бережного, всі навшпиньки проходять туди.

31

Ярчук і Булава.

Ярчук. Ну, от, мій дорогий Порфірію Марковичу. Як бачите, Сергій Михайлович мирно бесідує з своїм чудовим апаратом, проти якого він обурювався кілька хвилин тому. Тим часом ми з вами наодинці і мені хочеться сказати вам кілька слів. Був такий геніальний російський поет Ломоносов. Він сказав про людей: «Один выше числа перстов своих в счете происходит не умеет; другой не токмо через величину тягость без веса познает, не токмо на земле неприступных вещей расстояние издалека показать может, но и небесных светил ужасные отдаления, обширную огромность, быстротекущее

движение и на всякое мгновение ока переменное положение определяет». Запам'ятайте. Це вам згодиться в житті. Найкращий приклад для вас — Сергій Михайлович.

До апарату він поставивсь по лихому,
але не дасть його чіпать нікому!

Мою він доповідь заборонив,
але в душі подякував і похвалив.

І привітань ніяких він не хоче,
але прийме їх щедро і охоче.

А це тому, що людина має більше прихованих бажань, ніж відкритих. І ці приховані бажання треба вміти вгадувати «на всякое мгновение ока», якщо не хочеш зостатись у дурнях.

Булава. Да-а, знаменитий ви чоловік, Григорію Філаретовичу, знаменитий. І талант у вас до всього—несоізмірнимий. Але дозвольте мені одне запитання.

Ярчук. Будь ласка, в чому річ?

Булава. Пам'ятаєте, ви привезли мені листа від Миколи Андроновича?

Ярчук. Ну, як же!

Булава. Так от, послав я відповідь на той лист. Давно послав, а від Миколи Андроновича і досі нічого немає. То що б це могло значити?

Ярчук. Відповідь послали? До Миколи Андроновича? Ага. Прекрасно, прекрасно.

Булава. Там я і від вас передав привіт і кланявся Миколі Андроновичу за той лист, що ви мені люб'язно вручили. А від нього—ні слуху, ні духу. То що б це могло значити?

Ярчук. Гм... Ви знаєте що? Ви підіть і поворожіть, що вам скаже на це Мартин Задека.

Булава. А-а-а. Ну, що ж, коли ваша така відповідь, то доведеться поворожити. *(Виходить)*.

Ярчук дзвонить.

32

Входять Шпинський.

Ярчук. Слушайте, товаришу Шпинський, як вам здається, є у нашого шановного Порфирія Марковича особисті воєни, чи нема?

Шпинський. У кого ж їх немає, Григорію Філаретовичу?

Ярчук. Конкретно.

Шпинський. Та перший двірник Горгуля готовий утопити його в ложці води.

Ярчук. Горгуля? От яка нехороша людина. Ану, пришліть мені цього Горгулю. А хто у нас приймає пошту?

Шпинський. Поштар всю пошту здає Порфірію Марковичу.

Ярчук. Всю пошту класти мені на стіл. Лише після того, як я відберу інститутські листи, решту можна здати швейцару Булаві. Зрозуміли?

Шпинський. Так. Буде виконано. *(Вийшов)*.

33

Входить Вересай.

Ярчук. Товариш Вересай, пробачте! Не встиг вам подзвонити... Сергій Михайлович щойно приїхав... Я йому казав, що ви...

Вересай мовчки проходить до кабінету Бережного.

34

Задня стіна розсовується. Відкривається кабінет Бережного. За столом Бережний. Перед ним Ружевський, Хортевич, Глинський, Зуєва, Дуєва.

Бережний *(проказує, всі записують)*. «Відзначити ініціативу товариша Хортевича, який застенографував стінгазету інституту журналістики для ознайомлення нашого активу з внутрішнім життям цього інституту. Висловити товаришу Хортевичу подяку в наказі». *(Оплески всього апарату)*.

Вересай. Здрастуйте, Сергію Михайловичу.

Бережний. А! Здрастуйте. Ви, здається, хотіли мене бачити?

Вересай *(тихо)*. Відпустіть цих людей.

Бережний *(до апарату)*. Ідіть. *(Усі, крім Хортевича, вийшли)*.

Бережний. Що це значить, товаришу Вересай?
Вересай (показуючи на Хортевича). А це що значить?

Бережний. Це мій стенограф. Що, ви його не знаєте?

Вересай. А я не збираюсь говорити під стенограму.

Бережний. Гм!.. Гм!..

Хортевич «не чує», ніби риється на полиці шафи.

Вересай. Що ви там рибетеся? Забирайтесь звідси до дідька! Ви чули?

Хортевич мотнув головою і вийшов.

Вересай. Він що, німий у вас?

Бережний. В чім річ, я вас питаю? Він стенографує на шести європейських мовах. Прошу не забувати, яка це культурна сила.

Вересай. А я про це завжди пам'ятаю. Тому й вигнав його, що він така «сила».

Бережний. Я, нарешті, вимагаю пояснень.

Вересай. Тільки без пафосу, будь ласка. Сідайте.

Бережний. Що ви мені пропонуєте сідати? Здається, я тут хазяїн.

Вересай. Та ні, щось не схоже. Хазяїнують у вас інші, а ви їм висловлюєте подяку «за ініціативу». Пора кінчати це хазяїнування.

Бережний. Та це що? Ви... Що ви цим хочете сказати?

Вересай. Саме те, що я сказав. Пора кінчати хазяїнування чужих людей у нашій хаті. Наробили вони тут під вашою фірмою.

Бережний. Що наробили? Де? Хто?

Вересай. Ото й біда, що ви нічого не бачите, чи не хочете бачити. Дайте сюди матеріали до випуску аспірантів.

Бережний. Будь ласка.

Вересай (проглядає). Василь Шведенко, Роман Убийдзько, Абрам Камерштейн... Так, так. На перифе-

рію, значить? А на їх місце кадри Ружевського. А ухвала партійного комітету про те, щоб залишити Убийбатька, Шведенка та інших при кафедрі, вам відома? Мої попередження, що Ружевський — це політичний шахрай і що ми його виженемо з партії, вам це відомо?

Бережний. Мені все відомо, товаришу Вересай! Все, хто чим займається!

Вересай. Хіба? І те відомо, що ваш секретар готує про вас холуйську доповідь?

Бережний. А! Все ясно! Доповідь не подобається. Пишуть про мене, хвалять. Відзначають заслуги. Ось що не подобається! Я так і знав, що ви будете проти цієї доповіді!

Вересай. А ви її схвалюєте?

Бережний. Це діло моє!

Вересай. Помиляєтесь. Про партію забули.

Бережний. Не вчіть мене! Я в партії не з учорашнього дня.

Вересай. Тим тяжчі ваші провини перед нею!

Бережний. Провини? Де вони? В чому? Може, в тому, що я шаную свій авторитет і не дозволяю підривати його? Я ставлю питання руба: хто має право цей авторитет відняти у мене? В ім'я якої моралі і яких звичаїв ви забороняєте людям віддавати пошану тим, кого вони поважають? Я не знав до цього часу, що в партії не дозволяється хвалити людину, хоч би вона й заслужувала на це!.. Партія — не секта аскетів!

Вересай. І не рекламне бюро для розбещених честолюбців, що загубили сором! Подумайте, що ви говорите!

Бережний. Ні, ви вже дозвольте! Я достатньо про все подумав, і не лякайте мене словом честолюбність! Я не боюся цього слова! Честолюбність — великий рушій людської енергії. Так, так! А що ви робите? Ви хочете заборонити доповідь Ярчука, ви з кривою гримасою дивитесь на тих, хто приходить вітати мене, ви пишете статтю проти моїх «Думок педагога»... Я взяв, у мене є точні відомості, що саме ви підкреслюєте в моїх творах, проти чого пишете «абсурд» і чіпляєтесь до дрібниць... Так, так! До дрібниць! Щоб за всяку ціну підірвати мій авторитет! Але я не дозволю!

Вересай. Випийте води. І вислухайте спокійно, що я вам скажу. Не ховайтесь за авторитет і не зводьте всю справу до честолюбності, бо з цього нічого не вийде. Пар-

тія чекає од вас політичної відповіді, а не ламентациї ображеного вельможі. Хто вам дав авторитет?

Бережний. Партія.

Вересай. Ну, от. Вона дала, вона й візьме. І візьме, бо це її зброя, яку вона дає тільки тим, хто цю зброю уславлює, а не безчестить. Авторитет. Він був у вас. Але ви отдали його в користування Ружевському, Ярчуку, Хортевичу. Хто вони, я вас питаю? Хто ці політичні пройдисвіти, що оточили вас цілою системою холоуїства й робили за вашою спиною, що хотіли? Ось про що ви повинні дати відповідь перед партією.

Бережний. Ярчук — талановитий співробітник інституту. Хортевич — мій стенограф, який ніколи ні до яких справ не втручається. Ружевський — людина з європейською освітою, яка непогано керує науковою лінією. Коли в нього є помилки, їх треба виправляти, а не розганяти культурні кадри! Я воюватиму за цих людей геть аж до вищих інстанцій!

Вересай. Обіцяю вам, що ви будете розбиті з вашими Ярчуками й Ружевськими доценту.

37

Входять Криницька, Наталя й Вася.

Криницька. Можна?

Вересай. Ви до мене?

Криницька. Та от рукопис передати Ружевського, цього знаменитого науковця.

Вересай. Про вовка помовка. Давайте сюди.

Наталя. А це — рецензії.

Криницька. Ну й розчистили ж його.

Вася. По першому розряду.

Криницька. Роман, той просто сказав: «За таку науку тільки бити, тільки в профіль, притому цеглиною і тільки вогнетривкою».

Бережний. Як до вас потрапив цей рукопис?

Криницька. Як же? Федір Васильович велів прочитати.

Бережний. Ах, он як!

Вересай. Саме так. Я зібрав думку партійної частини професури й аспірантів про цей рукопис. Викладай, Катерино Іванівно.

К р и н и ц ь к а. Що ж тут викладати? Книжка шкідлива, політично дволика, і вся вона якась слизька. Ніби хробак по ній плазував. А просто сказати — обурлива книжка.

Б е р е ж н и й. Так, так.

Н а т а л я. Так, так, Сергію Михайловичу. Тільки не так просто викрити це. Увесь зміст книжки заплутано якимись навмисно безглуздими авторськими «діалектичними» міркуваннями. Мета, звичайно, ясна: щоб не зразу помітили, в чім річ.

Б е р е ж н и й. Он як! А приклади?

Н а т а л я. На кожній сторінці.

В е р е с а й. Прочитайте хто-небудь те місце, де говориться про безконечність.

В а с я. Будь ласка. (*Читає*). «Безконечність не може бути пізнана не тому, що кінця немає і що кінець безконечного пізнати неможливо, а тому, що безконечне пізнання кінця непізнаного не має кінця пізнання пізнаного».

Н а т а л я. Ну, от вам. Філософія. Але це тільки завіса. А за нею криється нахабна буржуазно-націоналістична агітація.

В а с я. Ї в цьому увесь секрет книжки.

Б е р е ж н и й. Брехня! Я сам читав рукопис. Ніякого націоналізму я в ній не помітив.

К р и н и ц ь к а. Ну, знаєте, Сергію Михайловичу, ви в своїх «Думках педагога» такого понаписували, що дивно було б, якби ви після цього помітили щось у Ружевського. Який піп, така й парафія.

Б е р е ж н и й. Я прошу припинити.

К р и н и ц ь к а. Та ми й так кінчили. На лекцію пора.

Н а т а л я. Можна йти, Федоре Васильовичу?

В е р е с а й. Ідіть. (*Ті виходять*).

Б е р е ж н и й. Що це значить, нарешті?

В е р е с а й. Це значить, що хробаки Ружевські будуть розчавлені. А вам треба зробити висновки для себе, коли ви не хочете бути попом цієї парафії. (*По паузі*). Секретні документи, що ви взяли в партійному комітеті, у вас?

Бережний. У мене. Я не встиг їх прочитати.

Вересай. Потурбуйте повернути їх мені якомога скорше.

Бережний. Гаразд. Вони в сейфі. Я візьму їх до себе в портфель. *(Виходить)*.

39

Вересай *(набирає телефонний номер)*. Дмитре Васильовичу? Здрастуй. Це я, Вересай. Прошу ближчими днями скликати бюро і поставити мою доповідь. Так, Інститут культури й побуту. Справа серйозна, і громити доведеться з усією рішучістю. Привіт. *(Поклав трубку, вийшов)*.

40

Бережний. *(входить з документами. Побачивши, що Вересая нема)*. Залякати хочете, шановні товариші! Але мене не залякаєте. За моєю спиною стоїть громадськість.

41

За його спиною з'являється Хортевич, що непомітно прослизнув до кабінету. Кашлянув злегенька.

Бережний. Хто це?

Хортевич. Я.

Бережний. Де ви були?

Хортевич. У передпокої.

Бережний. Що ви робили?

Хортевич. Стенографував.

Бережний. Як?

Хортевич. У щілинку.

Бережний. Хто вас просив?

Хортевич. Для вас, Сергію Михайловичу... Порвати? *(Вдає, що хоче розірвати стенограму)*.

Бережний *(подумав)*. Розшифруйте. Стенограма буде мені потрібна. Передайте Ружевському, щоб негайно приїхав до мене додому. *(Виходить, забувши на столі документи)*.

Хортевич (схопив документи, читає). «Цілком секретно. Інститут культури й побуту...»

Ружевський (входить). Хортевич? Що то?

Хортевич. Га?

Ружевський. Що за папери?

Хортевич. Бережний забув.

Ружевський (глянув). О! Хортевичу!.. то є справді ниньки щасливий день! Зроби копію, зашифруй, увечері передаси мені. За кілька день ми їх перешлемо...

Хортевич. Все буде зроблено.

Ружевський. А що сказав Бережний?

Хортевич. Велів тобі приїхати до нього.

Ружевський. То ще не є так погано, Хортевичу! поки Бережний з нами, можемо спокійно робити своє діло.

Хортевич. Ярчуку довіряти можна!

Ружевський. О, то є хитра bestія! То є пройдисвіт, що хоче здаватись ягнятком. Нічого не бачить і не чує, тільки дбає про свою кар'єру. Але то зручно для нас, бо він тримається Бережного, як кліщ. Зараз ходім до мого кабінету... (Виходять).

Стіна знову зсонується, утворюючи попередню обстанову.

Входить Убийбатько, з канцелярії одночасно входить Ярчук.

Убийбатько. Ну, як справи з доповіддю?

Ярчук. Все тече, мовляв Геракліт.

Убийбатько. Тече то тече, та по якому річищу? Я б хотів проглянути рукопис. (Бере яблуко, їсть, потім питає). Можна?

Ярчук. Будь ласка! Їж на здоров'ячко. Це ми з Наталкою тут трохи посиділи.

Убийбатько (кладає до вази надкушене яблуко). З Наталкою? Ну?

Ярчук. А що? Чого ти дивуєшся?

Убийбатько. Вона була в тебе?

Ярчук. Була, як бачиш. Ми пили чай, розмовляли на деякі цікаві теми.

Убийбатько. Ну, це дійсно...

Ярчук. Що дійсно? Я не розумію тебе, друже. Хіба вона вперше заходить до мене?

Убий батько. Але ж я тільки що бачив її. Розмовляв з нею, і вона...

Ярчук. Що?

Убий батько. І вона не сказала мені, що була в тебе.

Ярчук (*весело*). Не сказала? Що ж друже, не завжди жінка може все сказати.

Убий батько. Але вона нічого мені не сказала. І дивилась на мене якось чудно.

Ярчук (*сердечно*). Знаєш що, Романе... Ми друзі. Ми не можемо таїтись один від одного. Я мушу сказати тобі всю правду. Наталка любить мене, а я люблю її. Невже ти цього не бачиш?

Убий батько (*якийсь час дивиться на нього цілкомито розгублений*). Ну, ти знаєш, кинь жартувати.

Ярчук. Ні, друже, я не жартую. Ти в цьому сам незабаром переконаєшся. Хоча мушу тобі сказати, що Наталка прохала мене тримати цю новину поки що в секреті.

Убий батько. В секреті? Ну да, звичайно.

Ярчук. Отже, дозволь тим часом розраховувати і на твою скромність. Спостерігай, переконауйся, тобі, звісно, це буде цікаво. Але до певного часу — мовчи.

Убий батько. Так, це дійсно... мені буде цікаво. Так би мовити, з психологічного боку.

Ярчук. Я розумію, друже. Але що ж? Наталю теж не можна обвинувачувати.

Убий батько (*довго і пильно дивиться на Ярчука*). Кого ж обвинувачувати, «друже»? Кого? Скажи мені!

Ярчук (*беспорядно розводить руками*). Життя, збіг обставин, випадок, біологію. Нарешті, обвинувачуй мене, коли хочеш, за те, що я живу на світі й теж маю серце і почуття. Повір, Романе, мені дуже боляче, але я буду одвертий до кінця: може, тобі краще виїхати звідси? Скористатися зараз з нагоди й прийняти призначення на периферію?

Убий батько. На периферію?..

Шпинський (*входить*). Прийшов Горгуля.

Ярчук. А, Горгуля. Вибач, друже, мушу тебе поки-

нути на хвилинку. Ти посидь, коли хочеш. Може, тобі чаю? Не хочеш? Ну, посидь так... (*Виходить, Шпинський за ним*).

45

Убийбацько (*сам*). Наталка!.. Що ж це таке?.. Чай... доповіді... папери... (*Взяв рукопис, читає*). «С. М. Бережний і радянська культура»... (*машинально повторює*) «і радянська культура». (*Перегортає далі*). Що це? «Деякі молоді й бойкі уми проповідують ліберальний принцип довір'я до людини... Хіба не ясно, що цей опортуністичний «принцип», скерований на послаблення нашої партійної волі й пильності робітничого класу, не має нічого спільного з блискучими концепціями Бережного?» Що ж це? Я сплю, чи це дійсність? (*Читає*). «Говорячи про довір'я до людини, Бережний має на увазі не довір'я взагалі, а лише те довір'я, що випливає з наших соціалістичних взаємин». (*Безмежне здивування переходить у бурю гніву*). Що це, я питаю?! Мій принцип! Слово в слово. Мій принцип, обернений проти мене... на захист Бережного! Я — опортуніст! Я послабляю пильність!.. Сук-кин син.

46

Булава (*входить*). Романа Дмитровичу! Я шукаю вас... Дозвольте одне запитання, що не дає мені спокою. Написав я листа до Миколи Андроновича...

Убийбацько. Ні, з мене досить. Чуєте? Досить з мене всяких запитань! Тепер я вам зроблю одне запитання, вам, патріарх старого світу. Чи скоро настане час, коли не можна буде сказати: «Чужа душа — темний ліс»?

Булава. Такий час ніколи не настане.

Убийбацько. Чому?

Булава. Бо коли б настав такий час і відкрились людські душі, то сталася б катастрофа і великі неприємності.

Убийбацько. Тоді ми йдемо до цієї катастрофи, Порфирію Марковичу! Геракліт плакав, міркуючи про цей світ і про людську підлоту. Але я був ковалем і плакати не повинен. Я став свідком зради. Ганебної зради. Мій принцип довір'я до людини, оснований на тому, що, ліквідуючи умови, які породжували мерзотників, ми відрод-

жуємо гідність людини і повертаємо їй утрачену радість життя,—цей принцип обернено проти нас на захист ворожих концепцій! От зрада мислі! Доповідь людини... Ні, не людини, падлюки, якої я не помітив, не розгледів.

Булава. Та хто ж це такий, Романе Дмитровичу?

Убийбатько *(не слухаючи)*. Він сказав: «Обвинувачуй мене за те, що я живу на світі». Ні! Я винен в тому, що ти живеш серед нас і дихаєш нашим повітрям. Я винен, що не бачив, як мертвий хапав живого. Ах! Чорт... Наталко! Що ти наробила?.. Де цей мерзотник? Де він? *(Перекидає крісло і, задихаючись від гніву, вибігає з кабінету. Стикається з Васею та Олею, що входять)*.

47

Вася. Романе!

Убийбатько. Облиш! *(Вибіг)*.

Оля. В чім річ?

Вася. Що тут трапилось, Порфирію Марковичу?

Булава. Важко сказати. Заходжу я, значиться, до кабінету...

Оля. Та не тяніть же! Кажіть зразу!

Булава. Дивлюсь, стоїть Роман Дмитрович і сам з собою балака. Я, значиться, до нього з запитанням, а він як почав кричати, аж іскри з очей летять. Я ще ніколи не чув, щоб так крили.

Оля. Та кого ж він крив?

Булава. Тут-то й питання — кого.

Вася. Ну, що він казав?

Булава. Жалівся, що хтось падлець і що якийсь Гаракліт від нього плакав. Ну, каже, я все одно його впіймаю. А кого, то я вже й не розібрав, чи Гаракліта, чи Григорія Філаретовича. Отут-то для мене проблема.

Оля. Васю!

Вася. Так і сказав: впіймаю?

Булава. Атож. Ну, не знаю, Гаракліта, може й впіймає, а от, щоб Григорія Філаретовича, то це навряд. Бо скажіть ви мені, написав я листа до Миколи Андроневича...

Вася *(на всі груди)*. Романе!

Оля. Потім, Порфирію Марковичу... *(Радісні вибігають з кабінету)*.

Шпинський (вбігає). Що за гамір такий? Що тут трапилось?

Булава. Таке трапилось, що ось аж крісло перекинулось.

Шпинський. Що за жарти, Порфирію Марковичу? Поставте на місце! Щоб цього більше не було!

Булава. Поставити можна, а що буде далі, я за те не відповідаю. Починається катастрофа і великі неприємності!

Завіса

Дія третя

Кімната Наталі Рогов. Рояль. Двері: вхідні, другі — до їдальні, треті — на веранду, що виходить в сад. По-святковому прибрано. З їдальні чутно брязкіт посуду, сміх і голоси Олі та Наталі. Пісня:

Над нами вічність упада,
Як біг і шум води,
Моя країна молода,
І я в ній молодий!

1

Дзвінок. Наталія входить з їдальні, йде у вихідні двері й повертається до кімнати з листом.

Наталія (*розриває конверт, читає лист*). Олю!
А йди-но сюди.

2

Оля (*входить, наспівуючи*):

Над нами вічність упада...

Наталія (*подаючи лист*). На, читай.

Оля. Лист? Від кого?

Наталія. Та ти читай.

Оля (*читає*). «Люба Наталю Олександрівно. Бекон мав рацію, коли говорив: «Ми стільки можемо, скільки знаємо». Я знаю життя, і я можу його будувати, ламати і створювати знову. Ви не можете не почувати, як би я хотів робити це разом з вами. Але я не знаю вас, не знаю

так, як хотів би знати. І моя воля спиняється перед загадкою вашого серця. Дозвольте прийти до початку вечірки. Дозвольте хоч краєчок підняти над цією загадкою, що до муки мене хвилює. Дозвольте хоч трошки відкрити її. Чекаю відповіді. Ваш Г. Ярчук». Дійшов до точки. Краєчок. (*Обидві сміються*). Ну, чекай. Ми тебе відкриємо.

Дзвінок.

Н а т а л я. Просимо, Григорію Філаретовичу! Давно чекаємо.

3

К р и н и ц ь к а (*входить*). Який Григорій Філаретович? Ти завжди плутаєш!

О л я. Катерина Іванівна?

Н а т а л я. От чудесно. Чого ж ви так довго?

К р и н и ц ь к а. Та ти ж наплутала все. Дзвоню в сусідній будинок. Відчиняє якийсь дідок — років ста п'ятдесяти. «Наталя, — питаю, — тут живе?» А він: «Яка Наталя? Я уже півтора року як нежонатий, розійшовся», — каже. Нічого не розумію.

Всі сміються.

Н а т а л я. Ну, нічого, аби добре кінчилося. А тепер слухайте. Я хочу втягти вас в одну веселу історію.

К р и н и ц ь к а. Оце якраз для мене.

О л я. Розумієте: Ярчук хоче відкрити краєчок таємниці.

К р и н и ц ь к а (*нічого не розуміючи*). Ну, ну, далі. Який же саме краєчок?

Н а т а л я. От надіслав листа. Буде признаватись у коханні.

К р и н и ц ь к а. Це ж кому? Мені, чи що?

О л я. Та ні! Наталі.

К р и н и ц ь к а. Ярчук? Наталі? Ти при своєму розумі?

О л я. Я вам потім усе розповім.

Н а т а л я. Одне слово, я вас прошу: в домі нікого нема, тиша, все змерло. Григорій Філаретович відкриває краєчок таємниці... Я мушу знати, що таїться в душі цієї людини, і я знаю!

К р и н и ц ь к а. Ну, от. А я спочатку була не добрала.

Дзвінок.

О л я. Прийшов. Куди ж нам?

Входить В а с я, причесаний, в новому галстуку, в петельці — квітка. З верхньої кишеньки виглядає хусточка. Ніякої метушні. Почуває себе гостем і розмовляє, як іменинник.

В с і. Вася!

В а с я (*кланяючись кожній по черзі*). Здрастуйте, здрастуйте. Здрастуйте.

Н а т а л я. Який ти красивий!

В а с я. Одному лише перукареві три карбованці віддав, от і красивий.

О л я. І хусточка!

В а с я. А ти ж думала! Культурні потреби аспіранта зростають. Хай стирчить для естетики. (*Сів, розлігшись у кріслі*).

Н а т а л я. Ну, добре. А у Вересая ж ти був?

В а с я. Був.

О л я. Бачив його?

В а с я. Ні, не бачив.

Н а т а л я. І записки не передав?

В а с я. Ні, записку передав у власні руки.

О л я. Нічого не розумію.

В а с я. А що ж тут розуміти? Товариш Вересай купався у ванні, і я йому всунув записку під двері.

К р и н и ц ь к а. Цілком можливо.

Н а т а л я. А він що?

В а с я. А він каже: «Приїду неодмінно» і пустив на себе холодний душ.

О л я. Ну, тоді ходім у сад. Я тобі дещо розповім.

В а с я. У сад? Охоче. Але нам же треба ще за товаришами зайти. (*Байдуже*). Чекайте, мало не забув. (*Наталі*). От же яка пам'ять стала: приніс листа і сиджу.

Н а т а л я. Листа? Від кого?

В а с я. А мені яке діло? Будь ласка. (*Дає лист*). Я не втручаюсь.

Н а т а л я (*розриває конверт, читає*). «Наталко, мені треба сказати тобі двоє слів. Зайду перед вечором. Убийбатько». (*Всі сміються*).

В а с я. Класично.

Н а т а л я. Не уявляю собі, що він може мені сказати.

В а с я. Роман? Той все може сказати.

Н а т а л я. Що все?

В а с я. Все, що він надумав,

Наталія. А що ж він надумав?

Вася. А от це ж він тобі й скаже. А мене прохав від зайвих розмов утриматись і навіть не казати, в якому магазині він зараз перебуває. За кілька хвилин він буде тут, а тому давайте звільнимо приміщення, товариші. (*Бере під руку Олю*). Ми скоро повернемось. (*Виходять*).

5

Наталія (*весело*). Ну, Катерино Іванівно, сьогодні буде знаменитий вечір.

Криницька. Ти тільки не наплутай чого-небудь.

Наталія. Навпаки, сьогодні багато дечого стане ясным. Але Роман лишається до кінця вірним собі.

Криницька. Він завжди вірний собі. То, певно, його колись Діоген шукав з ліхтарем. Вийдемо на веранду, подихаємо вечірнім садом.

6

Гасять світло в кімнаті й виходять на веранду. Там спалахує лампа під великим кольоровим абажуром. В кімнаті — півтемрява.

Входить Ярчук, слухає.

Наталія. Як ви гадаєте, він скоро прийде?

Криницька. Та вже не забариться. Написав же. Мені його лист страшенно сподобався. Пише коротко і ясно.

Ярчук. Вони говорять про мене. Це дуже корисно послухати, друзі мої.

Наталія. Що мені робити з ним, Катерино Іванівно?

Криницька. В таких випадках довго думати не годиться. Заплющ очі і рішай.

Наталія. О, ви як той Бернард Грасе, радите мені бути сліпою.

Ярчук. Навіть Грасе не забула. Прекрасно.

Наталія. Але що зробиш, коли я не можу бути сліпою? Я в нього вірю, але я повинна його знати.

Ярчук. Ого! Бекон!

Криницька. Кажіть прямо, любиш його? Насамперед потрібна ясність.

Наталія. Чи люблю? Та всім серцем, Катерино Іванівно. Іншого слова не знаходжу.

Ярчук. Досить і цього. Навіщо шукати інші слова?

Криницька. Він вартий того. Це ж — сила. Велика сила.

Наталія. Правда ж? У нього ясний розум, велика енергія. Він здатний на рішучі вчинки, на боротьбу. Я вірю в його прекрасне майбутнє. І мені хочеться йти з ним. Я люблю його... Без краю люблю...

Ярчук. О, моя дорога! Я не помилився в тобі. *(Виходить за двері, стукає).*

Наталія. Це він! Нарешті!.. *(Обидві входять до кімнати, засвітили світло).*

Криницька. Ну, бажаю. *(Потиснула руку).* Думаю, що тут моя консультація не буде потрібна. *(Пішла до ідальні).*

Наталія прожогом кинулась до дверей, відчиняє їх.

7

Ярчук *(входить)*. Ну, от і я, дорога Наталю Олександрівно.

Наталія *(вражена)*. Ах, це ви. Здрастуйте.

Ярчук. Розсильний сказав мені слово, краще за яке я не чув у житті.

Наталія. Яке слово?

Ярчук. Він сказав «ждуть», і я мало не кинувся йому в обійми.

Наталія. Сідайте.

Ярчук. Ви трохи схвильовані, Наташо!

Наталія. Нічого, це пройде.

Ярчук. Так. Це пройде. Але ваше хвилювання дає мені право думати, що я не помилився.

Наталія. В чому?

Ярчук. У тому, що ви ставитесь до мене не байдуже.

Наталія *(посміхається)*. Ви знаєте, я вперше бачу такого нахабу.

Ярчук *(набій)*. Значить, дійсно любить! *(До неї)*. Ви трохи жорстока, але така ви мені й подобається. Життя не терпить м'яких, сентиментальних людей.

Наталія. Жорстока? Але ж не до всіх.

Ярчук. До мене — не дуже? О, я щасливий! Наташо! Для чого стримувати себе? *(Що далі, то більше роз-*

палюється і наступає). Наташо! Ви відкрили тільки краєчок свого серця, і я вже починаю втрачати розум.

Наталія. Це надарма. З розумною людиною завжди цікавіше, ніж з дурною.

Ярчук. Чого ж ви хочете?

Наталія. Вернутись до Бекона. Ви дуже влучно його процитували в своєму листі: «Ми стільки можемо, скільки знаємо». Отже, я маю рацію хотіти, щоб ви не тільки не втрачали розуму, а навпаки, допомогли мені зазирнути в найінтимніші ваші думки. Я хочу узнати вас.

Ярчук. А хіба ви мене не знаєте?

Наталія. Як ученого секретаря інституту, звичайно, знаю. Але ж у нас з вами питання стоїть інакше?

Ярчук. О, так! Зовсім інакше, Наталю!

Наталія. Тим-то я й хочу знати більше. Ви з'явилися на нашому обрії недавно, а встигли за цей час дуже й дуже багато. Вас уже скрізь знають, про вас говорять...

Ярчук. Ну, я ще нічого не встиг. Це тільки цвіточки.

Наталія. А ягідки — попереду?

Ярчук. Ви в цьому сумнівались?

Наталія. Я багато думала про вас і вашу кар'єру. Це хвилювало мене...

Ярчук. Наташо!

Наталія. ...і хвилює. Я питала себе, яка невідома зірка веде цю людину? Може, це випадкова фортуна, збіг обставин? Чи це ви самі... ну, як би сказати... скеровуєте хід подій?..

Ярчук (набик). О, я знаю, чого тобі треба. (До неї). Так, Наташо! Треба мати розум, енергію, бути здатним на рішучі вчинки, на боротьбу!

Наталія (набик). Звідки він знає те, що я казала про Романа?

Ярчук. Треба самому створювати обставини. Треба вміти керувати ними. Треба знати людей, думати й діяти.

Наталія. Але ж діють і інші?

Ярчук. Так, але одні діють, як Дон-Кіхоти...

Наталія. А другі, як Санчо Панса?

Ярчук. Як завойовники життя, як справжні реалісти.

Наталія. Як це зрозуміти?

Ярчук. Кожен розуміє по-своєму. Один письменник сказав навіть: «Треба бути великим сукиним сином, щоб прожити на цьому світі».

Наталія. Це жарт?

Ярчук. Ні, це філософія.

Наталія. Чия?

Ярчук. Мудрих.

Наталія. Значить, і ваша?

Ярчук. О, я не дивлюсь на справу так безнадійно. Але я знаю, що люди поділяються на дві категорії: птахи і комахи. Одні народжені для того, щоб пробивати собі шлях у житті й записувати свої імена на дошку пошани, а другі — щоб залишатись непомітними, стояти в юрбі і заздрити: чому не я, а мій сусіда? Так завжди було на світі.

Наталія. Було, та загуло. Була конкуренція, експлуатація, класові суперечності, боротьба за шматок хліба, зненависть до тих, хто його не давав. Були, звичайно, й птахи, і комахи. Але тепер, Григорію Філаретовичу... тепер мене ваша теорія не переконує. Життя не те. Я думала, що ви скажете щось дотепніше, а це мене не захоплює. Ну, справді. У нас перша-ліпша доярка, пастух, сапальниця на буряках може стати людиною, знаменитою на весь світ, і кожного дня народжуються сотні таких героїв, а ви кажете комахи. Де вже там! Немає ґрунту для цієї теорії. Зникає економічна нерівність, народжується безкласове суспільство...

Ярчук (*розпалюється ще дужче*). Безкласове суспільство! Герої... Ну, що ж? Хай народжуються. Але при всіх змінах соціального порядку біологічна основа людини залишається незмінною, незалежно від того — є хліб, чи немає. І тому в житті, крім класової боротьби, йде боротьба особиста. Кожна людина має своїх ворогів і друзів, і то не лише на ґрунті економічної нерівності, а хоча б на тому ґрунті, що в одного ніс довгий, а в другого — короткий; один кучерявий, а другий — лисий, один любить жінку і другий — ту саму; нарешті — один розумний, а другий — дурень. І тому в житті Форд ненавидить Рокфеллера, а Рокфеллер хотів би задушити Форда, хоч вони обидва — капіталісти. А у нас Булава ненавидить Горгулю, а Горгуля ладен утопити Булаву, хоч вони обидва — безпартійні пролетарії...

Наталія. Ну, Форд і Рокфеллер за бариші не можуть помиритись, це зрозуміло. А от про Булаву і Горгулю — це вже ваша поетична фантазія. По-моєму, їм немає за що воювати між собою.

Ярчук. Ви наївна, Наталю! Боротьба, особиста боротьба заповнює життя людей! Знайдіть своє місце в

цій боротьбі, не пропустіть моменту, і ваша власна перемога забезпечена.

Н а т а л я (насторожившись). О! Це вже цікаво. Це вже не філософія, а практика. Говоріть же! Як, по-вашому, треба діяти? Я хочу знати все! Все до кінця.

Я р ч у к. Тоді дивіться в тайники людської душі. Ключ лежить там, а не теліпається разом із значком ГТО і не приколюється до грудей замість ордена Червоної Зірки. Людина — самотня. Вона до краю повна своїми таємними бажаннями. Угадайте їх, і ви поставите цю людину на службу собі. Скільки б ви не служили колективу, все одно. Окрему людину, яка вас цікавить, на яку ви робите ставку, це не зачепить за живе. Вона крикне вам «ура», а на другий день забуде. Вона не помітить вас, коли ви будете трубити їй славу в оркестрі. Озбройтесь ніжною флейтою і самотньо, в тиші, заграйте над вухом цієї людини нескладну мелодію її прихованих бажань, виступіть проти її ворогів, і ця людина—ваша. Вона заплатить вам своєю дружбою, відповідь ласкою і зробить для вас все. Ось вічна формула життя. Володіючи нею, я нікому не дам панувати над собою, а панувати му над іншими. Пройде ще небагато часу, і ви побачите, що я не тільки посяду видатне місце, але мене широко знатиме громадськість, мене поважатимуть і слухатимуть, про мене писатимуть в газетах, я піднесусь над обрієм загальності...

Н а т а л я. Одне слово—ви прославитесь... Кожен знатиме, хто такий Ярчук!

Я р ч у к. Хай буде так.

Н а т а л я. І висновок?

Я р ч у к. Робіть ви. Я люблю вас. Я прошу вас бути моєю дружиною.

Н а т а л я. А мене ж ви куди, в кишеню покладете, як будете підноситись, чи куди? Майте на увазі, що я теж хочу посідати те місце, яке мені належить.

Я р ч у к. І ви його посядете. Ми будемо підноситись разом.

Н а т а л я. Цим шляхом, що ви намалювали?

Я р ч у к. Цим шляхом, що я намалював.

Н а т а л я. Як же його назвати?

Я р ч у к. Шлях економної витрати сил і боротьби.

Н а т а л я. За що ж боротись?

Я р ч у к. За життя.

Н а т а л я. З ким?

Я р ч у к. З ворогами.

Н а т а л я. З якими?

Я р ч у к. З особистими ворогами тієї людини, що допомагає вам.

Н а т а л я. Так це ж... (Стрималась). Це ж нехороше.

Я р ч у к. Абстрактного добра і зла не існує. Все на світі відносне.

Н а т а л я. Це називається — в каламутній воді ловити рибу.

Я р ч у к. Спробуйте піймати в чистій.

Н а т а л я. Нарешті, це склака!

Я р ч у к. Хто ж на світі не склочник?

Н а т а л я. Так ви ж наткнетесь на громадськість, на профорганізацію, на партосередок, на місцевком!

Я р ч у к. На чолі яких стоять голова, секретар, член бюро, — прекрасні люди, що мають, проте, своїх ворогів. Зумійте стати другом цих ворогів — і вони допоможуть вам перемогти секретаря. Простягніть же мені руки! Ми підемо разом, і ви не пожалієте!

Н а т а л я. Ух! У мене крутиться голова. Який ви сміливий!.. (Набік). Яка надзвичайна сволота!

Я р ч у к. Ви не помиляєтесь! Але ваша відповідь! Коли ж, коли?

Н а т а л я. Сьогодні, неодмінно сьогодні!

Я р ч у к. Ви згодні оголосити її?

Н а т а л я. О, так!

Я р ч у к (переможно). При всіх?

Н а т а л я (переможно). Так, так!

Я р ч у к. Наталю! Хай це розірветься над всіма, як бомба!

Н а т а л я. Так воно й буде!!

8

Двері навстіж відчиняються, входить У б и й б а т ь к о з величезним букетом.

У б и й б а т ь к о (на всі груди). Привіт!

Н а т а л я. Роман!

У б и й б а т ь к о (повільно опускає букет). Так... Дійсно... Це я...

Я р ч у к. Який ти шикарний! З букетом... Ха-ха-ха. (До Криницької, що входить з веранди). Будь ласка... Подивіться! Картина! (Сміється).

Наталія. Ти з квітами, Романе?!
 Убий батько. Да. Я приніс... (Дивиться на свій букет) ...квіти. Це... вам, Катерино Іванівно. Не відмовте прийняти. В найкращому магазині з Васею вдвох вибирали.

Криницька. Це мені? Я так і знала. (До Наталі). Ти, значить, знов наплутала?
 Убий батько. Та ні. Все ясно, як день...

Криницька. Ну, розплутуйте тепер, а квіти я у вазу поставлю. Букет підходящий. Ходімте, Григорію Філаретовичу, допоможіть мені.

Ярчук. З великою приємністю. (Зробив Романові ручкою). Адьє. (Пішов за Криницькою).

10

Наталія. Романе... Слухай...

Убий батько. Ти обурена? Не твоїх ланітах, як говориться в таких випадках, палає рум'янець досади. Прошу вибачити, але я попередив тебе про свій прихід коротким посланням. І все ж, як бачу, прийшов невчасно.

Наталія (роздратовано). Так! Я обурена. Чуєш? Обурена, що мені доводиться пояснювати тобі. Ти сам повинен все зрозуміти...

Убий батько. ...і простити. Але не можу. Не можу простити... Совість не дозволяє.

Наталія. Не можеш, і не треба. Але почувати ти можеш? Чи й досі не навчився?

Убий батько. Проходжу зараз ударні курси.

Наталія. А може, тобі на ці курси треба ще років десять? Ти ж не дуже поспішаєш.

Убий батько. Ну, ні. Це ти перехватила. Десять років, це ж—три п'ятирічки, а я сподіваюсь, що за другу п'ятирічку я вже сам зав'язуватиму краватку. А решта — дурниці. Головне в житті — краватка.

Наталія (глянула і мимохить розсміялася). А це ти сам зав'язував?

Убий батько (похмуро). Це? (Лопнувсь галстука). Це сам. А що? Є якийсь дефект?

Наталія. Нічого сказати, артистично зав'язав.

Убий батько. Будь певна, я вже що як зав'язу—не розв'яжеться!

Н а т а л я. Та ти такий. Нагнись трошки, я поправлю.

Убийбатько нагинається, вона поправляє йому краватку.

Убийбатько (*відчувши пахощі її волосся*). Та ні... Поправляй так... Я не можу нагнувшись...

Н а т а л я. Чого?

Убийбатько. Ну, чого... Не можу і все. Не виношу.

Н а т а л я. Уже.

Убийбатько. Дякую.

Н а т а л я. На здоров'я. Ну, тепер кажи прямо, що це значить: лист, краватка? Невже збираєшся заявити, що любиш мене?

Убийбатько. Ні, не збираюсь.

Н а т а л я. А чому?

Убийбатько. Колись Наполеон спитав свого маршала: «Чому ти програв бій?» Той відповів: «На те було десять причин». — «Перша?» — «Не було пороху...» — «Можеш про решту дев'ять не говорити», — сказав Наполеон.

Н а т а л я. Ну?

Убийбатько. Ну, отак і я: скажу першу причину, а решту не згадуватиму.

Н а т а л я. Яка ж це перша причина?

Убийбатько. Я не люблю тебе.

Н а т а л я. Ну, тоді... тоді ти дійсно можеш інших не згадувати.

Убийбатько. Ото ж я й кажу. Це для курців?

Н а т а л я. Що?

Убийбатько. Кімната?

Н а т а л я (*розстроєно*). А, пали... Можна.

Убийбатько (*запалив сів*). Сідай, Наталко.

Н а т а л я. Дякую. Чого ж ти прийшов?

Убийбатько. А так просто. Квіти приніс Катерині Іванівні.

Н а т а л я. Оце і все?

Убийбатько. Поки що все. Далі я мав намір сказати тобі одну річ, власне, спитати тебе. Але тепер не знаю, питати чи не питати.

Н а т а л я. Подумаєш, який гамлетизм. Це тобі не личить.

Убийбатько. Отак я і думаю. Краще не питати.

Н а т а л я. Та питай уже! Ну?

З дверей ідальні виткнувся був Я р ч у к і сховався.

Убий батько. Може, я затримаю? Он, бач, Григорій Філаретович — виткнувся та й сховався, як суслик.

Ярчук (*виткнувся*). Нічого не сховався. Я тут, розумієш, зайнятий. Гірчицю примусили терти. (*Сховався*).

Убий батько. Привчайся, Гришо! В житті ще й не те доведеться терти. (*До Наталі*). І давно тре?

Наталія. Ні, недавно. Але встиг, як бачиш, прийти раніше за тебе.

Убий батько. Та я бачу. І все-таки хочу поставити тобі одне запитання. Що б ти мені сказала, Наталко, коли б я раптом вирішив прославитись?

Наталія. Ти?!

Убий батько. Я. Чого ти так дивуєшся. От схотів — не прославляюсь. Схотів — прославився. Що ж тут такого?

Наталія. І ти, Романе?!

Убий батько. Що ти так питаєш, ніби ти — Цезар, а я — Брут? «І ти, Бруте?» Ну, і я. Хіба ще хто хоче прославитись, крім мене? Хто ж цей, сказати б, мій конкурент на лавровий вінок, мій злий суперник? Хто?

Знову виткнувся занепокоєний Ярчук.

Убий батько. Нічого, Гришо, три, три, гіркіша буде. (*Той зникає*).

Наталія. А як же ти хочеш прославитись?

Убий батько. Мій спосіб трохи незвичайний. Я хочу написати комедію.

Наталія (*радісно*). Ти хочеш стати письменником?

Убий батько. Ні, письменницька робота не для мене. Письменник повинен пропускати через свою душу цілі табуни людських пристрастей, хороших і поганих, добрих і злих. Кожен із типів, яких показує письменник, мучить його своїми нерозв'язаними питаннями, мучить довгими ночами... У кожного свої протиріччя, свої бажання, а душа письменника, як реторта на вогні, повинна витримувати це постійне кипіння й давати бажану реакцію. Ні, я не міг би довго терпіти цього незвичайного, напруженого стану. Я міг би лопнути з радощів за своїх героїв або з ненависті до них. Але кожна людина може написати в житті одну річ, в якій вона розвантажить свою душу від того, що її гнітить або хвилює. От таку річ я й хочу написати. Це буде комедія. Так би мовити, філософсько-соціально-психологічно-побутово-сатирична.

Наталія. Про що ж саме?

Убийбатько. Про людську підлоту, про те, чия це зброя, і про межі діяння її в Радянській країні. Про безпринципних тварюк, холоуїв, яких не може терпіти наша земля.

Наталія. Романе! Яка ж гостра й потрібна тема!

Убийбатько. Правда?

Наталія. Так. Показати підлоту як спадщину старого світу, в якому людина була самотня!

Убийбатько. ...Гризла другу людину зубами...

Наталія. ...Топила її в багні!

Убийбатько. ...Плювала їй у душу ради особистої кар'єри! Показати, що підла людина — це не просто собі підла людина, а що це — нащадок старого світу. І що в наших умовах, на радянській землі, цей корінь не знайде для себе соків, щоб розпуститися, бо його підрубає перший радянський двірник, що поливає дерева! Як ти на це дивишся?

Наталія. Так, Романе, так! Вони твердять, що людина була й залишилась самотня, що вона заздрить другій людині і ненавидить її як особистого ворога. Але наша дійсність розбиває їхні теорії, як хвиля розбиває уламки гнилого корабля. Намалюй нещадними сатиричними фарбами пики одщепенців суспільства, яких життя викидає на смітник історії.

Ярчук (*виткнувся з гірчицею*). Наталю Олександрівно, може, годі? У вічі заходить.

Убийбатько. Три далі! То й добре, що у вічі заходить!..

Голос Криницької. Ідїть сюди. Гірчиця!

Ярчук зникає в ідальні, вона зачинає двері.

Убийбатько. Наталко! Ти читаєш мої думки!

Наталія. А хіба ми думаємо по-різному, Романе?

Убийбатько. Ні, але я думав... Ну, говори ж ясніше!

Наталія. Чого ж ще ясніше? Випікати їх треба з усіх щілин, бо вони вповзають у наші будинки, в наші установи, в інститути, на секретарські крісла!

Убийбатько. Наталко! Та це ж — Ярчук!

Наталія. Так! Ярчук. Той, кого ти був прийняв за друга! І ти міг подумати! Романе! Ось мої руки. Візьми їх! Комедію про Ярчука ми будемо писати разом.

Убий батько. Наталко. *(Не міг вимовити слова, задихаючись обійняв, притиснув її голову до грудей, заглянув у вічі).*

Наталя *(тихо скрикнула)* Романе... *(Завмерла в довгому поцілунку).*

11

З ідальні увійшла Криницька. Спинилася, наче вкочана.

Криницька. Ага, я так і знала. *(Зникає в ідальні, звідки хутко повертається з букетом).*

Убий батько. Люблю! Чуєш? Пропадав, мучився, як верблюд.

Криницька *(подає квіти)*. На, віддай за призначенням, верблюд...

Наталя. Романе! *(Вирвалась з обіймів і, щаслива, радісна, вибігла в сад).*

12

Убий батько *(не може отямитись)*. Може, це сон?

Криницька. Цілком можливо. Тим більше, що він приснився й мені.

Убий батько *(помітив Криницьку, кинувся і поцілував її)*. Спасибі! Наталко! *(Вибігає в сад).*

13

Криницька *(стоїть серед кімнати з букетом)*. Дивно. Якісні зміни закоханого чоловіка настільки значні, що він може перетворитись на верблюда і зникати, як міраж.

Ярчук *(входить)*. Я там самотній, Катерино Іванівно.

Криницька. А я тут самотня. Уявіть собі, який збіг обставин.

Ярчук. А де ж Роман?

Криницька. Утік.

Ярчук. Куди?

Криницька. В сад.

Ярчук. Бідолаха. Мабуть, розмова з Наталею кінчилася для нього несподівано?

Криницька. Да. Страшенно. Я ще ніколи не бачила, щоб так цілувалися. Це був рекордно-затяжний поцілунок.

Я р ч у к. *Що?! Та ви жартуете!!*
К р и н и ц ь к а. *Добрі жарти, коли він трохи не задушив її в своїх обіймах.*
Я р ч у к (*остовнів*). *В обіймах?! Так де ж вони? Де?!*
К р и н и ц ь к а. *Та що я вам, довідкове бюро, чи що? Он, здається, в саду, продовжують свої заняття. (Вишла).*

14

Я р ч у к (*метнувся до веранди, глянув у сад*). *О! Сто тисяч чортів! Цілує! Що це? Що ж це таке? Невже все пропало? А мій лист? А її розмова з Криницькою, яку я чув на власні вуха? Отут же вона стояла і говорила «Люблю його без краю...» і згадувала мій лист. (Побачив на ролях лист). Ось же він! Ось мій лист, вона залишила його... (Розгортає лист, читає) «Наталко! Мені треба сказати тобі двоє слів. Зайду перед вечором. Убийбатько». (Стоїть, мов очманілий). Так ось воно що! (Побачив квіти). З букетом.. Усе ясно! Все! Як хлопчик, розплескав свою душу перед цією хитрою жінкою. Перший раз у житті, Гришо! Перший раз тебе одурено. Тепер ці люди тримають тебе в своїх лапах. Над Бережним нависла гроза. Перемога Вересая цілком можлива,— і коли вони розкриють твої теорії, ти летиш у прірву разом з Бережним. Тебе викинуть за двері, як ганчірку, коли ти не викинеш за двері інших. Що ж робити? Що робити, хто мені скаже?*

15

Дзвінок. Я р ч у к відкриває двері, входить Р у ж е в с ь к и й.

Я р ч у к. *Стефан Стефанович!*
Р у ж е в с ь к и й. *Я сі зморив, як пес. Я вас шукав по всіх закоморках, а ви сі насолоджуєте в сеї панянки.*
Я р ч у к. *Так, я почуваю себе щасливим. А що трапилось?*
Р у ж е в с ь к и й. *Трапився шкандаль. Ми з вами не всі новини взнали. Партиійний комітет виключив мене з КП(б)У!*
Я р ч у к. *Що?*
Р у ж е в с ь к и й. *Прошу не хвилюватися. Сергій Михайлович апелюватиме до вищих інстанцій. Але могло б трапитись велике свинство, кобим вас тут не спіймав.*

Я р ч у к. Говоріть, нарешті!

Р у ж е в с ь к и й. Розумієте, Сергій Михайлович узяв у партійному комітеті якісь документи, хай би щур, я їх не бачив, а той дурень Хортевич помилково завіз їх на своє приміщення. Вересай питає...

Я р ч у к. А чого ж Хортевич не сказав, що вони в нього?

Р у ж е в с ь к и й. То було б свинство, якби він таке сказав. Документи секретні, а він позапартійна людина. То він би підвів Сергія Михайловича під монастир.

Я р ч у к. Ситуація надзвичайно цікава.

Р у ж е в с ь к и й. Свинська ситуація, бігме.

Я р ч у к. Що ж ви хочете від мене?

Р у ж е в с ь к и й. Порятунку.

Я р ч у к. Якого?

Р у ж е в с ь к и й. Розумієте, мамцю, документи у мене.

Я р ч у к. А ви ж казали, що вони у Хортевича.

Р у ж е в с ь к и й. Так, але я поїхав до нього і взяв, а передати Сергію Михайловичу не можу, бо там зараз Вересай. Тоді я подзвонив телефоном і сказав Сергію Михайловичу, що документи у вас і щоб він сказав про це Вересаю.

Я р ч у к. Що?! У мене?!

Р у ж е в с ь к и й. Іншого виходу немає! Ви мусите допомогти нам, інакше ми всі пропали.

Я р ч у к. Ну, пропадати я не хочу і не збираюся.

Р у ж е в с ь к и й. Тоді дайте ключ од вашої шухляди. Я покладу туди запечатану куверту з документами. А Сергій Михайлович заїде сюди на хвильку, і ви при Вересаї підтвердите, що документи у вас. То є природна річ: запечатану куверту, яку директор забув у себе на столі, секретар зберігає тим часом у своїй замкненій шухляді. То не є ніякий злочин, мамцю...

Я р ч у к (у нього раптом виникає свій план). Блискучий вихід!

Р у ж е в с ь к и й. Правда?

Я р ч у к (з радістю). Ви не могли придумати нічого кращого! Все врятовано!

Р у ж е в с ь к и й. То давайте ж скорше ключ!

Я р ч у к. Ось він! (Дістає). Але ви повинні приїхати сюди з Сергієм Михайловичем і привезти мені цей ключ, бо ви ж розумієте, що в цій ситуації він може кожної хвилини бути мені потрібний.

Ружевський. Голова! Ах, золота голова! Я зовсім про це забув. В тій хвилі ми будемо тут. Біжу!.. (Виходить).

16

Ярчук (сам). Гроза насувається. Хай буря напинає мій парус. Вона послужить мені, як послужила Єлизаветі Британській на гішпанів. І коли на цій землі є ще хоч один Ярчук, то я кажу йому: будь спокійний, друже...

Дзвінок.

Прошу! Заходьте, дорогі гості!..

17

Входять Вася, Оля та кілька аспірантів та аспіранток. З ідальні входить Криницька.

Ярчук. О, скільки гостей!

Вася. І як приємно їм бачити вас, Григорію Філаретовичу.

Голоси. Привіт, Катерино Іванівно!

Криницька. Здрастуйте! Що ж ви так затримались!

Голоси. А де ж Наталка, Роман?

Криницька. За моїми відомостями, вони в саду, і притому в найкращому настрої. Правда ж, Григорію Філаретовичу?

Ярчук. Настрій, Катерино Іванівно, річ не постійна. Він часто змінюється.

Криницька. Звичайно, в кого є на це причини.

Вася. О, та тут, як видно, якісь події!

Криницька. Події відбуваються в саду. Ходімте. туди...

Голоси. Це цікаво! Пішли!

Всі, крім Ярчука, виходять в сад. Звідти потім чутно гомін, вибухи сміху.

18

Ярчук (сам). Шумить, дорогі ентузіасти. Діліть шкуру ще не вбитого ведмедя. Він помилився на цей раз, але на помилках ми учимось. Моя помилка в тому, що я обрав за свій об'єкт Бережного, а не Вересая. Система вірна, лише один гвинтик я помилково взяв не той, і от провал. Та ми

поправимо його! Тільки б вийти з-під вашої рогатини цілим і непошкодженим... І моя система, вічна, як цей світ, ще покаже себе. Покаже! Тепер ви легко не пізнаєте мене... *(Наближаються голоси. Він вислизнув на веранду).*

19

Входять Убийбатько, Наталя, Вася, Криницька, Оля, гості. Всі збуджені, говорять всі зразу.

— Ну, вітаємо, Наталко!

— Романе!

— Але подумайте! Яка спритна людина...

Убийбатько. Чекайте! Його нема?.. Ех! Друзі! *(Сів до рояля, заспівав, всі підхопили).*

Над нами вічність упада,
Як біг і шум води,
Моя країна молода,
І я в ній молодий!

Хто в небі крила розгорта
І крає шлях новий?
Моя країна молода,
І я в ній молодий!

Хто людське серце підійма,
Як факел огневий?
Моя країна молода,
І я в ній молодий!

Убийбатько. Чорт! Як тепер легко й радісно. А хто запалив наш гнів проти цих мерзотників і оголосив їм нещадну війну? Вересай! Тепер нам ясно, хто ці люди. Ясно також, хто такий Ярчук. І треба зібрати всі факти, що допоможуть нам розкрити його до краю.

20

Увійшов Ярчук, посміхається. Німа сцена.

Ярчук. Факти? Будь ласка. Я сьогодні відкрию. Не хвилюйтесь, друзі мої. Я відкрию такі факти, що вам і не снилися.

Убийбатько. Ти?!!

Я р ч у к. Що, несподівано, Романе? Ну, що ж, для того, хто годує собак тоді, як іти на полювання, завжди буде багато несподіванок. Хто ж дивиться трішки вперед, той може в рішучу хвилину розповісти партії значно більше, ніж ти, мій друже, ревнуючий цю товаришку до мого неіснуючого кохання.

Всі ахнули.

Н а т а л я. Яка підлота! Ви ж самі казали мені...

Я р ч у к. Я казав вам те, що вам хотілося почути від мене. Я висловлював всі ваші власні думки. Але це не значить, що так думаю я.

У б и й б а т ь к о. Та коли ж буде край?! Га?? (*Ударив по клавішам*).

Загальний рух.

21

Входить В е р е с а й.

В с і. Товариш Вересай!

В е р е с а й. Здрастуйте. (*Глянув, зорієнтувався*). Що, Романе, виконуєш рапсодію?

У б и й б а т ь к о. Виконую, товаришу Вересай.

Н а т а л я. Чекайте! До початку всіх розмов, поки буде сказано хоч одне слово, я пропоную підняти келих за здоров'я товариша Вересая. Я хочу сказати, що в ньому ми вітаємо нашу кришталево чисту, одверту й безстрашну більшовицьку партію, яка не терпить у своїх лавах підлих і нищих людей. Коли ж вони пролазять до неї... то вона випікає їх розпеченим залізом, як болячку. От... за це... (*Не змогла кінчити, хвилювання перетнуло їй голос*).

В е р е с а й. Ну, ну, Наталко... Заспокойся. Ти завжди вміла триматися. Що з тобою?

Дзвінок.

22

Хутко входить Б е р е ж н и й, за ним Р у ж е в с ь к и й.

Б е р е ж н и й. Пробачте, що я входжу сюди непрошеним гостем, але у мене справа до товариша Ярчука, яку я мушу тут з'ясувати.

Я р ч у к. Добрий вечір, Сергію Михайловичу.

УСРР
НКО
ОДЕСЬКІЙ
ДЕРЖАВНИЙ
ДРАМАТИЧНИЙ
УКРАїнСЬКИЙ

ТЕАТР РЕВОЛЮЦІЇ

РІК ІОНУВАННЯ

XIII

вул. Пастера, 15. Телеф. 27-91, 12-74, 8-40.

14	СОЛО НА ФЛЕЙТІ Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
15	ЗАКРИТА ВИСТАВА Постійні місця не лічені, про день ліквідації пост. місць буде оголошено окремо. Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
16	СОЛО НА ФЛЕЙТІ Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
17	СОЛО НА ФЛЕЙТІ Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
18	МАРУСЯ ШУРАЙ (Ок, не жовк, Гринцю, та на вродивай...) Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
19	СОЛО НА ФЛЕЙТІ Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
20	СОЛО НА ФЛЕЙТІ Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
21	СОЛО НА ФЛЕЙТІ Соло на 1-й флейті Музика: Л. К. Шварцман Роль: С. С. Бурко Художник: С. С. Бібік Продюсер: П. С. Рубин Текст: А. С. Гурман
22	ВИХІДНИЙ ДЕНЬ ВИСТАВИ НЕМАЄ

Афіша одеського театру Революції.

Бережний. Ви замкнули до своєї шухляди документи, які я залишив у себе на столі. Чому ви мені не сказали про це? Прошу пояснити.

Ярчук. Ви дозволите мені відповісти на це запитання, товаришу Вересай?

Вересай. Вас же запитує товариш Бережний?

Ярчук. Але відповісти я можу тільки вам.

Наталія. Все, що він скаже, все буде брехня! Все, від початку і до кінця.

Ярчук. Ви надаремно хвилюєтесь. Тут є кому відрізати брехню від правди...

Вася. А хто хвилюється? Не викручуйся!

Вересай. Спокійно, Васю. (До Ярчука). Говоріть.

Ярчук. Так. Документи Сергія Михайловича справді лежать у мене у шухляді, але я почну не з документів, а з першого дня свого приїзду до столиці. Я почну з того, як Ружевський, з повної згоди Сергія Михайловича, призначив мене на вченого секретаря інституту з умовою, щоб я діставав і опрацьовував матеріали проти вас, товаришу Вересай! Проти найкращого, найчеснішого більшовика, проти непримиренного, загартованого бійця за чистоту лєнінських, сталінських...

Вересай (гостро). Пропустіть це місце вашої промови. Візьміть далі.

Ярчук. (трохи розгубився, але швидко опанував себе). Гаразд... Я почну з того, як Сергій Михайлович замовляв мені доповідь про себе... під назвою «С. М. Бережний і радянська культура».

Бережний. Що це? Сон?

Ярчук. Як він сам редагував цю доповідь! Як він жадав слави і почесей і випускав свої шкідливі «Думки педагога», що отруювали мозок нашої студентської молоді.

Бережний. Ви... ви... продовжуйте!

Ярчук. Як Сергій Михайлович наказував мені захищати Ружевського та Хортевича, цих буржуазних прихвостнів, що обліпили кабінет Бережного, кадили йому фіміам холуйської похвали, щоб засліпити його і робити своє чорне діло!

Ружевський. Мамця!

Ярчук. Не перебивайте мене! Я скажу все до кінця. Я приїхав із глухої провінції. Я був наївною людиною. Я мріяв тільки працювати, день і ніч працювати на користь соціалізму. Але я потрапив у лабету властолюбного пере-

родження, Сергія Михайловича Бережного, та його ад'ютантів — Ружевського і Хортевича, про яких я ще скажу.

Ружевський. Сергію Михайловичу! Він збожеволів!

Ярчук. І от ці люди, що вони зробили з мене? Лакєя! Вони розтоптали мою гордість, мою партійну честь. Їм було мало цього, і вони примусили мене піти на темні махінації. За їхніми вказівками я повинен був послати свого кращого друга на периферію, щоб позбутися одного з відданих нам людей — я говорю про Романа Убийбатька.

Роман. О, Гераклі! Ти чуєш?

Ярчук. Але їм цього було не досить. Бережному треба було схилити на свій бік аспірантуру, і мені зроблено натяк, щоб я закохав у себе товаришку Наталю.

Бережний. Я задихаюсь.

Вересай. Це те повітря, яке ви для себе обрали, яким дихали стільки часу. Невже не звикли?

Ярчук. Я пішов на все ради свого директора. Я почав випитувати цю товаришку, як вона дивиться на життя і на людей. Заради успіху справи я вигадував нісенітницю про те, ніби в житті усе будується на особистій боротьбі. Мені здалося, що вона симпатизує моїм вигаданим теоріям і співчуває моїм кар'єристським планам. І я плів їх ради інтриги, у яку мене втяг Бережний.

Вася. Невинне ягнятко!

Ярчук. Ви бачите, що зробив з нами Бережний? Люди перестали вірити найболючішому крику душі.

Вересай. А ви без крику. Ми й так усе чуємо.

Ярчук. Гаразд. Я перейду до останнього, до фактів, що стверджують мої слова. Нарешті, я маю можливість показати справжнє лице усіх цих людей. Так слухайте ж! Секретні документи, які Бережний узяв у партійному комітеті, він передав Хортевичу, а той забрав їх до себе, не знаю для якої мети. Коли ви спитали про ці документи, Ружевський прибіг сюди і взяв у мене ключ від моєї шухляди, щоб покласти туди документи, а мені велів сказати, ніби документи заховав я сам.

Ружевський. Це брехня! Клянусь, це нахабна брехня! Документи були в нього!

Ярчук. Ви чуєте? Наклеп! Який страшний клеп! Куди я потрапив? (До Ружевського). Я брешу?

Ружевський. Маю вражіння, що підло брешете, мамцю моя!

Ярчук. Ви не за ключем приїздили сюди?
Ружевський. Ні! Клянусь своєю честю!
Ярчук. Ви чули? (Обводить усіх очима). Руки вго-
ру, громадянине Ружевський!

Той мимохить підіймає, Ярчук опускає руки в його кишені і дістає
ключ.

Ось він, мій ключ, який у мене взято кілька хвилин тому!
Я кінчив! Я виконав свій обов'язок, викривши цих людей
до кінця. (До Вересая). Візьміть цей ключ, товаришу Ве-
ресай!

Загальне здивування.

Оля. Оце так номер!

Вересай (одводить його руку). Залишіть цей ключ
собі. (Пильно дивиться на Бережного). Ну, що ж ви тепер
нам скажете, шановний Сергію Михайловичу?

Бережний. Що... що я можу тепер сказати?

Вересай. Кажіть усе. (На Ярчука). Ось стоїть лю-
дина, якій ви так вірили...

Бережний. Ця людина продала мене. Що я можу
ще сказати?

Ярчук. Ви чуєте? Це я продав! Я викрив вас, а не
продав, і ви не залякуйте мене приписами міщанської мо-
ралі. Не залякаєте!

Вересай. Ви... помовчіть. Розмова з вами потім.
(До Бережного, показуючи на Ружевського). Ось друга
людина вашої системи. Ви зрівнювали її з наукою. А вона
продавала науку пролетарської революції нашим найлю-
тішим ворогам. В «Думках педагога» ви давали цим лю-
дям аванси, ховаючись за голосну фразу. В наказах по ін-
ституту висловлювали подяки Хортевичам за їх ініціативу.
А вони скористались не тільки вашими авансами, а ще хо-
тіли потягти з-під вашого носа документи державної ваги.
На щастя, ми спіймали злочинців на гарячому. Скажіть
же, як це сталося, що з комуніста ви перетворились на те,
що ми тепер бачимо перед собою?

Бережний. Не знаю. Нічого не питайте... Антич-
ний хор обернувся на зграю мерзотників. Бачу... сліпота
нападає, як злодій, непомітно... Як гниль, прокрадається
в серце отрутою... Мабуть, це так. Але як же пізно я це
побачив! Як пізно зрозумів... Одне мені хочеться сказати.
Ви діяли як людина, для якої не можу знайти докору...

Я б хотів сказати — пробачте... Але я знаю, що не все на світі можна пробачати.

Вересай. А виправити?

Бережний. Якщо моя ганьба не виявиться дужчою за мене... А зараз — прощайте. (*Виходить*).

Ружевський. Сергію Михайловичу, Сергію Михайловичу, почекайте. А я ж куди?

Вересай. Там вам покажуть дорогу.

Ружевський вислизнув з кімнати.

Ярчук. І цим людям я був віддав свою душу. Трагічно, але це так. Пробачте, я почуваю себе дуже зле. Піду...

23

Але тут Ярчуку перегороджує шлях Булава, який допіру ввійшов.

Булава. Ні, стій. Стій, молодий чоловіче, не поспішай!

Голоси. Порфирій Маркович!

Булава. Я тут, товаришу Вересай. Дозвольте сказати.

Вересай. Говоріть, Порфирію Марковичу.

Ярчук. Що вам треба?

Булава. Сорок п'ять років я прослужив за швайцара. Всю науку пройшов, усе лакейство, котре до революції було на світі, я вивчив. Але такого... молодого чоловіка не зустрічав і не бачив. Да, не бачив і не зустрічав, а він ще й питає, що мені треба! Ось! (*Трусить листом*). Відповідь на мій рекомендований лист! Секретар житлокооперативу повідомляє, що Горovenко Микола Андронович, швайцар Інституту нормальної анатомії, давно помер, царство йому небесне. А ти мені від нього листа привіз. Сам сочинив за покойника!

Сміх.

Вася. Здібностям цієї людини нема краю!

Булава. Так. І за це я йому всю душу віддав, всі резолюції об'яснив. А він, довідавшись, що я написав відповідь на той фальшивий лист, вирішив мене, свого вчителя і благодійника, усунути з дороги, щоб, бува, чого не вийшло. Узнав, що наш двірник зо мною в серцях, і підказав йому написати на мене заяву, щоб звільнити мене з посади.

Вася. Теорія особистої боротьби на практиці.

Убийбацько. І він написав?

Булава. Так, двірник Горгуля Іван Петрович, з яким ми дійсно лаємось за різні проблеми, написав до місцевого комітету заяву. Написав, да! Тільки не на мене, а на цього молодого чоловіка. Ось вона, ця заява товариша Горгулі (Читає). «Як член профсоюзу комунальників повідомляю, що громадянин Ярчук займається політикою і хоче втопити Булаву Порфирія, який хоч і має недостатки, а на таке не заслуговує. Член профсоюзу комунальників, Горгуля Іван Петрович, з 1920 року».

Ярчук задкує до дверей і непомітно зникає.

Булава. Я не можу говорити, товаришу секретар партії. Я плакав і обіймав Горгулю, коли розкрилась передо мною проблема, і я побачив, що лакей лакея завжди продасть, а трудящий трудящого — ніколи не продасть!

Іван Петрович Горгуля, що стояв десь непомітно ззаду, виступив наперед у білому фартуху, у форменій шапці, з блискучою бляхою на грудях, і мовив поважно.

Горгуля. Вищесказане удостовіряю.

Убийбацько. Це дійсно... Прекрасно!

Голоси. Чудово! Порфирію Марковичу...

Вересай. От з таких Ярчуків і виростають прямі руйніники того, що творить робітничий клас. Покажи їх, Романе, з фальшивою посмішкою на устах і з каменем за пазухою — і ти не погрішиш проти реалізму нашої боротьби.

Криницька. Чекайте, а де ж він?

Всі оглядаються. Ярчука нема.

Оля. Зник?

Вася. Не зник, а намагається змінити адресу.

24

На мить — темно. Потім знову паркан і замкнені ворота. Через паркан з того боку перекинулись цупкі руки Ярчука. Дряпаючись, він намагається видертись на верхівку паркана.

Ярчук. Ну, от і я, мої любі друзі і мої милі вороги... Піймали, думаете? Не поспішайте. В іншому кінці республіки я буду обережніший... і моя система... Чорт! Який високий паркан... Але не вдержите!.. (Видерся на верхівку паркана, готується стрибнути).

По цей бік паркана з'являється Г о р г у л я.

Г о р г у л я. А от і вдержимо. Спускай паруса, бо далі тобі пливти нікуди!

Я р ч у к. Пропусти! Пропусти, кажу!

Г о р г у л я. Нема тобі пропуску!

Булава (з'являється по той бік паркана). Тримай його, Іване Петровичу. Хапай kota поперек живота і крапка!

З а в і с а

Харків — Київ — Москва
1933—1936 рр.

ДНІ ЮНОСТІ

*Комедія на 4 дії,
6 картин*

ДІЙОВІ ОСОБИ

Іван Цупрун — учень 10 класу середньої школи, потім — студент хімічного інституту.

Люба Василенко — учениця 10 класу тієї ж таки школи, потім — студентка авіаінституту.

Сава Журавель
Панько Серета
Годось Баклажаненко

} учні 10-го класу, потім —
робітники заводу; товариші
Івана та Люби.

Микола Ярош — студент індустріального інституту.

Дід Шумейко — член колгоспу «Червоний боець», 67 років.

Оксана Шумейко — його онука, ланкова колгоспу «Червоний боець», 17 років.

Андрій Васильович Ярош — батько Миколи Яроша, професор столичного університету, 50 років.

Бабуся Миколи — років 70.

Вася Цупрун
Петрунь Василенко
Галя Чагайда

} учні 5-го класу, піонери.
Вася — брат Івана, Петрунь —
брат Люби.

Богащенко — інструктор аероклубу.

Тарасов — начальник льотної частини.

Штольц — лейтенант.

Молодь, публіка на аеродромі.

Перша і друга дії відбуваються в периферійному місті. Третя й четверта — в столиці Республіки. Між другою і третьою діями минає півтора року.

Час дії — наші дні.

Дія перша

І. НАЗУСТРІЧ МАЙБУТНЬОМУ

В квартирі Цупрунів. Кімната Івана та Васи. Географічна карта, шкільне приладдя, на столі — «хімічна лабораторія»: кілька банок з реактивами тощо.

1

Вечір під Новий рік. В а с я, засукавши рукава й заткнувши в пазаху піонерський галстук, доробляє модель авіапланера «безхвостки» — власної конструкції — і наспівує:

Наш гострий зір проймає кожен атом,
І кожен з нас — гартований пілот.
І вірте нам — на кожен ультиматум
Готує відсіч наш повітрофлот.
Все вище, вище і вище...

Чути стукіт у двері.

В а с я. Хто там? (Спокійно порається коло моделі).
Хтось терплячий... Треба відчинити... (Виходить і за хвилину повертається з дідом Шумейком).

2

Шумейко. Драстуйте вам у хату.

В а с я (трохи здивовано). Піонерський салют.

Шумейко. Взаїмно. А чи туди ж я потрапив? Бо на воротах номер трохи затертий, а за прикметами виходить, що це й є той будинок, де живуть Цупруни.

В а с я. Так. А хто ж ви такий?

Шумейко. Я? А я єсть Київської області, колгосп «Червоний боець», дід Шумейко.

Вася. «Червоний боець»? А я — член піонерзагону імені Наркома оборони, Василь Цупрун.

Шумейко. Аякже, знаю. Великий рости та щасливий будь.

Вася. А звідки ж ви знаєте?

Шумейко. Е, звідки. Я такий, що все знаю. Я ось тут записочку приніс.

Вася. А батька немає дома, пішов до театру, на стахановський вечір. Він же в Москві був. А що йому орден Леніна дали, знаєте?

Шумейко. Аякже, звісно. В газетах прочитував, та вже й тут хвалилися люди. Батька твого знаю... геройський чоловіяга. Тільки записочка не до нього, а до братухи твого. Та ще й записочка важна... *(Розгортає хусточку, дістає).*

Вася. Від кого ж це?

Шумейко. А від дівчини одної...

Вася. От комедія. А його теж немає дома: пішов до кравця і, мабуть, не скоро й прийде. Йому ж костюм перешивають. Купили костюм, а він на нього — як торба. А сьогодні ж бал у Люби, зустріч Нового року. А він же на цей бал знаєте як збирається? У-у! У них же з Любою знаєте яка дружба? У-у. Як день не зустрінуться, то й не підходить. І не їсть нічого.

Шумейко. А чого ж то? Опетиту нема, чи що?

Вася. Та ні. Така сильна дружба. А це котра пише записку?

Шумейко. А це ж вона й пише.

Вася. Як? Люба Василенко? А звідки ж ви Любу знаєте?

Шумейко. Е, звідки. Я такий, що й Петю знаю.

Вася. Як? Петруня Василенка? Так це ж мій перший друг! Ми ж з ним у п'ятому класі.

Шумейко. І це знаю.

Вася. Та ні!

Шумейко. От тобі й ні. Я й те знаю, що ти — конструктор. Літаки робиш.

Вася *(зovсім уже здивований)*. Це дійсно... Ось... *(Показує планер)*.

Шумейко. Ловка штука. От тільки чого він у тебе без хвоста?

В а с я. Хто — він? Це ж — вона! Безхвостка — власної конструкції, а ви кажете, чому без хвоста.

Ш у м е й к о. А, то ж то і воно. А я думаю, чого воно куце. І полетить?

В а с я. Хай спробує не полетіти. Хіба в хвості сила?

Ш у м е й к о. І то правда. Не все те й літає, що хвостом махає.

В а с я. От бачите. А Ваня ось хімію розводить. Хочете понюхати? (Підіймає кришку на одній банці).

Ш у м е й к о. (нюхає і відскакує геть). Пху! Це так хімія. Трохи з ніг не звалило. Кислота, чи що?

В а с я. Не знаю. А правда — здорово б'є в ніс?

Ш у м е й к о. Та куди. Ну, я такий, що й сам люблю придумувати. Раніш то бувало не дуже-то, а тепер таке пішло, що як не придумаєш чого, то наче тобі і в головах низько... От у нас у колгоспі вигадав я таку машину — зерно очищати. Наче віялка, тільки ж не така, бо це з сукном на валочках. Тоді й кажу до своєї онуки: ану, качай, Оксанко. А я отак заглядаю. Іде зерно? Іде, та не туди. Ага. Ану, крути назад. Покрутила, іде зерно як слід, а остюки чіпляються за сукно і лізуть угору. Що ж його робити, щоб остюки назад не поверталися? Поставив я дощечку ребром до валка, щоб остюки з сукна обтеріблювались. Крути, Оксанко, качай! Вона крутить, а я дивлюся. Остюки одтеріблюються, і зерно йде чисте, хоч кутю вари. А то ще зробив дощомір власної конструкції...

В а с я (з повагою). Значить, ви теж винахідник?

Ш у м е й к о. Авжеж. Бач, заговорився й про записочку забув. Ти ж передай, бо Люба турбуватиметься. (Взяв-ся за шапку).

В а с я. Добре. Тільки скажіть, звідки ви все знаєте?

Ш у м е й к о. А от приходь до Петі, там і скажу.

В а с я. Як? Хіба ви й на балу будете у Люби?

Ш у м е й к о. Аякже, щоб я та не був!

В а с я. Та хто ж ви такий тоді?

Ш у м е й к о. А я ж сказав: Київської області, дід Шумейко.

Виходять.

3

В а с я (за хвилину повертається сам). От дід! Красота. Качай, Оксанко. Тепер я догадуюсь. Це, мабуть, той дід, що Петрунь мені казав. А чого ж це Люба записку

посилає, коли Ваня все одно збирається на бал? Мабуть, щось трапилось. (*Дивиться проти світла на записку*). Не видно крізь конверт, що там написано, та потім ще й читати не можна, бо, може, там секрет якийсь. Хоча конверт ось трішки одліплений. Тільки ж читати не можна... Піонери ніколи не читають чужих листів... Хоча ось і з другого боку відліплено... (*Гуркіт у двері*). О... (*Слухає*). А це ще хто? (*Знову гуркіт*). Це ти, Ваню? Зараз! (*Біжить з кімнати. Дальшу розмову чути з коридору*).

В а с я. Ну й гуркав же ти.

І в а н. А ти що тут робив? Чого так довго не одмикав?

В а с я. А хіба ти змерз? Ну, заходь. Ого, пакунки. Це костюм?

І в а н. Обережно! Не поймажай... Я сам візьму.

4

Входять В а с я та І в а н Ц у п р у н, стрункий юнак, у якого перші ознаки мужності ще переплітаються з залишками хлоп'ячого. Зовнішній вигляд теж відбиває цю переходову грань. Школярська одежа на нього вже мала; руки ще хлоп'ячі, руками він розмахує, як крилами, але голос уже наламується на баритон і чуприна має нахил лягати мальовничою хвилею. В руках у нього пакунки.

В а с я. А я думав — літак гуркоче.

І в а н (*сміється*). Який літак? Мабуть, заснув, от і приверзлося.

В а с я. Атож. А наші пішли на урочисті збори.

І в а н. Знаю, брат. Навіть чув, як батько виступав. Оце йшов містом, а радіо гримить на всі вулиці. Слово надається знатному складачеві поїздів, орденоносцю Трохиму Семеновичу Цупруну. Я так і став біля гучномовця з пакунками. Чую, батько вийшов на трибуну і як почав, як почав... «Є така любов на світі, що не гасне ні вдень, ні вночі, горить, як зоря над землею, — любов до народу й до рідного краю...» А тут оплески — аж не вміщаються в гучномовець. «І от життя біжить уперед і з кожним днем ширшає. Зацвітають поля, і городи, і села...»

В а с я. От батько! На повний клапан.

І в а н. Атож. І взагалі, що робиться? Який рух! Повні вулиці народу! Автомобілі... Життя таке, що й краю не видно... Вікна, розумієш, освітлені... На небі — зорі...

В а с я. А в нас був дід з колгоспу «Червоний боець».

І в а н. Дід? Який дід?

В а с я. Що віялку зробив, остюки одтеріблює, дощомір власної конструкції, і записку тобі приніс.

І в а н. Записку? Від кого?

В а с я. Сам подивись. Я не читав.

І в а н (*розриває конверт*). Люба! «Дорогий Ваню! Мені треба тобі сказати щось дуже важливе... Гляди ж, не забудь. Приходь. Я жду тебе. Люба». У-ра! (*Кружить його по хаті*). У-ра, Васю! Вона мені хоче щось сказати. Та я, може, сам два роки вже хочу їй щось сказати, але це не так легко, Васю. Але тепер — скажу! Васюк, скажу!..

В а с я. Та почекай. Ти спочатку покажи костюм.

І в а н (*розгортає*). Ось, брат, дивись, яка красота.

В а с я. Ох, і жилетка! На виліт.

І в а н. Так і треба. А ось піджак! Однобортний!

В а с я. Ох, і піджак! На два гудзики.

І в а н. А ось штани, брат...

В а с я. Двобортні, ще й дві пряжки по боках!..

І в а н. А що ти думав? (*Розвішують на стільцях*). Як одягнусь, як прийду на бал... У справжньому костюмі... Не те що оцей, школярський. Ось і коліна поодувались.

В а с я. Атож. Понадувались, як бульби. Ти їх підсмикуй, як сідаєш. Я бачив, як один підсмикував.

І в а н. Та куди ж їх підсмикувать? Хіба це штани? А піджак! Куди він годиться? Пожмаканий... От це костюм. І лежить на мені тепер, як прилитий. Ось побачиш. Ось ще й галстук. (*Дістає з кишені*). І сорочка. (*Дістає з маленького пакунка*). Шовкова, і черевики нові. (*Виймає з шабатурки*). А що ж? За кілька місяців кінчаємо десятій клас — і прямо в студенти! З Любою! Починається життя!

В а с я. Одягайся ж скоріше, бо не встигнеш.

І в а н. Я зараз. Повним ходом. А це хто відкрив банку?

В а с я. Та я тільки трішки. Дід Шумейко понюхав та трохи не впав.

І в а н. А навіщо відкривати? (*Скидає черевик*). От якби мені лабораторія більша. Я б, розумієш... Ми з Любою я не знаю що... А Баклажаненко та Панько Середа не приходили?

В а с я. Ні.

І в а н. І Журавля не було?

В а с я. Ні. А хіба що?

І в а н. А те, що цього тобі знати не можна.

В а с я. Чому? Я ж нікому не скажу. Чесне піонерське.
І в а н. Все одно. Те, що я хочу сьогодні сказати Любі, Баклажаненко збирається сказати Полі Орленко, що фрезеровщицею на заводі.

В а с я. А що ж ви хочете їм сказати?

І в а н. Що? Ну, цього вже тобі знати не можна.

В а с я. Чому?

І в а н. Тому, що... ти ще тільки в п'ятому класі.

В а с я. А це проходять в десятому?

І в а н. Що проходять? Цього зовсім ніде не проходять. Воно само. Це, розумієш, така штука... Ну, от є дружба, а то ще більше. Навіки.

В а с я. Це, мабуть, любов.

І в а н. А ти звідки знаєш?

В а с я. У четвертому класі читав — в одній книжці. Він її любить, а вона його — ні. А чому — не сказано.

І в а н. Нічого ти не розумієш. У Баклажаненка складна ситуація. Він раз уже казав Полі, але невдало виклав думки і провалився. А сьогодні вона обіцяла кататися з ним на лижах, і він повинен виправити свою помилку. А я скажу просто... (Гуркіт). О! Може, наші повернулися?

В а с я. Чого ж би вони повернулися?

Знову гуркіт. Вася вибігає до коридору. Звідти чути тупіт і гомін.

А! Це ви. А я думав, хто це наступає...

Г о л о с и. Здоров, Васюк!

В а с я. Заходьте! Іван одягається. Ого, лижі! (Вбігає). Вони! Сава Журавель, Панько Середа й Тодось Баклажаненко. Роздягаються. А Баклажаненко — в комбінезоні, прямо з лижами.

І в а н. Сюди! Заходьте, хлопці!

5

Журавель, Середа й Баклажаненко входять.

Журавель. А ось і ми. Здоров, Ваню! Ого, лабораторія збільшилась аж на дві посудини!..

Середа. Привіт і кращі побажання!..

І в а н. Ну? Які новини? Катався?

Журавель. Катався, та не так, як хотілось.

І в а н. Як? Знову провалився?

Журавель. Гірше. Вона зовсім не явилась. Так що Тодосю довелось виробляти всі фігури самому.

Серед а. Я помру від сміху, не кінчивши десятого класу.

В а с я. А які ж ти фігури виробляв?

Б а к л а ж а н е н к о. Та які там фігури. Я стояв на місці й чекав.

В а с я. А чого ж Панько сміється?

Б а к л а ж а н е н к о. Це в нього од природи.

В а с я. А стояв довго?

Б а к л а ж а н е н к о. Та чого там довго. Дві години сорок сім хвилин.

Всі сміються.

Чого ви смієтесь? Від смішного до великого — один крок. І я таки свого дочекався.

І в а н. Вона прийшла?

Б а к л а ж а н е н к о. Не зовсім вона, але це справи не міняє. Мені передано, що вона буде сьогодні на балу. Я маю повну можливість зустрітись з нею, якщо захочу.

Журавель. Але поки що у нього такого бажання немає.

Серед а. Ще б пак! У такому костюмі.

Б а к л а ж а н е н к о. Чекайте! А це що за Піфагорові штани?

В а с я. Так це ж Іванові!

І в а н. Дивись, яка красота. Щойно від кравця. Мій перший справжній костюм. От! Розумієш?

Б а к л а ж а н е н к о. Ідея. Чом би мені справді не піти з вами на бал?

І в а н. Ну, звичайно. Я ось уже збираюся. Ми зараз же й підемо.

Б а к л а ж а н е н к о. Бачиш, тобі й збиратись нічого, бо ти уже одягнений, тільки другий черевик надінь. А от мені з цього становища вийти трудніше. Не піду ж я справді в цих черевиках і в комбінезоні. Як ти думаєш?

Журавель. Черевики. Це землечерпалки, а не черевики. Як же в них розмовляти з дівчиною? Ти повинен зустрітись з Полею тільки в новому костюмі. А його в тебе нема.

Серед а. І виходить навпаки: од великого до смішного — один крок.

І в а н. Ага, так що ж робити?

Б а к л а ж а н е н к о. Як — що? Я надіну оцей костюм, от і все. Я певен, що він на мене прийдеться.

Журавель. Правильно. У Івана справа цілком певна. Він може розмовляти з Любою і в цьому костюмі, а Тодосю потрібні додаткові засоби. І потім костюм як на тебе шитий.

Середа. І подивись, який рубчик на штанях!

Журавель. А ось і жилетка.

Іван. Атож. Я все приніс. Осьде й галстук.

Журавель. Увесь агрегат.

Баклажаненко. Значить, я йду з вами на бал. Де тут можна переодягнутись? (Згрібає костюм в оберемок).

Іван. У тій... у тій кімнаті можна.

Журавель. Ану, Васю, покажу ї дорогу. Панько, захопи сорочку.

Іван. Атож. Проведи, Васю.

Вася. Красота! Ходім! Там і дзеркало є.

Виходять до другої кімнати, несучи з собою всі частини нового туалету.

6

Іван (роззублено дивиться їм услід). Конвейером понесли. От... (Оглядає свій костюм).

Вася (повертається). А ти знаєш, Ваню? Цей піджак у тебе не дуже-то й пожмаканий.

Іван. Ти думаєш?

Вася. Чесне піонерське. Навіть непомітно. І потім коліна на штанях зовсім не повитягалися.

Іван. А оці бульби?

Вася. Думаєш, вони великі? От я бачив у одного — ото бульби! Отакі.

Іван. І нічого?

Вася. Анічогісінько. Ще й насвистує.

Іван. А знаєш, справді, Васюк, не в цьому річ. І потім — треба ж виручити товариша. А він, розумієш, хорощий хлопець...

Вася. У-у! На повний клапан. Дві години сорок сім хвилин простояв.

Журавель (з другої кімнати). Васюк, а йди-но сюди, покажи, де тут умивальник.

Вася. Зараз! (До Івана). А бульби ти отак... візьми й зроби з них пружок. (Побіг до другої кімнати).

І в а н (*сам, пробує робити «пружок»*). Е, що там! Це все дурниці. Я скажу їй так: «Любо! Вже два роки, як...» Ні, це не годиться. Так у пісні співається. «Вже два роки, як в кайданах терпим тяжкі муки». А я так скажу: «Любо! Те, що я тобі скажу, має серйозне значення». Дурниці. При чім тут серйозне значення? Це просто смішно й бездарно. От. Я просто скажу: «Любо! Я тебе...» (*Стукіт у двері*). От.. *Ще хтось прийшов... (Виходить і за хвилину з коридору чути його радісні вигуки)*. Люба! Це ти? Красота!

Г о л о с Л ю б и. Авжеж, я. Не чекав?

Входить Люба в шубці, обсипана снігом, весела, збуджена. І в а н коло неї ніби весь осяяний.

Л ю б а. Ух, як чудово надворі! Ти був? Здрастуй. Я тобі фізику принесла...

І в а н. Дякую... А я вже дістав...

Л ю б а. Ну, то й добре. А сніг який! Гострий, гострий, як іскри. Знаєш, про що я думала? Чому так приємно бачити людей, обсипаних снігом?

І в а н (*дивиться на неї*). А справді. (*Отямившись*). Взагалі я помічав, що коли рухаєшся, тоді приходять у голову різні думки. Правда? А я оце записку твою одержав та до тебе збираюсь. А ти ж це?..

Л ю б а. А я забігла, по-перше, нагадати ще раз, щоб ти не спізнився.

І в а н. Та ні! Я готовий.

Л ю б а. Як готовий? Так і підеш?

І в а н. А як же?

Л ю б а. А ти ж казав, що в тебе новий костюм. Де ж він?

І в а н. Та тут, розумієш... Він у кравця.. Не встиг перешити. А він на мене, розумієш, великий... І потім — хіба в цьому річ? Кінець кінцем я надіну новий костюм іншим разом. От і все.

Л ю б а (*на свої думки*). Ну, звичайно, справа не в цьому.

І в а н. У тебе очі так блищать.. Це, мабуть, з морозу?

Люба. Не знаю. Може. *(Пауза)*. Слухай, Ванюшо. У мене, здається, починається серйозна справа.

Іван. Що? У тебе? Яка? Це дуже цікаво. Скажи.

Люба. Ми ж з тобою друзі, Ваню? Ми ж все повинні говорити одно одному?

Іван. От так запитання! Я сам хотів...

Люба. Ні, я цілком серйозно. По-справжньому. Ніщо і ніколи в світі не може зламати нашої дружби. Так же, Ваню?

Іван. Любо! Ти розумієш... ми з тобою десять років в одній школі... Разом у піонерах були. В лагерьох. Разом колоски збирали. Пам'ятаєш, як куркулі хотіли стоги підпалити, а ми підняли тривогу в селі? До комсомолу разом подавали. І... і взагалі... те, що я тобі скажу, має серйозне значення... Пху! Що я кажу... Одним словом, я тебе... не розумію!.. *(Палко)*. Немає нічого в світі, чого я для тебе не зробив би!

Люба *(серйозно)*. Це хороше, Ваню. У мене теж таке почуття до тебе. Я тобі все скажу, але потім. На вечорі. Добре?

9

Середа *(з'являється на дверях другої кімнати)*. О! *(Здивувався, але його не помітили)*.

Люба. Між іншим, ти знаєш, Микола Ярош теж буде у нас на балу.

Іван. Це той, що з столиці приїхав?

Люба. Ага. Він тут канікули проводить. А батько його — професор столичного університету. Ти ж знаєш його?

Іван. Як? Це син професора Яроша?

Люба. Ну да. А ти й не знав?

Середа страшенно зацікавлений.

Іван. Ну, це, знаєш, прекрасно. Ярош — знаменитий професор.

Люба. Ага. *(Посміхається)*. Да, Ваню, я ж і забула. Сьогодні ж у театрі вітають наших стахановців. Це ж твого батька оваціями зустріли. Яка я рада за тебе! *(Стиснула руку)*. Отак. Іще міцніше. Як же хороше жити на світі!

Середа задоволений зникає.

Люба. Мій батько теж хороший майстер, і стахановець — перший у депо.

Іван. У тебе прекрасний батько. Я певен, що й його нагородять орденом. От побачиш.

Середа знову на дверях.

Люба. Ваню... А той Микола Ярош, він, знаєш, розумний хлопець. І красивий.

У Середи витяглось обличчя.

Іван. Да? Цікаво буде познайомитись.

Люба. Він тебе вже знає. Я йому говорила.

Іван. Ага... Я такий радий, що ти зайшла.

Люба. Я теж скучила за тобою.

Середа задоволений.

Іван. Правда?

Люба. Ну, звичайно. (Пауза). І знаєш... очі у нього якісь такі... глибокі, глибокі.

Іван. У кого?

Люба. Та в того ж... У Миколи Яроша.

У Середи знову витяглось обличчя. Зникає.

10

Іван. Да? Це дуже цікаво. Я люблю інтересних товаришів.

Люба. Як це чудово, що ми з тобою друзі! Знаєш, мені хочеться закріпити нашу дружбу однією умовою.

Іван. Якою ж саме?

Люба. Ну, от такою. Коли в твоєму житті трапиться щось дуже важливе, то де б я не була, я обіцяю в ту хвилину прийти до тебе й розділити з тобою твою радість чи твоє горе. І ти повинен так само зробити зі мною. І насамперед пообіцяй мені, що в ту хвилину мого життя, коли здійсниться моя мрія і я поведу в небо власною рукою машину, — де б ти не був і що б з тобою не було, ти прийдеш і розділиш мою радість. Хай це буде символом нашої вічної дружби.

Іван. Любо! Я з радістю! Обіцяю. Хай наша дружба буде як парус, закріплений в наших серцях! Хай вітер дме в нього як завгодно! Не страшно. Ми тільки скорше

будемо посуватись уперед. Аби тільки ми не зробили якогось нехорошого вчинку, з яким дружба не може миритись. Такого, що підриває довіру. Ось одне доповнення до твоєї умови.

Люба. Прийнято!

Тиснуть одне одному руки.

11

Середа з'являється, задоволений.

Люба. Знаєш, Микола Ярош теж якось мені казав: «Я повинен знати, чи можу довіряти людині!..»

Середа розводить руками і в крайньому незадоволенні зникає.

Люба (*посміхнулась*). А я знаю, що можу. Ну, от, наприклад, я ж можу довіряти тобі все, все, як є?..

12

Входить Баклажаненко, одягнений в новий костюм, вимитий, причесаний, красивий.

Баклажаненко. Безперечно, можеш. Іван Цупрун на це цілком заслуговує.

Люба. Тодосю! Не може бути!

Баклажаненко. Ти в цьому сумніваєшся? Нада-ремно.

Люба. Та ні, я сумніваюсь тільки в тому, що це ти стоїш передо мною. Не можу повірити. Який чудовий костюм! Ти як Аполлон.

Баклажаненко. Ну, положим, Аполлон ходив без костюма, а от що він був такий красивий, як я, це можливо. І за це я мушу дякувати, знаєш кому?

Іван моргає і показує знаками, щоб не говорив.

Люба. Кому ж?

Баклажаненко. Кравцю, звичайно, а кому ж?

Люба. От. А Ваню кравець підвів.

Баклажаненко. Ну, що ж? Буває. Але, як ба-чиш, він не падає духом. Я чув усю вашу розмову і повинен сказати, що Іван тримався героїськи.

Входить Серед а.

Б а к л а ж а н е н к о. Правда, Панько? Ти згоден?

Л ю б а. О, і він тут! Здрастуй!

С е р е д а. Хто це «він»? Я не «він», а Панько Серед а.
Здрастуй. (До Баклажаненка). А ти за мене теж не тур-
буйся. Я сам знаю, з чим я згоден, а з чим я не згоден.
(До Івана). Можна в тебе клаптик паперу?

Ж у р а в е л ь (входить). Панько, здається, хоче запи-
сати дотеп, що несподівано блиснув у нього в голові.

Л ю б а. Савка!

С е р е д а. А може, й блиснув. То що?

Ж у р а в е л ь. Обов'язково запиши. Геніальні думки не
повинні пропадати. Здрастуй, Любо. Як тобі подобається
Тодосів костюм?

Л ю б а. Чудовий.

І в а н (до Середи). Візьми там на столі.

В а с я (входить, одягнений у все празникове; яскрава
червона краватка виглядає з-під нового пальта). Салют,
Любо! Будь наготові.

Л ю б а. Васюк! Завжди наготові! Як твій планер?

В а с я. Все в порядку. (Взяв планер, підніс його над
головою).

Л ю б а. О, які міцні крила!

В а с я. Слабкі для нас не годяться. Беру з собою.

І в а н. Чекай. Куди це з собою?

В а с я. Як — куди? На бал. Там буде вся наша кон-
структорська бригада.

І в а н. Ну, тоді...

Л ю б а. Пішли. Да, забула сказати. У нас же будуть і з
села гості.

Б а к л а ж а н е н к о. Та й не тільки з села, а й з сто-
лиці, наскільки я міг розібрати.

Л ю б а. Так. Буде Микола Ярош. Так що ви з ним
познайомитесь.

Б а к л а ж а н е н к о. Це дуже цікаво. Правда, Ваню?
І в а н. Ну, звичайно. Аякже! Я тебе не розумію.

Б а к л а ж а н е н к о. А я тебе розумію. Правда, Любо?
Л ю б а. А я тебе не розумію.

Всі сміються.

С е р е д а. Тодось завжди так: як що скаже — відразу заплутає справу.

Ж у р а в е л ь. І ти помреш, не кінчивши десятого класу й не розплутавши тієї справи.

С е р е д а. Ну, це ще ми побачимо, хто помре і хто не розплутає. Думаєш, як Журавель, то й велика птиця.

Ж у р а в е л ь. Чого ж. Є ще птиця Середа, звать її Паньком. Як орел той, вигляда і рівняється з жуком...

З Панька сміються.

С е р е д а. Ну, це ще ми побачимо, хто вигляда, а хто не вигляда, і хто Середа, а хто — ерунда. Ага. Ха-ха!

Всі сміються.

Ж у р а в е л ь. Да, такий дотеп варт було записати.

Л ю б а. От ми справді спізнаємось. Ходімо, нарешті.

С е р е д а. Ідіть, а я на хвилинку одлучусь. Мені треба забігти додому.

Ж у р а в е л ь. Забув захопити нову збірку своїх дотепів? Біжи скорше.

С е р е д а. Ну, хто з нас дотепніший, це історія потім скаже.

І в а н. Чекайте. Добре, що ти нагадав. Мені теж треба одлучитись. Я прийду потім прямо на бал. Добре, Любо?

Л ю б а. Ну, от. Може, й вам треба одлучитись?

Ж у р а в е л ь. Від тебе? За кого ти нас приймаєш?

Б а к л а ж а н е н к о. У мене завжди був твердий принцип: поспішай назустріч майбутньому і нікуди не одлучайся. Пішли! (Виходять з піснею: «Все вище, вище і вище!...»)

16

С е р е д а (затримує Івана). Слухай, Ваню. Ти... ти знаєш що? Ти не журись. То нічого, що Тодось надів твій костюм! Ну, йому треба, а ти й так найрозумніший із нас. І ти не журись і ні про що не думай... Я тобі такий друг,

Ваню! От побачиш, як все буде добре. Думаєш, я забуду коли-небудь, що ти мені весь час допомагав у заняттях і витяг на передову лінію? Ніколи! От побачиш. Колись, може, визнаєш, який був тобі друг...

І в а н. Та хіба ж я не знаю, Панько? Я тільки не розумію, чого ти тривожишся.

С е р е д а. Ех, Ваню! Чого я тривожусь... Ну, добре. Потім колись ти визнаєш, який був у тебе друг — Панько Середа.

І в а н. Та що з тобою? Був друг... був Панько Середа. Хіба ти вмирати зібрався чи відлітаєш на Марс?

С е р е д а. Ех, Ваню! Навіщо мені Марс, коли я знаю, що я повинен зробити на землі? Але я мовчу. Від мене не визнаєш ні слова. Іди, я зараз...

І в а н. Нічого не розумію. (*Виходить*).

17

С е р е д а (*сам*). Хоч це й ризковано, але заради дружби, заради твоєї перемоги, Ваню, я готовий на все. (*Бере з стола аркуш і, не звернувши уваги, що на звороті записка Люби, щось пише на чистій стороні аркуша. Перечитує*). От. Ага! (*Кладе в конверт і ховає в кишеню*). І ніхто ніколи не дізнається, Ваню, що твоєму щастю допоміг не хто інший, як твій найкращий друг, Панько Середа!.. (*Виходить*).

З а в і с а

Дія друга

II. ВИСОКА МЕТА...

1

В квартирі Василенків. Кімната Люби. З інших кімнат чути веселий гомін, уривки пісні, сміх, когось вітають.

Баклажаненко (*входить з відти з гітарою, збуджений, розкланюється в двері, потім стає перед люстром і милується з себе*). Ні, ти таки красивий. Чуєш, Баклажаненко? Ти красивий і небезпечний у цьому костюмі, як крокодил. Одним своїм виглядом ти можеш покоряти найкращих дівчат цілого світу. Та що там вигляд? Історія перед тобою, Баклажаненко! (*І пройшовся на закаблуках*). Яка б не була Поля Орленко прославлена фрезеровщиця, а я мушу завоювати її не пізніше сьогоднішнього вечора, і я це зроблю!..

2

Журавель (*увійшов*). Тодосю! Ти що тут робиш?

Баклажаненко. Тренуюсь. Поклич сюди Полю Орленко і зникни.

Журавель. А що мені за це?

Баклажаненко. Братерський поцілунок (*той скривився*) і мої лижі на додачу! Тільки скажи їй (*б'є себе в груди*), що в цих грудях б'ється серце лева, а в жилах тече благородна кров спортсмена.

Журавель. Добре. Ти тут тренуйся, а я поговорю з нею.

Баклажаненко. Тільки покажи, як ти скажеш.

Журавель. Так і скажу: «Полю!»

3

Входить Поля Орленко.

Баклажаненко. Полю!

Журавель (б'є себе в груди). В цих грудях б'ється серце лева, а в жилах тече благородна кров спортсмена!

Поля. Та що ти кажеш?

Баклажаненко. Савко! (Тихо, ласкаво). Іди к свиням і не повертайся.

Журавель. Так би й казав відразу. (Виходить).

4

Баклажаненко. Полю!

Поля. Що? В цих грудях б'ється серце лева?..

Баклажаненко. Серце Баклажаненка має самостійну вартість і не потребує порівнянь з хижакками. Вислухай мене. Полю...

Поля. Що трапилось?

Баклажаненко. Дві години сорок сім хвилин.

Поля. Де?

Баклажаненко. На снігу.

Поля. Що на снігу?

Баклажаненко. Стояв.

Поля. Хто?

Баклажаненко. Я.

Поля. Чого?

Баклажаненко. Чекав.

Поля. Кого?

Баклажаненко. Тебе.

Поля. Коли?

Баклажаненко. Сьогодні, вчора й позавчора.

Поля (сміючись). Герой Радянського Союзу.

Баклажаненко (суворо). Кожен робить, що може. Я знаю, що дві години сорок сім хвилин — це ще не рекорд. Але я готовий півроку стояти на кризі в Арктиці...

Поля. Аби тільки не вчити алгебри?

Баклажаненко. Що таке алгебра, коли я в душі розв'язую інтеграли, хоч ми їх ще й не проходили.

Поля. В душі, може, й розв'язуєш, а от у школі по алгебрі в тебе «ензе».

Баклажаненко. Полю! Я обіцяю вивчити всю алгебру напам'ять і декламувати тобі квадратні корені замість віршів! Тільки скажи мені одне слово.

По л я. Ні! Ти спочатку вивчи та покажи себе на ділі, а тоді вже й давай декламацію. Добре? *(Пішла)*.

5

Б а к л а ж а н е н к о. Полю! Пішла. Бач, вони встигли прославити себе на фрезерних станках, поки ми протирали штани на шкільній парті. Ну, чекайте ж! За кілька місяців ми покинемо парту і станемо до тих самих станків. Начувайтесь, герої, бо ми теж не схочемо бути в хвості історії. *(Ударив по струнах і заспівав):*

На світі ще так не любили
І молодість так не цвіла.
Ми — паростки юної сили,
Що землю огнем обняла.

Нам сонце безмежним розливом
У жилах юнацьких тече,
І толову юність щаслива
Схилила на наше плече.

Так дай же мені приголубить
Твоє яснозоре лице,
У вічі заглянути ніжно
І в пісні сказати про це.

Виходить.

6

Л ю б а, сміючись, швидко входить до кімнати, на ній невеличка маска; чути вигуки: «Любо, Любо! Куди ж ти? Твоя черга».

Л ю б а. Я зараз, зараз, товариші! Одну хвилинку. *(Зачиняє двері, підходить до вікна, прохукує на замерзлій шибці кружальце і дивиться крізь нього на вулицю)*.

7

Входить І в а н. На ньому велика розмальована маска.

І в а н. Любо!

Л ю б а *(озирнувшись)*. Ох! Хто це?

І в а н. Та це ж, розумієш, я! *(Скидає маску, сміється)*.

А ти злякалася?

Л ю б а. Ваня! Який же ти був смішний... А правда ж, хороше на балу? Всі якісь такі незвичайні. І здається, ніби ти кудись летиш. А серце стискається. *(Скидає маску)*. Це

мое давнє передчуття польоту. Чуєш, Ваню? Бути пілотом. Летіти над землею... крізь хмари і бурі... А внизу — поля, річки, озера, зелені гаї, міста й долини... (Пауза). Скажи, Ваню, від чого люди бувають щасливі? І потім — від чого буває так, що серце ніби перестало битись?

І в а н. Це, знаєш, так не скажеш відразу. По-моєму, люди бувають щасливі тоді, коли в них є сильні бажання. І взагалі щастя — це невмируще бажання. Ну, от ти хочеш бути пілотом. А станеш пілотом, захочеш бути стратонавтом. А станеш стратонавтом, захочеш бути міжпланетним мандрівником. От. Вічно хотіти і вічно горіти — ось що значить бути щасливим. Я, знаєш, буду хіміком. Я винайду такий газ, що людям не треба буде так багато спати.

Л ю б а. А як же це?

І в а н. Дуже просто. Газ матиме властивість нейтралізувати отруйні токсини, що вироблюються в людському організмі. Зараз люди що роблять? Сплять двадцять або й тридцять років свого життя, щоб видихати з себе ці токсини. Земля летить круг сонця, в природі, як у великому театрі, відбуваються різні штуки, а люди в цей час хропуть під ковдрами і нічого не бачать. А тоді вже ні. Коли людина стомиться, вона подише кілька хвилин приємним нейтралізуючим газом і знову почуває себе прекрасно, голова свіжа, мозок працює, серце як дзвінок, і їй знову хочеться творити.

Л ю б а. Це наче казка. Але я вірю... (Пауза). А чого іноді плакати хочеться? Ну, от усе ж, усе таке чудове. У мене майже всі дисципліни «відмінно», тільки дві — «добре», а жодної «посередньо», ти ж знаєш. Потім ми поступимо в виш. Я — в інститут авіації, а ти — в хімічний. Перед нами життя. І потім вся країна — така прекрасна. От у Шевченка було:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого бога.
За неї душу погублю!

Так то ж була убога, нещасна Україна. А тепер — яка сонячна Республіка, яка могутня вітчизна — Радянський Союз! Тільки подумати.. Знаєш, коли я дивлюсь на людей, на наших героїв, мені хочеться кожному сказати — здрастуй, хоч і незнайомий.

Обое сміються,

Розумієш... А потім — ніби хто за серце взяв і здушив його. **Що це, Ваню?** Скажи.

Іван. Це... це, знаєш, таке питання... *(Пауза)*. Любо, ти хотіла мені щось сказати. Я... я давно...

8

Входять **Вася**, **Петрунь**, **Галля** й дід **Шумейко**.

Петрунь. А ви чого тут сидите? Там вас чекають.

Вася. Народ хвилюється.

Люба. Нехай ще трошки, Ваню, і я тобі все скажу. Ходім туди. *(Виходить з Іваном)*.

9

Шумейко. І навіщо було людей тривожити? Може, у них на порядку денному якісь діла стоять, а ми потривожили.

Петрунь. Так і в нас же діла.

Вася. Можна перед вами поставити деякі питання?

Шумейко. А чого ж? Це можна. А які ж саме питання?

Галля. Ми вас хочемо у програму вставити.

Шумейко. Он як! А що ж ваша програма предписує?

Галля. Ну, от, наприклад, ким ви хочете бути?

Шумейко. О, це сурйозне питання. *(Думає)*. Думки передо мною конкурують. І тим, і тим хочеться бути. Ну все ж таки, якби на те пішло, то я б найперше хотів бути членом вашої конструкторської бригади.

Вася. Красота. Записуємо.

Петрунь. А казки про минуле?

Шумейко. Це теж можна. От можу вам про Кармалюка розказати, що був ще при царях, як була наша Україна в неволі.

Галля. При феодалізмі, капіталізмі та імперіалізмі?

Шумейко. Еге ж, еге, всіх я вже й не пам'ятаю, а було їх до біса. І життя при них було бідному чоловіку таке, що цинь-цинь та-рара, усюди діра, а вилізи нікуди. От за це він панів убивав, а бідних награвдав, отакий був той Устим Кармалюк. Одного разу одержує пан листа, що йде Кармалюк на нього...

Входять Журавель, Серед а й Баклажаненко.

Журавель. Друзі, там виникла суперечка. Дехто каже, нібито безхвостка зроблена неправильно.

Вася. Що? Неправильно? Діду Шумейко, будьте наготові!

Шумейко. Аякже, завжди наготові.

Піонери і Шумейко виходять.

11

Журавель (сміється). Ну, тепер почнеться.

Баклажаненко. В чім річ? Що сталося?

Журавель. Розумієш, з Любою діється щось незвичайне. Ми помітили, що в неї небезпечно блищать очі і що вона раз у раз то блідне, то червоніє, мов охоплена полум'ям.

Серед а. Мабуть, занедужала. Треба викликати швидку допомогу.

Журавель. Панько, запам'ятай на все життя: коли я говорю, ти повинен мовчати. Тоді всі думатимуть, що ти розумніший, ніж є в дійсності.

Серед а. Нічого. Я мовчу. Хай Журавель думає, що він розумніший.

Баклажаненко. Дай йому висловитись до кінця, а потім уб'єш одним словом, коли схочеш.

Серед а. Я мовчу.

Журавель. Так от. По-моєму, Люба переживає той факт, що ось уже одинадцята година, а Яроша немає. Побіжвав і не прийшов.

Серед а. Я мовчу.

Баклажаненко. А чого ж ти мовчиш? Тепер ти міг би сказати свою думку.

Серед а. Я мовчу, бо знаю, що цього не може бути.

Баклажаненко. Не може бути? Ні, брат. За цей вечір я переконався, що на світі все може бути. Хіба можна зрозуміти дівчину? Ти їй одне, а вона тобі друге. Ти для неї готовий уже всю алгебру вивчити напам'ять і декламувати квадратні корені замість віршів...

Журавель. А вона ще не задоволена?

Баклажаненко. А вона каже, що декламація їй ні до чого.

Журавель. А костюм?

Баклажаненко. Не звернула на нього ніякої уваги.

Журавель. Дивно. І ніякої надії?

Баклажаненко. Що ж надія? Надію дозволяється мати кожному. Але я все-таки постараюсь з'ясувати, чого вона од мене хоче.

Журавель. Так ти з'ясуєш. А тим часом, як же буде з Любою та Іваном? Коли ти не добився ефекту, то треба ж хоч йому допомогти.

Баклажаненко. Я готовий зробити що завгодно. Але що? Що можна зробити? Я знаю, Іван — талановитий винахідник, прекрасний товариш, багато років дружить з Любою, і, наскільки я розуміюся в природознавстві, любить її в душі з восьмого класу. А вона все-таки чекає Миколу Яроша, це абсолютно ясно.

Середа. Та як же це? На якій підставі? Я пропоную, щоб той Ярош не являвся сюди зовсім, хай їде собі до столиці. Я навіть двері замкну і ключ сховаю під діжку з фікусом.

Журавель. Браво! Ти, нарешті, вбив мене, і я падаю мертвий.

Баклажаненко. Шкода, Панько. Як можна діяти за Івана проти Люби, коли вони обое — наші друзі? Ви ж самі бачите, як Люба страждає.

Середа. А Іван не страждатиме, коли вона зустрінеться з Ярошем?

Баклажаненко. Але мужчина повинен терпіти більше, ніж жінка.

Середа. Вибач, я теж мужчина! Але в нас рівноправність, і тому я стою за Івана — проти Яроша.

Журавель. Але Івану від цього ні холодно, ні жарко. От якби ти родився не мужчиною, а дівчиною, була б інша річ.

12

Хутко входить Люба. Не помітивши товаришів, підходить до вікна, затуляє обличчя.

Баклажаненко. Любо! Я попереджаю, що в цій кімнаті, крім тебе, є ще Журавель, Панько Середа і я.

Люба. А ну тебе зовсім. Ти завжди так.

Баклажаненко. Але ти не звертай уваги і почувай себе, як дома. А хочеш, ми тобі заспіваємо пісні, і ти побачиш, що такі випадки в житті бувають.

Тихо співають.

Та де ти, милий, скривсь,
Та де ти, милий, скривсь,
Де тебе шукать...

Де тебе шукать,
Та десь поїхав, милий
За море гулять.

. . . . .
Та пливуть кораблі,
Та на тих же кораблях
Машуть паруса...

Та машуть паруса,
Та один парус білий,
Другий голубий...

Та другий голубий,
Та третій парус красний,
Та то ж милий мій...

Люба затулила долонями лице, похилила голову.

Б а к л а ж а н е н к о. Любо!

С е р е д а. Ну, от. Доспівалися. Ходім краще, може присутність Журавля її тільки дратує.

Ж у р а в е л ь. Неправда. Вона заплакала, коли подивилась на тебе, бо, співаючи, ти скривився, як середа на п'ятницю.

Б а к л а ж а н е н к о. Ходім. Кожна людина іноді любить подумати, що її становище — найгірше. Але ти, Любо, так думати не повинна. (Виходить).

Л ю б а. Нічого я не думаю... (Хутко виходить у другі двері).

13

С е р е д а (затримуючи Журавля). Почекай, Савко, я хочу тобі щось сказати.

Ж у р а в е л ь. Що таке? У тебе блиснула якась ідея? Говори ж скорше!

С е р е д а. Не тільки блиснула, а я вже виконав її. Ага! А ти думаєш, що тільки ти розумний? Ні, брат, є розумніші за тебе. І не такі пасивні, як ти з Баклажаненком.

Ж у р а в е л ь. Та кажи ж, нарешті, ти, Шерлок Холмс нещасний! Що ти зробив?

Середа. А от і Шерлок. От не схотів, щоб Ярош був тут, і нема. А що! Думаєш, я не знав, чого то в Люби очі блищать? Не знав, кого вона чекає? Думаєш, я не чув, про що вона говорила з Іваном, як Баклажаненко переодягався? Якраз! Я зразу змикитив, що в неї до Яроша нездоровий інтерес. Ну, думаю, чекай же. Побачиш ти свого Яроша аж двічі.

Журавель. Та що ж ти зробив? Не доводь до гріха.

Середа. А от і зробив. Думаєш, куди то я одлучався? Додому? Якраз. Я, брат, хитрий, щоб ти знав. То я... (Озирається і щось шепоче Журавлеві на вухо).

Журавель. Що?!

Середа. Угу. І знаєш як? (Знову шепоче).

Журавель. О, нещасний! Невже це правда?

Середа. А що ж? Буду я терпіти, щоб він Івану свиною підкладав? Ну, ні. Це вже вибач. Я свого товариша на поталу не дам. Я не такий...

Журавель. Та ти розумієш, що ти наробив?

Середа. А що?

Журавель. Ти ж прислужився Іванові, як криловський ведмідь.

Середа. Нічого подібного. Я поважаю Івана, і я все зробив ради дружби. Побачиш, як буде все прекрасно. Я од природи щасливий, от побачиш. Мені везе. Тільки не кажи Баклажаненку.

14

Входять піонери і дід Шумейко.

Вася. Журавель! Ми всім довели. Принцип же той самий, що і в звичайних фізеляжних моделях. Повітряні динамічно-висхідні потоки...

Журавель (перебиває). Що всім! Ти спробуй щонебудь довести Паньку, тоді я скажу, що ти винахідник.

Середа. Мовчи.

Журавель. Та що ж тепер казати? Я мовчу, як риба перед затемненням сонця.

Виходять.

15

Галля. Чого це вони?

Петрунь. Та. В десятикласників завжди якісь секрети.

В а с я. Кажіть далі, діду.

Г а л я. Далі, далі.

Ш у м е й к о. От іде Кармалюк з своїми хлопцями. Побачили люди, попріпадали до землі. Ніхто й голови не підведе, лежать і не поворухнуться.

Входить Л ю б а, слухає.

Прийшов Кармалюк селом аж до панських покоїв. Торкнув одні двері — відчинилися, торкнув другі — відчинилися, торкнув треті — відчинилися, торкнув четверті — відчинилися. Я — Кармалюк!

Г а л я. Ох!

П е т р у н ь. Не перебивай.

Ш у м е й к о. Пани з страху так і попадали. Тут він їх і доконав. Пишуть пани скаргу аж до царя і просять покарати Кармалюка, бо панам від нього життя немає. Прочитав цар скаргу і дав такий наказ: зловити Кармалюка, заслати в далеку сторону, аж за Сибір, за великі моря. І ще пише, щоб Кармалюкові ніхто не давав ані корабля, ані човна...

Г а л я. От лютий!

Ш у м е й к о. Еге. Побув Кармалюк за великими морями місяць, побув другий, нудно стало, тужить за рідною стороною. Рветься, бідолашний, додому, а тут і кораблів не дають, і документів не пишуть... Але не в панів радились, як з неволі вириватися. Підійшов Кармалюк до першого двору, відчинив ворота, поклав на воду і переплив Чорне море, та й знову появився на Україні, в своїй стороні*.

Всі сидять, мов зачаровані.

П е т р у н ь. От.

Г а л я. У мене аж на руках куріпки виступили.

Ш у м е й к о. Отаких героїв мав український народ, та не мав волі. А тепер і воля, і герої, і життя таке, що на воротах його вже й не переплиवेश.

В а с я. Та куди. Я вам скажу, діду, що тепер — криголами. Лінкори. Підводні човни. Як тільки що — бах, бабах! А танки! Я танкістом буду, Петрунь — капітаном. Галя — комісаром дивізії. А ви, діду?

Ш у м е й к о. А я так що, мабуть, на той час з неба стрибатиму.

В а с я. На парашуті? Красота!

* З розповіді колгоспника Кіндрата Козака, с. Косовська Буда, Летичівського району, «Літературна Вінниччина», 1936.

Шумейко. Авжеж. Прямо на ворога.
Люба. Торкнув одні двері — відчинилися. Торкнув
другі...

З другої кімнати чути початок пісні, потім — гамір.

16

Вбігає юнак — прожогом до діда.

Юнак. Діду Шумейко!

Шумейко. Що трапилось?

Юнак. Нещастя!

Шумейко. Та що таке?

Юнак. Я делегат!

Шумейко. Ой, лихо!.. Що ж там трапилось?

Юнак. Ой, там таке, що соромно й казати.

Шумейко. Та що ж там таке, хоч не лякай.

Юнак. Пісня не виходить... Просимо передати ваш
досвід.

Шумейко. А, щоб ти скис...

17

Входять Баклажаненко, Серед а, Журавель, кілька
дівчат.

Голоси. Діду Шумейко! Просимо вас!

Баклажаненко. Не виходить...

Шумейко. Давайте. Я проведу голос, а ви за мною.

А виводить же є кому?

Серед а. Я буду виводить. У мене голос нічого.

Шумейко. Так ти ж бери, синку, вгору.

Співають.

Ти, машино, ти, залізна,

Куди милого завезла?

Ой, гей-гей, охо-хо-хо...

Куди милого завезла?

Ти машино, ти, свисточок,

Подай, милий, голосочок...

Ой, гей-гей, охо-хо-хо...

Подай, милий, голосочок.

Давай, мати, стакан чаю,

Бо я їду, уїжджаю.

Ой, гей-гей, охо-хо-хо...

Бо я їду, уїжджаю.

Давай, мати, стакан рому,
Бо я їду до прийому...
Ой, гей-гей, охо-хо-хо...
Бо я їду до прийому...

З піснею виходять до другої кімнати.

18

Люба (затримуючи піонерів). Почекайте, товариші.

Петрунь. Що таке?

Люба. У мене до вас велике прохання. Можна на вас покластись?

Вася. Як на кам'яну гору.

Галя. Кажіть який завгодно секрет.

Люба. А ти, Петрунь?

Петрунь. У нас одна бригада.

Люба. Тоді слухайте. Підіть на вулицю Енгельса. Це недалеко. Номер 36, квартира 9. Спитайте Миколу Яроша і скажіть йому...

Вася. Це той, що ти у нас про нього казала.

Люба. Так.

Вася. Розуміємо. Забуксував. А що йому сказати?

Люба. Скажіть... що всі гуляють... і спитайте, чого не прийшов. Може, що трапилось...

Вася. Єсть. Реб'ята, вийдемо через ці двері. (Таємниче зникають).

19

Люба (сама). Ну, тепер стане все ясно.

20

Іван (входить). Любо, ти сама? Мені треба з тобою поговорити. Ти якась стривожена.

Люба. Ваню! Чому до цього часу нема Яроша? Як ти думаєш?

Іван. Яроша?

21

Входить Оксана, смуглява польова дівчина в білій кохтинці, навколо шиї два разки намиста, гладенька зачіска перев'язана вишневою стрічкою.

Люба. Оксанко! Яка ти гарна. Це моя товаришка, Ваню. Бач, яка геройська ланкова. Ви ж познайомились уже?

Оксана (ніяково). Уже. Вас звать Ваня?

Іван (ніяково вклоняється, не знаючи, куди подіти руки). Атож.

З другої кімнати чути вигук: «Чекайте! Як же це?» «Любо, Любо!»

Люба. Зараз, товариші. (До Івана та Оксани). Вибачте, я на хвилинку. Мене кличуть. (Вийшла).

22

Залишившись удвох з незнайомою дівчиною, Іван почуває себе, як теля на льоду. Оксана ж дивиться на нього, як квітка на сонці: наївно і ніжно.

Оксана. А ви самі з села, чи з города?

Іван. Що? Ні, ми з Любою в одному класі. В десятому. Оце весною кінчаємо — і прямо в студенти.

Оксана. Люба така хороша. Я її дуже люблю.

Іван. Да?

Оксана. А ви?

Іван. Я? Так, знаєш... У нас з нею дружба. Але така... справжня. Така, що ніколи не ламається.

Оксана. Звісно. Як справжня, то чого ж її ламається?

Іван. Правда? Ну, от. (Пауза). А ти справді ланкова? Чи то Люба так?

Оксана. Ні, ланкова. З колгоспу «Червоний боець». А в лавах комсомолу я недавнечко, оце тільки восени прийняли мене. А ти?

Іван. Уже два роки, третій. Ще з восьмого класу.

Оксана. Ото. А я в полі працюю. Як дали мені призначення ланкової, то всі сміялися, що я молода, а я собі думаю — смійтесь. А тепер на моїй ланці досліди провадяться.

Іван. Да?

Оксана. Якби ти бачив, Ваню! А це нічого, що я так кажу на вас — ти... І Ваню?

Іван (не знаючи, куди себе подіти). От причепилася.

Оксана. Що ви кажете?

Іван. Та що ж я такого кажу? Я ж нічого, будь ласка.

Оксана. Ну, от. Бо в нас у колгоспі всі так кажуть на хлопців. І знаєш, хто провадить досліди на моїй ланці?

Орденоносець Вершигора. Він у комсомолі з 28 року. Учений.

І в а н. Я про нього читав. Інтересна людина, правда? А які досліди?

О к с а н а. Як вирощувати багаторічне жито. Ми вивели, знаєш, яке жито? Шестигранне. В кожному куші 60—70 стеблин. Високе. А зернята отакі. Та ловке, ловке, як море красується. Тепер будемо збирати два урожаї на рік, у липні перший раз, а потім воно знов одростає, і до осені зацвітає вдруге. Я трохи навчилася в хаті-лабораторії. У нас щовечора всі ланкові і бригадири там збираються. Ми й з академіком Лисенком листуємось. А тепер мене, мабуть, на агронома пошлють учитися. Вершигора каже: «Оксано, будеш се-лек-ці-о-не-ром». Таке ж ловке слово... дуже мені подобається.

І в а н (спідлоба на неї). Селекціонер?

О к с а н а. Атож. Це той, що найкращі рослини виводить.

І в а н. А ти хімію знаєш?

О к с а н а. Аякже. Ми й досліди робимо в хаті-лабораторії. Тільки приладів не вистачає. А хімія дуже цікава наука, тільки трудна сильно.

І в а н (гаряче). Та ні! Її тільки зрозуміти треба. Як хочеш, то я тобі допомагатиму... Я, знаєш, хочу знайти такий газ, щоб пшениця не вимерзала...

О к с а н а. От ловко! А як же це?

І в а н. Це, розумієш, поки що — проблема. Американці пробували соломою притрушувати, щоб мороз не брав, ну, в них не виходить. Через капіталізм, розумієш. Не зацікавлені. А я думаю, щоб не соломою, а газом укривати пшеницю. От як вона посходить, і якщо снігу немає, щоб пускати такий нешкідливий газ, який заплутується в рослинах і не пропускає морозу. Розумієш?..

У другій кімнаті велике збудження.

23

Л ю б а (входить схвильована). Ваню! Це неможливо. Там таке робиться. Засперечались про дружбу, а самі мало не б'ються. Панько насадає, по-моєму, з невірних позицій...

Вигуки: «Товариші, тихше», «Де Цупрун? Нехай скаже Цупрун!»

Входить кілька чоловік молоді — хлопців і дівчат, Ба к л а ж а н е н к о, С е р е д а, д і д Ш у м е й к о. Всі схвильовані суперечкою.

Ж у р а в е л ь. Почекайте! Дайте сказати!

С е р е д а. Ні, дайте мені довести мою думку! Я хочу сказати, що бувають друзі, які на словах хороші, а на ділі готові підкласти своєму другу свиню. Такі друзі бувають не тільки серед хлопців, а й серед дівчат. І особливо серед дівчат.

В и г у к и. Зарапортувався! Годі!

С е р е д а. А я кажу — бувають!

І в а н. Тоді це не друг, а зрадник.

С е р е д а. Або зрадниця. Я кажу принципіально. А справжній друг скорше підкладе свиню комусь іншому, а свого друга на поталу не дасть. Це буде справжній доказ дружби.

Шум, вигуки.

І в а н. Це вже ти, Панько, дурниці кажеш.

С е р е д а. Нічого подібного. А через що ж буває так, що дружба ламається?

В и г у к и. Через що? Яка дружба? Це не конкретно!

Гамір.

Увійшли піонери й Микола Ярош. Його ніхто не помічає.

І в а н. Ламається тільки те, що збудовано на фальшивій основі. Де є хоч крихта брехні, вона неодмінно виявиться. А де все ясно, як воно може поламатись? Дружба — це союз. От що. Коли він існує між людьми чесними, то їм докази не потрібні, бо їхня дружба збудована на тому, що вони допомагають один одному бути справжніми людьми. І для них головне — віра, а не якісь докази. Взагалі на світі немає більшої сили, як віра в людину. Вона окрилює, підтримує, допомагає в роботі, з нею тільки й можна жити на світі. А де ж може бути більша віра в людину, як у нас?

Л ю б а. Правильно, Ваню!

Г о л о с и. Це по-моєму! Це інша річ. Тихше! Кажі далі, Ваню!

І в а н. Що ж тут казати? По-моєму, у нас в житті в основному все ясно, і немає потреби підкладати один од-

ному свиню. Кожен може знайти своє щастя, не заважаючи іншому.

Середа. А коли двоє хочуть одного й того самого?
Іван. Наприклад?

Середа. Наприклад, один дружить з дівчиною, а другий хоче примазатись і перебити.

Люба. Що перебити? Справжньої дружби ніколи не можна перебити!

Ярош. Пробачте, але дозвольте й мені взяти участь у вашій дискусії.

Люба. Коля!

Ярош. Вибач, Любо. Я увійшов і слухав. Мене ввели сюди оці слідопити. *(На піонерів)*.

Вася. Усе в порядку, Любо.

Люба. Товариші! Це ж Микола Ярош! Будь ласка...

Середа. Як Микола Ярош?

Журавель *(тихо)*. Мовчи, Шерлок Холмс нещасний, це в тебе галюцинація.

Люба. Колю! Це мої друзі! Це — Ваня... Панько Середа... Тодось...

Ярош *(підходить до Івана. Пауза)*. Дуже радий. *(Вітається)*. Ярош.

Іван. Цупрун.

Ярош. Здорово. Слухав тебе з великою цікавістю. Я, правда, спізнився... не з своєї провини... Але твою промову чув,— і згоден. Хочу тільки додати, що віра в людину не повинна бути сліпою. Я, наприклад, за те, щоб контролювати її фактами.

Іван. А я теж не прихильник маніловщини. Наша віра вся збудована на фактах.

Ярош. Ну, значить, тим краще.

Шумейко. А чий же ти, синку, будеш?

Ярош. Мое прізвище — Ярош. Вам воно, звичайно, незнайома.

Шумейко. Та ні, прізвище мені знайома, та ще й добре. Ото ж Люба каже — Ярош, а я собі й думаю...

Ярош. Бачите, мій батько — професор столичного університету, так що навряд чи...

Шумейко. От так! Чи ж не Андрійовичем його величають?

Ярош *(здивовано)*. Так, батька звать Василь Андрійович. А ви звідки знаєте?

В а с я. Хто, дід Шумейко? Він такий, що все на світі знає.

Сміх.

Шумейко. Як же не знати, коли ми з твоїм покійним дідом Андрієм товаришували колись років тридцять, коли б не більше... І служили, бувало, в одній економії... А вже батько твій, той на студента пішов. Ну, тут поліція його з студентів і забрала. А тепер, бач — на професора вийшов, дай йому бог здоров'я, хоч я, положим, у бога не вірю...

Сміх.

Г о л о с и. Още знайомство!

Шумейко. А вже що з дідом твоїм скуштували гіркої, так куди... Я в нього й за боярина був. Чи ж бабуся твоя, Катерина Микитівна, ще жива-здорова?

Ярош (трохи ніяково). Бабуся здорова... Але ви — справжня енциклопедія щодо моєї родословної. (Вітається з Середою).

Середа. Панько Середа. Учень десятого класу ту-тешньої повної середньої школи. Член ЛКСМУ.

Ярош. Це приємно. (Вітається з Журавлем).

Журавель. Сава Журавель, так само учень і так далі, крім того, друг Панька Середи.

Ярош (сміється). Дуже приємно. (Вітається з Баклажаненком).

Баклажаненко. Тодось Баклажаненко, друг двох попередніх промовців, позапартійний, по алгебрі «ензе», решта більш-менш в порядку. А от щодо фактів, то я повинен взяти слово й розповісти тут про один факт, який показує, на що здатен справжній комсомолец і справжній друг.

Ярош. Це дуже цікаво.

Г о л о с и. Давай, Тодосю.

Баклажаненко. Спочатку дивіться на мій розкішний костюм. (Демонструє на всі боки). Бачили?

Г о л о с и. Костюм чудовий.

Баклажаненко. А тепер подивіться на Івана Цупруна. Костюмчик не витримує серйозної критики. А хіба він не хотів би прийти до Люби в такому художньому костюмі, як от у мене?

І в а н. Це, Тодосю, просто смішно, от і все,

Б а к л а ж а н е н к о. Ні, не все. Бо й Люба теж хотіла б бачити Івана Цупруна в новому костюмі.

С е р е д а (до Журавля). Молодець! Він її засипле перед Ярошем.

Л ю б а. Ну, що за комедія, Тодосю? Не розумію.

Б а к л а ж а н е н к о. Комедія, справді, без усякого ефекту, але ефект, як відомо, не головне в житті. І тому я продовжую. Іван Цупрун не тільки хотів прийти до Люби в новому костюмі, а й купив цей костюм, перешив його і випрасував так, що й мені приємно було одягти.

П о л я. Як?

Б а к л а ж а н е н к о. А так, що я забрав у Івана цей костюм і одягся за останньою модою, а ти не звернула ніякої уваги на такий костюм! Я ж ради тебе залишив Івану бульби на колінах, як сказав Вася...

В а с я. Але ж бульби не великі. От я бачив...

Б а к л а ж а н е н к о. Суть, Васю, не в тому, яких вони розмірів, а в тому, що Іван Цупрун побачив скрутний стан свого товариша й віддав йому те, що було в нього тоді найдорожче, віддав свій перший справжній костюм, причому зробив це абсолютно спокійно і настрій у нього не зіпсувався, і я не забуду цих штанів до гробової дошки! І взагалі я б розцілував тебе за твою прекрасну промову, якби ти не дивився на мене так сердито хтозна-чого.

І в а н. Після цього ти свиня, а не товариш, і ще б я мав з тобою цілуватись.

Б а к л а ж а н е н к о. Після цього я Мефістофель, а не свиня...(Одягає маску). Слухайте...

Б'є годинник.

Г о л о с и. Привіт новому стахановському року!

Летять срібні й золоті стрічки серпантину, конфетті, спалахують різнокольорові огні.

Музика.

Б а к л а ж а н е н к о. Ех! Ланкова, махніть мені хусточкою! Журавель, давай ефекти.

Ж у р а в е л ь. Єсть ефекти. Помічник, за мною! (Виходить з піонерами, відкривають завісу до другої кімнати; там спалахнула ялинка). Бал починається!

Музика, танок.

Всі, крім Яроша та Люби, виходять до другої кімнати.

Ярош. Любо!

З другої кімнати чути музику.

Люба. Чого ж ти так довго не приходив? Я вже думала, ти зовсім не прийдеш. А ти так несподівано: «Дозвольте й мені взяти участь у вашій дискусії».

Обоє сміються.

А Ваня Цупрун прекрасно говорив, правда ж? Чого ж тебе не було так довго?

Ярош. Чого? Бачиш, я одержав лист.

Пауза.

Люба. Від кого?

Ярош. Лист... від однієї дівчини, яка не хотіла б, щоб я був тут, з тобою...

Люба. Та що ти кажеш? Колю!

Ярош. Кажу те, що є. Але я не давав їй прав на такі листи. І я написав їй відповідь, що наше знайомство припиняється.

Люба. Але ж ви товаришували з нею?

Ярош. Так.

Люба. Для чого ж було припинити знайомство? Це мені дивно.

Ярош. Але ж мені прислано листа, щоб я не приходив до тебе, Любо! Невже ти не розумієш?.. Любо! Ти казала мені, що ми не знаємо одне одного, але це не так. Я не згоден... У нас одне життя... одні прагнення. Що ж нам ще треба знати, коли... коли я люблю тебе, Любо!

Люба. Ох...

Пісня затихає. Пауза.

Ярош. Мені хочеться вічно бути з тобою... Разом творити життя... Я люблю тебе, як пісню... Відколи ми зустрілись, моя душа співає... Любо...

Люба. Я вірю тобі... вірю і люблю... мабуть, люблю... Так! Люблю! Бо ніколи ж такого не було зі мною...

Ярош. Ніколи?

Люба. І не знала, що таке може бути. А тепер... наче мене щось на крилах підіймає... Я так чекала тебе... так чекала...

Ярош. А чого ти про того... Цупруна згадуєш?

Люба. Про Ваню? Так ми ж з ним друзі. Ти побачиш, який він чудовий товариш.

Я рош. Я буду тобі й другом, і товаришем... Я люблю тебе більше за всіх... Люблю!

Чути хтось декламує. Люба й Микола сидять, тримаючись за руки й дивлячись одне одному в вічі. Кохання зачарувало їх, скувало слова.

Г о л о с.

Ніч міська за вікном. Десь кричать поїзди,
протинає той крик мої мрії,
І на склі, наче відблиск холодний слюди,
янтаревий вогонь пламеніє.
Рветься пісня в вікно, б'ється птицею в скло
і крилами призивно тріпоче...

Люба. Рветься пісня в вікно, б'ється птицею в скло... *(Розширеними очима дивиться на Яроша).*

Г о л о с.

Знов гуркоче літак... Там безсонний пілот
розвиває невидану швидкість,
і в холодному морі бездонних висот
мужній край мій підносить під зорі! *

Люба. Мужній край мій підносить під зорі... Так!
Ми будемо підносити наш великий і мужній край...

Ярош. Ти будеш учитися в столиці. Ми будемо разом... Я люблю тебе!.. Любо!..

Люба. Як хороше вірити й любити!.. Милий...

Ярош. Люба! *(Цілує).*

27

Входить Іван. Вражений, стоїть одну мить. Повертається, виходить.

28

Люба. Колю! Що ж це? Що це зі мною? Ходім... туди ходім, до товаришів.

Стрічка молоді пробігає через кімнату з вигуками: «Любо! Сюди!»
Баклажаненко: «Ярош! На пару слів». Всі вибігають зі сміхом до другої кімнати. Входить Іван. Метнувся до дверей, зупинився.

29

Люба *(входить)*. Ваню... на одну хвилинку... Тепер я тобі все скажу...

* Рядки з поезії В. Сосюри.

І в а н. Не треба. Потім. Не треба, Любо. Там товариші...

Л ю б а. Нічого. Я мушу тобі сказати. Я люблю Миколу Яроша. Люблю! Це таке почуття... ти не знаєш, Ваню... І я не знала раніше... тільки тепер... Крім тебе, я нікому не могла б сказати. Але тобі, як брату, ні, ще дорожчий ти мені. Як другу, навіки! Так же, Ваню? Чого ж ти мовчиш?

І в а н. Я, Любо... я не мовчу... Я просто беру на увагу. І все. Я буду хіміком, а ти — пілотом. Ми назавжди залишимося друзями, і... ніщо в наших взаєминах не зміниться.

Л ю б а. Ваню! Дай руку. Яка я щаслива, що мені є з ким розділити радість... Як ти сьогодні про колоски хороше згадував... Дійсно, як золоті колоски, були наші дні юності...

Чути вигуки: «Любо! Любо! Де ти там?»

Л ю б а. Ходім!

І в а н. Іди. Я побуду. Іди... будь щаслива!

Люба вибігла.

30

І в а н (сам, стоїть якусь хвилину непорушно). Як брату. Як другу... Ніч міська за вікном, десь кричать поїзди... Як золоті колоски—дні юності. Ох, кричати хочеться... Я буду хіміком, а ти—пілотом...

31

Входить Оксана.

І в а н. А ти, Оксано, будеш се-лек-ці-о-не-ром, правда?

Оксана. Атож. Я всі сили покладу. Якби ти чув, як ти говорив про віру в людину, що підіймає, окриляє... У мене аж серце зайшлося і сльози на очах виступили.

І в а н. Да?

Оксана. Атож. Дивлюся на тебе і нічого не бачу.

І в а н (набик). От причепилася. (До неї). А жито буде шестигранне?

Оксана. Буде, Ваню! (Глянула на нього). Ти, ма-

буть, смієшся з мене? Ну, от... А я тобі, дурна, все розказувала, думала, що тобі цікаво. (*Заплакала*).

І в а н (*розгубився*). От тобі й на... Селекціонер. Чого ж ти плачеш? Хіба я сміюсь? Ти зрозумій мене... Я не сміюсь... Дивись... я зовсім не сміюсь... Я кажу: треба себе тримати в руках... Треба працювати. Треба йти вперед і вперед. У всіх нас—велика мета, вищої за неї немає на світі. І ми повинні йти до неї... Йти, не зупиняючись. А ти кажеш, що я сміюсь. Ні! я не сміюсь. Я кажу цілком серйозно: йти вперед, незважаючи ні на що, йти, поки не зацвіте шестигранне жито...

О к с а н а (*дивиться на нього зачарованими очима*). Я буду йти, Ваню! Буду йти... І ланка моя зацвіте... Я знаю... вірю... у мене повне серце тієї віри!.. Повне серце — до краю.

З а в і с а

Дія третя

ІІІ. ПОМИЛКА В ІНТЕГРАЛІ

Невеличкий будинок професора Яроша. Веранда. Густе мереживо хмелю. На веранді — стіл для креслення з неприбраною роботою. Пара плетених кріселок. Двері і вікна в будинок відчинені. На підвіконні — телефон. На стіні — невеличка класна дошка. Веранда збігає кількома сходами в сад, прибраний першими фарбами золотого вересня. П'ята година вечора.

1

Микола (входить засмаглий, змушнілий, під рукою книжки, зошити). Евріка! Любо! Знайшов формулу! (Кидає книжки на стіл, кепку — на крісло). Тепер я знаю, в чім річ! Дивись сюди! (Пише на дошці математичну формулу). Любо!

Бабуся (крізь вікно з кімнати). Люба ще не приходила. Мабуть, затрималась в інституті.

Микола. Як — не приходила? Лекції кінчилися дві години тому. (Дивиться в розклад). Ну да. Після третьої години в неї сьогодні нічого немає.

Бабуся (з кімнати). А може, якісь збори. Мало що може затримати.

Микола (якусь мить стоїть мовчки, барабанить пальцями по бар'єру, потім прямує до саду. На сходах зупиняється, думає. Підходить до вікна, знімає трубку телефону, набирає номер). Авіаінститут? Скажіть, у вас там нема зараз ніяких позачергових зборів? Студентських, звичайно. Ну, мені треба знати... Чого ви хвилюєтесь? Нема?... Дякую. (Поклав трубку. Підійшов до стола. Побачив складену вчетверо газету). Ах, ось воно що!

Ну да, цього й треба було чекати. (*Читає*). «Цінні роботи студента хімічного інституту Івана Цупруна»... Ха! Навіть червоним олівцем підкреслила. (*Кинув газету, хутко йде в будинок і за мить повертається з рушником — витирає руки, потім жбурляє рушник у двері, хапає книжку й виходить у сад*).

2

Бабуся (*входить*). Буря, а не чоловік. Тільки буря дуби вириває, а цей рушники об землю кидає. І скажіть на милість, у кого такий удався! Ач, прибирай після нього. Це вже, мабуть, якась муха вкусила. Мабуть, на Любу розсердився, що запізнилась. Ну, призначили б мене на комсомольського начальника, я б вас навчила, як женитися в 18 років. А то ж поспішають, як на пожежу, наче воно від них утече або крізь землю провалиться. Ти спочатку вбийся в колодочки, розуму наберись та в Червоній Армії послужи, а тоді й жінку веди до хати. А то, бач, не з рушниці, а з рушника стріляє... і крейду ногами топче. (*Прибирає*). Чистий тобі Бова Королевич. (*Виходить*).

3

Чути сміх і голоси Люби та Івана. Вони підходять до веранди.

Люба. А дуже заінтригувала моя телеграма?

Іван. О, я не знав, що й подумати. Але як це щасливо вийшло: ми закінчили свої досліді на заводі, і я вже мав повертатись до інституту. Коли це—бах,—твоя телеграма: «Чекаю». Ну, я зразу на поїзд, і вже тут.

Виходять на веранду.

Люба. Ну, от ми й дома.

Іван. То скажи ж хоч тепер,—що трапилось?

Люба. Е, ні. Спочатку про себе розкажи. Бо ти ж он який добрий: за ціле літо—два листи надіслав.

Іван (*посміхаючись*). Чого ж два, як три.

Люба. Та вже ж. В одному було п'ять слів: «Живий, здоровий, чого й вам бажаю». Та це лист?

Іван. А чим же це не лист? І все сказано, і коротко.

Люба. Аж надто коротко. Міг би й щедрішим бути.

Іван. Коли ж я не майстер на розгорнуті формули. От у нас є один студент — з літературними нахилами. Так він хоче, наприклад, сказати, що новин ніяких немає, і

пише так: «Щодо різних подій, які можуть трапитись кожної хвилини в зв'язку з різними виявами життя і творчості кожної людини зокрема і колективу в цілому, то згаданих подій та інших випадків на сьогоднішній день — не трапилось». (Сміється). А серйозно кажучи, не було часу писати. Працювала наша бригада на прекрасному хімічному заводі, і працювали ми так, що аж дим ішов. Про всі спостереження я сповіщав свого професора, а оце зайшов до інституту—запитати, чи воно щось варте. Професор обняв мене, знаєш... «Ну, каже, молодий чоловіче, проглянув я ваш щоденник. Вітаю». А в самого очі блищать під бровами, як іскри. «Ваша ідея посиленого дихання рослин і збільшення їх кінетичної енергії—це щаслива ідея. Тільки працювати ще доведеться багато»...

Люба. Чула, Ваню, чула від товаришів. Рада за тебе й вітаю тебе від усього серця. А сьогодні прочитала в газеті й думаю: «Ну, тепер до нього не приступити. Зовсім стає знаменитою людиною».

Іван. Де в газеті? Я нічого не знаю.

Люба. А ось. «Цінні роботи студента хімічного інституту Івана Цупруна».

Іван (глянув). Ну, що за єрунда! Це вже хтось з хлопців устругнув.

Люба. Та ні, тут хлопці ні при чому, бо ось підписано—професор Гайдовський.

Іван. Невже професор? (Глянув). Да, це приємно. А все-таки, Любо, це не основна моя робота. Скажу тільки тобі. У мене виникла думка про одну штуку, яка може мати серйозне оборонне значення. Я вже подав свої попередні міркування на розгляд учених військових фахівців, і мені сказали, що думка заслуговує на увагу. От це мені, правду кажучи, дуже приємно.

Люба. Да, Ваню... Ще раз і ще раз безконечно рада за тебе. Ми тебе часто згадували. Коля раз у раз питає, чи не одержала я від тебе листа. Дуже цікавився. Навіть не вірив іноді, що листа немає. Ти, каже, не хочеш мені показати. Такий чудний, аж сердився часом. Ніби мені самій не хотілось одержати від тебе листа.

Іван. Сердився? Чого б же то? Ну, та це діло його. А ти ж як? Про себе нічого й не кажеш... Як живеш, як працюєш?

Люба. Та, здається, добре. Зараз в інституті вивчаємо нові конструкції літаків. Живу теж, як би тобі сказа-

ти... дуже щасливо. Літом ми трохи подорожували по Кавказу. Лазили по горах. На морі були. Купалися. Коля теж засмаг чудово. От він скоро прийде, ти його побачиш. І він тебе радий буде бачити. Влітку він теж багато працював. Все шукає свого надпотужного струменя...

І в а н. І як посувається його праця?

Л ю б а. Та так... працює. А я тепер вся в пілотажі. Всі вільні дні на аеродромі...

І в а н. Чекай! Я починаю догадуватись, що значить твоя телеграма.

Л ю б а. Так. Пригадай нашу умову, яку ми склали дома, під Новий рік. Так от, можу тебе повідомити, що довгождана хвилина мого життя наближається. Я не хотіла, щоб ти бачив мої учнівські вправи. Але завтра наш столичний аероклуб випускає чергову партію пілотів. Завтра—іспит.

І в а н. Як? Завтра? І ти могла до цього часу мовчати? Коли ж саме? Де? О котрій годині?

Л ю б а. На учбовому аеродромі, о сьомій ранку.

І в а н. Це ж колосально! Колись ми бігали з тобою, задравши голови, і кричали в небо: «Гуси, гуси, гусенята, візьміть мене на крильята»—як побачимо літака... А тепер ти сама будеш пілотом. Завтра я побачу тебе в небі! Я ладен прийти на аеродром за п'ять годин до початку.

Л ю б а. Вартовий не пустить. Краще приходь у призначену годину.

І в а н. Єсть, товаришу пілоте!

Л ю б а. Дякую, друже. Тепер я буду зовсім спокійна. Символ нашої дружби, наша давня умова — здійснюється. З цього приводу я тебе почастую смачними грушами. Добре? Почекай хвилинку. *(Пішла в будинок)*.

4

І в а н *(сам)*. От груші — це вже зайве. *(Дивиться на годинник)*. І регламентом не передбачено. *(Підходить до дошки, читає формулу Миколи)*. Чекай, чекай. Щось я не розберу...

5

Входить б а б у с я, стеле на стіл скатертину.

І в а н. Е, ти знаєш, тут помилка!

Б а б у с я. Хіба? А я й не помітила.

І в а н (не обертаючись). Ну, звичайно! Дивись. Інтеграл... Ікс... Неправильно. Тут мусить бути так. (Пише зверху). От. V не тут, а ось де.

Б а б у с я (підійшла до дошки). Бач, гонору то й на генерала вистачило б, а *ве* поставити куди слід — не вміє.

І в а н (обернувся). Бабусю! Це ви? Пробачте. А я думав... (Розсміявся). Як же ви поживаєте? Давно вас не бачив...

Б а б у с я. Та так, воюю потроху. Супротивник із рушника стріляє та крейду топче, а я щіткою одбиваюся.

6

Входить М и к о л а, побачив і остовпів. Слухає.

І в а н. З рушника? Хто ж це такий войовничий? (Сміється).

Б а б у с я. Та хто ж, Микола наш. Там просто огонь-хлопець. Хоч увесь ярмарок сходи, такого не побачиш.

М и к о л а. Бабусю, ваша протекція мене захоплює. Але йдіть краще спочиньте трохи.

Б а б у с я. А, це ти, голубчику. Ти не хвилюйся. Ми ось тут знайшли в тебе маленьку помилку. *Ве* не туди поставив.

М и к о л а. Дякую. Я вам за це чавунний монумент поставлю.

Б а б у с я. О, так це ж тобі доведеться трошки почекаати, бо я не менше, як до повного комунізму доживу. (Виходить).

7

М и к о л а. Здрастуй, Цупрун. І вибач за це... сумне свідощтво минулого.

І в а н. Ну, що ти! Навпаки. Це просто золота бабуся. Пронести через важке минуле і зберегти в собі такий живущий струмьнь, таку ясну душу—це героїзм.

М и к о л а. Дякую за комплімент моїй бабусі. А також за компетентну допомогу. (Показує на дошку). Тільки дозволь уже мені не погодитись. (*Бере крейду, перекреслює і пише так, як було*). Так буде краще.

І в а н (посміхнувся). Як знаєш. А я оце приїхав...

М и к о л а. Дуже, дуже радий. Як же твої дослідиди? Люба читала мені твої листи, так що я, до певної міри, в курсі справ.

І в а н. Ага. Це приємно.

М и к о л а. Вона, звичайно, буде дуже рада побачити тебе, якщо ти її почекаєш. Вона, певне, затрималась в інституті.

І в а н. Та ні, вона... Ми прийшли разом.

М и к о л а. Ах, он що. Ви прийшли разом? Це дуже мило з твого боку.

І в а н (*пробурмотів*). Ну, дійсно.. Це ж завтра у неї іспит. Вона стає пілотом.

М и к о л а. Да, да! Значить, вона вже встигла тобі про все розповісти?

І в а н. Ну, звичайно. Вона викликала мене телеграмою.

М и к о л а. О, навіть телеграмою!

8

Л ю б а (*входить з вазою, на якій фрукти*). Ну, Ванюшо, ось і груші. (*Побачила Миколу*). О, Коля. (*Розсміялась*). А я й не бачу. Ти вже звільнився? Як це чудово. Бачиш, який у нас дорогий гість.

М и к о л а. Ну, як же. Ти, виявляється, догадливіша за мене і при тому умієш робити сюрпризи. Викликала нашого друга телеграмою і нічого мені не сказала.

Л ю б а. Ти знаєш? Забула! І йшла ж учора додому з цією думкою, а потім заговорила з тобою та й забула. Ну, нічого! Тепер він приїхав і буде завтра на аеродромі. Це наша давня умова з ним. А сьогодні ми чудово проведемо вечір. Правда? Згадаємо наш новорічний бал. Ваня розкаже нам про товаришів. Так же, друзі?

М и к о л а. Ну, звичайно. Я в захопленні від цієї перспективи. Я вже давно нічого не чув про Панька Середу, про Савку Журавля й Тодося Баклажаненка...

І в а н. Дуже вдячний, але, на жаль...

Л ю б а. Ну, ну. Гляди, ще почни відмовлятися. Ми не випустимо тебе.

М и к о л а. Які можуть бути розмови? Я навіть скажу, щоб зачинили ворота! І двері замкну!

Л ю б а (*сміючись*). І ключ сховаєш під діжку з фікусом.

М и к о л а. Блискуча ідея! Ключ сховаю під діжку з фікусом, як хотів зробити вигадливий Панько Серeda, а мені розповів дотепний Тодось Баклажаненко.

І в а н. Ключ під діжку? Це дуже цікаво. Я цієї істо-

рії не знаю і з великою охотою послухав би. Але, на жаль, я все-таки мушу йти.

Микола. Як? Цього не може бути.

Люба. І не думай.

Іван. Пробач, Любо. Вечір у мене сьогодні не вільний. *(Взяв кепку)*.

Микола *(стримано)*. Як шкода. А то б ми чудово провели час.

Люба. Як тобі не сором? Скільки не бачились. І Коля тебе просить.

Микола. Да, да, і я прошу! Але, зрештою, що ж я можу зробити?

Іван. Не можу. До побачення. *(Прощається)*.

Люба. А, йди вже, коли такий добрий.

Іван. Значить, завтра, о сьомій ранку, на аеродромі. *(Виходить)*.

Микола. Будь здоров! Я проведу тебе! *(Йде за ним)*.

9

Люба *(мовчки перегортає книжку. Повертається Микола, якусь мить вони дивляться одне одному в вічі)*. В чім річ, Колю?

Микола. Про це я хочу спитати тебе. *(Пауза)*. В чім річ, Любо?

Люба. Не можу тебе зрозуміти.

Микола. А ти постарайся.

Люба. Можливо, я помиляюсь, але мені здалось... ніби ти незадоволений, що зустрів тут Ваню.

Микола. Ні. Я щасливий, що зустрів його тут! Тепер настав час поговорити одверто.

Люба. Що це значить? Хіба ми коли-небудь були не одверті?

Микола. Виходить — так.

Бабуся *(на дверях)*. Починається баталія? Держись, Любо, ось я йду на допомогу.

Микола. Та ні, ви вже, будь ласка, посидьте в себе, а ми якось обійдемося. *(Зачиняє перед нею двері й присовує до них стіл)*.

Люба. Це цікаво.

Микола. Так, це дуже цікаво, і я прошу тебе вислухати спокійно!

Люба. Чого ж мені хвилюватися, коли ти цілком спокійний?

Микола. Ха-ха! Я бачу, у тебе веселий настрій.

Люба. Для сумного я не бачу причин, а для такого, як у тебе, не знаходжу пояснень.

Микола. Я постараюсь їх дати... Але... спочатку кілька вступних слів. Я хочу сказати, що мої почуття є мої власні почуття, а ненавіяні кимсь іншим. І тому я прошу з ними рахуватись, коли хочеш рахуватись зі мною. На цьому вступ кінчається і починається життя, як воно є. І от це життя мені не подобається.

Люба. Що тобі не подобається? Що саме? Колю!

Микола. Не подобаються твої взаємини з Цупруном.

Люба. Мої взаємини з Цупруном? Він мій друг. Ти знаєш це.

Микола. А я—не друг тобі? Я! Хто я для тебе?

Люба. Ти?.. Як тобі не сором! Хіба, крім тебе, я не маю права мати друзів?

Микола. Так! Коли за дружбою ховається обман. Люба. Опам'ятайся!

Микола. До друзів ми повинні ставити найвищі вимоги! Друзі повинні бути бездоганні з морального боку!

Люба. А Ваця?

Микола. Рік, як ми одружилися. За цей рік ти ніколи про нього не забувала. Якщо ти не бачиш його, то чекаєш від нього листів. Нарешті, ти сама надсилаєш йому таємні телеграми...

Люба. Таємні?

Микола. Гаразд. Це була не таємна, а звичайна телеграма, про яку ти забула мені сказати. Але це справи не міняє. Ти викликала його на свій іспит. Значить, тобі не досить, що на іспиті буду я, тобі хочеться, щоб був ще й Цупрун?..

Люба. Я просто не вірю. Який же висновок?

Микола. Ось! (Взяв газету). З якою увагою ти збираєш про нього найдрібніші відомості! Тебе не цікавить, що я, твій чоловік, працюю над зверхпотужним струменем. Хіба ти всією душею захоплена в моїй роботі? Ні! Тебе цікавить, що зробив Іван Цупрун.

Люба. Неправда! Я щодня болю душею, що в тебе нічого не виходить з твоїм струменем. Але я вірю, що в тебе вийде. Тільки відкинь самовпевненість. Зрозумій,

що ти не критично ставишся до своєї роботи. Не віриш товаришам. Не терпиш ніяких порад. Відкинь безпідставну гордість, і в тебе вийде, бо ти людина талановита і вперта.

Микола. Дякую за комплімент, але я можу обійтись без нього. Краще залиш для Цупруна.

Люба. Колю! Я попереджаю тебе ще раз: Іван Цупрун мій друг, і я нікому не дозволю ображати його.

Микола. Я саме й хочу сказати, який він друг і що саме ховається за його дружбою. Ти, звичайно, пам'ятаєш, як цей «друг» спеціально для тебе шив свій знаменитий костюм. Але я перебив йому всю музику й залишив його з носом. Правда, ти попередила його, що я буду на балу. І що ж тоді робить цей «друг», якого ти так захищаєш передо мною? Пригадуєш, я говорив тобі, що запізнився через лист, який я одержав того вечора?

Люба. Так. Це був лист від твоєї знайомої. Так ти мені сказав.

Микола. Я сказав неправду. То був лист від Івана Цупруна.

Люба. Як від Івана? Для чого ж ти сказав неправду?

Микола. Бо я не такий наївний, щоб поставити себе в смішне становище перед тобою. Я запізнився через Івана. Мене не злякали його смішні погрози, але з листа я побачив, що він не без підстав рекомендує мені не приходити на вечірку...

Люба. Загрози?.. Не приходити на вечірку?? Це щось неможливе.

Микола. Ось цей лист. Я тобі зараз прочитаю його... *(Іде в будинок)*.

10

Люба *(сама)*. Що ж це таке? Що це значить?

Бабуся *(у вікні)*. Кріпись, Любо. Це його муха якась укусила. А ти не слухай. Аби совість чиста.

11

Микола *(входить з листом)*. Бабусю! *(Зачиняє перед нею вікно, потім віконницю)*. Ось. Слухай. *(Читає)*. «Товаришу Ярош, повинен тебе попередити й нагадати старе прислів'я: не в свої сани не сідай, бо можеш пере-

кинутись та ще й синяків наб'єш, скільки влізе. Отож краще тобі не приходити на бал до Люби, а їхати назад до столиці без пересадки в плацкартному вагоні. Щасливої дороги. Привіт». Ну, що? Друг?

Люба. Іван не міг написати такої дурниці. Покажи підпис.

Микола. Підпис нерозбірливий, і почерк, звичайно, змінений.

Люба. То як же ти можеш твердити, що цей лист написав Іван? На якій підставі?

Микола. На звороті є доказ, що написати цей лист ніхто на світі, крім Цупруна, не міг!

Люба. Покажи, що там на звороті.

Микола. Ні, дозволь мені пощадити твою скромність.

Люба. Від такого благородства люди повинні червоніти. А ти це кажеш спокійно.

Микола. Червоніти залишається іншим.

Люба. Чекай! Ти говорив про цей лист з Іваном?

Микола. Я? З Іваном?!

Люба. Ти мусив був поговорити з ним!

Микола. Ніколи! Я спокій через нього загубив. Я працювати не можу!

Люба (*раптом з силою*). Гаразд! А чом же ти до цього часу не сказав мені, коли мав такий незаперечний доказ? Значить, ти й мені не вірив?

Микола мовчить.

А ти розумієш, що це для мене тяжка образа? Низька підозра. Ти розумієш це, Колю?

Микола. Я хотів перевірити, що буде далі.

Люба. Ти хотів перевірити? Так я можу тобі сказати одне: Іван був і залишиться моїм другом, і ніякі «докази» не похитнуть моєї віри в нього. Дружба не таке почуття, що може розвіятись з доброго дива, з чієїсь примхи. Навіть примха людини, яку любиш, нічого тут не може зробити.

Микола. Брехня! Коли любиш, то не будеш ділити свою душу на двох. Вона мусить належати одному.

Люба. Що? Як це—душа мусить належати одному? Що це значить—ділити душу? Звідки це, з якого світу?

Микола. Я сказав, що у мене позичених почуттів нема! Говорю так, як відчуваю власною кров'ю. У мене

в руках докази, і я не можу їм не вірити. Доведи проти-
лежне. Доведи, що любиш мене, і тільки мене, тоді я то-
бі повірю. За вашою умовою він повинен бути на аеро-
дромі в день твого іспиту. Моя умова протилежна: він не
повинен там бути ні хвилини! Це буде знак, що ти
рвеш з ним назавжди. Або я рву з тобою. Одне з двох.
Вибирай. Я буду ждати твого рішення до вечора. (Вихо-
дить).

12

Люба. Колю! (Пауза). Що ж це таке? Ділити свою
душу... Невже з усіх людей на світі можна мати тільки
одного друга? Не вірю! Не вірю!

13

Бабуся (відсовує «барикади»). Держись, Любо.
(Входить. Гладить її по голові). Зобидив він тебе. Я все
чула, хоч і сиділа за барикадами. А ти будь розумнішою,
дитино моя. Чоловік, як той кінь: коли йому щось не так,
то він ладен і віз побити. А ти спокійненько з ним...

Люба. Зобидив? Так... Подумати треба. Піду...
(Одягає капелюшок).

Бабуся. Куди ж ти? Не обідала ж.

Люба. Нічого, нічого, бабуся. Піду... (Виходить).

14

Бабуся. Та хоч грушу ж візьми! Грушу! (Біжить
за нею з грушами. Чути за лаштунками). Любо! Грушу!
(Повертається). Де вже там. Не дожену... А груші ж
які... Тільки їж на здоров'я. І всякого добра у людей
повно, ніхто не відніме. Живи та радуйся. Так ні ж, такі
знайдуть чим припекти один одного. Бач, за душу не по-
мирились. Ох, який то світ безпокойний. Коли б це років
із п'ятдесят прожити, поки все втруситься, а тоді б уже
й помирати можна було. (Сідає на сходах і їсть грушу).
А груші ж які добрі. Та пахучі, як дині...

15

Хутко входить Микола.

Микола. Де Люба?

Бабуся. А тобі Люба потрібна? Догану тобі суво-
ру з попередженням, ось що тобі треба.

Микола. Я вас питаю, де Люба?

Бабуся. Поїхала.

Микола. Куди?

Бабуся. І сказала б тобі, голубчику, та й сама не знаю.

Микола. Так чому ж ви не спитали?

Бабуся. Хотіла спитати, але тролейбуса не догнала. Хутко бігає, капосна машина. Але в тебе ноги прудкі, а голова гаряча... Доганяй, хлопче, поки не пізно.

Завіса

IV. ЖИТТЯ НЕ СЛІПЕ!

Перед відкриттям завіси чути дует з «Запорожця за Дунаєм»:
«Чорной хмарою діброва розіслалась по Дунай».

На сцені кімната Івана Цупруна в студентському гуртожитку. Близько шостої години вечора. У відчинене вікно видно місто. На вікнах будинків палають багрянці передвечірнього сонця.

В кімнаті нікого нема. Співає радіо.

1

Входить Іван. У руках пакунки з кондиторської і пучок квітів. Спиняється посеред кімнати і всміхнений слухає пісню, яка, однак, скоро кінчається:

«Смерть одна розлучить нас».

Іван. Навіщо ж смерть? Навпаки, хай живе життя!

Радіо. Алло! Алло! Говорить Київ. Товариші радіослухачі. На цьому концерт радіостудії закінчено.

Іван (*весело, в радіо*). І надаремно, товаришко! Бо я охоче послухав би ще.

Радіо. Приготуйтеся перевірити ваші годинники.

Іван. З охотою. (*Звільняється від пакунків і дивиться на годинник*). Приготувалися.

Радіо. До шостої години залишається дві хвилини.

Іван. Та й годі? А в мене дві з половиною. (*Переводить годинник*). Дякую, товаришко! А то я міг би спізнитися. Ви ж нічого не знаєте! Сьогодні приїздить до Києва Оксана Шумейко. Та, що в неї жито шестигранне. (*Копіює*). «Та ловке, ловке, як море». Одне слово, селек-ці-о-нер. Ось і листа прислала. Та який лист, ви тільки

послухайте! *(Читає)*. «Здрастуй, Ваню. Оце думала, думала та й пишу до тебе листа, хоч, може, ти мене вже й забув. Тільки не може цього бути, бо я і в полі, і на зборах, і в книгах, і в думках доганяла тебе... І всі мої досліди вийшли дуже добре. А тепер виїжджаю до столиці, то вже ми там з тобою побачимось і поговоримо». Як вам це подобається? «Думала, думала та й пишу до тебе листа». *Що за народ такий!* «І в полі і на зборах». От причепилася! *(Щасливо сміється)*. На всякий випадок довелось купити тістечок. Та що там тістечок! Зустрічать, то вже по-справжньому. Ситра шипучого купив пляшку, типу шампанського. Цукерок 200 грам... інжиру... і всяких інших гібридів. Все, що треба для селекціонера. *Що ви на це скажете?* *(Радіогук: шість годин)*. Ага. Значить, у моєму розпорядженні є ще півгодини. Прекрасно. Я встигну все приготувати і на всякий випадок збігаю на вокзал. Може, й справді приїде. *(Починає прибирати стіл, розкладає частування, ставить пляшку і посеред стола—в склянці—пучечок квітів)*. Розкішно. Як подумаєш, що таке життя? *Це вічна пісня, вічне чекання і надія!* *(Стукіт у двері)*. От тобі й на. Хто там? *(Іде до дверей, відчиняє)*.

2

Входять трое — в протигазах і в похідній формі.

Перший. Команда! На місці! Ать, два! Ать, два! Ать, два! *(Тупають)*.

Іван. *Що таке? В чім річ, товариші? Хто це?*

Перший. Команда, стій! *(Підходить до Івана, віддає рапорт)*. Винахіднику хімічних речовин, не шкідливих і навіть корисних для соціалістичної Батьківщини, але шкідливих для ворогів Радянського Союзу, майбутньому військовому інженеру першого рангу, Цупруну Івану Трохимовичу, рапорт. Комсомольський похід у протигазах від місця народження до столиці Радянської України пройшов організовано, без жодної аварії. По дорозі проведено осовавіахімівську роботу. Команда в складі трьох чоловік здорова. Відсталих у дорозі нема. До праці і оборони готові.

Всі трое. Ура, ура, ура!

Перший. Скинути маски! Привал на 20 хвилин.

Журавель, Середка й Баклажаненко скидають маски.

Всі троє. Ух! Ось і ми! Здоров!

Усі в захопленні сміються.

Іван. Панько! Журавель! Баклажаненко! Та яким же це побитом?

Журавель. Іменно побитом, бо наш Панько за дорогу геть чисто побив підметки і ніс у нього потріскався, як волоський горіх.

Серєда. Нічого, він потріскався у мене від гуми та від сонця на привалах. А от є люди, що все життя тримають ніс по вітру, і він у них ніколи не тріскається, так що їх і впізнати важко. Ото небезпечні елементи.

Журавель. Сподіваюсь, що ти маєш на увазі не мене?

Серєда. Ну, ще б пак. Ніс у тебе чесний, тут нічого не скажеш. А от розкажи про те, як ти по дорозі від однієї трактористки гарбуза дістав. Оце повчальний випадок.

Баклажаненко. Панько, я прошу тебе утриматись від подробиць.

Серєда. Ну, добре, хай це залишиться між нами. Адже вдруге він уже не важився покоряти серця відважних трактористок.

Усі, крім Журавля, сміються.

Іван. Що я чую! Панько перекриває Журавля в дотепах. Журавель мовчить. Що трапилось? Розкажіть ж! Я цілу вічність вас не бачив.

Баклажаненко. А трапилось багато чого цікавого. Життя за рік-півтора зробило більше, ніж поети можуть вигадати за сто років. І коли ти думаєш, що перед тобою той самий Панько, той самий Журавель і той самий Баклажаненко, то ти помиляєшся.

Журавель. У Панька, наприклад, за цей час відкрився талант.

Серєда. І Журавель думає, що це іронія. А насправді це так і є. Звичайно, я не музикант, і не поет, і не прозаїк, і не вмю танцювати фокстроту. І тому дехто гадав, що я пропаща людина, а вийшло зовсім навпаки.

Баклажаненко. Вийшло так, що коли ми почали працювати на заводі, то тут якраз і виявилось, що Панька голими руками не візьмеш. Про себе можу сказати, що я догнав Полю Орленко до всіх показників і виконую

план на 247 процентів. Панько перегнав мене на 24 проценти.

Серед а. І дві десятих.

Баклажаненко. І дві десятих. Тільки бідолашний Савка плутається у нас у хвості, ніяк не може дати більше двохсот процентів і через те почав відставати і в дотехах. От яка діалектика.

Серед а. Недаремно ж в «Інтернаціоналі» співається: «Хто був нічим, той стане всім».

Журавель. Чекай, чекай. У цьому кварталі ти знову будеш у мене нічим.

Серед а. Казав сліпий — побачимо.

Іван. Це надзвичайно. Тодось наздогнав Полю. Значить, тепер у вас діло пішло на лад?

Баклажаненко. Як тобі сказати. Воно то пішло, але до діла ще не дійшло.

Журавель. Вона поставила перед ним нову умову.

Іван. Це умову? Яку ж саме?

Серед а. Каже, спочатку стань лейтенантом Червоної Армії, а тоді вже признавайся в коханні.

Сміються.

Іван. І станеш?

Баклажаненко. Доведеться стати. Ось уже практикую у протигазі.

Іван. От так історія! А як же це ви прийшли сюди?

Баклажаненко. Дуже просто. Скористались відпусткою, дістали від Осоавіахіму завдання і от, як бачиш, прийшли. (*Глянув на стіл*). О, та й прийшли якраз до речі! Ви подивіться, яке частування приготував для нас цей винахідник!

Журавель. А й справді. (*Бере тістечко й запихає в рот*). Це, здається, тістечко?

Баклажаненко. А це, здається, інжир? (*Ість*). Непоганий...

Серед а. А це, мабуть, пряники, якщо не помиляюсь? (*Запихає в рот пряник*).

Іван. Прошу... Будь ласка...

Серед а. Та ти не турбуйся, ми все поїмо!

Журавель. Я бачу, тут і цукерки є.

Серед а. Розумієш, апетит у дорозі помітно збільшується.

Іван. А звичайно. Он ще яблука zostались... І жте...

Баклажаненко. Можна й яблука. Медицина каже, що в яблуках багато заліза. Це корисно для крові. (Кусає). Прекрасна антонівка.

Поїдають все, що було на столі.

Середа. Та ще й запити є чим!

Баклажаненко. Інтендант! Видати кружки!

Журавель. Єсть, видати кружки. (Дістає з мішка).

Баклажаненко. Панько! Де твій «коркотяг»?

Середа. Єсть «коркотяг»!

Наливають. Пісня:

Похідні кухлі наливай,
Хай кожен в світі знає:
За наш веселий, мужній край
Ми чару підіймаєм.
За наш веселий, мужній край
Ми чару підіймаєм.
Чи то в поході, чи в бою,
Різниці в тім немає:
За наш веселий, мужній край
Ми чару підіймаєм.
За наш веселий, мужній край
Ми чару підіймаєм!

Випили.

Журавель. Оце дійсно увага до людини.

Баклажаненко. Нічого не скажеш, ситро підходять.

Середа. Підкріпився. Тепер можна й полежати на студентському ліжку. (Лягає).

Журавель. Думка своєчасна. (Лягає поруч, дбайливо простеливши під ноги газетку).

Середа. Тільки не пхатись. Ти знаєш, що я цього не терплю.

Журавель. З того часу, як у тебе відкрився талант, ти страшенно потовщав і намагаєшся зайняти своєю персоною всю просторінь. Але це тобі не пощастить. Посунься і займи своє місце.

Вовтузяться на ліжку.

Баклажаненко. Та годі вам! Розповідай, Ваню. Тепер ми тебе готові слухати хоч і до ранку.

Іван. Що? Як це до ранку?

Баклажаненко. А звичайно. Стільки не бачились. Розповідай, як живеш, як працюєш. Сьогодні читали про тебе в газеті й раділи. Говори ж. Що нового? Як поживає Люба? Микола Ярош? Що в них нового? Чи зустрічаєтесь ви, а як ні, то чому? Взагалі розповідай про все.

Іван. Та тут, розумієш... (*Глянув на годинник*). Ну, як же вона живе?.. Вони купались... Коля засмаг... (*Знову глянув на годинник*). А о котрій годині ви завтра прийдете?

Баклажаненко. Завтра? Чекай. Ти, здається, незадоволений, що ми прийшли до тебе сьогодні? Так ти кажи прямо. Ми народ не гордий.

Іван. Ну, от ще. Це просто смішно. Я незадоволений...

Баклажаненко. Ні, ти не викручуйся. Ще коли я пробував твій інжир, мені здалося, що в твоїх очах промелькнула якась тривога. Що це значить?

Іван. Та нічого не значить! Чого ти причепився?

Середа. І дійсно. Причепився до людини.

Баклажаненко. Стоп! Команда, на ноги!

Ті схоплюються.

Середа. В чім річ?

Баклажаненко. Неприємний здогад.

Журавель. Говори ясніше.

Баклажаненко. Мені здається, що яблука й тістечка, які ми старанно знищили, були приготовлені зовсім не для нас.

Середа. Як? А для кого ж?

Баклажаненко. Логіка ясно говорить, що Іван не міг знати про наш прихід.

Середа (*ударив себе по лобі*). Кошмар! Я починаю догадуватись.

Іван. Це смішно.

Журавель (*побачив лист*). Що ж тут смішного? (*Читає вголос*). «Дорогий Ваню. Оце думала, думала...»

Іван. Савко! Не смій! Дай сюди!

Баклажаненко. Ось воно що! Так це значить, поки вона «думала, думала», ми й поїли її тістечка? І ти нас не попередив! Як же тобі не сором? А ще друг називається!

Середа. Не попередити. Якби я знав, я б і в рот не

взяв. Навіщо воно мені? А то їв через силу, щоб тільки не образити його, а виявляється, що тут замішана дівчина і що я своїм необдуманим вчинком руйную чиєсь приємні хвилини.

Б а к л а ж а н е н к о. Та що тут довго говорити? Ходімте звідси! Бо він же з делікатності не скаже, що ми повинні очистити приміщення.

Ж у р а в е л ь. Не попередити.

С е р е д а. Я просто обурений. А хто ж вона така?

Б а к л а ж а н е н к о. Ну, от ще, будеш тут розпитувати. Ходім скоріше!

Виходять.

3

І в а н (кричить їм услід). Дякую! Приходьте потім! Тодосю! Завтра о сьомій годині ранку на учбовому аеродромі. Люба складає іспит на пілота! Приходьте!

Г о л о с и (з коридору). Привіт! Але другий раз так не роби! Не попередити...

Десь у коридорі затихають їх веселі голоси і сміх.

І в а н (сам, оглядає спустошений стіл, зітхає). Почаствував селекціонера... Ех! Життя повне несподіванок. Чекаєш одного, а зустрінеш трьох. Самі папірці залишились. Хіба збагатити ще раз до цукерні? (Глянув на годинник). Ой! Поїзд буде через десять хвилин. Де ж мій піджак? (Одягається). А ключ? Куди вони поділи ключ? Ну, це просто смішно! Ключ! (Шукає, стук у двері). Що? (Пауза і знову стукіт). Та ввійдіть же, нарешті! Прошу!

4

Входить Люба.

І в а н (вражено). Люба.

Люба. Я до тебе, Ваню. Нам треба поговорити... Серйозно поговорити... Я так боялась, що не застану тебе вдома.

І в а н. Поговорити? Я, звичайно, дуже радий. Але... (Побачив ключ). Дивись! Ось же він. А що сталося? Я нічого не розумію.

Люба. Я теж нічого не розуміла. І не думала, що це може бути. А виходить, що ми іноді не помічаєм дечого тільки тому, що не віримо в його можливість. І коли це

щось хороше, то ми буваємо приємно вражені, побачивши його нарешті. Коли ж погане, то тим важче нам довідатись, що воно існує.

І в а н (сів). Ага. Це дуже цікаво. Я тільки не розумію, що саме існує, а що не існує.

Л ю б а. Рік, як ми одружилися з Миколою. За цей час я ні разу не подумала, що Коля може заплямувати підозрою і заздрощами нашу дружбу. А виходить, що це так. Він жив цим почуттям цілий рік.

І в а н. Що? Ну, от. Він тобі щось сказав?

Л ю б а. Мені важко про це розповідати. Він поставив умову: коли ти завтра будеш на аеродромі, він не прийде, і взагалі тоді між нами все кінчено.

І в а н. Це цікаво. Це, знаєш, дуже... дуже цікаво. Так що ж, Любо? Може, мені не приходити завтра на аеродром? Якщо моя радість за тебе може повиснути каменем на твоєму літаку і внести розбрат в твоє життя, то я... Що я кажу? Я ж не те кажу! Зовсім не те. Я дурниці кажу!

Л ю б а. Ти будеш на аеродромі, це ясно. Але я прийшла порадитись з тобою. Що робити? Допоможи мені. Я люблю Миколу, і порвати з ним мені було б не легко. Порадь же мене як друг, Микола каже, ніби ти йому написав лист перед нашим новорічним балом.

І в а н. Лист? Який лист?

Л ю б а. Щоб він не приходив на бал.

І в а н. Я написав такий лист?

Л ю б а. Я не вірю цьому. Я ж знаю, що ти ніколи не любив мене так.. ну, так, як взагалі можуть полюбити дівчину. Але він одержав лист... Може, від когось іншого... і тепер виставляє його як доказ.

І в а н. Але ж можна пізнати руку.

Л ю б а. Почерк змінено й підпис нерозбірливий. Але на звороті є, він каже, якийсь знак, що лист міг бути тільки від тебе.

І в а н. Це просто... я не знаю, що це таке... (Пауза). Слухай мене. Любо. Ніколи за час нашої дружби я не казав тобі нічого такого, що могло б сьогодні охмарити твоє сумління. І зараз не скажу. Минув рік, як ви одружилися. Цей рік... я вмів себе тримати в руках і ніколи тобі нічого не казав... ні тоді... ні потім.

Л ю б а. А що ж ти міг мені сказати?

І в а н. Чекай. Дещо сказати я міг би, але я... спізнився. Ти сказала мені раніше. І сказала, що любиш Миколу

Яроша. Я зробив для себе висновок, і Микола не має ніякого права — чуєш? — ніякого права кидати тінь на мої або твої почуття і тим більш тепер, коли я остаточно зміцнився в простій, одвертій дружбі до тебе... Коли в мене... Ну, одним словом, коли я люблю тебе тільки як друга, не більше. От і все. І ніякого листа до Миколи я в житті своєму не писав і не мав бажання писати.

Люба (до краю схвильована). Ваню! Який же ти... хороший товариш! Яке в тебе велике серце! Тепер я все розумію.

Іван. Ніякий я не хороший, я такий, як і ти, і Микола. А що в нього є погані думки, що він не хоче зрозуміти різниці між нашою радянською дружбою і старими взаєминами між чоловіком і жінкою, то ми про це йому скажемо прямо. І ти заспокойся. (Гладить її по голові, у неї спадає гребінчик). Заспокойся, от і все. Горі тільки тоді страшно, коли йому піддаються. А ти не піддавайся. На аеродромі я завтра буду, хоч нехай там що. А ти про все розкажи батькові, професору Ярошу. Він поговорить з ним так, що в нього зразу пропаде охота каламутити тобі душу перед польотом.

Люба. Батька немає дома. І не знаємо, чи приїде завтра. А коли його не буде...

Стук у двері.

Іван (глянув на годинник). Так і є. Це... Ах! Ну, розумієш... Це... до мене... Та що там! Будь ласка! (Кинувся до дверей).

Люба вийшла на балкон.

5

Входить Микола.

Іван. О... Це ти?..

Микола. Здрастуй, товаришу Цупрун, іще раз. Я прийшов... Нам треба поговорити... порозумітися... Може, я в чому помиляюся... Ти казав, що в тебе вечір не вільний... Але я.. Ти розумієш, у мене вийшла з Любою дуже неприємна розмова... Потім вона пішла з дому... І куди, не знаю... Це мене так непокоїть, що я...

6

Люба (увійшла). Колю!

Пауза.

Микола. Що? Люба? Ти тут?! (Дивиться на стіл, обводить очима кімнату. Пауза. Потім кидається до дверей).

Іван. Ні, стій! Ми з тобою поговоримо. Все одно тепер усе пропало.

Микола. Чого ж пропало? Тепер ви можете продовжувати цілком спокійно.

Іван (спалахнувши). Як ти смієш! Я через тебе на поїзд спізнився, а ти мені...

Микола. На поїзд? Можете їхати, куди хочете! Семафор відкрито! (Виходить, грюкнувши дверима).

7

Люба. Миколо! Почекай!

Іван. Ах, ти ж!.. Ну, чекай же. Заспокойся, Любо. Та заспокойся ж, нарешті! Це ж просто смішно.

Люба. Це обурливо.

Іван (кричить). Ну, так! Я згоден. Так чого ж тут хвилюватися? При чім тут хвилюватися, коли завтра іспит? Ходім. Я йду з тобою. Ми йому покажемо семафора. Ходім зараз же!

Люба. Дякую. Ходім.

Іван (бере її під руку й виходить до коридору). Чекай. Ключ забув. Іди, я зараз. (Повертається до кімнати; Люба пішла).

8

Іван (сам). Я ж тут його бачив. Де ж він? Ах, ти нещастя... Ага, ось! Та хоч записку ж написати... (Пише коло стола).

У двері стук, і входить з валізкою Оксана.

9

Оксана. Можна? Це я. Приїхала.

Іван. Оксана!

Оксана. Атож. Насилу втрапила. Гостиниць не знаю... а місто велике... Здрастуй, Ваню.

Іван. Се-лек-ці-о-нер. (Стоїть перед нею цілком розгублений). От так штука. Так ти знаєш що? Ти постав чемодан і сідай. У мене, розумієш... я зараз не вільний.

Щебто мені треба в одне місце. А ти сідай. Ми потім з тобою поговоримо...

Оксана. Так я з дідом. Вони по колгоспному ділу приїхали.

В дверях з'являється Шумейко з мішечком.

10

Іван. Дід Шумейко!

Шумейко. Авжеж, аякже. Бач, і діду кортить до столиці. Драстуйте вам у хату.

Іван. Красота! Ну, розташовуйтеся поки що. А я побіг... *(Виходить)*.

11

Шумейко. От тобі й на. Що ж це він так? І привітатись не встиг, та вже й побіг.

Оксана. Він повернеться, діду. *(Поволі оглядає кімнату, бачить сліди «бенкету» на столі, нарешті помічає на підлозі гребінчик)*.

Шумейко *(стежить за її поглядом, не знає, куди себе подіти)*. А воно, Оксанко, ми б пішли собі? *(Намагається чоботом «непомітно» відсунути гребінець)*. Бо воно, знаєш, дочко, таке діло, щоб не були ми часом лишні... Бо хто ж його зна...

Оксана. А що то ви чоботом затуляєте?

Шумейко. Я? Де? Аж нічогосінько.

Оксана. Де ж нічогосінько? Відступіться. *(Підіймає)*. Гребінець.

Шумейко. О, ти ж диви. І справді!.. А я й не бачу.

Пауза.

Та тут, дочко, й незручно буде... Ходім краще в гостиницю. У людей розпитаємось...

Оксана. Не піду.

Шумейко *(настійніше)*. Як же не піду, коли треба йти. Адже сама бачиш... не чекали тут твого приїзду. З іншими попили, поїли й хату засмітили. Нема тобі чого тут залишатись.

Оксана. Як то — нема чого?

Шумейко. Ну, коли вже ти така нерозторопна, то скажу: я зустрів тут на сходах Любу.

Оксана. Та що ви, діду? Хіба то була Люба?

Шумейко. Авжеж, вона. А я ще там носив від неї записочки до Івана. То, може, й то... може, тепер у них і повернулося. Ходім у гостиницю, кажу тобі...

Пауза.

Оксана. Якби я, діду, так відступала, то я б і ланковою не була! А то я нове жито вивела, шестигранне, нічого не боялась, ні сміху, ні глуму. А ви хочете, щоб я відступила перед гребінцем. Щоб пішла звідси не розпитавшись, не заглянувши в його серце і нічого не зрозумівши. Наче в нас життя сліпе і треба всьому покорятись, що не побачиш! Ні! Я залишаюся тут! *(Опускає посеред кімнати свою валізку й сідає на неї)*.

Шумейко. От тобі й на! Нащо вже я передовик, а такого случая за шістдесят сім років життя ще ніколи не бачив. Та, мабуть, так мені на роду написано, щоб я все побачив. *(Опускає свій клуночок і сідає поруч Оксани)*. Так тому й бути!

Завіса

Дія четверта

V. МУЖНІСТЬ

Аеродром. Ліворуч — гайок, прибраний першими золотавими фарбами осені. Ранок. Через аеродром проходить група курсантів, одягнених, як пілоти. Весь час прибуває народ, чути гомін, десь в глибині сцени під деревами молодь танцює. Наростає чекання польотів.

1

Входять інструктор Богатенко та командир ланки Штольц.

Штольц. Ну, товаришу Богатенко, здається, погода йде нам назустріч.

Богатенко. Трошки хмарно, але видимість достатня. Можна літати, товаришу командир.

Штольц. Народу сьогодні буде... Ну, покажемо, яких пілотів ми підготували країні. Начальник льотної частини затвердив порядок іспитів. Починає друга ланка. Учльоти на місці?

Богатенко. Так. Але курсантки Василенко до цього часу нема.

Штольц. Як нема? Це дивно. (Глянув на годинник). А втім, ще десять хвилин в її розпорядженні. Не може бути, щоб вона спізнилася. Ідїть до ангара. Перевірити групу. Оглянути мотори й літаки. Розбити старт.

Богатенко (взяв під козирок). Наказано: перевірити групу, оглянути мотори й літаки, розбити старт.

Штольц. Виконуйте.

Богатенко. Єсть! (Повернувся, пішов).

Штольц (обертається, бачить перед собою Оксану).

Оксана. Драстуйте.

Штольц (взяв під козирок). Здрастуйте, товариш дівчино. Чим можу служити?

Оксана. Дозвольте бути присутньою на польотах. Сьогодні моя подруга летить. Люба Василенко.

Штольц (коротко, по-військовому). Дозволяю. А ви хто така?

Оксана. Лаборантка з колгоспу «Червоний боець», Оксана Шумейко.

Штольц. Дуже приємно. Лейтенант Штольц. Сидіти на тих ослонах. Курити не можна.

Оксана. Та я не курю, товаришу командир. І потім, я з дідом.

Штольц. Як з дідом? З яким дідом?

Оксана. З дідом Шумейком. Ви не турбуйтеся, він теж не курить.

Штольц. Ах, і дід не курить? Тоді зовсім добре. Де ж він?

Оксана. А он ідуть комсомольці з нашої області й дід Шумейко з ними.

Штольц. Дійсно. Крокують. А от ваша подруга чомусь затрималась.

Оксана. Хіба її нема?

Штольц. Так, ще не прийшла. Не знаєте, чому це?

Оксана. Ні... не знаю. Ми тільки вчора приїхали...

Входять Шумейко, Баклажаненко, Середа, Журавель.

Баклажаненко. Дозвольте бути присутніми, товаришу командир.

Штольц. Будь ласка. Правила поведінки спитайте в цієї лаборантки. А ви, діду Шумейко, не бажаєте зробити маленьку прогулянку? (Показав у небо).

Шумейко. А чого ж? Я такий, що можу й на небо. Ви ж звідки мене знаєте?

Штольц. А от ваша лаборантка рекомендувала мені вас, як прихильника авіації.

Шумейко. Та чого ж? Воно перед сніданком не за-

вадило б зробити якусь петлю. І посіви тутешні подивився б. У вас же озимину на парах сіяно?

Штольц. У нас? У нас сіють добре.

Баклажаненко. Оксано. *(Відходить з нею та з товаришами, про щось тихо розмовляють).*

Шумейко. А зяб піднімаєте вчасно?

Штольц. Зяб? Думаю, що й зяб не взіваємо.

Шумейко. Ото по-хазяйськи. Бо воно як узиваєш, то вже тоді посмикайся. Не той ґрунт, то вже й не та вегетація.

Штольц. Та ви, мабуть, агроном?

Шумейко. А чого ж? У нас тепер усі — агрономи. Така лінія пішла, що народ пнетися вгору, як той хміль по калині. Колись-то було, як знаючий чоловік, то вже й дивно. От у нашому селі був до війни один такий. Максим Шкарлупка на прізвище. Так що ж, секретний був чоловік. Знає, а нікому не скаже. Ото подивиться на місяць і все чисто наперед угадає: коли дощ, коли що, і замітьте — правильно. Я сам трохи вгадував погоду, але до нього мені — куди там! То вже він замічав, коли місяць одним ріжком у землю стирчить, а коли — обома ріжками в небо, або коли він обідметься, наче аж замурзаний плив та смутний такий. То вже він по тому предсказував. А сам і незavidний чоловік був, росту невеликого, ну вже як що скаже, так куди. А що за копійку стояв... Горілки не пив, ото хіба хто піднесе. А вже що секретний був — так куди. Ото сам посіє, а ти як знаєш. Ну, й наробили предки, що й померли від редьки. А вже тепер — не та лінія. Машина тобі дирчить, і природа всі тайни відкриває. Дивись у метеорологію та в інші книги, то вже вродить напевно. І що ж ви думаєте? Заглядаємо. І в метеорологію, і в лабораторію — скрізь заглядаємо. Щоб мертвий устав та подивився, то ніколи б не пізнав землі, і людей не впізнав би, отаке витівають.

Штольц. Чудово. Чудово розповідаєте, діду Шумейко. Радий з вами познайомитись. Але що ж це справді таке? *(Дивиться на годинник).*

4

Підходять Баклажаненко, Оксана та інші.

Баклажаненко. Значить, Іван до ранку не приходив? Що ж це все значить?

Шумейко. Еге. Це ми приїхали в гості, товаришу командир. До Івана Цупруна, він тут у студентах. А він як пішов кудись ще звечора, та й нема. І гостей покинув.

Оксана. Все з'ясується, діду. Я певна, що все з'ясується.

Шумейко. Ну, вже ти певна. Всю ніч на чамайдані просиділа і певна.

Штольц (сміється). На чемодані? Чого ж то? А чи не той це Іван Цупрун — ваш знайомий — що в газеті вчора було? Студент-хімік.

Оксана. Він же, він! Це наш товариш.

Штольц. Людина, як видно, з перспективами. Так ви його загубили?

Шумейко. Чи ми його, чи він нас — хто його розбере.

5

Входять Іван та Люба.

Усі. О, Люба! Іван! Разом...

Люба (в одязі пілота, трохи бліда, але спокійна. Підходить до Штольца, говорить стримано, чітко). Учльот Василенко. Явилася для виконання завдання, товаришу лейтенант.

Штольц. Здрастуйте.

Люба. Здрастуйте.

Штольц. Як спали? Як себе почуваете?

Люба. В порядку.

Штольц. Ви трохи бліді.

Люба. Я здорова, товаришу лейтенант. Дозвольте бути вільною.

Штольц. Прошу.

Усі (до неї). Любо! Здрастуй!

Люба. Яка я рада, що ви всі тут! Мені Ваня сказав, що ви приїхали.

Середка. Не приїхали, а прийшли. Це маленька різниця.

Люба. Я знаю, Панько... Діду! Оксанко, здрастуй! Це мені на щастя — твій приїзд.

Шумейко. Авжеж, аякже...

Оксана. І я рада привітати тебе. Піднімайся в небо спокійно... Лети, Любо. Ми всі будемо дивитись на тебе...

Люба (пильно подивилась на неї). Дякую, Оксанко.

Штольц. Любов Василенко.

Люба. Пробачте, товариші. Потім, після польоту. (Підходить до Штольца).

Штольц. Одправляйтесь до ангара. Перевірити з інструктором мотор і літак, загрузку пального і масла. Приготуватись до польоту.

Люба. Наказано: перевірити мотор і літак, загрузку пального і масла, приготуватись до польоту.

Штольц. Виконуйте.

Люба. Єсть! (По-військовому повернулась, пішла).

Штольц пішов праворуч.

6

Іван. Оксано... і ви, діду... Пробачте, я залишив вас самих... Не міг прийти. Так склались обставини.

Шумейко. А то вже таке. Як зайде одне за одне, то й не розплутаєш.

Середа. А що ж то за обставини?

Журавель. Ти скажи Паньку, він зразу розплута.

Оксана. Киньте, товариші, про це — потім. А чому немає Миколи?

Усі. Чому немає Миколи? Що трапилось?

Іван. Він... він не прийде сюди.

Усі. Чому?

Іван. Про це я й хотів його спитати, але знайти ніде не міг. Учора він заявив Любі, що не прийде сюди, якщо тут буду я. І взагалі порве з нею назавжди. Пішов з дому і ночував десь у товариша.

Середа. От так історія.

Шумейко. Потроху вияснюється.

Оксана. Хоч би ви трохи, діду, потерпіли.

Іван. Все ясно й так. Ти, Оксано, про що зараз думаєш?

Оксана. Про те, що й ти. (Пауза). Як вона полетить у такому стані. (Пауза).

Середа. Це дійсно. А відкласти не можна?

Оксана. Вона цього не зробить.

Баклажаненко. Ти чув, як вона відповідала командирю?

Іван. Вона сказала правду, що все в порядку. Вона вміє тримати себе в руках. Але повинна була заявити... про неприємності.

Оксана. Не заявила. Як же нам бути? Ми ж знаєм.
А коли щось трапиться? Це ж не на землі, а в повітрі.
Ваню!

Іван. Я нічого не міг зробити. Становище таке, що хоч кричи. Заявити — значить піти проти себе, проти дружби. Я вірю в Любину силу волі. Але й не заявити — значить не виконати тих же обов'язків дружби, і насамперед — свого громадського обов'язку. От і вийди з цього становища.

Голос Штольца. Учебні машини вивести з ангара на червону лінію й приготуватись до польоту.

Ще голос (повторює)... вивести на червону лінію й приготуватись до польоту!

Серед а. Виводять! Виводять! Дивіться!

Чути, як з піснею підходить колона робітничої молоді.

На землі, і в дальніх водах,
І в широких небесах
Батьківщини і свободи
Нам горить священний стяг.

Голос. Колона, стій! Товаришу командир, колона робітничої молоді прибула на випускні польоти.

Голос Штольца. Прошу. Займіть місця ліворуч.

Голос. Єсть, товаришу командир. Колона, кроком руш!

Знову пісня.

Як колись у дні Жовтневі
Партизанила земля,
Кров у жилах полуднева
І тепер у нас гуля.

Золота шумить пшениця,
Сяють юності вогні.
Гей, сталеві громовиці,
Всі готові до борні.

Наша доля вічно жити
В гордій величі сторіч,
Хто нам ворог, буде битий,
Де б не був, це ясна річ.

На землі і в дальніх водах,
І в широких небесах
Батьківщини і свободи
Нам горить священний стяг!

Журавель. Ідуть пілоти!
Баклажаненко. Люба на правому фланзі!
Шумейко. Та йдуть же як браво! Ач, як ногу ставлять по маршруту.

7

Входить група курсантів під команду Богатенка; всі в повній готовності до польотів.

Богатенко. Ланка, стій! Ліво-руч. Струнко! (*До Штольца*). Товаришу лейтенант, ланка учльотів прибула.
Штольц. Вільно.
Богатенко. Вільно.
Штольц. Ну, як себе почуваєте, товариші?
Учльоти. Прекрасно. Дякуємо.
Штольц. Ланка, струнко. Рівняння ліворуч!

8

Входить Тарасов.

Штольц (*з рапортом*). Товаришу начальник льотної частини! Літаки виведені на червону лінію, мотори опробувані, палимним і маслом повністю заправлені. Група в кількості 8 чоловік до іспитових польотів готова.

Тарасов. Здрастуйте, товариші випускники.

Група. Здрастуйте!

Тарасов. Вітаю вас з днем іспитових польотів і сподіваюсь, що ви покажете себе і в повітрі такими ж організованими, якими ви себе виявили в теоретичних іспитах. Сьогодні вам належить виконати відповідальні завдання пілотажу. Зважте на помилки, які можуть трапитись у повітрі під час виконання цих завдань і призвести до небажаних наслідків. Стережіться малого крену на глибоких віражах і особливо передачі ноги при цьому. Пам'ятайте про постійність швидкості. Точно тримайтеся в заданій зоні. Будьте сміливі і точні, як належить авіаторам соціалістичної Батьківщини.

Група. Служим трудовому народу!

Тарасов. Першою летить товаришка Василенко.
Завдання дев'яте.

Штольц. Єсть, товаришу капітан. Любов Василенко, слухайте завдання.

Люба (*крок вперед*). Єсть.

Штольц. Польшот у зону № 1. Висота 1000 метрів. В зоні виконати три петлі, два праві й два ліві перевороти через крило, два глибокі й два мілкі віражі. Падіння листом до шестисот метрів. З шестисот до чотирьохсот втрачати висоту спіраллю. Розрахунок під дев'яносто. Посадка суворо в обмежувачі, на три точки.

Люба. Наказано: завдання дев'яте.

Штольц. Виконуйте.

Люба. Єсть. *(Примкнула до ланки).*

Штольц. Можна вести?

Тарасов. Прошу.

Штольц. Ведіть ланку.

Богащенко. Ланка, праворуч. Кроком руш! *(Повів групу до машин).*

9

Хутко входить Ярош. Він помітно схвильований. Підходить до Тарасова.

Тарасов О, професор Ярош. І ви на іспити?

Ярош. Здрастуйте, товаришу начальник. Я так поспішав... Мені треба сказати вам кілька слів. Я не спізнився?..

Тарасов. Що трапилось, професоре?

Шумейко *(до хлопців)*. Та це ж він! Василь Андрийович.

Захвилювалися.

Іван. Що тепер буде, я не знаю.

Ярош *(відходить осторонь з Тарасовим)*. Річ у тому, що Люба, на мою думку, не може в цю хвилину сісти за кермо. Вона не має права! Я щойно повернувся додому й довідався, що в неї сталися великі неприємності з моїм сином. Майже повний розрив. І це перед самим польотом. Він навіть сюди не явився демонстративно. Скажіть же, може вона в такому стані летіти? Я прошу вас зважити на це і вжити заходів...

Тарасов. Дякую, професоре. Ви приїхали вчасно. Ще дві хвилини, і вона була б уже в повітрі. *(До помічника)*. Вернути курсантку Василенко й командира ланки.

Той хутко виходить.

Загальне заворушення. Гомін.

Журавель. Хотів би я знати корінь всієї історії.

Середа. А думаєш, я не хотів би?

Оксана. Мовчіть хоч ви, товариші.

Входить Штольц.

Тарасов (до Штольца). Курсантка Василенко доповідала вам про свій моральний стан?

Штольц. Так. На моє запитання вона відповіла, що цілком здорова й чуває себе в порядку.

Тарасов. Дещо вона приховала од вас. Треба перевірити, чи може вона зараз летіти.

Серед присутніх, що поволі підходять сюди, нарастає хвилювання.
Чути тривожні запитання:

— Що трапилось?

— Хто не може летіти?

Люба (входить). Явилась за вашим наказом, товаришу капітан. (Побачила Яроша). Батько!

Ярош. Я все знаю, Любо.

Тарасов. Ви розумієте, в чому річ?

Люба. Так.

Тарасов. Чому ви нам нічого не сказали?

Люба. Я вважала це за особисту справу, про яку можна не говорити.

Тарасов. А що ви не можете зараз підійматись у повітря? Що я повинен відкласти ваш польот, це ви розумієте?

Люба. Ні. До польоту я готова.

Тарасов. Але для польоту потрібне не тільки бажання й готовність, а й певність наслідків.

Люба. Дозвольте сказати, товаришу капітан.

Тарасов. Прошу.

Люба. Те, що трапилось зі мною, це — горе в масштабі одного серця. Воно не може завадити мені скласти іспит. Ви вчили нас тримати свої почуття в порядку, бо не можна володіти стерном, не володіючи власним серцем. А горе і неприємності, як хмари в небі, можуть з'явитися несподівано. Хіба завтра, — коли перед нами стане бойове завдання громити ворога, — хіба тоді припиниться життя з його несподіванками, особистими образами й випадковим горем? Хіба воно не може трапитись навіть перед боем? Що ж буде, коли ми дозволимо серцю сперечатись з почуттям обов'язку? Ні, цього я не можу зрозуміти.

міти. Сьогодні мій польот, і я готова летіти. Жду вашого наказу, товаришу капітан.

Напружена тиша.

Т а р а с о в (*пильно дивиться на неї. Пауза*). Повторіть завдання.

Л ю б а. Єсть, товаришу капітан. Польот у зоні № 1. Висота 1000 метрів. В зоні виконати три петлі, два праві й два ліві перевороти через крило, два мілкі й два глибокі віражі. Падіння листом до шестисот метрів. З шестисот до чотирьохсот втрачати висоту спіраллю. Розрахунок під дев'яносто. Посадка суворо в обмежувачі, на три точки.

Т а р а с о в (*ще раз уважно глянув їй у вічі*). Одправляйтесь до машини. Бажаю успіху. (*Потиснув руку*).

Л ю б а. Єсть! (*Віддала честь, пішла*).

12

Т а р а с о в (*до Яроша*). Професоре, курсантка Василенко може летіти.

Г о л о с и. Пішла! Полетить!

Гул задоволення.

Ш т о л ь ц. Дозвольте вирулювати, товаришу капітан.

Т а р а с о в (*глянув на годинник*). Можна.

Ш т о л ь ц (*командує*). Запускати мотори! Вирулювати правим пеленгом на старт!

Команда повторюється за лаштунками. Загули мотори. Тарасов і Штольц ідуть до машин.

13

Г о л о с и. Вирулюють! На старті! То її самолёт! Її перший!

Загальне збудження; гомін. Чути шум моторів.

С е р е д а. Вона підняла руку!

Ж у р а в е л ь. Сигнальщик махає білим прапорцем!

Б а к л а ж а н е н к о і в с і і н ш і (*на всі груди*). Старт! Старт! Ура! Відділяється від землі!

О к с а н а. Полетіла!

Б а к л а ж а н е н к о. Привіт, Любо!

Всі вальнули на аеродром. Звідти чутно радісний гомін, оплески. Останніми виходять Шумейко та Ярош. Зустрілися.

Шумейко. Василю Андрійовичу! Чи вас же бачу?
Ярош. Григоровичу!

Рвучкі, радісні обійми.

Ярош. Ходім туди, ходім!

Побігли.

Чути шум літака, що кружляє в небі.

14

Вбігає Микола. На мить спиняється, мов укопаний. Потім починає крутитись на місці, задравши голову.

Микола. Без мене!.. Без мене!.. Он вона... Без мене полетіла... Без мене... О!.. Петля! (*Довга пауза. Микола дивиться в небо*).

15

Іван (*входить*). Переворот. Дивіться! Переворот через праве крило.

Дивляться в небо, не помічаючи один одного. Сходяться.
Плечима стикнулись.

Микола. Ти?!

Іван. О, й ти тут! Надумався?

Микола. Я тут. А чого ти тут?

Іван. Де ж мені бути, коли Люба складає іспит? Дивись, як вона робить глибокі віражі! Красота!

Чути захоплені вигуки. Оплески.

Микола. Але ми з тобою поквітаємось, товаришу Цупрун.

Іван. Охоче. Я шукав тебе цілу ніч.

Микола. О, на це в тебе не було часу.

Іван. Так, мені довелося відмовитись од побачення, якого я давно чекав. Але я все-таки шукав тебе.

Микола. Так ось ти мене знайшов!

16

Наближається гомін. Входять Ярош, Баклажаненко, Середя, Журавель, Шумейко й інші.

Ярош. Чудово, Любо! Чудово!

Якусь хвилину всі дивляться в небо.

Шумейко. Дивись, Андрію Васильовичу. Як з лука пішла.

Баклажаненко. Микола!

Ярош. Микола? Де він?

Микола. Батько!

Ярош. Я знаю, ти наробив дурниць.

Микола. Ти нічого не знаєш. Як ти можеш говорити, не розібравшись?..

Ярош. Ти думаєш? Подивись! Ти образив Любу, але вона сильніша за тебе, і тому вона зневажила твою образу й піднялася на 1000 метрів у небо. Дивись на неї.

Середа. Падає!

Микола (з жахом). Падає! Вона падає!

На одну мить усі скам'яніли.

Шумейко. Нічого, нічого, то вона по завданню... до шестисот метрів...

Середа (радісно). А-а! Знаю! Падає листом.

Шумейко. Аж на душі мило.

Баклажаненко. Спіралями пішла!

Голос Штольца. Назад! Подалі від літака. Відступіть, товариші, далі...

Хвиля народу. Вигуки:

— Пішла на посадку! Ура-а!

1

Входить Тарасов.

Ярош. Я щасливий потиснути вашу руку, товаришу начальник.

Тарасов. За хвилину вона буде тут. Дуже радий, професоре.

Ярош. Ну, ну... Ви справжній майстер і знавець їхньої сили. Ви добре знаєте, на що вони здатні...

Тарасов. Так, народ вони завзятий, надійний. Хороший народ.

Оксана. Виходить із машини. Іде сюди. Іде, товариші!

Вигуки. Привіт молодому пілоту! Привіт, Любо!

Входить Люба, збуджена, піднесена, з нею Штольц.

Люба (*рапортує Тарасову*). Товаришу начальник льотної частини! Доручене мені завдання — польот у зону № 1 та належні операції в зазначеній зоні — виконано. Ніяких випадків у повітрі не трапилось.

Штольц (*Тарасову*). Операцію проведено відмінно, товаришу капітан.

Тарасов. Дякую. (*Тисне руку Любі, потім Штольцу*).

Ярош, Іван, Оксана й інші кинулись до неї з привітанням.

—Любо! Прекрасно! Вітаємо тебе!

Хвиля народу. Любу оточують, вітають. Летять угору квіти. Лунає музика і пісня.

Люба (*побачивши Миколу*). Миколо! Ти тут?

Микола. Як бачиш. Вітаю тріумфаторку...

Люба. Я прошу всіх друзів по закінченні іспитів до нас.

Ярош. Прекрасно, Любо. (*До Миколи*). Там уже ти будеш складати іспит, а ми по заслугах оцінимо твої досягнення.

Завіса

VI. НА НОВИХ ОБРІЯХ

У Яроша. Обстановка третьої картини. Стіл накритий до чаю. З саду чути збуджений гомін.

1

На веранді дід Шумейко. З саду вбігає Баклажаненко.

Баклажаненко. Немає Люби?

Шумейко. Ні, ще не прийшла.

Баклажаненко. Ну, й добре. Я побіжу. Чуєте, що робиться?

Шумейко. Сердиться професор?

Баклажаненко. Не сердиться, а гнівається на принципіальному рівні. Бере явище в цілому й розглядає його з погляду нової етики соціалістичного суспільства.

Шумейко. Як, ти кажеш, розглядає?

Баклажаненко. Ну, як би вам ясніше сказати. З одного боку, старий світ, а з другого — новий. Діалектично.

Шумейко. А так, так. Я й сам тут розказую Катерині Микитівні то про се, то про те, щоб вона не хвилювалася, поки все з'ясується.

Баклажаненко. Правильно робите. Мобілізуйте увагу й шляхом глибокого аналізу й порівняння шукайте істину на нових обр'ях людських взаємин. Вона, безперечно, десь тут, інакше не може бути.

Шумейко. Хто, Катерина Микитівна? Та вона ось, господарює.

2

Бабуся *(входить з чайником)*. Може, чаю вип'єте, юначе, поки зберуться? Як вас звати, не знаю. *(Наливає)*.

Баклажаненко. Мене? Тоді, бабуся.

З саду — гомін.

Дякую, але я мушу бути там. *(До Шумейка, тихо)*. Так ви ж тут з бабусею діалектично.

Шумейко. Не турбуйтеся, сам знаю, що до чого. *(Сідає в качалку)*.

Баклажаненко побіг у сад.

3

Шумейко. Так оце-то пригода мені, Катерино Микитівно. І не думав, і не сподівався, що доведеться нам зустрітись... Та ще в такій гойдалці.

Бабуся. А ви, Григоровичу, гойдайтесь, та глядіть не перекин'тесь, а то ще й не встанете.

Шумейко. Хто, я? Та що це ви! Я ще тільки парбукувати починаю.

Бабуся. Ох, де вже там. Не ті літа. *(Запрошує до столу)*.

Шумейко. Що правда, то правда. Як у тій пісні співається... Пам'ятаєте? Ой з-за гори кам'яної голуби літають...

Бабуся. Атож. Не зазнала розкошоньки, вже й літа минають.

Шумейко, а за ним і бабуся (заспівали).

Запрягайте, хлопці, коні,
коні воронії,
та й поїдем доганяти
літа молодії...

Ой догнали літа мої
на кленовім мості.
Ой верніться, літа мої,
хоч до мене в гості...

Шумейко. Так-то воно в пісні співається, а насправді так у нас наче й літа повертаються...

Бабуся. Та ще поживем, Григоровичу. Прошу... (Запрошує до чаю).

Шумейко (чаює). А пам'ятаєте, як я у вас за борина був та попові не додав карбованця за вінчання? Ох, і розсердився ж він тоді! Я вже думав, що він мене за того карбованця кадилом по голові торохне. Отакий був хапуга.

Бабуся. Пам'ятаю, Григоровичу, пам'ятаю.

Шумейко. А пам'ятаєте, як одного разу ми в околиці Келіповського забунтувались та прикажчика в рів перекинули з бричкою? У кропиву!

Бабуся. Пам'ятаю, Григоровичу. Пороли вас потім з Андрієм.

Шумейко (крекнув). Еге, було й цього. А пам'ятаєте, як ми проти чужих парубків пішли та вночі голоблями воювали? Ох, і дали ж ми їм тоді, щоб до наших дівчат не ходили.

Бабуся. Пам'ятаю. Андрію тоді два зуби вибили, а вам ребро поламали.

Шумейко. Хіба? А може. Я вже й забувся. А тепер як подивишся, що діється на світі, що діється! Дівчата по небу літають, на велосипедах їздять, під ручки гуляють з трактористами та мотористами, як княгині. А на зборах таке одколюють, що й старому не придумати. Що парубки, що дівчата — одне одному не піддаються.

Бабуся. Ну, вже коли й заведуться за що, то аж іскри летять. Мабуть, коли ви голоблями воювали, не так боліло, як вони тепер словами одне одному дошкуляють.

З саду чути збуджений гомін.

Чуєте? Знову...

4

Середа (вбігає, обмахуючись хусткою). Пху! Пху!

Шумейко. Що таке?

Середа. Оси!.. Що робиться, що робиться! Я нічого не розумію. (П'є чай). Можна випити цю склянку чаю?

Бабуся. Та пий, голубчику.

Середа. У мене якийсь тривожне передчуття. Тут десь якась причина, інакше не може бути. Бабусю, дайте професорового бриля, я понесу, бо там осі!

Бабуся. Зараз, голубчику. (Пішла в будинок).

5

Шумейко. Ну? Що, як там?

Середа. Професор сміється з нас. Каже, ви не смієте бути елементарними ні в стражданнях, ні в радощах! Не такі масштаби життя. (П'є чай). Аж у горлі пересохло. Передчуваю, що доведеться виступати. Ось накидав тези.

6

Бабуся (входить з брилем). На, голубчику, неси.

Середа. Одну хвилинку. (Наливає ще склянку, п'є).

7

Журавель (хутко входить). Панько!

Середа (захлинувся чаєм). А... (Схопився).

Журавель. Як тобі не сором!

Середа. Несу, несу...

8

Розмовляючи, входять збуджені Микола та професор Ярош.

Ярош. Ну, ну. Цікаво, цікаво.

Середа. А я ось... бриль... будь ласка.

Журавель (тихо). Панько. (Тягне його з веранди).

Той вішає бриль на колонку поручнів, обидва виходять. Дід Шумейко тихенько за ними. Бабуся зняла бриль, іде з ним до будинку.

Ярош. Скільки таємничості. Нас всі покинули. Дивись, навіть бриль кудись подівся. Отже, ніхто не чує. Ти можеш починати своє оповідання про жахливі події...

Микола. Для чого ця іронія, батьку? Мое оповідання не таке смішне, як тобі здається.

Ярош. Ну, ну. Говори. Не бійся, що я впаду од несподіванки. Даю слово, що залишусь на ногах.

Микола. Смійся. Мене зраджено. Ось що ти повинен узнати.

Ярош. Жахливо! Батько не вірить своєму сину.

Микола. У мене є докази!

Ярош. Твоєї нерозумної поведінки.

Микола. Я не думав, що навіть батько не повірить мені й почне дорікати, не розпитавшись!

Ярош. Ото й шкода, що не думав. А я, ось бачиш, не вірю.

Микола. Не віриш?

Ярош. Не вірю.

Микола. Чому?

Ярош. Бо ти б'єш у старий дзвін, що давно розколовся.

Микола. У мене скоро голова розколеться.

Ярош. Надаремно. Тримай її в руках, вона ще тобі знадобиться.

Микола. Ні! Я бачу, що мої страждання не доходять до тебе. Черства, схематична людина—ось хто ти такий.

Ярош. Далі.

Микола. Жорстокий моралізатор.

Ярош. Ще далі.

Микола. Холодний і бездушний проповідник!

Ярош. Ще далі.

Микола. Безсердечний батько! Що тобі ще сказати?

Ярош. Ще? Та от мені подобається, наприклад, бурий ведмідь, мастодонт, крокодил і так далі. Але доволі й цього. Бачу, що своєю любов'ю, коли не своїми вчинками, ти все-таки достойний Люби, і за це тобі багато дечого проститься. А от вчинки твої могли б бути кращими. Знаю, знаю. Вони виникли через страждання... Але через які? Куди пішла енергія твого страждання? Ти знаєш?

Микола. Куди?

Ярош. У повітря. Ти підняв попіл, а не полум'я. А

попіл не може зворушувати, бо люди вже переступили через нього й живуть почуттями куди сильнішими, ніж за часів Отелло.

Микола. Поки є на світі любов, ніхто не забезпечений від зради!

Ярош. Ні, поки ти молодий, ти не забезпечений від глупства. Та це не так страшно.

Микола. Твоя відповідь несерйозна.

Ярош. А ти хочеш серйозної? Тоді слухай. Зрада має не таку душу, як у Люби, як у всіх подібних до неї. І жити вона могла тільки в темних людських лабіринтах, де не було повітря і сонця. У нас же для неї несприятливі умови.

Микола. Але...

Ярош. Чекай. Ти обурився на мене, що я не розпитався. Але твоє обурення таке ж смішне, як і твої ревності. П'ятдесят років я розпитувався. І коли істина стала для мене ясна, я можу тільки сказати: як шкода, що висновками людина кінчає життя, а не починає його... Або, як каже французьке прислів'я: якби молодість знала, якби старість могла!..

Микола. Прислів'я, що не може відкинути фактів.

Ярош. Я бачу поки що один дуже неприємний для тебе факт: якщо в цю хвилину прийде Люба, ти можеш загубити її назавжди. Вона може подумати, що це в тебе не помилка, а твоя справжня суть. Подумай, що сказав ти Люби! За кілька годин до польоту ти зажадав, щоб друг її не був присутній на аеродромі. Ти не хотів, щоб його серце тривожилось і раділо за неї. Ти все хотів забрати собі, хотів душу своєї подруги відгородити заслоною ревності від її старого друга й товариша.

Микола. Але ж...

Ярош. Але ж, що ти побачив? Замість одного на аеродромі були сотні, і в кожного палали очі, кожен з них був у ту хвилину найкращим другом Люби. А вона в цю хвилину вбирала в свою душу радість цілої країни. Так! Вся країна стежила за своєю дочкою з захопленням і гордістю. Ти чув крики радощів, що лунали на аеродромі? Подумай тепер, що зробила Люба з твоїми смішними претензіями на одноосібне володіння її почуттями... Ось вона за кілька хвилин буде тут. Вона зустрінеться з своїми друзями. А що скажеш їй ти, сам собою ображений?

Микола. Ти почувеш, що я скажу.

Входять Баклажаненко, за ним Іван та Оксана; потім Серед а, Журавель, Шумейко, бабуся.

Микола. Це він писав мені підступні листи, щоб я не міг зустрітис я з нею!

Баклажаненко. Я?!

Микола. При чім тут ти? Я кажу про Івана Цупруна. А коли по його не вийшло, він почав штурмувати своїми листами Любу.

Оксана. Чом же ти мовчиш, Ваню?

Іван. Слухаю Миколу.

Ярош. Говори далі. Ми хочемо, нарешті, знайти вузол, яким ти сам себе обплутав.

Микола. Сам себе обплутав? Так слухайте ж! Ось її записка до Івана. Пізнаєш?

Іван (читає). «Дорогий Ваню. Мені треба тобі сказати щось дуже, дуже важливе... Гляди ж, не забудь. Приходь. Я жду тебе, Люба».

Микола. Ну? Що?

Ярош. Нічого. Звичайна записка.

Іван. Я одержав цю записку від Люби перед нашим новорічним балом, але як вона потрапила до тебе?

Микола. Ви чуєте? Він ще й питає, як до мене потрапила ця записка! На! Дивись. Пізнаєш? (Читає на звороті). «Товаришу Ярош, мушу тебе попередити й нагадати старе прислів'я» і так далі.

Іван. Я ніколи нічого подібного не писав.

Микола. Та яких же ще треба доказів? Записку Люби він визнає, а свого листа на звороті не визнає. Чий же він тоді, цей лист? Скажи.

Ярош. Для чого? Яка різниця? Хіба не ясно, що суть не в листі?

Микола. Як не в листі? А в чому ж?

Іван. Я дорого дав би, щоб довідатись, хто зробив мені цю безглузду послугу.

Баклажаненко. Да-а, цікаво було б побачити, який вираз обличчя має людина, що пише такі дипломатичні ноти.

Журавель. Панько! Здається, тепер тобі черга сказати розумне слово.

Серед а. Я надзвичайно схвильований, товариші, я не можу говорити. Я вип'ю води (П'є). Справа в тому, що цю послугу Іванові зробив я.

Усі. Що? Як?

Професор Ярош розреготався.

Микола. Цього не може бути!

Середа. На жаль, це так. Я ще вип'ю. (П'є). Тепер мені трохи легше, але я все одно хвилююсь і почуваю такий сором, якого я ще ніколи не почував. Я думав, що можна зробити послугу другові, підклавши свиню іншому, і написав цей дурацький лист. (П'є воду). Інакше я не можу його назвати, а що там на звороті була записка Люби, я не звернув уваги. Як хочете, я можу напам'ять повторити, що я там написав. У мене пам'ять хороша. «Товаришу Ярош, мушу тебе попередити й нагадати старе прислів'я: не в свої сани не сідай, бо з цього нічого не вийде», і т. д... Що я написав цю писульку, знає Сава Журавель, який вилаяв мене тоді останніми словами...

Журавель. Ні, останні у мене ще залишились. Але ти не хвилюйся.

Баклажаненко. Випий ще трохи перевареної води.

Микола. Чекайте. Як же це? Не вірю! Вона була в нього ще вчора. Після мого попередження. Я сам бачив... Сліди бенкету на столі... Я не можу про це розповідати... Це вище моїх сил.

Журавель. Про це розкажемо ми з Паньком. Нам це якраз по силах, бо то ми втрюх з Баклажаненком поїли Іванові тістечка...

Баклажаненко. Випили ситро...

Середа. І взагалі насмітили в хаті.

Баклажаненко. У чому й каємось порядком щирої самокритики.

Оксана. Так це були ви?

Баклажаненко. А тістечка хіба були приготовлені для тебе?

Оксана. Ох! (До Миколи). На тобі ще один доказ, Миколо. Мабуть, їй так гірко було після розмови з тобою, що й гребінчик загубила у товариша, шукаючи поради. Ось я знайшла...

Шумейко. Ну, просто чудеса, та й годі. Таки не дурно просиділа всю ніч на чамайдані, як та молода на скрині!

Ярош (до Миколи). Важко? Знаю. (Взяв у нього з рук гребінець і причесав його). Таїти в собі якісь «до-

кази», щоб в останню хвилину переконатись у їх нереланьності, це дійсно важко.

Микол а. Але, що ж... що ж тепер?

Ярош. Ось твої друзі. Шукай у них поради.

Баклажаненко (підходить до Миколи). Тодось Баклажаненко.

Середа (і собі хотів) Панько...

Журавель (затуляє йому рота). Мовчи ти, бувший Шерлок Холмс.

Баклажаненко (до Миколи, показуючи на Івана). Іван Цупрун.

Микол а. Ваню!

Іван. Хочеш, я тобі скажу один секрет. Ось стоїть Оксана Шумейко, майбутній учений селекціонер. Вона не повірила мертвим речам, а шукала шляху до мого серця й свідомості. І я можу тепер сказати вам всім, що я... що вона... що ми...

Баклажаненко. Зрозуміло!

Оксана. Ваню!

Усі. Браво, селекціонер! Слава!

Шумейко. Як по метеорології предсказано, так і вийшло. Цілуйтесь уже, а я одвернусь.

Всі з сміхом, вітаючи Оксану та Івана, біжать у будинок.
Професор вийшов у сад.

11

Бабуся (до Миколи). Ах ти, бідний мій... монумент... (Обняла його). Ну, нічого. Як прийде Люба, ти їй так прямо і скажи: «Любо, я вже порозумнішав...»

12

Ярош входить із саду з Любою.

Ярош. Ходім, ходім, Любо. Твої друзі і твої близькі чекають тебе.

Усі (вибігають з будинку). Люба! Нарешті! А тут стільки новин.

Люба. Яких же саме?

Журавель. У Панька відкрився новий талант: писати листи зміненним почерком і ставити нерозбірливий підпис.

Люба. Як? Панько! Ти?!

Серед а. Я. Але це був перший і останній лист у
моєму житті!

Баклажаненко. Це по-перше. А по-друге, Оксана
мінєє прізвище і віднині зватиметься селекціонер Шу-
мейко-Цупрун.

Люба. Оксанко!

Оксана. Любо! (Кинулась їй в обійми).

Люба. Мабуть, нікого я не могла б так привітати,
як тебе! І тебе, Ваню!

Ярош. І, нарешті, останнє: Микола та його безсер-
дечний батько просять пробачення у Люби і всім серцем
вітають її. (Цілує).

Усі. Ми всі вітаємо!

Микола. Любо!..

Люба (схвильовано, тихо). Колю. Я догану одержав-
ля від начальника льотної частини.

Усі. Як? Догану? За що?

Люба. За те, що приховала свій душевний стан. За
польот і витримку подяка в наказі, а за це — догана. По-
ділимо, Колю, нарівно? Сьогодні я відчула, що спільно
пережите горе зв'язує людей ще дужче і радість після
цього ще глибша... Чуєш, Колю?..

Микола. Любо... (Схилився на стіл, заплакав).

Ярош. Ну, от. Справжній доказ каяття. Але, щоб
висушити ці сльози, я прочитаю вам кілька рядків із Ге-
те, а Микола їх перекладе. Гаразд?

Усі. Просимо! Просимо! Дуже цікаво.

Бабуся. Хлопець плаче, а він над ним читати хо-
че. Ото вже словами дошкуляти любиш.

Ярош. Нічого не вдію, мамашо, такий у мене харак-
тер зловредний. Отже слухай, Микола.

Gut verloren — etwas verloren.

Ehre verloren — viel verloren.

Mußt Ruhm gewinnen,

Da werden die Leute.

Sich anders besinnen.

Mut verloren — alles verloren!

Da wär es besser nicht geboren!

Баклажаненко повторює губами й робить вигляд, що він захопле-
ний і цілком згоден з Гете.

Люба. Це добре. Чудово сказано.

Шумейко (до Баклажаненка). А що ж воно значить?

Баклажаненко (безпорадно розводить руками). У нашому класі цього не проходили.

Шумейко (до Яроша). Андрійовичу!

Ярош. А от нам зараз Микола перекладе.

Микола (ніяково, посміхаючись крізь сльози). Та чого ти од мене хочеш?.. Ну, все ясно й так...

Усі. Е, ні, ні! Перекладай, коли тебе просять.

Микола. Добре. Я згоден, бо це стосується мене. Тільки я віршами не вмю...

Баклажаненко. А ти прозою, прозою.

Микола.

Добро утратиш — частку втратиш.

Честь утратиш — багато втратиш.

Треба славу здобути,

І люди передумують.

Мужність утратити — значить все втратити!

Тоді краще було б не родитись!

Так! Мужність був я втратив, і це було страшно. Але тепер я повернув її і ніколи більш не втрачу! Вона буде зі мною, як вона була з вами!

Шумейко. Ну, ви ж подумайте! По-німецькому, а правильно. Значить, і в них була колись правда, поки її не задушили. А в нас тепер, я вам скажу, таке пішло, що хоч живи ще сто років, то з кожним днем будеш підніматись, наче на літаку—на тисячу метрів угору! І співати, й танцювати, й жити хочеться на всі сто процентів! І на цьому я вам, молоді люди, й тобі, Василю Андрійовичу, й вам, Катерино Микитівно, і всім присутнім низенько кланяюсь і прошу всіх до нас у колгосп «Червоний боець», на весілля до моєї онуки, хай буде здорова та щаслива, як їй на роду написано.

Кінець

1936 р.
Київ.

ДОДАТКИ

СЛІПІ І ЗРЯЧІ

Уривки з п'єси

ДІЙОВІ ОСОБИ

Журавський, Олексій Михайлович — професор офтальмології, 60 років.

Кайдаш, Микола Дмитрович — офтальмолог, учень Журавського, 38 років.

Багута, Григорій Павлович — асистент Журавського, 35 років.

Вероніка — дочка Журавського, студійка драматичного театру, 20 років.

Арсентій — сліпий від народження, 26 років.

Булат, Федір Олександрович — професор неорганічної хімії, 65 років.

Леокадія Вікторівна — дружина професора Журавського, 50 років.

Суший, Єлпідіфор Єлпідіфорович — букініст, теософ і знавець старовинної меблі, 55 років.

Ніна Дубровська

Аспіранти, лікарі.

Дія відбувається в наш час.

Дія перша

Картина перша

Кабінет для амбулаторного прийому в очній клініці. Білі столики з медикаментами. На окремому столику горить спиртівка, стерилізуються інструменти. Кілька білих стільців. На лівій стіні таблиця для определения гостроти зору й кампіметр (чорна дошка з кругом і радіусами) для дослідження центральної ділянки сітківки. Біля вікна прилад для дослідження поля зору (периметр). Двері праворуч вхідні, ліворуч — до рефракційної; в задній стіні — до офтальмо-скопичної («темна кімната»). Відбувається консультація амбулаторних хворих.

1

На консультації присутні Туманова, Копштейн, Грозовська, Давид, аспіранти Негрій, Бухан, Кожушна. Приймає доктор Альфа. Він сидить за столиком, схиливши голову. Напроти нього молода вродлива жінка — Ніна Дубровська. Якусь хвилину вона мовчить, намагаючись перебороти ридання. Тяжка мовчазна пауза, під час якої присутні стараються не дивитись один одному в вічі.

Альфа. Будьте мужні. Плакати не треба... Ну. Візьміть себе в руки. Розповідайте, як це сталося.

Дубровська. Я... Я зараз... Пробачте... *(Вибухнула ридання, вона схопилась і, відбігши від столика, уткнулась у стіну, намагаючись заспокоїтись)*.

Туманова *(підійшла, обняла її за плечі)*. Годі. Заспокойтесь. Розпач ніколи не допомагав людям. *(Підводить її до столика, садовить)*.

Дубровська. Це трапилось півроку тому. Ми щойно одружились. Чоловік інженер, недавно кінчив факультет потужних струменів... І це трапилось через тиждень після одруження. Весною! Я йшла із школи... Поспішала додому... Купила по дорозі конвалій...

Альфа. Ну, ну... Не треба, не треба. Ви педагог?

Дубровська. Так. Я викладаю природознавство. І от, прийшла додому... А за кілька хвилин подзвонили з заводу, щоб... щоб я не хвилювалась...

Альфа. З чоловіком трапилось нещастя?

Дубровська. Так. Йому бризнув у вічі розтоплений метал.

Копштейн. Ох...

Негрій. У вічі!

Т у м а н о в а (тихо). Спокійно, колего.

Мовчання.

А л ь ф а. Але ж... Ми сподіваємось, що очі... В якій же мірі пошкоджено очі?

Д у б р о в с ь к а. В них потрапили тільки порошинки вогню, але цього було досить.

А л ь ф а. Ну, ну, продовжуйте.

Д у б р о в с ь к а. На обох очах вирости більма. Тепер він нічого не бачить... Врятуйте його! Врятуйте! Він працював над одним важливим винаходом. Невже ж все повинно загинути в вічній темряві? Скажіть, що ви повернете йому світ, що він знову бачитиме життя.

А л ь ф а. В якому він зараз стані?

Д у б р о в с ь к а. З кожним днем йому гіршає. Він остаточно втрачає надію і хоче, щоб я пішла від нього... Ти вільна... Іди, будь щаслива... Це він повторює мені щодня. Зрозумійте ж мене. Я... Я люблю його. Зробіть, що хочете... А коли нічого не можна зробити, то обдуріть його... Подайте надію на майбутнє. Заспокойте... Щоб він не мучився моєю присутністю. Допоможіть мені, докторе! Невже ваша наука безсила повернути людині світло?

А л ь ф а. Ви ставите питання, яке стоїть перед людством тисячоріччя.

Д у б р о в с ь к а. Що ж робити? Скажіть.

А л ь ф а. Зараз увійде доктор Кайдаш, він читає ваш лист. Ми порадимось, що робити. Ви можете бути певні, все можливе, що тільки в людських силах, ми готові зробити. Але зарані нічого не можна сказати.

2

Входить К а й д а ш, в руках розгорнутий лист.

А л ь ф а. Ну от, доктор Кайдаш.

Д у б р о в с ь к а (в пориві). Докторе! Ви бачите з цього листа, що важить робота інженера Дубровського для заводу! Врятуйте ж його!

К а й д а ш. Заспокойтесь, товаришко. Що важить для нас людина, тут всі однаково добре розуміють, адже це — клініка радянська. Ваш чоловік тут?

Д у б р о в с ь к а. Так. Він сидить у прийомній.

К а й д а ш. Підіть до нього. Ми вас потім покличемо.

Дубровська виходить.

К а й д а ш. Випадок, від якого холоде кров у жилах. До тисяч і сотень тисяч сліпих, що прийшли з сліпого минулого, раптом приєднується людина, що осліпла од світла і що існувати в такому стані не може.

А л ь ф а. Давайте подивимось хворого.

К а й д а ш. Так, прошу вас, докторе.

К а р т и н а   д р у г а

Вітальня в квартирі професора Журавського. М'які меблі і килими. Кіот і лампадка. На круглому столику — лампа під густим темно-вишневим абажуром з м'якої тканини. Вгорі — велика люстра, на стінах важкі бронзові бра, але вони не горять. Кімнати напівосвітлена лампадкою і згаданою лампою на круглому столику. Десять годин вечора.

1

Ліокадія Вікторівна. Ах, пресвята діво, заспокой мене.... Хто там?

Б а г у т а (входить). Свої, Ліокадіє Вікторівно, свої. Добрий вечір, маман (цілує руку). Що з вами?

Ліокадія Вікторівна. Ах, Жорж... (Цілує його в лоб). Чи є на світі істота, нещасливіша за матір?

Б а г у т а. Щось трапилось з Веронікою?

Ліокадія Вікторівна. Бідне дівча так хвилювалося... І для чого їй здалися всі ці тривоги і муки? Не знаю. Здається ж, так просто: виходить заміж і все буде ясно, всі проблеми відразу відпадуть. Але ж теперішня молодь... Без проблеми вона тобі їсти не сяде. Поставиш перед нею масло, шинку, яєчка — все таке свіже, першорядний продукт, їж тільки! Це ж тобі не військовий комунізм, коли фунт тійшої крупки був найбільшою проблемою. Тепер же скрізь продуктові крамниці імені товариша Мікояна. Їж скільки хочеш... А воно тобі дивиться кудись у просторінь, колотить ложечкою в склянці і каже: «Знову їсти! Коли вже буде раціоналізовано цей неприємний обов'язок людини!» Ну, подумайте, Жорж! Снідати, обідати, вечеряти — це неприємний обов'язок! Що за світ такий настав! Усього доволі, а їм ще чогось треба. Ах, у мене вже од цих проблем голова обертом іде.

Багута. Значить вся проблема в тому, що Вероніка не хотіла вечеряти? Ну, це пусте.

Ліокадія Вікторівна. Вечеряти! Коли б тільки вечеряти, а то ж з ранку нічого не їла.

Багута. О, це вже серйозніше. Але знаєте в чому річ? *(Конфіденційно)*. У нас учора відбулась розмова. Я все сказав їй. Я їй запропонував усе, що я маю: свою душу, своє серце, свою любов, все, чим я живу, і просив від неї лише одного — кинути дитячі забавки на сцені й почати життя розумної дорослої жінки, життя в нашій тихій щасливій родині. Одне слово, я запропонував їй руку і серце. Тепер вам зрозуміло?

Ліокадія Вікторівна. Ну от! А вона після вашої розмови цілий день сиділа, замкнувшись у своїй кімнаті, а ввечері пішла до театру.

Багута. Як до театру?

Ліокадія Вікторівна. А от так. О шостій годині вийшла з кімнати, бліда, очі горять. Сьогодні, каже, мій перший виступ. Та ще ж при кому виступ! Грає у них там якась молода знаменитість... Тепер же знаменитості такі пішли... Ледве з коротких штанців чи з дитячої спіднички виросло — уже знаменитість. Хлопцеві якому-небудь сімнадцять років, а про нього вже в закордонних газетах пишуть, дівчині ще треба в середніх класах гімназії учитись, а вона вже з неба стрибає... Господи, боже мій! Куди нас доведуть ці проблеми... Не знаю!

Багута *(ледве стримуючи нетерпіння)*. Так вона знову пішла до театру... Цього я не сподівався... Скажіть... У неї нікого не було сьогодні?

Ліокадія Вікторівна. Анікогісінько! Я хотіла зайти, думала хоч на шклянку молока з бісквітом уговорю, а вона...

Багута. Пробачте, а в лабораторію вона не заходила? Я бачив, як вона проходила подвір'ям, і мені здалось, що вона вийшла з клініки.

Ліокадія Вікторівна. Була. Заходила чогось, це я знаю.

Багута. Тоді все ясно! Кайдаш — ось причина всього. Бездушний демагог, що нап'яв на себе докторський халат, це він штовхає Вероніку в безодню честолюбності і політичної лихоманки.

Ліокадія Вікторівна. Ну, подумайте! Яка недостойна людина!

Багута. Мало сказати недостойна! Змія, що виросла на грудях у професора. *(Підвищує голос)*. Скорпіон, що підбирається до серця вашої дочки!

Ліокадія Вікторівна. Господи! Та що ж вона йому зробила? Я знаю, що Кайдаш небезпечна людина, ви казали мені про це. Але що ж йому зробила моя дочка?..

Багута. Ах, невже вам треба розкривати все, як малій дитині? *(Майже кричить)*. Конкурент, ось хто такий Кайдаш!

Ліокадія Вікторівна. Свят, свят, свят! Невже конкурент?

2

З кабінету виходить професор Журавський. В халаті, в чорній професорській шапочці, з-під якої вибивається сиве волосся. Голосна розмова відірвала його від книжки, яку він розкритою тримає в руках.

Журавський. Що тут за гамір? Це ви, Григорію Павловичу?

Багута. Так, це я, професоре. Я приніс вам ключ од вашої лабораторії. Але я мушу вас попередити...

Журавський. Тільки попереджайте, будь ласка, тихше... *(Скривився)*. Ви розмовляєте так, ніби тут когось грабують.

Багута. Пробачте, але це дійсно так — грабують, і заховати свого обурення я не можу. Я замкнув вашу лабораторію, але що значить замкнути лабораторію, коли крадій може увійти в вашу родину, в ваші думки, в ваше серце. Коли він може украсти спочатку вашу дочку, потім ваші праці, потім посаду старшого асистента, до якої він підбирається тихо, як нічний злодій, щоб зіпхнути мене, а потім вас... Так, так... Зіпхнути професора Журавського і самому сісти на його кафедру — ось чого хоче цей коваль, що з офтальмології робить арену честолюбності й політичних інтриг. Я бачив на власні очі, як він знову одержав сьогодні листа від наркома охорони здоров'я! Він листується з ним ось уже скоро місяць!

Ліокадія Вікторівна. Яка жахлива людина! Господи... Як можуть жити такі люди!

Журавський *(опускається в крісло і сидить довгу хвилину мовчки)*. Ви сказали украсти мою дочку. Що це значить?

Багута. Я прохав би розповісти про це Ліокадію Вікторівну. *(Закрив лице руками)*.

Ліокадія Вікторівна. Ах, що я можу сказати! Жорж любить нашу Вероніку. Ти знаєш про це. Але як він може на неї вплинути, коли цей Кайдаш — ти знаєш хто він такий? Виявляється, він конкурент, ось що таке ця людина. Дівчина зранку нічого не їла... Я хотіла хоч на шкляночку молока з бісквітом уговорити її, але...

Журавський. Ну, ну, що ж, нарешті, трапилось?

Ліокадія Вікторівна. Ну, вона категорично відмовилась і в кімнату мене не допустила.

Багута. Ах, Ліокадіє Вікторівно. Справа не в бісквітах! Справа в тому, що Кайдаш руйнує всі мої зусилля. Я прагну зосередити думки Вероніки на тому внутрішньому світі, який тільки й може дати людині спокій і щастя. Але одне його слово, і все, що я створив у її душі, полетіло геть. Вона відкинула це і знову пішла до театру. Ось його засіб відірвати Вероніку від нас, щоб потім легше оволодіти нею самою. Ось на що я звертаю вашу увагу, Олександрє Михайловичу.

Журавський. Бачити Кайдаша членом своєї родини я не збираюсь. Але навчити вас, як привертати до себе серце дівчини, це не мій фах.

Багута. Ви не зрозуміли мене, професоре! Я говорю про методи цієї людини, що не обмежується впливом на Вероніку. Коли б ви почули, як він розмовляє з студентами. В кожному слові я відчуваю полеміку проти вас, та де полеміку! Дискредитацію вашої мислі, знущання з ваших переконань. Він не сміє замовчувати ваші знання в галузі офтальмології, але він надолужує на філософії. Анальфабет, що не знає елементарних речей, він береться до узагальнень, щоб потім з усього робити політичні висновки. Цим він хоче замінити знання, яких у нього немає.

Ліокадія Вікторівна. Та звичайно! Конкурент нещасний.

Багута. І при тому конкурент з майбутнім районного агітатора, а не офтальмолога!

Журавський. Не кажіть дурниць. Умійте утриматись в своїй ненависті на грані об'єктивності, щоб не здаватись смішним і безсилим. Кайдаш мій учень і його знання в галузі офтальмології рівні знанням професора. Так, так, я це свідчу, але це зовсім не зменшує безодні, що лежить межи мною і моїм учнем.

Багута. Професоре...

Журавський. І припиніть, будь ласка, цю дрібну, мізерну розмову. Мої розходження з Кайдашем значно глибші, ніж ви собі уявляєте. Як тільки я наближаюсь до дійсності, я починаю заздрити сліпим, тільки вони мають можливість жити своїм внутрішнім світом, не бачивши мізерних людських пристрастів, що засмічують наші душі. Коли б людині, що зроду не бачила життя, раптом відкрити очі, це була б для неї катастрофа.

Багута. Професоре, ви не чули, що каже з цього приводу Кайдаш.

* * *

Арсентій. Скажіть, ви... любите Віроніку?

Кайдаш. О ні! Це не те...

Арсентій. Поважаєте?

Кайдаш. Ні.

Арсентій. Зневажаєте?

Кайдаш. Ні.

Арсентій. Політично ненавидите?

Кайдаш. Теж ні.

Арсентій. А як же ви до неї ставитесь?

Кайдаш. Жалію.

.....

* * *

Журавський. Облиште! Не говоріть про те, чого не знаєте.

Кайдаш. Учителю! Ви не хвилюйтесь.

Журавський. Який я вам учитель? Це не я учив вас втручатись у невідомі галузі людського духу з позицій невігласа! Не я! Цієї поганої звички ви навчились у когось іншого. Так, так, втручатись у те, чого не знаєте, про що ніколи не думали, не читали, не мислили! Втручатись тільки тому, що вивчили одне бездушне слово — матеріалізм, і придбали сміливість і нахабство поводитись з таємницями людського духу, немов із своїм гаманцем, який ви можете вивернути і... Нічого там не знайти.

К а й д а ш. Я згоден, учителю, що мій гаманець не на-
бито монетами ходячих істин, але...

Ж у р а в с ь к и й. Мовчіть! Коли ви згодні — то не про-
буйте заперечувати. Бо коли б ви думали й цікавились
цими проблемами, то ви б знали про дивних бостонських
медіумів Пайпера й Мерджері-Крандона, ви б знали про
цілий метапсихічний рух у Франції на чолі з фізіологом
Ріше, ви б знали, що над цими проблемами працювали
представники позитивного знання такі, як астроном Скіа-
парелі, як німецький психолог Естеррайх, як славнозвісний
хімік Бутлеров, як письменник Аксаков. Ви б знали, що
ці люди виявляли до питань спиритизму не тільки терпи-
ме, а й позитивне ставлення, от що знали б ви, який чо-
мусь називає мене своїм учителем...

К а й д а ш. Я називаю учителем не спиритуаліста Жу-
равського, а ученого офтальмолога, експериментатора й до-
слідника таємниць живого людського ока. Що ж до спіри-
туалізму, то тут, звичайно, мої знання рівні тому круглому
нулю, що являє собою ця псевдонаука.

Ж у р а в с ь к и й. Що? Повторіть, мені здалось, що ви
берете на себе сміливість заявити, ніби ви щось взагалі
про цю науку знаєте?

К а й д а ш. Так. Дещо я з цієї галузі читав. Ви, на-
приклад, забули згадати ще такі авторитети, як Ломбро-
зо, як Олівер Лодж, як німецький професор Макс Десуар,
як зоолог Вагнер... Але ви забули й інші великі імена, які
належали людям, що відкривали світу неперевершені по-
зитивні істини й розбивали Вагнера з його спиритуалізмом
до пня, забули ви такі імена, як Менделеев, як...

Ж у р а в с ь к и й. Чекайте...

К а й д а ш. Будь ласка.

Ж у р а в с ь к и й. *(пильно дивиться на нього)*. Так...
Я бачу, що ви... ви встигли проковтнути й це... Скажіть...
Звідки... А втім — не треба. Скажіть краще, чого ви при-
йшли.

К а й д а ш. Я прийшов поговорити з вами про вашу
роботу.

Ж у р а в с ь к и й. Моя робота є моя робота і більше
нічия. Нікому до неї немає діла.

К а й д а ш. Ви помиляєтесь, професоре.

Ж у р а в с ь к и й. Хіба я не виконую своїх обов'язків
директора клініки?

К а й д а ш. Ви їх виконуєте.

Журавський. То може я спізнююсь на лекції?
Кайдаш. Ні, ви приходите вчасно й читаете рівно сорок п'ять хвилин.

Журавський. Чого ж ви ще хочете від мене?

Кайдаш. О, ми хочемо значно більше.

Журавський. Щоб я читав дві години підряд?

Кайдаш. Ні, цього нам не треба.

Журавський. Так чого ж вам, нарешті, треба?

Кайдаш. Душі.

Журавський (*розсміявся злим сміхом*). Містифікація?

Кайдаш. Ні. Це дійсно так.

Журавський. Якої ж ви душі від мене хочете? В лапках? Адже ви не признаєте душі без лапок!

Кайдаш. Бачите, лапки бувають різні.

Журавський. Я знаю, у вас їх досить на всякий випадок життя. Але моя душа — без лапок! Пробачте, нічого не можу вдіяти. Чи ви хочете, щоб я спочатку надів на неї лапки? Ви гадаєте, що душу можна вийняти з грудей, як обскубаного горобця, і покласти на кафедру? Помиляєтесь!

Кайдаш. Ні, ми так не думаємо. Але ви самі помиляєтесь, коли гадаєте, що душа у вас без лапок.

Журавський. Я не розумію вас.

Кайдаш. Вона у вас не в лапках, а в лабетах. Скин'те їх! Віддайте навіки бостонським медіумам.

Журавський. І тоді ви візьмете мою душу?

Кайдаш. І тоді ми хочемо від вас того, що таїться в клітинах вашого мозку, а не того, що лежить на їх відшліфованій поверхні.

Журавський. Як вас розуміти? Ви обвинувачуєте мене в шахрайстві? Я зберігаю знання для себе, а студентам віддаю лушпиння? Так?

Кайдаш. Ні! Я обвинувачую вас в значно тяжчому злочині! Я обвинувачую вас в пасивності, яка подібна до смерті! Я обвинувачую в тому, що ви замкнули в мертву шухляду всі свої досвіди, всю кров вашого мозку, і поклали на свій робочий стіл замість мікроскопічних досліджень рогової оболочки — псевдонаукову писанину Десуара. Ви забули, що рухається вперед тільки те, що рухається вперед, а те, що стоїть на місці — рухається назад. А ви зупинились. І в цьому я вас обвинувачую. Ви шукаєте спокою, але ви забули, що спокою на землі ніколи не було й

не буде, поки існує життя. Шукачі спокою — це шукачі смерті, але й після смерті вони його не знайдуть. Я нагадую вам про це і вимагаю руху, наукової акції.

Журавський. Годі! Чого ви хочете?

Кайдаш. Щоб ви зробили те, чого від вас чекає людство.

Журавський. Конкретніше.

Кайдаш. Поверніть сліпим можливість бачити.

Журавський. Ви, мабуть, вважаєте себе за Фауста, а мене — за Мефістофеля?

Кайдаш. Ні, я вважаю вас за радянського ученого, який на підставі своїх дослідів і знань повинен винайти спосіб повертати зір сліпим від народження.

Журавський (*приголомшений, після довгої паузи*).
І тільки.

Кайдаш. І тільки.

Журавський. І ви гадаєте, що я можу це зробити?

Кайдаш. Так, ви знаєте самі, що новим стрибком від усього того, що ми вже знаємо, повинно бути прозріння сліпих від народження. І ви мусите діяти. Це ваш обов'язок. Дайте руку, учителю!

Журавський. Я не потребую нічиєї підтримки.

Кайдаш. Ні, ви її потребуєте, бо ви не певні, чи варто сліпим повертати можливість бачити.

Журавський (*тихо*). Ідіть геть!.. Ідіть... Ну, йдіть же... Почекайте... Скажіть спочатку, що вас примусило обрати медицину, коли вже ви поклали змінити гвинтівку й молот на науку?

Кайдаш. Добре. Я вам можу сказати.

Журавський. І друге: чому саме ви обрали офтальмологію? Ви — колишній коваль... Ви робили що? Били на заводі молотом? Батько ваш, ви казали, теж був коваль...

Кайдаш. І молодший брат — теж був коваль. Тепер він учиться в інституті культури й побуту. Його звать Роман Убийбатько. Кайдаш — це моє старе партійне прізвище... Сьогодні я одержав від Романа листа... Він пише про якогось підлотника Ярчука, що засліпив їм очі й пробрався до влади... звичайно, з поганою метою.

Журавський. Мене не цікавить політика і влада. Ви ухилияетесь від теми.

Кайдаш. Ні, я саме і йду до теми... Це було на Врангелівському фронті. Я командував окремим загonom, що

був приданий до одного кавалерійського полка. У мене був друг, білорус, Янка Глоба. Він був моїм помічником, безстрашним бойовим товаришем, другом і братом. Очі в нього були сині і чисті. Одного разу він виїхав на розвідку. Його піймали білогвардійці й багнетом повиколупували очі. Потім вирізали з бляхи дві комуністичні зорі і вставили йому в криваві орбіти. Посадили на коня, прикрутили руки до сідла й пустили. Кінь приніс його в наш загін... Ну, от... Так я став офтальмологом. Прощайте, професоре... Новим стрибком від усього, що ми вже знаємо, повинна бути не тільки абсолютна профілактика проти осліплення, а й прозріння сліпих від народження, поки ми не знайдемо способу вставляти очі тим, у кого їх вийнято за життя... Я йду... Шукайте спосіб, професоре... Бо ми його шукаємо... (Вийшов).

.....

К а й д а ш. О, коли б можна було робити переливання крові від людей, повних віри в життя, людям, що народились сліпими, без віри й без жадань, чи втратили їх в оточенні сліпих і безвірних! Та що я кажу — коли б можна було! Адже — можна! І не тільки можна, а й є в дійсності! Хіба ж великі почуття і мрії кращих людей нашої країни не всмоктуються мільйонами? Хіба не відбувається щоденно переливання гігантської історичної мислі в цій дивній країні — від східних кордонів до заходу, від півночі до полудневого сонця? Хіба радість одним не стає у нас тої ж хвилини радістю інших? І полум'я віри, що запалюють Молоков і Каманін в крижаних пустелях Арктики, — хіба не спалахує тієї ж миті в серці колгоспника на далекому зеленому полі і в серці шахтаря — в глибокому чорному забої?

ПРИМІТКИ

ДІВЧАТА НАШОЇ КРАЇНИ

Комедія написана у 1932 р.

Поставлена вперше на відкриття сезону 1932—1933 рр. харківським театром Революції. Ставив п'єсу М. С. Терещенко, оформлював виставу А. Г. Петрицький.

Трохи згодом комедію «Дівчата нашої країни» показав одеський театр Революції у постановці режисера Д. Шклярського. У тому ж і наступному сезонах п'єса з успіхом йшла майже в 60-и театрах Азербайджану, Грузії, Туркменії, Якутії, Білорусії, Осетії, Башкирії, Мордовії та інших національних республіках, в багатьох містах Росії, зокрема у театрах Москви (ТРОМ, ВУРПС, ВЦСПС) і Ленінграда (Ленінградська держдрама і Ленінградський обласний театр), у Саратові, Ярославі (театр ім. Волкова), Архангельську, Севастополі та в багатьох інших містах Радянського Союзу.

На Україні п'єса йшла у більшості театрів.

Уривки з п'єси вперше були вміщені у журналі «Трактор» (1933, № 3). Повністю надрукована в першому номері нового літературно-художнього і критичного журналу «Радянська література» (1933, № 3).

Окремою книжкою «Дівчата нашої країни» вийшли у 1933 р. у видавництві «ЛіМ». Наступного року ця п'єса у відредагованому автором варіанті для робітничо-колгоспних театрів друкується у збірнику «П'єси» (упорядкували Бердичевський та Борщагівський, вид-во «Молодий більшовик», Х., 1934). У 1935 р. виходить друге видання: І. Микитенко, Дівчата нашої країни. Комедія на 4 дії, 10 картин, видання друге, зредаговане автором для робітничо-колгоспних театрів та самодіяльних гуртків, ДЛВ, К.—Х., 1935. У 1936 р. вийшло третє видання п'єси: І. Микитенко, Дівчата нашої країни. Лірична комедія на 4 дії, 13 картин, вид. 3, ДЛВ, К., 1936.

За цим третім виданням п'єса була опублікована 1957 р. у двотомнику творів І. Микитенка, виданому Держлітвидавом України.

П'єса «Дівчата нашої країни» видана також кілька разів у російському перекладі: 1933 р.— у московському видавництві ГИХЛ в перекладі П. Б. Зенкевича; 1934 р.— у московському видавництві «Цедрам», що випускало п'єси спеціально для театрів; 1935 р.— у збірнику п'єс: І. Микитенко, Пьесы. Перевод П. Зенкевича, ГИХЛ, М. (до збірника увійшли «Диктатура», «Светите звезды», «Девушки нашей страны», «Бастилия божьей матери» та «Соло на флейте»).

У 1956 році п'єса була видана у Москві на складографі: *И. Микитенко, Девушки нашей страны. Лирическая комедия в 4-х действиях, 12 картинах. Перевод К. Трофимова, Б. Филиппова. Сценический вариант переводчиков. Отдел распространения драматических произведений, ВУОАП, М., 1956.*

1936 р. п'єса була видана також болгарською мовою в перекладі П. Аджарова: *И. Микитенко, Момичетата на нашата страна, Укрнацменвидав, К. — Х.*

Текст журнальної публікації та першого і третього книжкових видань принципових відмін не мають. В процесі перевидання автор робив лише незначні стилістичні поправки.

Єдиною суттєвою відмінною видання 1936 р. є зменшення числа картин з 14-и до 13-и. Але це зроблено за рахунок об'єднання двох картин останньої дії в одну. До речі, про можливість поєднати ці картини в одну автор зазначав ще у журнальному варіанті 1933 р.

У цьому томі текст комедії подається за третім виданням 1936 р. Рукописи п'єси (ранньої редакції, в якій п'єса йшла на сцені у 1932 р., та пізнішої, що відповідає журнальному й книжковому варіантам) зберігаються в архіві письменника.

БАСТІЛІЯ БОЖОЇ МАТЕРІ

Написана у 1933 р. Про створення п'єси І. Микитенко писав у 1936 р.: «Повернувшись до Харкова (зимою, на початку 1933 р.— О. М.), я незабаром вїхав до Прилук. Там, в трудовій комуні., що в 18 кілометрах від Прилук, я провів зиму, весну й літо 1933 р. в товаристві колишніх правопорушників, з яких більшовики-чекісти викували прекрасних людей, молодих будівників соціалізму...

Там я писав «Ранок» і п'єсу «Бастілія божої матері».*

П'єсу вперше показав харківський театр Революції восени 1933 р. в постановці М. С. Терещенка, художнє оформлення А. Г. Петрицького. У харківському театрі ім. Шевченка (колишній театр «Березіль») незабаром після цього п'єсу поставив режисер Л. Дубовик, оформлював спектакль В. Меллер. Роль Чумака тут виконували А. М. Бучма та І. Сердюк, Ульяки — Н. М. Ужвій. В театрі ім. Франка «Бастілія божої матері» йшла в постановці Г. П. Юри, в одеському театрі Революції — І. Я. Юхименка.

Уривок з п'єси вперше опублікувала газета «Вісті» 10. I 1934 р. Того ж року у № 6 журналу «Червоний шлях» п'єса була надрукована повністю.

У 1935 р. п'єса вийшла окремою книгою: *І. Микитенко, Бастілія божої матері, Державне літературне видавництво, Х., 1935.* Того ж року твір був уміщений у збірнику п'єс І. Микитенка, виданому в Москві.

В архіві письменника зберігаються: рукопис п'єси, датований 11. IV—11. X 1933 р., з багатьма авторськими поправками, зробле-

* І. Микитенко, На фронті літератури. 1927—1937 рр. Статті, доповіді, промови. «Радянський письменник», К., 1962, стор. 330.

ними після читання п'єси колективами театру імені І. Франка (10.IX 1933 р.) і харківського театру Революції (11.X 1933 р.), а також примірник п'єси видання 1935 р. з великою авторською правкою, яку можна орієнтовно віднести до кінця 1935 — початку 1936 р.

1957 р. п'єса «Бастілія божої матері» була вміщена у двотомнику творів І. Микитенка за правлінням автором виданням 1935 р., але без виправлень у XI і XII картинах. Ці останні сторінки з книги 1935 р. зберігалися в архіві письменника окремо і при підготовці видання 1957 р. ще не були розшукані. У цьому томі весь текст п'єси подається за останньою авторською редакцією.

В архіві І. Микитенка зберігається також рукопис прологу до п'єси. Тут він публікується вперше.

Пролог

Біла снігова завіса. Вогняно-червоні слова на ній:
«За Червону Україну, за Радянський рідний край...» Летить сніг. Багряно сідає снігове сонце. І дзвенить іздалеку партизанська пісня.

Розвивайся, прапор Жовтня,
Над змлею грізно май.
Виступають партизани
За Радянський рідний край.

Вбігає святенний дідок Молибога, слухає пісню.

— Ой боже мій! Ой боже мій! Ой господи ж боже ж мій! Макаре! Ти чуєш?

Входить Макар Волосята.

Молибога. Ідуть і співають. А куди йдуть і якої співають?

Макар. Ідуть у своєму напрямку, а співають Чумакової.

Молибога. Так і мені здається.

Пісня зовсім близько.

Виступають партизани
Проти хижих білих зграй.
За Червону Україну,
За Радянський рідний край!

Підходить народ: жінки, чоловіки і діти. Біжать, закутуючись на ходу в кожухи.

1-й. Чумак виступає!
2-й. І Семиліт пішов!

3-й. І Гнат Чорнобривець!
4-й. І Григор Свашенко!
5-й. Та куди ж це вони виступають, за кого? Ніяк не розберу. Куди вони йдуть?
6-й. Куди їхня путь?
7-й. То ж і казав батюшка отець Олександр, що, каже, приходьте в монастир та сповідайтесь...
3-й. На вечірню кликав.
2-й. А вони йдуть...
5-й. Та куди ж це вони йдуть?

Увіходить партизанський загін Матвія Чумака — у кого на плечах гвинтівка, а в кого вила у руках. Пальоний заспіває, а партизани за ним.

Прощавай, моя дівчино,
Щирим серцем пам'ятай:
За Червону Україну,
За Радянський рідний край!

Пальоний. Чота, стій! (Зупинилися). Ліворуч!

Повернулися лицем до глядачів. Командир Матвій Чумака обходить ряди, перевіряє, чи все гаразд у партизанів.

Чумака. Мороз, братця мої, і хуга. Виходимо в степ, а там ще холодніше. Ти чого в картузі, Свашенко? Вуха пообмерзають.

Свашенко. У мене? Яке вони мають право?

Чумака. Ну гляди, щоб не плакав. Всі на місці?

Пальоний. Всі, командире.

Потреба. Хто з нами, ті всі. А хто проти, то хай, гади, начуваються.

Чумака. Це вірно. А може, з присутніх ще хтось бажає? Як ви, товариші селяни?

1-й. Я, сказати, позапартейний. Та й стрілять не вмію.

Пальоний. А ми навчимо.

1-й. Ні, я в політику не мішаюсь.

2-й. А я такий, що піду. Якщо проти білих, то піду.

Чумака. Ну, звісно, проти білих. А то ж проти кого?

Свашенко. В сусідньому селі, чув? — убили вчора вісім чоловік, забрали коней, пограбували.

2-й. Та в мене проти них давно серце кипить. Я піду! Якщо таке діло, то я піду!..

Чумака. Ставай до лав, коли так. Будемо рушати. І Гната Чорнобривця не бачу.

Потреба. Зараз прийде, забіг в одну хату.

Чорнобривець входить.

— Я тут, командире!

Чумака. От і гаразд. Ну, прощайте, товариші селяни! Ждіть нас з перемогою і з Радянською владою.

П а л ь о н и й. Єсть, командире. Струнко! Ліворуч!
Кроком руш!

Пішли з піснею.

Розвивайся, прапор Жовтня,
Над землею грізно май.
Виступають партизани
За Радянський рідний край.
Виступають партизани
Проти хижих чорних зграй.
За Червону Україну,
За Радянський рідний край.
Прощавай, моя дівчино,
Та й навек не забувай:
За Червону Україну,
За Радянський рідний край.

СОЛО НА ФЛЕЙТІ

Над сатиричною комедією «Соло на флейті» І. Микитенко працював у 1933—1936 рр. Вперше поставлена вона у харківському театрі Революції в сезоні 1935 р.

У зв'язку з постановкою цієї п'єси в Малому Театрі у Москві 1936 р. І. Микитенко писав:

«Тема підлості й міщанства, звичайно, не нова. Вона, мабуть, чи не найбільш розроблена в літературі минулих сторіч. І в Тартюфі Мольєра, і в небожеві Рамо у Дідро, і в Молчаліні Грибоедова, і в ряді інших блискучих образів світової літератури з величезною художньою силою відбита підлість представників феодално-дворянського і буржуазного суспільства. Але нам необхідно показати їх «спадкоємців», що намагаються тими ж засобами пристосуватися до нашого життя, до нашого суспільства, щоб підірвати його основи життя»*.

Вперше п'єса надрукована російською мовою у перекладі П. Б. Зенкевича в журналі «Театр и драматургия» (1935, № 4). Того ж року вийшла окремим виданням у Москві: І. Микитенко, Соло на флейте. Комедия в трех действиях, ГИХЛ, М., 1935.

Українською мовою опублікована в «Літературному журналі» (1936, № 3, жовтень).

В архіві письменника зберігається дев'ять редакцій п'єси «Соло на флейті» (первісна назва «Птахи і комахи»). Протягом чотирьох років письменник кілька разів повертався до цього твору, шліфуючи мову і відточуючи сюжет, вводячи нових героїв, знімаючи невдалі епізоди, переписуючи по кілька разів кожен сцену. Особливо багато виправлень і доповнень зроблено в останній, дев'ятій редакції, над якою І. Микитенко працював у липні 1936 р. і яку він готував до друку у «Літературному журналі». За цією останньою редакцією

* І в а н М и к и т е н к о, На фронті літератури, стор. 254.

п'єса і була надрукована 1957 р., але без малосценічного фінального епізоду.

У цьому томі, як і у виданні 1957 р., текст подаємо за дев'ятою редакцією з архіву письменника, що відповідає журнальній публікації 1936 р.

Фінал п'єси друкується за попередньою редакцією.

Нижче подаємо заключну сцену з останньої редакції:

«Іван Петрович Горгуля, що стояв десь непомітно ззаду, виступив наперед — у білому фартуху, у форменій шапці, з блискучою бляхою на грудях, і мовив по-важно.

Горгуля. Вищесказане удостоверяю.

Убий батько. Це дійсно... Прекрасно!..

Голоси. Чудово! Порфирій Марковичу...

Булава. От через це я відчув у собі гордість і прийшов сюди, щоб сказати... Не могу... (Обійняв Горгулю).

Ярчук. Я могу йти?..

Убий батько. Я б хотів спитати у тебе одну річ.

Ярчук. Будь ласка.

Убий батько. Скажи по правді, коли ти взагалі можеш казати правду: ти дійсно віриш у ту теорію птахів і комах, яку ти виклав у розмові з Наталею, чи це просто засіб?

Ярчук. Для чого це тепер?.. Що це може змінити?

Убий батько. Мені потрібно це для моєї комедії.

Для повноти характеру.

Ярчук. На це питання я відповідати не маю бажання.

Вересай. Маєте чи не маєте, але все ясно й так. Ваша природа для нас цілком зрозуміла. Ви являєте собою один з вимираючих зразків плазунів, для яких на світі немає нічого святого, не існує ніяких принципів і є тільки власна шкура. Але ви бачите, що на світі є земля, на якій не може зростати бур'ян вашої підлої філософії. Над цією землею горить вогонь найвищих людських принципів і крізь цей вогонь не пролетить ні один хижий птах, не пролізе ні одна мерзотна комаха, що несе нам отруту. На цій землі Ярчуки не знайдуть собі місця...

Завіса»

ДНІ ЮНОСТІ

П'єса написана у 1935—1936 рр. у Києві.

Уривки з п'єси вперше надруковані у «Літературній газеті» 17.X 1936 р. Повністю опублікована у першому номері нового місячника «Театр» — органі Управління в справах мистецтв при РНК УРСР (1937, № 1, вересень — жовтень).

Наступного року п'єса вийшла окремим виданням: І. Микитенко, Дні юності. Комедія на 4 дії, 6 картин, ДЛВ, 1937. Це була остання книжка, що вийшла за життя письменника. Вона побачила світ у вересні 1937 р., саме в той час, коли трагічні події обірвали творчий шлях письменника. Тираж видання так і

не потрапив у книгарні. Декілька авторських примірників, що збереглися, є бібліографічною рідкістю.

1957 р. п'єса «Дні юності» була надрукована за виданням 1937 р. у двотомнику творів І. Микитенка.

У цьому томі п'єса також подається за виданням 1937 р.

В архіві письменника зберігаються рукописи кількох редакцій цієї п'єси (первісна назва твору — «Діти Вітчизни»). Остання редакція відповідає журнальній публікації та окремому виданню 1937 р.

Вперше п'єса поставлена самим автором восени 1936 р. у київському академічному театрі ім. І. Франка.

ДОДАТКИ

СЛІПІ І ЗРЯЧІ

Уривки з п'єси

У січні 1936 р. І. К. Микитенко розпочав роботу над драмою «Сліпі і зрячі», в якій мав намір торкнутися широких морально-філософських проблем.

Однак цей задум (як і намір написати другу книгу роману «Ранок») І. К. Микитенкові довелося відкласти в зв'язку з роботою над п'єсою «Як сходило сонце».

В архіві письменника збереглися уривки з майбутньої п'єси «Сліпі і зрячі». Тут подається I картина першої дії та кілька фрагментів.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

І. К. Микитенко. *Фото 1936 р.*

Г. П. Юра, І. К. Микитенко, Б. Ердман. *Фото 1933 р.*

Сцена із спектаклю «Дівчата нашої країни».

Сцена із спектаклю «Бастілія божої матері» в театрі ім. Т. Г. Шевченка.

Артист Титов у ролі Ярчука. Спектакль «Соло на флейті».

Афіша одеського театру Революції.

ЗМІСТ

	Стор.
Дівчата нашої країни	5
Бастілія божої матері	93
Соло на флейті	157
Дні юності	245
ДОДАТКИ	331
Сліпі і зрячі. Уривки з п'єси	333
ПРИМІТКИ	345
Список ілюстрацій	354

Микитівко Іван Кондратьєвич

Собрание сочинений в шести томах, т. 5

(На українском язьке)

Редактор *М. Л. Мандрика*

Оформлення художника *Д. Д. Грибова*

Художній редактор *В. П. Кузь*

Технічні редактори *Н. А. Турбанова, О. М. Лисовець*

Коректор *Т. О. Семенова*

Зам. № 296. Вид. № 271. Тираж 20000 (1—15000).
Формат паперу 84 × 108/32. Друк. фіз. арк. 11,125 +
+ 5 вкл. = 11,437. Умовн. друк. аркушів 19, 21. Об-
ліково-видавничих аркушів 18,78. Підписано до
друку 6.XI.1965 р. Ціна 1 крб. Т. п. 1965 р. поз. 63.

Видавництво «Наукова думка», Київ, Репіна, 3

Київська книжкова фабрика Державного Комітету
Ради Міністрів УРСР по пресі, Воровського, 24.

1999.

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЛЕНКАМ»